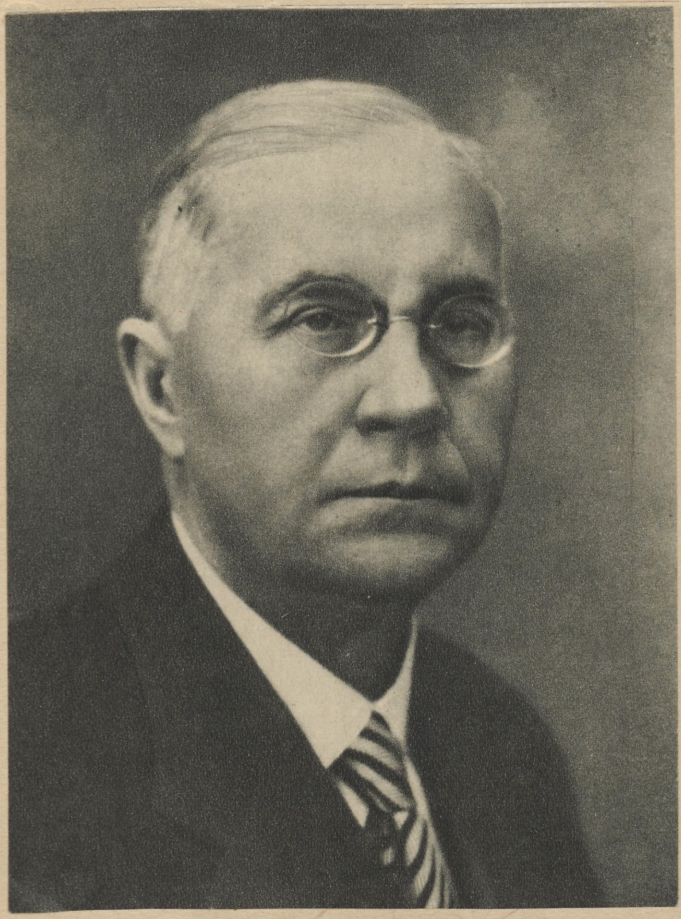
VALITUD JUTUSTUSED

A - 17399

EDUARD VILDE

VALITUD JUTUSTUSED

TOIMETANUD
Fr. Tuglas

RK
„ILUKIRJANDUS JA KUNST"
TALLINN 1949

Eduard Vilde jututoodangust

1

Eduard Vilde alustas oma pool sajandit kestnud kirjanduslikku tegevust jutustustega ja lõpetas ka nendega. Ning kui me ei tunnekski tema muud suurt toodangut, siis saaksime ometi nendegi kaudu mingi ülevaate nii selle pika ajajärgu vaheldu-vaist ühiskondlikest pürgimusist kui ka autori enda arene-misest.

Kui Vilde eesti kirjandusse ilmus, siis ei leidnud ta eest küll mingeid järgimisväärseid traditsioone ega edasiviivaid ees-kavu. Eesti ühiskondlikus teadvuses oli just üks oluline järk lõpule jõudmas, kuid järgneva olemust ei tajutud veel. See oli aastal 1882, mil Vilde kirjutas oma esimese pikema jutus-tuse „Kurjal teel". Kuid just eelmisel aastal oli alanud Alek-sander III valitsusaeg, mis tähendas ametlikku reaktsiooni kõigil aladel ja nendegi reformide tühistamise püüet, mis olid eelmise valitsuse ajal revolutsiooni kartusel algatatud. Vene-maa väikerahvastele tähendas see rahvusliku kultuuri tõkes-tamise ja halastamatu venestamise perioodi algust. Mis puutub aga eriti eesti rahvasse, siis kujunesid siin ka sisemised olud hoopis ebasoodsaks. Just eespool mainitud 1882. aastal suri C. R. Jakobson, ja see daatum jäi hilisemas käsituses otsekui rahvusliku ärkamisaja lõpp-punktiks. Seda „ärkamist" kandis, nagu teame, peamiselt küll jõukam talurahvakiht ja ta oli kujuneva külakodanluse ning hõreda haritlaskonna ideoloogili-seks väljenduseks; kuid vähemalt teoorias toimus see ikkagi „kogu eesti rahva" nimel. Kõnesolevaks ajaks selgus aga üha rohkem ja rohkem — ning seda eriti just Jakobsoni tormilise tegevuse tõttu tema viimastel eluaastatel —, et see rahvas oli juba ammu hakanud sotsiaalselt kihistuma. Nüüd oli jõutud

nagu väljapääsematusse ummikusse: väline surve ja sisemine jõuetus võtsid aluse senikehtinud ühiskondlikult ideoloogialt, kuid midagi uut selle asemele ei suudetud leiutada. See oli ajajärk, mil laiad massid vaevlesid majanduslikus kitsikuses, epigoonilised „tegelased" aga omavahel arveid õiendasid, ilma edasiosutavat juhtsõna leidmata.

Tõeliselt ei märkinud 80-ndate aastate algus küll mingit teravat piirjoont. Nagu eesti rahva klassidesse jagunemise protsess oli alanud ammu enne seda, nii jätkus ta ka pärast. Tema ilme ja tempo vaid muutusid. Osalt rahvamajanduse arengu, osalt põllumajandusliku kriisi tõttu proletariseerus üks osa maarahvast ikka kiiremini. Teiselt poolt vajasid industrialiseerumisjärku jõudnud linnad üha rohkem vabu töökäsi. Tulemuseks oli eesti elemendi linnadesse valgumine ja linnade eestistumine. Senise külakodanluse ja maakehvistu kõrval muutusid eesti linnakodanlus ning tööstuslik proletariaat ikka mõõduandvamaks. Ja see areng oleks pidanud end varsti ka ideoloogilises ümberhinnangus tunda andma. Et seda aga ei toimunud, selleks olid omad põhjused.

Kõigepealt tegid meie linnadki 80-ndate aastate majandusliku kriisi kaasa ja nende kasvamine ajutiselt peatuski. Ja kuigi industrialiseerumisprotsess varsti jälle jätkus, siis ei saanud eesti element sellest veel kuigi aktiivselt osa võtta. Ühes sellega ei tähendanud see veel kohe nii klassiteadliku proletariaadi kui ka vähegi kindlama positsiooniga linnakodanluse sündi. Oli esialgu tegemist ainult linna asunud külainimestega, kes pidid läbi tegema pika kohanemisprotsessi, enne kui nad tajusid mingit ühtekuuluvustunnet ja ühisjõudu. Uute vahekordade kujunemise teadlikust mõistmisest oldi veel kaugel.

Seda halli, kitsaste välisoludega muganemise ja endise ideoloogia jäänustest elamise ilmet kandis ka eesti aja- ning ilukirjandus kõik 80-ndad aastad läbi. Ühelt poolt püüdsid küll alles nüüd mõned autorid (Suburg, Pärn, Põdder, Kõrv) Jakobsoni poolt sõnastatud eesti kodanluse ideoloogiat ilukirjanduslikult edasi arendada, kuid see toimus ilmetult ja mannetult. Teiselt poolt võrsus ka 80-ndate aastate isamaalis-ajalooliste jutustuste harrastus (Bornhöhe, G. E. Luiga, Järv, Saal) ärkamisaja ideoloogilisest pärandist, kuid juba ilma mingi orgaa-

nilise seoseta ümbritseva tõsieluga. Seevastu aga valdav osa raamatuist ja ajalehtedes ilmunud algupärasest ning tõlkekirjandusest jälgis ainult lugejate ajaviitmise ja lõbustamise eesmärki. Ning just selles väikekodanlikult hallis ja ideevaeses miljöös pidi ka Vilde oma kirjanduslikku tegevust alustama.

Ta oli kõnesoleval hetkel enneaegu koolipingilt lahkunud, tegelikus elus ebapraktiline, kuid vitaalne ja varaküps 17-aastane nooruk. Ta oli maal sündinud, kuid linnastus koolipõlves ruttu ja kohanes kergelt teda ümbritseva miljööga. Ta polnud tolleaegses kadaklikus koolis sõnagi eesti keele õpetust saanud, kuid õppis ajalehti lugedes ortograafia ning kirjakeele alged ära — ja, nagu ütleb hiljem, „ma leidsin ühel heal päeval lihtsalt, et ma eesti keeli kirjutada oskasin". Ta ahmis valimatult nii head kui halba kirjandust lugeda, omas ümbritseva elu tähelepanemise võimet ja ladusat jutustamisandi. Ning nende eeldustega ta algaski oma kirjanikuteed, jälgides esialgu vaevalt muud eesmärki peale oma kujutluslusti rahuldamise ja väikekodanliku lugejaskonna huvi äratamise.

Kuid mele tolleaegne ühiskond ei suutnud veel elukutselise kirjaniku tegevust võimaldada, isegi mitte nii viljaka oma, kui osutus seda olevat Vilde. Ja sellepärast oli temagi sunnitud ühendama oma ilukirjaniku tööd ajakirjaniku ametiga. Viimane poolitas küll tööjõudu, sundis tootma ülepeakaela, kuid võimaldas ometi äraelamist ja õnnelikemail juhtudel ka millegi püsivama loomist.

Nii astuski Vilde juba 1883. a. sügisel Tallinnas „Virulase" toimetuse liikmeks, et siirduda sealt järgneva paarikümne aasta jooksul kord „Postimehe" toimetusse Tartus, kord „Virmalise" toimetusse Narvas, kord „Eesti Postimehe" ja „Teataja" toimetusse jälle Tallinnas või „Uudiste" juurde uuesti Tartus ja töötades ajuti ka omal käel, kuid peamiselt ikkagi ajalehtede jaoks. Ning just neil aastakümneil toimunud „kirjanduslikule abiteole" võlgnemegi Vilde vestete, naljajuttude, pikemate jutustuste ja romaanide enamiku eest.

Kuid selle juures ei tule ometi unustada seda ühiskondlikku olustikku, mille taustal tekkis see suur toodang. Kõne on ikka samast ühisharrastustest pettunud ja päevast päeva oma argimuredele elavast väikekodanlusest. Vilde oli ise sellest võr-

sunud, nägi küll ta mannetust, kuid ei suutnud esiotsa ka palju kõrgemat pakkuda. Liiatigi ajakirjanduse palgalisena ta otse pidi selle lugejaskonna vajadusi ja maitseid arvestama.

Eriti tuleb rõhutada, et selle ajakirjanduse „juhtkond", kelle keskel Vilde vähemalt kuni sajandite vahetuseni liikus, mingit ühiskondlikult äratavat ja organiseerivat osa ei võinud etendada. Üdiselt kuulusid need „juhid" küll veel eesti tolleaegse ajakirjanduse liberaalsemasse tiiba, kuid see ei tähenda mingit järjekindlamat sotsiaal-poliitilist hoiakutki, kõnelemata juba kindlast eeskavast. Kõige tüüpilisem nende hulgas oli vahest Vilde esimene leivaisa — „Virulase" toimetaja Jaak Järv. Ta võrsus C. R. Jakobsoni koolist ja kujutles end selle eeskava jätkajana, kuid teiselt poolt märkas ta juba uute sotsiaalsete kihtide kujunemist, oli nagu tutvunud isegi mingite utoopilise sotsialismi õpetustega ja kaldus aeg-ajalt „tööliste kasude kaitsmisele", mis aga ei takistanud teda ka spiritismi ja muu soolapuhumise vastu huvi tundmast. Temap see oli, kes vanemas eas õhkas: kui ainult teaks, missugust maailmavaadet lugejad just tahavad!... Veel rohkem aga võtsid teised suu „rahva kasust" täis, kuigi tegelikuks tõukejõuks oli vaid lugejate juurdemeelitamine oma kauka huvides. Ja parimaks vahendiks siin oli nende lugejate naljajuttudega lõbustamine ning põnevuslugudega pinevil hoidmine.

Vilde oma vaistliku ajameeleolude tundmise, jutustamiskerguse ja viljakusega oli otsekui kutsutud selle osa täitjaks. Ja peab ütlema, et ta kohe algusest peale kõigist oma kaaslasist-võistlejaist üle ulatus. Tungimata veel kuskil sotsiaalsete olude sügavusse, laiendas ta ometi tunduvalt kirjandusliku temaatika ala. Senise peamiselt eesti külamiljöö kirjeldamise kõrval haaras ta linna kesk- ja suurkodanlust, tööliskonda, igasuguseid ametialasid ja käsitöid, ühiskonna põhjakihte ning kuritegelikke elemente, nii kodu- kui välismaalt. Kuigi kirjanik ise tihtipeale kirjeldatavaid olusid rohkem ei tundnud kui ta lugejadki, siis ei asetatud ajaviitekirjandusele ka suuremaid nõudeid.

Igatahes esitab Vilde jututoodangu paremik tema esimesel loomingujärgul (1882—1895) juba kindlailmelist, senisest kirjandusest teravalt erinevat maailma. Tema ühiskondlik-ideoloogilisest

suunast saab küll alles väga katkendliku käsituse, kuid ta peegeldab vähemalt ebateadlikultki tervet perioodi meie tärkava kodanluse vaadete kujunemises. Me näeme, kuidas koos kapitalismi kasvamise ja linnastumisprotsessiga nõrgenevad senise „patriarhaalse" elu traditsioonid. Kuigi Vilde orastuva kodanluse pahesid alles sellesama kodanluse „vooruste" seisukohalt hindas, siis eitas ta ometi ilmselt ka murenevat feodaalset korda ja selle pärandit. Teda juhtis allasurutud ühiskondlike kihtide opositsiooni-meel, ta jälgis põhimõtteliselt demokraatlikku suunda, oli järjekindlalt igasuguste kivinenud vaateviiside vastu ning algusest peale „ilmalik", milline hoiak oli alles vaevu tähelepandav tolleaegses eesti kirjanduses. Muidugi ei võinud tulla veel küsimussegi „kõrgemate autoriteetide" riivamine, kuid ülemeelik suhtumine väikestessegi asjadesse Vilde naljajuttudes sisaldas nagu mingit mässulist tendentsi. Kirjandus otsekui demokratiseerus tema temaatika laienemise ja seniste „väärtuste" tihtipeale kergekäelise käsitlemise kaudu. Ning see ärritas tema vastu ka alalhoidlikku arvustust — niisama algusest peale.

Seesama erandkoht kuulub kirjandusloos noorele Vildele, kui vaadelda teda kirjandusliku oskuse ja meisterlikkuse seisukohalt. Tema tegevustiku elavuses, kirekujutuse ägeduses ja baroklikus sõnastuses tunneme varsti sootuks uue temperamendi maksvusele pääsemist meie seni nii loius sõnakunstis. Tõsi, Vilde hakkas end juba õige varakult realistiks pidama ja oma kirjutamisviisi selle meetodi seisukohalt õigustama. Kuid tõeliselt on tema valitud miljöö ja tegelaskond küll realistlikud, aga aine arendamine, üha keerulisemaks kasvav sündmustik, järsus rakursis võetud hingeelumurrangud ja paisutatud sõnastus alles ilmselt romantilised. See avaldub eriti pikemais teostes, mis käsitlevad ühtlasi autorile isiklikult võõraid olustikke ja kus püütakse edasi pääseda vaid põnevuskirjanduses äraproovitud šabloonide abil. Ainult samm-sammult lähenes Vilde tõeliselt realistlikule vaatlemisele ja vormimisele. See toimus alles 90-ndate aastate algul, s. o. umbes samal ajal, kui sündisid Juhan Liivigi väärtuslikumad külajutud. Kuid nagu Vilde oli Liivist üldse loomisvõimelisem, nii ületas ta oma kaaslase varsti igapidi. Igatahes lõi Vilde juba oma esimese loomingu-

järgu lõpus mõned meisterlikud rahvajutud, mis jäävad oma olustikukujutuse, tüüpide reljeefsuse ja sõnastuse veenvusega klassikalisteks meie kirjanduses.

Nii oli Vilde kolmekümnenda eluaastani jõudes juba toodangurikkamaid, loetavamaid ja kuulsamaid kirjanikke Eestis. Ometi poleks see võinud hoida teda ka edaspidi jäämast ikkagi ainult ühiskondlikke vahekordi pinnaliselt käsitlevaks ajaviitekirjanikuks, kui siin just ühiskonna enda edasiareng ja kirjanikku äratavad uued kogemused poleks pööret põhjustanud.

Kõigest näilisest paigalseisust hoolimata kestis ometi meie maa siirdumine feodaalsest olustikust kapitalistlikku. Mida lähemale sajandi lõpule, seda rohkem arenes meilgi industrialism, kasvas töölisklass, selgusid sotsiaalsed vastuolud linnades, samuti kui senised „patriarhaalsed" vahekorrad külas olid lõplikult minevikku kadumas. Tööliskond, kes seni ainult vaistlikult oli tundnud opositsioonimeeleolu ja seda stiihiliselt avaldanud, hakkas kasvades üha rohkem end ka revolutsioonilise klassina tunnetama. Ja samuti mida lähemal sajandi lõpule, seda rohkem võib jälgida esiteks utoopilisest sotsialismist ja siis juba marksismist huvitatud haritlas- ning tööliskoondisi, kes püüavad kogu proletariaati klassiteadvusele äratada. Kõik see ei võinud säärase tähelepanuande ja reageerimisvaistuga varustatud kirjanikul, nagu oli Vilde, nähtamatuks jääda. Kuid sellele lisaks kiirustasid murrangut tema maailmavaates ka mõned välissündmused.

Nii sõitis ta juba 1890. a. sügisel Berliini ja jäi sinna umbes aastaks. Sel võõrsilolekul oli, nagu teame, suur tähtsus tema arenemise kohta. Ta sai esimest korda hingata tolleaegse välismaa vabamat õhku, temas ärkas sügavam huvi poliitika vastu ja samuti avardus ta kirjanduslik silmaring. Siin tutvus ta poliitiliste mõttesuundadega, mis Venemaal olid alles keelatud, ja järjekindlama realistliku kirjandusvooluga, mida seni kõigest püüdmisest hoolimata alles õieti pinnaliselt jälgis.

Need avardavad välismõjud ei tähendanud ometi veel tõelist murrangut Vilde maailmavaates. Ta ise ütleb hiljem, et ta Berliinist kodanliku vabameelsena tagasi kodumaale saabunud, kuigi „k a h t l e v a vabameelsena". Kuid nüüd oskas ta juba teadlikumalt koduseid olusid arvustada ja märgata seda pinna-

alust käärimist, mis aasta-aastalt ikka ilmsemaks muutus. Ja siis tuli, nagu teame, lõplik pööre: 1895. a. sügisel tutvus Vilde Tartus põrandaaluse sotsiaaldemokraatliku ringiga ja pidas säärasega hiljem ka Moskvasse asudes ühendust. Ning siitpeale püüab ta ka sihiteadliku proletariaadi-kirjanikuna esineda, niipalju kui seda tolleaegsed tsensuuriolud ja sõltuvus kodanlikust ajakirjandusest võimaldasid.

Kõige selle juures ei tule unustada, et Vilde polnud kuigi kõva teooriamees, nagu ta polnud ka järjekindel tegelik poliitik. Nii veendumuslikena kui kostavadki tema omad sõnavõtud tutvumise puhul marksismiga, jäi ta suhtumine sellesse, kui nii võib öelda, ometi diletantlikuks. Küsimus on sellest, mil määral marksism teda nagu ilukirjanikku mõjutas ja sel teel praktilisi tulemusi andis. Ning siin ei peaks olema kaksipidi mõtlemisi. On ilmne, et marksism muutis tema seni alateadliku rahulolematuse kehtiva maailmakorraga teadlikuks ja andis talle ühiskondlike vahekordade eritlemiseks kindla lähtekoha, nagu vähendas ka ta kirjandusliku vormi idealistlik-romantilisi elemente. Et Vilde nii oma pärastises loomingus kui ka muus tegevuses alati järjekindel polnud, on selge. Kuid see piirab küll tema kui eesti tööliskassi kirjanduse rajaja suurust, ei tee seda aga olematuks.

Oma selgunud ühiskonnakriitikat püüdis Vilde kõigepealt väljendada ulatuslikumate kompositsioonide kaudu — romaanides „Külmale maale“ ja „Raudsed käed“, ajaloolises triloogias ja pikemais jutustusis nagu „Astla vastu“ ning „Koidu ajal“. Seevastu sõltus lühemate juttude kirjutamine tihtipeale ikkagi veel juba ammu traditsiooniliseks saanud ajaviitmiskohusest kodanliku ajakirjanduse vesteosas. Need olid siis ka pahatihti endist šabloonilist laadi. Ses suhtes leidis Vilde vabamaid võimalusi alles pärast 1905. a. revolutsiooni, iseäranis ka autori enda poolt väljaantud pilkelehes „Kaak“.

Vilde novellilooming kestis kogu kahe revolutsiooni vahelise pagulasaja läbi (1905—1917). Siin käsitles ta nüüd juba hoopis vabamini proletaarlase seisundit kodanlikus ühiskonnas, revolutsioonitemaatikat ja pagulaspõlve meeleolusid. Kõigest sellest aga lähemalt üksikute käesolevas valimikus avaldatud teoste puhul. Alles kodanliku vabariigi ajal hakkas Vilde jututoodang

hõrenema, nagu aherdus üldse ta kirjanduslik looming. Nii piirdus kogu ta ilukirjanduslik toodang ajavahemikus 1917—1933 ainult kuue väheldase novelliga.

Vilde jututoodang langeb ühte peamiselt eesti kriitilise realismi valitsusajaga. Nagu oma romaanidega, nii oli ta ka novellidega selle suuna mõjulepääsul otsustavaks teguriks ning esindas ise seda suunda kõige jõulisemalt. Suuna omaks sisemiseks tõukejõuks oli revolutsiooniline käärimisprotsess, mis üha laiemaid masse haaras, kuni viimaks töötava rahva võiduga lõppes. Ja sel määral, mil Vilde oli tõeline proletariaadi-kirjanik, aitas ta ka sellele võidule kaasa.

2

Eduard Vilde „Kogutud teoste" 33-st köitest võtab tema jututoodang enda alla tervenisti 14. Neis on avaldatud üle saja lühema või pikema novelli, naljajutu ja ilukirjandusliku veste. Kuid ometi ei leia siingi uuestiavaldamist kõik see, mis autor oma elu jooksul neis laadides kirjutanud. Vähemalt tema varasema loomingu puhul on siingi tegemist valikuga, samuti kui just varasemaid teoseid on uuestiavaldamisel põhjalikult parandatud.

Käesolev kogu sisaldab ainult 21 jutustust — niisiis pealkirjade järgi ainult viiendiku autori enda poolt põlistamisväärseks peetud materjalist, lehekülgede järgi aga veelgi vähem. Siin on tahetud esile tõsta ideoloogiliselt ja kunstiliselt kõige väärtuslikumat, mis Vilde jutustavas lühivormis andnud ja mida lai lugejaskond peaks kõigepealt tundma.

Selle juures on pidanud täitsa kõrvale jääma Vilde kirjandusliku tegevuse esimese kümnendi jututoodang. Need peamiselt väikekodanliku elu pisiasjadega tegelevad ja kunstilise algupärata ajaviitejutud või jantlikud naljalood pakuvad nüüd healgi puhul vaid kirjandusloolist huvi. Nagu näeme, lähenes Vilde alles samm-sammult tõsielule, õppis seda ühiskondliku võitluse vaatekohalt tundma ja kunstipäraselt kujutama. See toimus kõigepealt olustikku käsitelles, mida autor võis lähemalt jälgida. Ja nii kirjutaski Vilde juba 80-ndate ja 90-ndate

aastate vahetusel mõned enam-vähem õnnestunud rahvaelukujutused: „Punane mulk“ (1888), „Kondivalu kõrtsirahvas“ (1889), „Peiu käsiraha“ (1892). Kuid meil on põhjust siin alata ometi alles viimase teose ilmumisele järgnenud aastaga.

Siis oli Vilde juba oma esimese välismaasõidu sooritanud, elas selle järel vanemate pool maal ja tegi väga intensiivselt kaastööd „Postimehele“, mille toimetuse liikmeks ta 1893. a. sügisel astuski. Seal ilmus mainitud aastal ka tema pikem jutustus „Kippari unerohi“. Vilde ütleb ise palju aastaid hiljem, et teda ta tolleaegseist teoseist just see oma „puhta, hingeelulise realismiga“ rahuldab, ning sellega on ka jutustuse suurim kirjanduslik voorus ära märgitud. See teos ei anna küll avaramat rahvaelupilti, kuid ta väheste tegelaste sotsiaalsest asendist saame väga selge kujutluse. Ta moraalseks tendentsiks on ennastalandavalt omandatud varanduse needuse mõte. See on väga jõuline, karmikontuuriline, tugeva sisemise pingega teos, üldse parimaid rahvajutte eesti kirjanduses. See näitas Vildet juba täismeistrina inimiseloomude käsitlemises.

Kaks aastat hiljem ilmus sessamas „Postimehes“ jutustus „Minu postipoiss“. Selleski käsitellakse Vildele noil aegadel nii omast kriminaalset ainet, kuid siingi on pearõhk asetatud inimese kujutamisele tema olustikulistes elutingimustes. Siingi ei alistu endast lugupidav tegelane lõpuks elu nurjatusele aineliste huvide pärast.

Pikem jutustus „Ameti poolest kosilane“ ilmus tolleaegse radikaalse rühmituse häälekandjas „Rahva Lõbu-leht“ a. 1898 — niisiis juba pärast murrangut autori maailmavaates. Teos ei peegelda seda küll otseselt, kuid riivas ilmumisel vähemalt üht sotsiaalse elu aktuaalset nähtust. Teatavasti kannatas meie küla 90-ndate aastate algul raskelt majandusliku kriisi all. Maa ostu- ja rendihinnad olid üles kruvitud, viljahinnad aga langesid, nii raha- kui tööpuudus oli üldine. Neis oludes otse epideemiliseks paisunud kuritegevuse järellained ulatusid veel 90-ndate aastate teise pooldegi. Mõned üle maa liikuvad „leidlikud“ mehed spetsialiseerusid mõnes erilises tüssamislaadis. Nii tegutsesid ka „ameti poolest kosilased“, pettes kergeusklikke tüdrukuid ja nende omakseid. Tolleaegseis ajalehis leidub kümnete kaupa detailseid kirjeldusi nende võtteist. Asudes selle

tõsielus nii populaarse aine kallale kasutas Vilde nähtavasti just neid kirjeldusi: tema jutustuses pole ühtegi üksikosa, mis ühes või teises tõsiloos ei esinenud, välja arvatud ainult ta „kangelase" meeleparandamine ja vähemalt viimase kelmuse heakstegemine. Tõsieluliste tüüpide rohkus ja nende iseloomustamisoskus ses Vilde novellis väärivad eriti tähelepanu.

Eelmise teosega samal aastal ilmus sama radikaalse rinde tegelase J. L. Jürgensi „Pühadelehes" veel Vilde lühem jutustus „Teine Joosep". See pakub väga terava kiirpildi aadli pahedest ja toorusest ning ühe popside abielupaari ahnusest, kuna ainult viimaste noorpõlv oma teravate vaistudega selle vastu tülgastust tunneb. Siin väljendub protest ainelisest sõltuvusest oleneva alatuse vastu ja ühtlasi usk paremasse inimesesse.

Sajandite vahetusel hakkas revolutsiooniline käärimismeeleolu ikka laiemalt maad võtma. Kirjanduski püüdis tsensuurikütkeist hoolimata revolutsioonilist ühiskonnakriitikat, revolutsioonilisi ideid ja ideekandjaid esitada, et sel teel laiu hulki progressiivses suunas mõtlema panna. 1904. a. püüdis seda teha Ernst Särgava oma „Uudistes" ilmunud pikema jutustusega „Rahvavalgustaja", arendades lähemalt külaühiskonna probleeme ja nende praktilise lahenduse meetodeid. Ning samal 1904. a. esitas Vilde linna kodanliku miljöö raamides hoopis uut tüüpi tegelase — kuigi mitte otse revolutsionääri, siis igatahes inimese, kellest ka revolutsionäär võib saada — igatahes usutavamalt kui Särgava. See toimus käesolevas kogus avaldatud pikimas Vilde jutustuses, mis ilmus samuti „Uudistes" — ennustusliku pealkirja all „Koidu ajal".

Esimesel pilgul näib, nagu käsitleks Vilde ses novellis peamiselt naisemantsipatsiooni, millega ka kodanlik kirjandus oli küllalt tegelnud. Kuid tõeliselt on autori ülesanne avaram. Ta tahab oma peategelase, tohletanud kodanlik-kadaklikku miljöösse asetatud venelasest-koduõpetaja Kurbatovi näol hoopis uudset ühiskondlikku tüüpi näidata ja selle kaudu ka lugejat eelarvamusteta mõtlemisele ning tegutsemisele äratada. Kurbatovi kontakti otsimine „lihtrahvaga", tema töötamine vabrikus hariliku töölisena viitavad kaugemale, kui need faktid iseenesest tarvitseksid tähendada. See on ühel hoobil haritlane ja tööline, ühel hoobil karm ja humaanne, siiras ja julge, ilma väli-

selt „kangelaseks“ romantiseerimata. Ja sel teosel oli ta ilmumisel väga aktuaalne kasvatuslik tähtsus. Just selle teose kirjutamisel näib Vilde kõige rohkem kontaktis olevat masse äratavate, paremat ja vabamat inimpõlve kasvatavate suurte vene realistidega.

Eelmise teosega samal ajal ilmus Vildelt „Uudistes“ ka lüheldane autobiograafiline visand „Minu esimesed „triibulised““ (on miskipärast „Kogutud teostest“ välja jäänud). Näeme autori kasvukodu Muuga mõisas, millest ta hiljem oma eluloolistes märkmeis kirjutab: „Kahe toaga lihtne korter „alt-toas“... vastas vana lagunenud viinaköök loomalautadega, — selle taga mudane tiik täis kaanisid...“ Just sellel tiigil toimuski 7-aastase Vilde vastuhakk juba noorest peale oma härrandlikku üleolu tundvale feodaali-pojukesele, millele järgnes aga halastamatu nuhtlus vanemate poolt, kes allusid ju nendelesamadele feodaalidele. See on nagu pisiparalleeliks teistele mälestustele umbes samadest aegadest: samas Muugas nägi noor Vilde ka karistussalka, mille oli rendihärra kutsunud talupoegi nuhtlema tema määrustele vastuhakkamise pärast. Ja need mälestused lõikusid sügavasti ta mällu.

Vilde ütleb ise hiljem ühe oma teostekogu köite puhul: „„1905“ proloog ja epiloog ilma draama eneseta. Viimast nägin väikeses provintslikus Tartus, ja mida nägin, sel polnud ilukirjanduslikku veetlust.“ Ning tõepoolest ei kujutagi Vilde kuskil lähemalt 1905. a. revolutsiooni, mille proletaarset iseloomu ta väikekodanlikus Tartus võis tõesti vähe jälgida. „Proloogiks“ aga nimetab ta just novelli „Koidu ajal“ ja mõnd teist eelmisil aastail ilmunud teost, kuna „epiloogide“ kirjutamist jätkus aastaiks — peaaegu kogu pagulasaja läbi.

Pärast ebaõnnestunud revolutsiooni püüdis kodanlik-feodaalne võim vihatud massiliikumisega lõplikult arveid õiendada. Aastavahetusel algas metsik karistussalkade terror, mis ähvardas maa verre uputada. See haaras nii „süüdlasi“ kui „süütuid“ ja võis viimaseidki lõplikule tõetundmisele äratada. Just säärast juhtu kirjeldabki Vilde oma põrutavas jutustuses „Seadusemees“, mille ta, 1906. a. algupoolel, juba Zürichis maapaos olles, esialgu saksa keeles kirjutas ja Berliini ajakirjas „Die Neue Gesellschaft“ ning alles 1910. a. New Yorgi töölislehes „Uus Ilm“

eestikeelsena avaldas. Siin näeme lihtsat talumeest, kes arvab, et peab „seaduse alusel" ja paludes paremaid elutingimusi saavutama, kuid kes nüüd karistussalga poolt nuhtlusele lohistatakse. Alles siis, kui ta on kogu kannatustee läbi käinud, virgub ta täiele teadvusele, et vabadust ei kingi keegi, et see tuleb verise vaevaga võita, revolutsioonilisel teel vallutada. Ta tapetakse, kuid mitte enam naiivse palujana, vaid tulise vastuhakule ässitajana.

Sedasama sünget terroriaega kirjeldab Vilde novelletis „Nimekiri", mis ilmus pilkelehes „Kaak", esialgu pealkirjaga „Mässajate nimekiri". Siin paljastab autor veel kord seda jubedat verejanu, mida avaldasid junkrud terrori ajal, mil tsaari täägivõim neid jälle kaitses: parun ja ta kodakondsed koostavad mahalastavate ning ihunuhtlust saavate nimestikku, millesse kantakse kõik mingisugust iseseisvust avaldanud või pisut rohkem haridust saanud isikud. Sest nüüd on soodus hetk juba haua äärele jõudnud feodaalse korra vaenlastega arveid õiendada!

Juuli lõpus 1906 toimus ülestõus Viaburi kindluses. Vilde kirjeldab seda üksikasjaliselt visandis „Viaburi", mis näib olevat kirjutatud vahenditult otse nende põrutavate sündmuste mõju all, kuigi pääses ilmuma alles a. 1913 novellikogus „Jutustused". Hiljem ütleb autor „Kogutud teoste" vastava köite eessõnas: „... selle aine on pärit revolutsiooniaastast 1906, mille kesksuvel autor Helveetsiast parajasti Soome tagasi oli saabunud. Viaburi merekindlus Helsingi vastas, ehitatud tuttavasti mitmele kaljulaiule, tõstis mässu ja tõmbas punase lipu üles. Teda vallutama saatis tsaarivõim mõned sõjalaevad. Algas vastastikune pommitamine, mis vältas ligemale kolm päeva. Kaevupuiestikust võis dramaatilist etendust ihusilmi jälgida... Pool Helsingit käis vaatemängu „nautimas" — ükskõiksete uudishimuliste seas nii revolutsiooni pooldajaid kui vastaseid, esimeses liigis eriti palju poliitilisi pagulasi Eestist, Lätist ja Venest, nende hulgas minagi. Võitluse otsustas valitsuse kasuks kolmanda päeva õhtupoolikul see juhuslik katastroof, et kindluse sõjamoonaladu lendas teda tabanud pommi süütel õhku. Kindluse kaitsjaskond oli sunnitud alistuma. Ilmus valge lipp." Ja algas muidugi verine arveteõiendamine. Viaburi ülestõusule järgnesid vahenditult ülestõusud Kroonlinnas ja sõjalaeval „Pam-

jat Azova" Tallinna sadamas, mis niisama halastamatult maha suruti, sest neid revolutsiooniline proletariaat veel üheaegselt ning organiseeritult toetada ei suutnud.

Vilde jätkas neil aastail pidevalt oma pagulasrännakuid, meel täis valu ebaõnnestunud revolutsiooni puhul kodumaal, silme ees ümbritseva kapitalistliku maailma masendavad pildid. Ühe viimastest esitab ta novellis „Leib", mis ilmus ajalehe „Õigus" kirjanduslikus ja teaduslikus lisas a. 1908. Ta kirjeldab selles kapitali orjava „väikese inimese" traagikat, kes majandusliku sõltuvuse pärast on sunnitud oma isiklikud tundmused lämmatama. See on probleem, mis Vildel tihtigi kordub, muuseas ka „Mäeküla piimamehes".

Kuid samuti tuleb ta ka revolutsioonitemaatika juurde jälle tagasi. Üks tema parimaid, suure sisemise kaasaelamise, psühholoogilise täpsuse ja vormilise tihedusega kirjutatud sellelaadilisi teoseid on novell „Tooma tohter", mis ilmus samuti „Õiguse" lisas a. 1908. Selle aine oli saadud otse ajalehesõnumist, mille järgi kuskilt leitud haavatud revolutsionäär olevat viidud haiglasse, kus ta oma saladuse arstile pihtinud, kes ta küll terveks arstinud, kuid ka ametivõimudele välja andnud. Tegemist oli ju tolle sakslasest arsti klassivaenlasega, kelle arstimist ja uuesti timukatele loovutamist ta variserlikult ühteviisi oma „kohuseks" pidas!

Kuid neidsamu klassivastuolusid ja inimese kurnamise juhtusid leidis Vilde ka minevikust ning seoses koguni ta oma perekonna liikmetega. Ta isa — Jüri Vilde — oli olnud teopoiss, moonakas, väikemõisade kubjas, aidamees ja valitseja. „Ta oli mees," ütleb kirjanik ise oma elulooliste märkmeis, „kes mõisasundijaks hästi ei kõlvanud: tema pehmus oli tema alaline pahe leivaisade silmis." Ühtlasi oli ta neid võõra vara hoidjaid, kes ise eluotsani kehvaks jäävad. Aastakümneid mõisu orjanud, loobus ta sellest, taskud täis „häid adjustaate" (need on meile säilinud — Muuga, Karjaküla ning Viti mõisavalitsuselt), kuid tast ei saanud enam muud kui linna kaubamaja laovaht. Ta suri 1908. a. lõpus vaimselt täitsa murtud mehena, ilma et oma maapaos olevat poega, „keda ta omal imelikul kinnisel, tummal, põue põhja maetud kombel sügavasti armastas, enne veel oleks näha saanud, nagu ta väga

igatsenud". Nähtavasti mõtles Vilde oma isa haiguse ajal väga pinevalt oma elatanud vanemate saatusele, ja selle tulemuseks oli tema lihtne, südamlikus toonis kirjutatud ja nüüd juba ammu nii populaarseks saanud novellett „Kupja-Kaarli adjustaadid", mis ilmus koguteoses „Ääsi tules" I 1908. a. lõpus. (See ilmumine võis Jüri Vilde surmateate saabumisega ühte langeda.) Ses teoses on autor kirjeldanud just oma isa saatust, kuigi kaudselt ja üksikasju tunduvalt teisendades.

Võrdlemisi rikas oli õnnestunud lühijuttude poolest Vilde toodang a. 1911. Nii ilmus temalt sel aastal J. Lilienbachi väljaantud koguteoses „Mõtted" I novell „Surnute pidu", milles kirjeldatakse, kuidas keegi kunstimetseen „esteetilise naudinguga" mingi õudusmaali vaatlemisse süveneb ega taha teadagi tema oma kaevandusest äsja väljatõstetud plahvatusohvreist. Siin on vastamisi asetatud ühelt poolt haiglaseks, värdjalikuks, dekadentlikuks mandunud kodanlik kunst, mida niisama haiglane maitse võib koguda ja imestella, ning teiselt poolt selle elava ja ekspluateeritava tööliskonna häda, kelle kulul see kogumine ning imestlemine toimub.

Teatavasti asus Vilde kevadtalvel 1911 Ameerikasse, New Yorki. Teda koheldi sel „vabaduste maal" nagu omal ajal Gorkit ja ta lõplikud muljed selle maa oludest ei erinenud Gorki omadest. Temal ja ta naisel tuli taluda Ameerika eesti kirikliku kildkonna toorest klaperjahti, tal endal istuda Ellis Islandi vanglas ja tutvuda selle plutokraatliku mandri vaimuga. Nende kogemuste mõjul kirjutaski ta mõned sarkastilised sarzid Ameerika elust. „Rusikas, suur rusikas pihku pigistatud dollaripatakatega — see sümbol peaks nende standardil seisma," ütleb ta Ameerika oligarhialisist valitsejaist novelletis „Minu esimene business", mis ilmus „Kiir-kalendris" a. 1911. Samal aastal New Yorgi eesti töölislehes „Uus Ilm" avaldatud groteskis „Jack Brown" kirjeldab ta seda ameeriklase „standardtüüpi", kes ülikapitalistliku ühiskonna tingimustes peab „kõigega hakkama saama".

Vilde ise pani New Yorgi „katkustatud" elutingimustele vaevalt pool aastat vastu, reisis siis tagasi Euroopasse ja asus Kopenhaagenisse. Tuli jälle otsustada, kuidas ja millest edasi elada. Ses ahistusmeeleolus on nähtavasti kohe pärast Kopen-

haageni asumist kirjutatud laast „Sõber“, mis ilmus samal aastal „Külvaja“ kalendris. See ustav „sõber“, kellest siin räägitakse, on aineline kehvus, mis kirjanikku kapitalistlikus ühiskonnas kunagi maha ei jäta, vaid sunnib lakkamata ridu tegema, hoolimata sellest, mis autor ise tunneb. „Rida on raha,“ manitseb see sõber, „rida on leib! Tee ridu, vend!“

Veel kord hiljem tuli Vilde oma Ameerika-elamuste juurde tagasi, et teha neist kokkuvõtet. See sündis lühijutus „Punane viir“, mis ilmus 1913. a. J. Lilienbachi „Üleüldise raamatukogu“ nimelises väljaandes. Ameerikast Euroopasse sõitval laeval kohtab autor vaese väljarändaja leske ja tütart, kes on kaotanud Alaska kapitalistide kullakaevanduses oma mehe ning isa. Neile viirastub nüüd isegi sealt lahkudes laeva taga verine viir. Ja võttes kokku kõike Ameerikas nähtut ning kuuldut, märkab autorgi viimaks seda kohutavat viiru: „Ta ujus meie laevatee vahuvöödis pikalt ja punaselt järele, ikka järele, püsimatult järele....“ See on nagu maailma vallutamisele pürgiva kapitalistliku imperialismi sümboolne nägemus.

Seevastu kannab meid juba Taani keskkodanlikesse oludesse Vilde viimaseid pagulasaegseid novelle „Asta ohver“, mis ilmus samuti eelmainitud aastal ja samas „Üleüldises raamatukogus“. Näeme kodanliku maailma kahesugust moraalikäsitust: noor teenijanna peab võtma peremehe poja rahavarguse omaks süüks, sest selline tegu „sobib“ ju teenijale rohkem kui kõrges asendis oleva professori pojale! Ja ainult peategelaste nooruse naiivsus päästab selle eest, et see „ohver“ ei saa asjaomasele lõpliku allakäigu alguseks.

Nagu öeldud, ei tegelnud Vilde kodanliku vabariigi ajal enam palju ilukirjanikuna. Sellest enam kui poolteistkümne aasta toodangust võime siin esitada ainult kolm lühikest pala. 1917. a. kevadel kodumaale jõudnud, avaldas Vilde mõne aja pärast ajalehes „Sotsialdemokraat“ väikese jutustuse „Kui tuli tähendus“, milles andis vanaldase, tiisikushaige vabrikutöölise suu kaudu hiljuti toimunud revolutsiooni hinnangu. Seni olid töölised küll kõigi väärtuste produtseerijad, kuid neil enestel polnud õiguslikult ometi mingit väärtust. Alles revolutsiooniga omandab töölisklass tähenduse, ja kuigi see kõnesolevat vana töölist enam ei päästa, siis tema klassi ometi.

Samal aastal ilmus „Pealinna Teatajas" Vildelt veel novellett „Joost ja Needu", mis ei käsitle küll mingit tolle nii sisurikka ajastu aktuaalset motiivi, vaid esitab seevastu väga kontuurikindla ja sõnastusselge mälestuskillu autori nooruspäevilt.

Viimane siin esitatud väikepala „Kolmkümmend aastat armastust" ilmus esmakordselt 1927. aastal albumis „Õitsituled" VI. Kodanlik vabariik oli siis kestnud juba kümmekond aastat ja tema sotsiaalne struktuur kindlalt välja kujunenud. Endised junkrud-feodaalid olid kodanliku maareformiga küll oma positsioonid suurelt jaolt kaotanud, kuid nende asemele olid asunud endisest „maarahvast" suurnikud — oma kokkuostetud talude, pankade ja poliitikaga. Ning kirik, kes enne oli manitsenud teoorje kuulekusele, toetas ja idealiseeris ka nüüd eraomandi pühadust. Üht momenti säärase, nüüd küll juba musta saterkuube kandva hallparuni perekonnaelust, vagatsemisest ja tõelistest omandimuredest kirjeldabki Vilde oma satiiris.—

Jälginud Vilde ligi 35 aasta jooksul sündinud jututoodangu paremikku, näeme, et tema anne siin kahes aineterühmas end eriti maksma paneb. Ühel pool on ta objektiivsemad, ilma rõhutatuma ühiskondliku tendentsita rahvaelupildid oma plastiliste tegelaskujude, konkreetsete vahekorrakirjelduste ja rahvalikult voolava jutustamisvormiga. Teisel pool aga reageeringud kõigele sellele, mis seda murranguterikast aega on täitnud, masside meeleoludele kaasa tundmine nii õnnestumis- kui kannatushetkil, revolutsioonilise leegi õhutamine ning töötavale rahvale vaenulike jõudude ründamine sõnarelvaga. Vilde kui ühiskondliku võitleja kõrvale ei või kedagi teist meie mineviku kirjanikest asetada. Juba üksnes käesolevas kogus avaldatud teostega jääks ta püsima suurema klassikuna meie kirjandus-lukku.

Fr. Tuglas.

KIPPARI UNEROHI

„Mait! Mait!"

Mait tegi, kui ei kuuleks, ja päntas oma suurte jalgadega ühtlasel sammul edasi.

„Mait, kuule!"

Ei kuulnud ikka veel. Hüüdja kiirendas jooksu. Üsna Maidu selja taga — viimane pidi nüüd juba ta lõõtsutamistki kuulma — hüüdis tüdruk veel kord:

„Mait, seisa ometi!"

„Mis sa's tahad?" küsis Mait peatudes ja poolt nägu pikkamisi järelejooksja poole pöörates. Seejuures ei võtnud lühikest piibunosi hammaste vahelt ega käsi taskust.

Maarjal oli tegemist, enne kui sai hinge vähe tagasi. Ta kõrge tugev rind tõusis ja vajus ning põsed lõkendasid. Mait ei võtnud üht ega teist tähele panna — hämarik oli ka juba liiga tihe, kui et ta neiu jumet ja tema silmade sätendamist oleks võinud näha. Seda ta ei püüdnudki. Ta oli tema häälest ära tundnud. Nagu oleks tal rutt taga, kordas ta oma küsimust, mida Maarja tahtvat, juba lähema sõnaga.

„Kuidas sa nii võid küsida!" imetles tüdruk. „Sa pidavat ju homme ära minema."

„Õige."

„Ja seda kuulen alles teistelt!"

„Mis sest?"

„Soo! Tahtsid vist koguni jumalaga jätmata —?"

„Ei. Pidin tulema homme hommikul jumalaga jätma — kaptenit ja sind."

„Alles homme hommikul?... Mait!"

„Ja noh, hm —" kohmas Mait, lükates piipu teise suunurka. „Mis peaks meil siis niipalju olema teineteisega rääkida?"

Suur villane rätt, mis tüdrukul oli ümber, libises tal peast õlgadele, nii et maa poolt vehkiv vinge tuul Maarja valkjaid käharsalke hakkas lennutama. Kuna Maidu rahuline, jahe nägu oli pöördud mere poole, mille paksust hallist jääkattest aprillituulte tõttu juba laiad mustavad praod ja veesiilud läbi lõikusid, astus Maarja temale lähemale, ja kui ta seisis otse tema ees, siis laskis ta pea sügavale norgu ning sosistas:

„Mis meil peaks olema kahekesi rääkida? See küsimus ajab mulle nutu peale... Kui meil teineteisega midagi pole rääkida — miks oled siis mulle lootusi teinud?"

„Lootusi teinud? Kuidamoodi?"

„Minu vastu nii lahke olles, nii — nii —"

„Ma olen igaühe vastu lahke," naeris Mait.

„Aga sa pidasid mind teistest enamaks... Igal pool nõudsid mind taga... Ikka olid minu ümber..."

„Vaata, Maarja, see tuli sellest, et oled ilus tüdruk... Ma olen mees, kes peab lugu ilusaist tüdrukuist. Ilusad on mulle igatahes armsamad kui inetud... Kas see on minu süü?" — Sellele tuumakale tunnistusele lisas Mait kõige truumal näol juurde: „Ära aga sellepärast arva, et ma sinu nii pea unustan. Ma pean ilusaid tüdrukuid kaua meeles."

„Sul on südant minuga nalja teha — praegusel silmapilgul, kus ma — — Mait, nõnda ei lahku sa minust mitte!... Minu lootused ei pea mitte nurja minema — tõesti mitte!"

„Lootused — lootused!" hüüdis Mait pahaselt. „Siis ütle mulle poole sõnagagi, mis lootusi ma sulle olen andnud! — Sa võid ometi arvata, et kosjamõtted on minust veel kaugel — kuhu minusugune vaene poiss naise paneb? Ma ei ole sulle sõna ega teoga märku andnud, et mul oleks nõu sind tanutada. Kui sul on midagi meeles, mis lükkab minu ütluse ümber, siis nimeta kohe."

Maarja ei lausunud sõnagi. Aga ta silmad kõnelesid. Kuumad, himutsevad, trotslikud pilgud käisid neist noormehe poole, kes nagu algusest peale vahtis külmalt kõrvale. Mait ootas natuke aega vastust, kui aga tüdruku tuksuvad huuled jäid ikka veel kokku, pöördus poiss viimaks täiel näol Maarja poole.

„Ma tahan sulle midagi öelda, Maarja," algas ta lahkemalt ja ka soojemalt kui senini. „Mis ma sulle ütlen, on mehesõna, ja ma räägin tõsisest meelest, kuidas on asjad minuga. Ma ei salga, et sa mulle meeldid — vahel meeldid mulle koguni väga — ja mõnikord ongi mul nagu mõte olnud: pagana viks tüdruk see Liivaku Maarja — saaks teisest muhe naine igale ausale mehele, ja ka sinule passiks ta välise plaani poolest... Nii olen vahel mõelnud, see on päris tõsi... Aga, kas tead, Maarja, ma olen va pärdiku loomuga poiss. Eks ma ole laias ilmas käinud, suurtes linnades ja võõrasmaadel — laevamees puutub ju igasse taevakaarde. Kui sa seal nii kõnnid ja ringi vahid ja näed kõike seda ilu ja rikkust, ja kõiki neid toredaid inimesi, ja kui pead endamisi mõtlema: vaene Mait, mis oled sina kõige selle

kõrval, kes vaatab ka sinu peale, kes peab sinust vilets-akesest ka midagi lugu! Kas tead, Maarja, siis puges uhkusevaim minu sisse, ja see haugub mulle nüüd alalõpmata: Mait, ole mees, katsu saada ka jõukaks isandaks! Püüa rikkust taga, rikkus annab sulle üsna teise elu... Aga kuidas peab minusugune rikkaks saama? Ausal viisil muidugi. Vargile minna — see on ka nii, kuidas ta on. Inimene peab kartma jumalat ja politseid. Kuidas võiks Mait Näkisaar saada rikkaks? Kas sina ehk tead, Maarja?"

Maarja ei teadnud. Vahest ei mõelnud ta selle üle järelegi. Kuulatas ainult ammuli sui poisi imelikku juttu ja silmist paistis nagu hämmastunud kartus.

„Sa ei tea," naeratas Mait ja hakkas piipu toppima. „Pole ka ime — ei ma tea isegi veel selgesti. Tean üksi, et mul on suur uhkusevaim sees ... Raha korjata, hoidlikult elada — jumal teab, seda ma ei oska. Kui palk käes — alerait! — paari päevaga läbi mis läbi!... Ehk kui suur ongi siis minusuguse palk! Ametis tõusta pole ka võimalik — tüürmanni või kipparit ei või koolitamata laevamehest saada, niipalju on kindel. Madrus, igavene lihtmadrus — see on kõik. Susi söögu mind ära, kui ma eluaegseks tõrvalakkujaks peaksin jääma! Seda ei ole! Seda ei luba mu uhkusevaim..."

„Mis nõu sul on?"

„Küsid ju, nagu tunneksid hirmu, et tahan oma hinge va sarvikule müüa! Ära karda. Kas tead, Maarja, mis mul mõttes siputab? Ma tahan niikaua otsida ja nuhkida, kuni leian rikka naise... Ükskõik kus — siin või teisal. Rikkaid tüdrukuid leidub, seda on ennegi olnud... Soo, nüüd said aru. Mõistad nüüd isegi, kuidas on meie mõlema vahe..."

Maarja oli tumm. Ta sõrmed nabistasid ja küünistasid räti narmaid. Ta pööras näo halli hämariku all mustava mere poole ja vahtis laiul silmil kaugusse. Nagu mingit vastust oodates vaikis ka Mait ja popsis piipu, mille suitsurõngad tuul ruttu laiali kandis.

„Kui palju peaks su naisel raha olema?" küsis Maarja järsku, nagu ärgates.

„Mida rohkem, seda parem," naeris noor laevamees. „Aga kas tead, Maarja, meil ei maksa sest asjast pikemalt rääkida. Mul on kodus kolud kokku panna, sest homme kaunis vara — tuhknai, Tallinna poole! Õhtu vaja taadi seltsis veeta — ega tea, millal jälle poega näeb... Mis ma sulle veel tahtsin öelda: ära jää kurjaks mu peale! Olen kord va veidra meelega tuulepea, kes sulle meheks vahest ei kõlbakski... Kas tead, Maarja, sinusugune tüdruk võib saada veel kullatud mehe. Saada minusugune narr kus kurat, ja ole jälle va rõõmus käbe plika! Sul on kapteni juures hea koht — päris proua põli. Mehi saad kui tatikaseeni — sellest ärgu olgu sul muretki."

Ta sirutas käe jumalagajätmiseks välja. Maarja ei võtnud vastu. Ei pannud tähelegi. Vahtis ikka veel aiva mere poole, milles lahtised kohad jääparvede vahel mustasid otsekui värsked hauad.

„Ma ei taha teisi," tuli vihane põlglik sosin tüdruku suust.

„Ära räägi lapsejuttu..."

„Ma ei taha! Ma ei taha!"

„Pagan võtku — mis sul siis just minust —"

Mait jättis sõna pooleli. Ta jäi lahtise suuga ja peaaegu lollakal näol vahtima, kuidas Maarja silmist purskasid pisarad — nii äkitselt, nii metsikult nagu mäes-

tikuallikaist... Kuid kaua see ei kestnud. Räpakalt pühkis neiu oma laud jälle kuivaks ja pisaratevool oli sedamaid suletud.

„Kui palju peab su naisel raha olema?" kordas Maarja kuivalt ja validalt.

„Vaeh, kuidas ma seda tean nii lopsupealt öelda, — mida rohkem, seda parem!" vastas Mait. „Hem, noo — vahest kas niigi palju, et võiksin kuski linnas midagi peale hakata — laevameeste pood, trahter, — või ehk niipalju, et võiksin paar jullat või ilusa kuunari osta, kus oleksin ise kippar ja veaksin rannaääri mööda kaupu... Kuis ma seda praegu juba täpilt pean teadma?"

Maarja poolt ei tulnud nüüd jälle tükil ajal sõna. Ta oli mõttes. Silmad püüdsid nagu vägisi pimedusest kaugele, kaugele läbi tungida, nii salapärane ja põnev pilk oli neil.

„Mait, kuule! — Kui mul niipalju raha oleks, nagu soovid — mis siis?"

„Sinul? — Hähähä!"

„Kui mul aga oleks — ütle, mis siis?"

„Sa oled püstinaljakas!" naeris Mait edasi. „Kui sul o l e k s — hähä! — Eks sa tea, kui sant mees on see „oleks"... Jah, kui sul oleks, mis siis veel! Mis seal siis veel küsida! Kui sul oleks, siis võtaksin su kannapealt ära."

„Kas pead sõna, Mait?"

„See poleks raske."

„Sa jätaksid teised niisama rikkad kõrvale ja võtaksid minu?"

„Võtaksin sinu — jumala eest!... Ma ütlesin ju, et sa mulle väga meeldid..."

„Vannu, Mait!"

Maidu laialtnaerev nägu läks korraga tõsiseks. Seda tegi kas Maarja toon, millesarnast Mait temalt enne vist iialgi ei olnud kuulnud, või tuli see ehk sellest, et ta korraks Maarjale näkku juhtus vaatama. See nägu oli kõvaks ja nurgeliseks tardunud.

„Mis sul on, Maarja?"

„Vannu, et sa mu võtad, kui mul on raha!"

„Sul raha? Sul raha? Kas sul on siis raha?" hüüdis Mait kitsikusse aetuna. „Ma pidasin su juttu naljaks — teed aga näo nagu mõni prohvet... Kas sul on siis raha?"

„Ehk võin saada."

„Kust sa võid saada. Sa oled vaenelaps. Rikkaid sugulasi sul ka ei ole."

„On. Mul on vana haiglane tädi, see on rikas, ja lasteta, ja ta —"

Maarja hääl muutus sosinaks.

„Kus sul on niisugune tädi?" päris Mait uskmatult, kuid nähtava põnevusega.

„Ta on — on Saare — ei mitte — kuidas seda hüütakse? — Soomemaal, ta on, — jah, Soomes..."

Mait hakkas hoide naerma. Ta avaldas seeläbi oma kahtlust. Et aga Maarja nägu jäi ikka veel „prohvetlikult" tõsiseks, lisas ta kergemal toonil:

„Võin vanduda küll, kui just soovid. Ja jaksan ka sõna pidada... Aga kuule, Maarja, ehk läheb liiga kaua aega, kuni oma tädilt need tuhanded kätte saad?... Teise inimese surma oodata — see on mõnikord igav asi."

„Kui palju annad mulle aega?"

„Noh, ütleme paar — ütleme kolm aastat. Niikaua võin oodata, — olen ju veel noor. Aga mitte kauem...

Parem juba, Maarja, ütleme k a k s aastat, — kes teab, mis siiski võib juhtuda."

„Kas vannud sedagi?"

„Vannun, kui tahad... Sa tead, ma ei valeta ega murra sõna, ja kui keegi tohiks öelda, et Mait Näkisaar ei ole aus ja ustav poiss, selle lööksin siiasamasse maha... Nüüd aga, Maarja, las mind minna! Taat ootab... Jäägu, kuidas rääkisime — jumalaga!"

Maarja võttis ta käe. See oli nii soe, Maarja omad jääkülmad ja kohmetanud.

„Millal saab sind jälle näha, Mait?"

„Võib-olla tulen tulevaks talveks; võib-olla jääme laevaga kuhugi kaugemale jäässe; võib olla, et olen maailma teises servas, — siis mitte... Head õhtut, Maarja!"

Ta vabastas käe ja pööras selja. Korraga tundis ta Maarja käsivarsi oma kaela ümber...

„No noh! No noh!"

Tüdruk vahtis talle näkku, innukalt oodates. Et aga Mait laskis uuesti oma nurisevat „no noh" kuulda, tõmbas tüdruk käed tagasi ja tegi kiiresti minekut.

„Kui ta oleks vanatüdruk ja tahaks noort poissi ja kõneleks ning teeks selle tõttu rumalusi, siis peaksin seda nõtruseks. Siis võiks naerda ja andeks anda. Aga nii, nagu ta on — noor, priske, väle tüdruk, kuigi natuke nii — nii — vanad naised ütlevad edev — — aga nii, — mis ajab teda minu järele jooksma? Sihuke tüdruk ei peaks saama meest? Mis peavad siis vanad ja inetud tegema? Seda tahaksin teada saada. Vanatüdrukul on nõtrus — aga temal?"

Neid mõtteid kerides ja pead raputades väntas Mait Näkisaar oma suurte jalgadega ranna pehmet, kohedat liiva mööda kodu poole. Ehk ta küll sügavasti enda ette

maha vahtis, komistas ta siiski tihti ja jalad vajusid siin ja seal tümasse. Võib olla, et ta pahandus halvast teest, sest kulm läks tal ikka enam kortsu ja lahketujuline ei olnud ka urin, mis ta tiheda mustja habeme seest tuli kuuldavale.

„Lambapea, kes sa oma vandumisega olid!... Nali on ju nali ja tühine kõik, mis ta sulle loris — aga just nalja pärast ei tohi mees oma sõna anda, veel vähem vanduda!... Mida inimene kõik ei plära — ei asja ees, teist taga!... Säh, nüüd võib viimaks veel öelda, et olen talle lootusi andnud! — Kurat!"

Selle tugeva lõppsõna järel vaikis Mait tüki teed. Siis mõnas edasi.

„Halvaks läheb teine mu meelest, mida rohkem ta peale mõtlen!... Tüdruk, kes ise ennast topib... tüdruk, kes vägisi... tüdruk, kes poisi kaela — pääh!... Kust peaks ta neid tempusid olema õppinud? Talutüdruk! Linnas — jah, seal!... Mõisas oli teine, sai sealt lahti — ütleb, proua tigeduse pärast, — aga mõisas — ega see veel ole linnas, kus tütarlapsed, nagu olen näinud..." Mait köhis ja nuuskas nina ja pühkis habet, enne kui pomises edasi... „Mõisas — ega tea? Mõlemad tudengid, paruni pojad — vanem esimene tükimees — — Aga tühja kah! Mehele, mehele — see'p see on! Mis tüdrukuil meie päevil muud!... Aga tüdruk, kes ise ennast topib — pakub — vägisi — — pääh!"

Ta kiirendas sammu, ja tuhkjat teed vandudes ruttas ta pimeduses väikese rannaküla poole, mille mustavad hurtsikud kaldakäänu tagant hakkasid nähtavale tulema.

Rohkem kui Maidul oli Maarjal mõtteid ja tundmusi. Ta jooksis paarsada sammu tagasi vaatamata, siis peatus valjusti tuksuval rinnal ning püüdis noormehe kau-

genevat ilmingut põõsaste vahelt, mis palistasid siinkohal kallast, silma saada; ta nägi Maitu veel, aga varsti kadus selle kõrge kogu pimedusse ning ühe kaldakühma taha, ja Maarja seisis üksinda madalas lepikus, mille märjad, külmad urvad puutusid tema käsi ja õhkuvat nägu.

„Maarja!" hüüdis ta iseennast; ta ei teadnud, miks ta seda tegi, aga pakitsev süda käskis nagu häälitseda.

Ta raputas pead ja püüdis naeratada, tundis aga ise, et see ei läinud korda.

„Maarja," sosistas ta peatselt uuesti, ja enam mõeldes kui rääkides lisas ta juurde: „Mis sa tegid?... Ei, mis sa t a h a d teha?"

Ta toetas oma äkki raskunud keha maha suurele niiskele raudkivile, mis seisis siin jalgtee ääres. Kohendas juukseid, kohendas rätti ja hoidis pahemat käsivart tugevasti rinna vastu.

„Ma tahan teda saada," jätkas ise mõtisklemisi, „seda ma tean, et ma teda saada tahan, enesele võin seda öelda — — Jah, enesele, aga ma ütlesin ka t e m a l e! Häbi! Häbi!" Ta kattis hetkeks näo, tõstis aga ruttu seda südimalt pead.

„... Miks häbi? Kellele muule võisingi seda öelda, kui talle enesele? Ei ühelegi muule — iseenesele ja temale... Ma usun teda nii, ma usaldaksin kõik ta kätte — kõik, kõik, hinge ja elu! Üksi tema kätte... Kas vahest teine temasugune mees —? Tema näoline, tema jutuga, tema suurune, sama hea süda — sama habe — samad silmad — just nii suur ja tugev — karvapealt tema ja tema, — kas ma seda teist?... Ei! ei! — Polegi ju teist! Teisi on — aga teda ei ole. Temasugust mitte... Ja siis: kui palju

minusugune siis teisi näeb? Kuhu kaugemale saab minusugune? Kust ta otsib temasugust? Keda näed, seda tunned ammugi. Nende seas ei ole teist Maitu..."

Maarja tõusis, istus aga sedamaid nagu jõuetult kivile tagasi.

„...See'p see on — s e d a ma tahan Maidult — tema ausaks naiseks — üksnes tema ausaks naiseks. Muidu —" Maarja naeratas kibedalt — „muidu — ja heldeke, muidu võiks kõik!... Teisi — missuguseid teisi ei ole! Mõtlen nende suurte, nende peente peale — hahaha!... Tema aus naine — see'p see on, Maidu naine — seda, seda, seda tahan!... Sest ilmas kaduma minna on hirmus! Ja kui kergesti ei või kaduma minna! Aga kaduma minna, kui juba muidugi oled üksinda ilmas! Ükski ei armasta sind, ükski ei küsi su järele, — ei ainust tõsist sõpra, — kõik petavad ja valetavad, — mahajäetud, pilgatud — — Oh, ei," hüüdis ta pool karjatades, „mitte üksi ilmas! Ennem, jah ennem juba — —"

Värin vapustas ta keha. Ta kargas püsti. Põõsast lendas lind vurinal välja — Maarja vaatas ehmudes üles, tõmbas räti silmadeni näo ette ja tegi argse rutuga, pool põgenedes minekut.

Kitsas lepikusiil jäi selja taha, rada viis kaunis järsust kaldakõrgustikust üles, ja nüüd algas liivaka põhjaga harv nõmmemännik. Sammaldunud madal rohukulu tikkus siin ja seal lume ja lumise liiva vahelt välja ning jala all veeresid ühtepuhku niisked käbid. Mere poolt kuuldus tumetasane ragin ja mändide ladvikus vihises tuul nii salalikult, nii meeltrõhuvalt.

Puude vahelt vilkus nüüd tulehelk. Otse sinnapoole, männiku idaserva, viis vähe looklev rada, ja varsti oli Maarja jõudnud väikese üksiku puuhoone juurde, mis oli

ehituslaadilt meie maa rannaäärsete suvimajade moodi, tuletades meelde aga ka mõnd metsavahi- või jahimaja. Ta oli korstnaga, ühekordne, aga kõrge krohvitud vundamendiga, nii et sisseminek sündis kaunis kõrge puutrepi kaudu. Maja seisis küll männiku all ning põhjapoolse küljega kaldakõrgustiku veerel, tema ümbruses aga oli küllalt nii palju lagedat, et trepiesisel ruumil jättis väikesele lille-aiale ja maja külgedel ning tagaotsas kaunis laialisele uibuaiale, kus oli näha mustavaid peenraid, raagus viljapuid ja marjapõõsaid.

Siin majas elas ja tema omanik oli kapten Anderson, viletsa tervise pärast ametist lahkunud rikas vanapoiss, kes kolme-nelja aasta eest oli siia asunud, omandades mõisaomanikult maja ning väikese krundi. Maarja teenis sügisest saadik tema juures toatüdrukuna ja ühtlasi keetjana. Välise ja muu mehetöö tarvis pidas kapten külast käivat palgalist. Ta ise elas täiesti üksikult, ei olnud ta läheduses peale paari koera, mõne võõramaa linnu ja ühe väikese ahvi ainust hingelist, ei olnud tal külaski käimas sugulasi, sõpru, tuttavaid, välja arvatud vahest meremees Mait Näkisaar, kelle kui ainuma lähedalelava ametivenna vastu ilmutas Anderson teatavat sõprust...

Maarja jooksis trepist kiiresti üles ja astus, niisama tasa avades kui kinni pannes, ruumikasse kööki. Aga ettevaatusest hoolimata kuuldi toas tema tulekut.

„Maarja!" hüüdis lähema kambri ukse tagant poolvärisev, otsekui roostetanud, ent mitte kare ega pahane mehehääl.

„Rebane, kes sa kõik haistad ja kuuled!" siunas Maarja tasakesi, astus aga, kui ta suurrätiku oli ümbert heitnud, rutusti elamusse.

See oli kapten Andersoni lugemis-, kirjutamis- ja suitsetamistuba. Neljanurgeline suur ruum kollaseks värvitud krohvseintega, valgeks lubjatud lae ning helevalgeks küüritud laudpõrandaga. Oma sisemise seade ja ehte poolest avaldas ruum „kaugelkäinud ja paljunäinud" reisimehe maitset: seintel rippus kõiksugu hoiuväärilisi sõjariistu kõverast türgi mõõgast indiaanlaste tapakirve ja neegrite vibupüssini; võõramaa jahimälestusi elevandikihvadest kaljukitse-sarvedeni; siis kõiksugu haruldasi kive, pille ja konnakarpe ning muid leiuesemeid maalt ja merelt. Riiulitelt vaatas maha täistopitud kaugemaa sulg- ja muid loomi. Akende ees, suuremates ja vähemates traatpuurides, kudistas kirjusulgseid linde, nende seas paar papagoisid laest rippuvatel kiikpuudel ja põrandal ning toolidel ronis väike hispaania ahv, tehes oma kelmistükke kahe kena, haruldast tõugu koeraga, kes lamasid kirjutuslaua ette laotatud tiigrinahal.

Kõige haruldasem selles haruldases ümbruses oli aga majaisand ise. Teda nähes pidi võõras kõigepealt kohkuma, siis halbu tundeid saama ning viimaks vaesest mehest aiva heldima.

Kapten Anderson on näost väävelkollane. Kuigi sel näol on palju lihavat paksust ja laiust, seisab nahk tema peal ometi nii paljudes kortsudes ja kurdudes, et meest võiks pidada saja-aastaseks mullakeseks. Tema silmadel on ähmane, klaasine läik ja ta peast on juuksed peale kerge halli härmatise kadunud — ta näib selle peaga nagu kana udusulil. Kippari käed värisevad, silmad pilutlevad ja huuled liiguvad vahetpidamata: ta nagu püüaks viimaseid vastastikku kasta. Kogu ta lai, ümmarik, sidrunkollane nägu on habemest täiesti lage. Anderson ei ole veel viitkümmend aastat vana, aga

kes teda esimest korda näeb, peab tahtmata mõtlema, et ta seisab oma ihu vanaduse kui ka tervise poolest haua äärel.

Kippar Anderson, vaene, on morfiumi-ori ja ses haiguses parandamatu. Kord hirmsa laevaõnnetuse tagajärjel närvihaigeks jäänud, hakkas ta arsti käsul seda rohtu unepuuduse vastu tarvitama. Aga, nagu tuhanded enne teda, sattus õnnetu kippargi salaliku mürgi meelevalda, ilma jõudu leidmata sellest loobuda.

Ta pidi ameti maha jätma ning otsima magusas, üksildases maaelus, terve õhu ja metsalõhna kaudu paranemist. Aga nagu niisuguste katsetega taotseb lugu olla: vaim on valmis, liha nõder. Kapten Anderson kinnitas ja vandus endale iga päev: ma olen oma himutõvest vabanemas — ent seejuures ei lasknud ta oma morfiumitagavara iganes otsa saada; ruttu muretseti, kui seda oli karta, Peterburist salateedel lisa, ja nõnda kestis pahe edasi. Kui ta kuu jooksul päev-päevalt tarvitatavat annust oli hakanud vähendama — järsk loobumus tundus talle võimatuna —, siis ta langes järgmisel kuul seda sügavamale oma kurba kiresse —

„Noh, Maarjake, kus sa siis nüüd jälle käisid?" küsis kapten häälega, millest välja värises haiglane ärritus — vist küll tahtmata, sest mees ise püüdis teha lahket ja naeratavat nägu.

„Kus ma käisin?" vastas tüdruk. „Kus ma siis na käisin? Käisin külas mune otsimas."

„Ma ei mäleta, et ma seda käskisin."

„Miks ei käskinud," valetas Maarja, teades kapteni mälunõrkust, „käskisite ammu juba, kui kurtsin, et munad otsas. Aga kuigi ei oleks käskinud, eks hoolas teenija pea ise teadma, mida majas tarvis."

„Hea küll, hea küll, aga kus su munad siis on?"

„Ei saanud ühtegi."

Kapten naeris iseäraliku lühedusega, nagu keelaksid seda pistjad, ja ta tuhmid silmad pilutasid tüdrukule kentsakal elavusel vastu.

„Mune ei saanud, aga Mait Näkisaart said vist küll näha?"

„Jätke mind rahule oma Näkisaarega!"

„Maarja! Maarja!" ähvardas kippar näpuga, aga naeratataval näol. „Kohe tuled mu juurde ja tunnistad üles, et olid Mait Näkisaarega koos."

„Mul pole midagi tunnistada. Ennäe nüüd!"

„Ruttu minu kohtulaua ette — vastu punnimata!" komandas kapten heal naljatujul.

Maarja nihkus talle tõrkumisi pisut lähemale. Kippar sai ta põllest kinni kahmata ning rebis Maarja nüüd enda ette.

„Teil oli Maiduga maha tehtud, et saate täna õhtul üksinda ning salaja metsas kokku — eks? Vasta, ilus patuori!"

Kippar vahtis Maarjale seejuures põnevusega, mis aga nähtavasti asja enese kohta ei käinud, priskesse näkku ning näpistas tal lotti ja põske.

Maarja hoidus kollasest vanamehest alati vastikustundeliselt eemale, ja kui viimase värisev, niiske, kronkssõrmeline käsi püüdis teda puudutada, mida juhtus väga sagedasti, siis põgenes Maarja tundmustega, mis polnud jälkusest kaugel. Ka praegu, kus ta Andersoni sõrmi oma ihu küljes tundis, käis jubekas värin ta liikmeist läbi, aga — Maarja jäi paigale; Maarja katsus rõõmsalt, kelmikalt naerda, ta lõi kipparile hepitamisi käe peale.

„Ja mis siis, kui olin oma peigmehega koos?" küsis ta julgesti vastu naljatades.

„Peigmehega? Ohoo, või nii kaugel juba!"

„Võib olla. Kõik võimalik. Noor veri..."

Kippari nägu tõmbus märksa tõsisemaks, kuid ruttu katsus ta seda varjata.

„Ma usun, see on uus vale."

„Mispärast vale? Kas ma Maidule ei kõlba? Või ei kõlba Mait mulle?"

„Miks mitte... miks mitte... Hm, kui see tõsi oleks? Õige küll, see on väga võimalik... Kahju, Maarja, kahju!"

Anderson tõmbas käe tagasi, vajutas ta taskusse, ja urises katkelisi lauseid edasi.

„Kahju?" küsis Maarja kunskoppi. „Millest on kapteni-härral siis kahju?"

„Hm, sellest, et ma va Maitu nii tihti siin lasksin käia. Olin ettevaatamatu, ogaralt ettevaatamatu! Ta krants mängib hästi kaarte — see'p see oli! Aga sarvik viigu ta kõige kaardimänguga, kui — kui —"

„Mis „kui", kapteni-härra?"

„Ja jah, ja jah," pomises Anderson pooldis iseenesele. „Eks ma märganud ammugi, kuidas tüdrukul silmad peas põlesid, kui selle va pika laisa poisi varju aga ukse vahel oli näha!... Ma olin tõesti liiga — liiga — noh, olgu peale..."

Ta hakkas tüdruku soojadest kätest tugevasti kinni ja ta silmad liikusid Maarja nägu, kaela ja rinda mööda üles ja alla.

„Ma loodan, et sa mõistlik tütarlaps oled," ütles ta isevärki kartliku mõrudusega. „Ma arvan, et sinusugune õitsev plika — — kas tead, Maarja," ta jättis sõna

järsku katki, „kas tead, ma arvan, et sul tuleks Maitu liiga kaua oodata — nii kaua, et jääd vanaks ja hakkad kolletama... Mait on verivaene poiss, kes naist ei või ega tohi ega tahagi nii pea võtta... Sina aga, Maarja, — nii priske, nii õitsev ja rõõsk — kuidas sina võid nii kaua oodata... Ehk tuleb mõni mees — mõni mees, Maarja, — kui nüüd tuleb mõni mees, kellel on palju raha..."

Andersoni silmad piilusid, varjatud lauvoltidest, ta ootas tüdruku vastust. Maarja vastus oligi kähku valmis:

„Kapteni-härra võiks Maitu ja mind nii palju aidata, et saaksime paari minna... Mõni tuhat rubla, — kapteni-härrale väike asi, — eks? kas?"

„Väga hea nõu!" naeris vanapoiss oma roostetanud häälega. „Sa oled ju päratu kaval tütarlaps!... Aga ütle, mis eest ma siis Maidule need mõned tuhanded peaksin kinkima? Mis ta on mulle head teinud?"

„Tema mitte, aga mina."

„Sina? Hihihi! Mis head sina siis mulle oled teinud? Pool aastat tüdrukuks olnud, praed ära kõrvetanud, supid soolveeks teinud, mind pahandanud, mulle vastu rääkinud, mu käsud täitmata jätnud? Nagu täna: valetad, et külas käisid mune otsimas, kuna luusid metsas poisiga ümber... Kas selle eest sulle mitu tuhat rubla kingituseks?"

„Kui nii halb teenija olen, miks te mind siis lahti ei lase?" heitis Maarja mokki mossitades vahele.

„Lahti? Haha, nii halb teenija sa siiski veel ei ole ja mina mitte nii halb peremees!... Ma olen hea mees, Maarja, pane tähele, ma olen hea mees..."

Anderson kõhistas naerda, kusjuures ta higine, tukslev käsi üles Maarja valge kaela poole tõusis ja ta näpud kõdistades neiu lõua-alust puudutasid.

„Kui te tõesti hea mees oleksite," ütles tüdruk viduseks teeseldud näol ning astus sammu eemale, „siis te lubaksite meid Maiduga aidata, nii et varsti võiksime paari minna. Mait tahab oma käe peale hakata, kaupluse asutada, või ka väikese laeva osta —"

„Ahaa — mõistan nüüd, — siis on tal küll rikast naist vaja. Ma mäletan ka, et ta mulle sääraseist asjust on kõnelnud... Vaata, Maarja, — seega kaovad ju kõik sinu lootused, ja mul on sest aiva hea meel — väga hea meel."

Maarja laskis pea norgu, et oma jumemuutust varjata. Varsti ta tõstis aga julgesti nina ja tähendas kaunis näpsakalt:

„Mu lootused pole sugugi otsas. Pole ma enesele ilmaski asjatuid lootusi teinud... Ja Maarja ei olegi vahest nii vaene, kui arvatakse... Nüüd aga jätke mind oma Maiduga rahule — mul pole teda sugugi tarvis, ega hakka ma temale ega kellelegi teisele järele jooksma..."

„Mis? Mis? Pahaseks saab minu ilus pai perenaine?" naeris kippar ja ulatus käega tüdruku käisest uuesti kinni. „Tule siia, ole jälle hea laps ja lepi oma leivaisaga ilusti kokku. Sinu kahjuks ei pea see olema — kas mõistad?... Tule siia, lepime ära, ma olen sinuga väga rahul — sinu teenimisega kui ka sinu priske näoga!"

Ta tahtis käsivart tüdruku piha ümber panna, Maarja raputas enda aga lahti ja jooksis heledasti naerdes kambrist.

Kapten jäi köögi ukse poole, mille taha tüdruk kadunud, sel näoilmel vahtima, nagu ootaks ta teda täis vallatust sealt jälle sisse kargavat. Maarja pistis aga ainult

pea ukse vahelt ja näitas oma naervat nägu. Anderson naeratas vastu ja kutsus teda sõrmega tagasi. Kui käsku ei täidetud, tõusis üles ja kõmpis isevärki töntsil sammul ukse poole, mille aga Maarja hepitaval pikanina-lõustal kinni tõmbas. Tagasi vajunud oma pehmesse nahksesse leentooli, hakkas kippar Anderson oma higiseid käsi hõõruma, kastes üht huult teisega, ärritatud-närvlik muhelus suu ümber, ja tegi ühtepuhku: „Hem, hem, hem!"

*

Järgmisel hommikul — oli just pühapäev — tuli Mait Näkisaar kaptenit jumalaga jätma. Ta oli paremas riides — sinine poekalevist ülikond seljas — ja ta tõsine, mehine, ehk küll veidi külm ja ükskõikne nägu, mida piiras mustjas tihe habe, oli hommikusest pesemisest värske ja valge nagu mõnel härrasmehel. Veel ei olnud tuul ja päike seda nägu saanud pruunistada, aga ka päevitunult oli Mait nägus mees. Keha suurus ja tugevus ning laitmata kasv paistsid samuti silma.

Vaevalt oli laevamees astunud kapteni tuppa — Anderson, kes praegu sängist tõusnud, istus öökuues tugitoolil, popsis peene lõhnaga sigarit ja ootas hommikust kohvi — vaevalt oli Mait ukse enese järel kinni pannud, kui Maarja ilmus, tuues niklist kandmikul hommikueinet.

Kippar nägi teda täna esimest korda, muidugi ka Mait. Kippar vaatas ja vaatas ning hakkas siis naerma, ja see naer ei olnud ilma teatava tusata.

„Kuhu pidule sina siis täna lähed?" küsis ta. „Ahaa, ma mõistan!" lisas ta Maidu poole naeratades. „Vaadake, Näkisaar, vaadake! Ja kui te eesel ei ole, siis saate aru, mis lood on minu Maarjaga..."

Tüdruk punastas ja tige pilk lendas mahalöödud laugude vahelt pilkaja poole. Mait aga käänas oma suure kogu aeglaselt ümber ja hakkas Maarja tuliuut plikalist roosat kleiti silmitsema. Ta hakkas alt sabatrihest peale ja jõudis pilkudega pikkamisi puusade ja rindade kaudu üles piiga näoni, ta valkjate hoolega kammitud juusteni, mille krussitud otsad õitsvate põskede äärtel sünnitasid imeilusaid rattakesi.

„Täna ju pühapäev," tähendas Mait viimaks kuivalt.

„Muud midagi? Hem, hem!" tegi Anderson, ning Maarja pealt heitusid ta silmad nähtaval rahuldusel kalgimeelse meremehe poole.

Mait tähendas, mispärast ta tulnud ja et tal kiire olevat, sest küüdimees jäänud hobusega maanteele ootama. Kapteni käsul tõi Maarja kapist rummipudeli, täitis klaasid ja mehed rüüpasid lahkumisliiku. Anderson avaldas oma meelehead Maidu abil lõbusasti viidetud talve üle ning Mait tänas mõne sõnaga kipparit sõpruse ja lahkuse eest. Siis joodi rõõmsa jällenägemise peale.

„Mis tühja!" hüüdis Anderson. „Me unustasime ju üsna oma kolmanda lõbusa seltsilise! Maarja, kus su klaas on? Ruttu!"

Maarja tõi ka endale klaasi. Seejuures mõtles ta nende igavate õhtute peale, mil Mait vanapoisiga hilise ööni kaarte löönud, ilma et vaest Maarjakest muidu oleks tähele pandud kui vahest siis, kui kapten üht ja teist käskis tuua või viia või viina sisse kallata... Maarjal oli olnud neil õhtuil toas ikka nii palju tegemist — kraamida, korraldada, puhastada, et ta köögis sugugi ei mallanud seista, ja ka und ei olnud tal, kuigi kapten teda lubas magama minna. Ei olnud kaarditoas tõesti enam midagi teha, siis kõrvalolevates kambrites ikka.

Ja seejuures vaatas ta praokiloleva ukse vahest mängijaid, kuidas nad nii truud olid oma ametis ja kui ilus habe oli Mait Näkisaarel ja kui laiad õlad, ning millise kõmiseva käskijahäälega ta rääkis...

Kippar kallas Maarja klaasi täis.

„Meie kabeda Maarja terviseks!"

Klaasid kõlisesid kokku — kolm ühtesulavat sõbralist tooni. Maarja rüüpas huulte otsaga ja hakkas ikka kenamini punetama.

„Ja nüüd lahkumismusu Maidule!" komandas kippar.

„Kes? Mina?" hüüdis Maarja läikival pilgul, mille ta aga ruttu varjas ripsmete taha.

„Vastu panemata! See on sinu kohus, Maarja."

„Ei ole," punnis tüdruk ebeldamisi vastu. „Sihukest kohust pole ma endale võtnud."

„Mait! Kas te tõrkujast jagu ei saa?" ässitas Anderson ja tegi näo, kui oleks ta ise hea meelega Maidu asemel.

„Vägisi ei maksa," tähendas noor laevamees naeratades, seistes rahulikult oma tugevail jalgadel.

„Mis? Ei maksa? See peab aga olema!... Mait, tulge siia — olge mees!"

Kapten hoidis Maarjat kinni, Mait aga viivitas ja viivitas, nii et tüdruk sai räpakaks ja hakkas end vabastama.

„Jäägu peale, Andersoni härra," ütles Mait, „ega see ka nii teiste nähes hästi ei lähe... Vaadake, Maarjale kipub juba nutt peale... Lepime seekord samuti."

„Olete teie aga üks vaalaskala oma jahedusega!" naeris kapten ja laskis Maarja vabaks. „Minugi pärast siis!... Head teed, head õnne — veel väike kärakas reisipassiks!"

Mõlemad mehed raputasid tugevasti teineteise kätt, jõid veel klaasi, ja kui Mait ka Maarja oli sooja käeandega jumalaga jätnud, lahkus ta kiirel sammul Andersoni majast.

*

„Kas tead, Maarja, sa võiksid selle musu ka mulle anda, mida Mait ei tahtnud," naljatas kapten, kui ta oli tüdrukuga üksinda.

„Mait ei tahtnud?" nähvas Maarja ärritatult. „Kes talle oleks andnud!"

„Olgu kuidas on — mina tahan ning võtan vastu ka."

„Aga ei saa."

„Või nii tüür ja tõrges oled selle pisukese naljaga!"

„Väga tüür."

„Mis ta sul siis maksab õieti?"

„Maksab vähemalt — maksab vähemalt — —" Maarja hakkas sõrmedel arvutama ja naeris heledasti.

„Kuipalju siis?"

„No ütleme — kolm tuhat rubla."

„Ohoo, ohoo!" hüüdis vanapoiss, „selle raha eest võib sind juba üle kullata!"

„See hind on odav veel. Nõuan ehk veel rohkemgi."

„Ma tingin alla!"

„Mitte kopikat ei jäta alla — mitte poolt kopikat!" nokkis Maarja vastu. „Teil ju raha küllalt! Mis vanapoiss nii palju rahaga teeb? Enesel surm iga päev suu ääres ja lapsi ega omakseid ei ole."

„Hm, mida s i n a siis nii suure rahahulgaga mõistad peale hakata?"

„Küsite veel? Kas siis ei tea?"

„Ahaa, ahaa!" tegi Anderson ja hakkas käsi hõõruma; siis jäi äkitselt mõttesse.

Maarja aga pööras talle selja ja sammus ebela peatõstega kambrist.

*

Maarja hakkas lähemal ajal loomulaadilt ja harjunud kommetelt mitmeti muutuma. Ta võis olla väga rõõmus, vallatu, koguni üleannetu — sealtsamast aga jälle kare, külm, kinnine. Üks tuju lõi äkitselt teiseks ümber. Oli ta pool tundi oma naljasõbralise leivaisaga naernud, naljatanud, tembutanud, siis tõmbas ta näo järsku mossi, rääkis nähvakaid sõnu, tõrjus kapteni näselused tagasi, oli tumm, kurt ja kivine. See olek vaheldus tunnis kas või paar korda, kestes nädalate, kuude kaupa edasi. Et haiglane vanapoiss oli ise ka tujukas, siis läks nende vahekord kaunis keeruliseks ning sagedasti tuli otse krõbedaid nägelusi ette.

Andersonil piisas aga imelikul viisil niipalju kannatust, et ta hoidus iga sõna eest, mis tüdruku lahtilaskmise poole oleks kaldunud. Ta oli Maarjaga nii väga harjunud, et ta tema äraminekut näis otse kartvat. Juurde tuli veel, et Maarja oma töös ja talituses täitis kohust hoopis suurema hoolega kui enne. Kapten pani seda imeks. Tal ei olnud enam asja teenija virkuse puuduse, kauase kodust ärajäämise ega halvasti keedetud söökide üle nuriseda. Maarja oli esimene perenaine, kes oskas leivaisa elu hubaseks ja mugavaks teha.

Kas kogemata või meelega — mine tea, aga Maarja oli hakanud ka oma välimuse eest palju paremat hoolt kandma. Tal olid nüüd ikka nii puhtad seelikud seljas,

nii nägusad kerged sitsjakid, nii lumivalged põlled ees ja äripäevitigi punased helmed priske kaela ümber. Hommikuti tuli ta nii ilusti soetud peaga oma köögikambrist; ta oskas koguni, nagu mamslid ja linnatüdrukud, käharaks põletatud juukseid otsaesile maha kammida, võites seeläbi tõesti teatava kraadi peenust ja moodsust. Kaptenile meeldis ta nõnda väga. Maarja märkas seda ja naeris talle koketselt vastu. Kui kapten neid lohukesi kiitis, mis tekkisid Maarjale naerdes põskedesse, siis oli varsti märgata, et Maarja nii sageli naeris ja naeratas kui vähegi võimalik. Ta võttis Andersoni meelitused ja kiitused vastu, nagu ei teeks ta neist suurt välja, aga terane tähelepanija sai aru, et iga sõna mõjus. Kuni ta hea tuju kestis — või kui kaua ta seda kesta l a s k i s — niikaua leppis Maarja iga naljatusega kippari poolt. Järsku aga — nagu juba tähendatud, vahetus ta meeleolu ja — tüdruk oli kui puutükk. Kipparit ärritas see, ta hakkas teda mõistatuseks pidama ja mõtles palju, palju ta peale.

Maarja oli kohaliku segakoori liige, olles annetatud selge, nõtke sopranihäälega. Ta laulis sagedasti ja Anderson armastas seda. Maarja istus enamasti oma köögikambri lahtisel aknal ja laskis oma laulud täis indu ja igatsust kaugele metsa ja mere poole heliseda. Mets lõhnas kevadises värskuses, meri virvendas kutsuva viipega puude vahelt, õhk oli nii paitav-pehme kui udusuled, nii soe ja magus kui rõõsk piim, ja lillede uimastav lõhn, lindude armatsev kudin tungisid aiast avatud akende kaudu ärritavalt majja.

Kollanahaline haige mees oma tugitoolis püsis selliseil õhtuil nagu magusas rammetuses. Ta vaatles ning kuulatas — kuulatas ning vaatles, ja iga pilguga kasvas

imelik ärritus ta rinnas. Maarja laulmine pani ta meeled mõlkuma, ta vere kiiremalt ja kuumemalt jooksma.

„Maarja, tule siia tuppa laulma!" taotses ta siis kutsuda.

„Ei."

„Miks mitte?"

„Ei."

„Tule ikka, ma palun sind!"

„Mitte ei tule!"

„Ma kingin sulle midagi."

„Mida?"

„Mida sa ise soovid."

Poolpilkav, pooluskmatu, pool-tagaõhutav naer Maarja suust.

„Ma soovin ehk liiga palju, kapteni-härra!"

„Soovi aga, soovi!"

„Ma ei tea praegu midagi."

„Siis vahest sularaha?"

„Kas seda ka annate?"

„Annan. Kui palju siis?"

Jälle see ässitav naer. Anderson ootab, kas ta astub köögist välja. Ei astu. Komberdab siis mees kepi najal järele ja toob ta kättpidi välja, kuna Maarja tõrgub, aga mitte väga südilt. Kapten kingib talle tõesti sularaha — kokkumässitud paber kaob Maarja pihku — ja nüüd laulab neiu majahärra kambris lahtisel aknal niikaua, kui tal just on lusti. Vahel ei ole tal seda kauaks, ta jääb kavaldades meelehead ootama. On peremees ju rikas mees ning naudib silmsi suurt lõbu oma teenija laulust ja ilust.

Niisuguse ärritava õhtu järel ei uinu kippar naljalt magama. Uni ei tule, ei tule, hoolimata morfiumist, mida

Anderson enne sängiheitmist võtab. Ja Anderson kui panetunud morfiumi-ori segab endale kange joogi. Unerohuks hüüab ta seda jooki, millise ainsa nime all on see ka Maarjale tuttav.

„Maarja!" hüüab kapten sängist, mida varjavad paksud eesriided.

„Mis tarvis?"

„Klaas külma vett!"

„Nii hilja veel?"

„Ma palun!"

Köögiuks käib ning varsti pistab paljavarreline käsi portjääri vahelt klaasi vett sängi peatsis seisvale lauakesele. Äkki haarab kapten vabanenud käe, vajutab selle oma kuuma higise põse vastu ja siis puudutavad ta huuled kuumalt valget paljast käsivart, mille tüdruk ruttu tagasi tõmbab.

*

sel 23. aukusdis 1886.

Kallis Armas mait nägisar

ma tullen sind vaimus terretama oma veikse Kirjaga ja soovin sule paljo duhhad terviseid ilma Silma näkemata ja käd ja Suut handmada ja nüt on minu täti ära surnut ja ma ollen väka kurb Sütame põhjast sele leina sõnnume ülle ja minnu kallis hea täti keda ma ika ni väka armastasin ja kes armastas mint kui omma last ehk ta küll kaukel soome mal ellas ja ei olnut mind näinutgi eka minna teta mu emma rägis temmast vaid aina vahel ja ta on mulle nüt pärita jätnud 1 duhhat ja 5 sata rupla ja ehk ma saan veel kui kõig on mütud ja vata tall on jo veel varra mahha jänd naku maja ja mut ja kui on kõig mütud siis ma saan veel rohgem vist ja ma

lotan seda kindlasde ja nüt on mull 1 duhat ja 5 sata rupla kintel ja kui sinna mide rigamad naist ei leia ja kui sa mind sukuki armastat siis on meil agatuseks ika 1 duhhat ja 5 sata rupla ja gui ma saan etaspiti veel nagu ma lotan seda kintlaste siis võip ika mees minnuga rahhul olla ja minnu harmastus ei kustu sinnu vastu ei ialeski sesd sinna ügsi olet mu ellu ja õnn ja lotus ja hilma sinnuda tahaksin ennem surnt olla sükavas ma põhjas seepärasd kiriuda mule silmapilg mis nõu sul on ja mõdle sele peale mis sa mule vantusid sest meest petakse sõnast ja ärga sarvesd.

vaimus sule suut antes ja sint omma truvi rina vasdu vajudates ja sinuld kohhe ühd rõmmust ja lahked vasdust otades jän jummalaga ja satan sule harmasdavasd sütamest duhhat dervist ja häd õnne ja elu sinnu ikavesde tru

Marie Koid.

oh minnu armasdut maid nägisar sesd ma kartan et sa ütled et on vähhe 1 duhhat ja 5 sata rupla aga ma san etaspidi dõesdi rohgem kui jumal aidap.

Maarja pani käest sule, mille vars peaaegu poolest saadik oli tindine — pöial ja kaks sõrme mitte vähem —, lakkus keelega paar tindiloigukest paberilt ja luges kirja õhetavail põsil üle. Kui ta poogna oli ümbriku sisse pistnud ja hoolega kinni sidunud, tõi ta kapteni kirjutuslaua sahtlist postmargi, rutjus käepäkaga ümbrikule peale ja tahtis, suurrätti ümber võttes, kirjaga tasa ja salaja majast hiilida.

Kippar pidas lõunauinakut magamiskambris. Ta oli aga praegu ärkvel, sest Maarja kuulis teda hüüdvat:

„Kuhu nüüd, kallike?"

„Välja lähen," vastas tüdruk.

„Kuhu jälle?"

„Ma ütlesin, et lähen välja."

„Aga kuhu?"

„Pole sinu asi!"

Maarja läks. Ta tõttas männikust läbi, kaldarinnakust alla, lepiku veert mööda — lainetav meri pahemat kätt — küla poole. Ta läks vanalt Näkisaarelt Maidu aadressi tooma, ja kui ta selle saanud, oli ta lähem käik koolimajasse, mis seisis keset väikest rannaküla. Koolmeister kirjutas aadressi kirjale peale — läks ju viimane Inglismaale, Gardiffi linna. Koolmeister naeris ja nokkis Maarjat Maidule kirjutamise pärast, Maarja aga ütles tõsiselt ja kaunis uhkelt:

„Mait on minu peigmees, miks ma ei või talle kirjutada?"

„Kas ikka tõsi? Noh, siis on teine asi."

„Mis ma pidin küsima —?" tegi Maarja teist juttu ja oli rõõmus, et paar külainimest uksest sisse astusid, „— ma pidin küsima, kuhu kõige parem on linnas raha intressile panna, — kas kriidikassasse, või „Lindasse", või kuhu?"

„Kelle raha sul siis intressile on panna?" küsis koolmeister naeratades.

„Mu oma raha... Teie pole siis vist veel kuulnud, et mu vana lesk tädi, kes elas peaaegu lapsest saadik Soomemaal, Tinaburgi linnas, hiljuti suri. Mõelge, inimesed, ta, hea hing, jättis mulle natuke raha pärida, ja kui ta maja ära müüakse, siis saan veel — ei teagi, kui palju... Ma tahtsin siis teada saada, kus oleks kõige parem koht intressi panna, — raha võib mulle varsti kätte tulla, sest kohtukirjad on juba käes —"

„Kuule aga kuule," ütles külameestest üks vahele ja ajas suu hämmastuses ammuli, „mis juttu ta seal ajab! — Kes on kuulnud, et sul elas Soomemaal rikas tädi?"

„Kas sina, Kakuta Priidik, seda oled kuulnud või ei, see pole minu asi. Mina tean aga väga hästi, et minu õndsal emal oli poolõde, kes läks juba lapsepõlves Tallinnast vanematega Soome ja sai seal ühele laevakaptenile mehele. Minu tädi nimi oli proua Anna To — Ta — Te — — ma ei mõista seda võõrakeelelist nime välja öelda."

„Düünaburi linn ei ole aga mitte Soomemaal," tähendas koolmeister omalt poolt.

Maarja tippis näpuga otsaesist.

„Tinaburk?. Kas ma ütlesin Tinaburk? Ma ei öelnud ju Tinaburk, vaid Seaburk — Seaburk!" kinnitas Maarja.

„Sveaborg ehk Viiburi on väike kaljukindlus, kus sinu tädil naljalt maja — —"

„Siis olen sellegi nime unustanud," naeratas Maarja ükskõikselt.

„Sa tahtsid ehk Viiburi öelda? See on Soomemaal," tuli koolmeistril meelde.

„Muidugi Viiburi! Ma ütlesin ju Viiburi! Kas ei? — Siis eksisin! Viiburk neh! Niisuguseid nimesid ma ei pea kunagi meeles... Nüüd aga pean minema — vanamees siunabki ehk juba kodus."

Ja ilma et oleks saanud teada, kuhu on raha kõige kasulikum intressile panna, tegi Maarja minekut.

„Kuipalju sa seda nodi siis õieti said?" päris veel keegi külamehi.

„Hea kahmaku! Ei maksaks ju muidu rääkidagi. Aga pruugin ma seda sulle nii kopika pealt nina peale siduda, Tuiallika Paavel?"

Pööras selja ja läks.

Kui Maarja koju jõudis, tuli talle kapten Anderson köögiukse juurde vastu.

„Laps, miks sa mu vastu nii kare olid?" küsis ta hellalt.

„Olin ma kare?"

„Sa ei mäletagi? Siis sa ei tahtnud kare olla."

„Tõesti mitte, Paul!"

„Siis lepime jälle ära. — Tule siia, lepime ära — tule!"

Maarja läks naeratades ja nad leppisid ära.

*

Vaesel Maarjal tuli rohkem kui kaks kuud oodata, enne kui sai Näkisaarelt vastuse. Kaks kuud n i i s u g u s e l e kirjale vastust oodata — suuremat piina ei või ilmas ollagi! Ta on liiga kaugel, vahest maailma ääres — kiri ei jõuagi rutemini siia, oli Maarja igapäevane troost olnud. Aga sealjuures näris ta südant kahtluseuss: ehk ta ei tahagi vastata — ehk oli liiga vähe... Aga viimaks, viimaks tuli kiri. Kirjatundja oleks linna nimest ja kuupäevast aru saanud, et kiri oli paljalt viis päeva teel olnud; Maarja aga ei teadnud, kus seisab Le Havre maakaardil, ega olnud tal maldu tähele panna, et kiri oli välismaa kalendri järgi 15. novembril ära saadetud.

Mait aga kirjutas: „Armas Maarja! Rõõmustan väga, et oled jõukaks tüdrukuks saanud, ja soovin sulle õnne ja armast rahu ja head elu. Ja peigmeestest ei saa sul nüüd puudust olema. Sest tüdrukul, kellel on 1500 rubla varandust, ei sellel saa tahtjatest puudust olema. Ja kui keegi tuleb, kes on meele järele ja viisakas ja tubli

mees ja kes just raha pärast ei tule, ja kui veri mängib talle ka natuke vastu, siis on kõige targem nõu: võta vastu, ei muud midagi. Hakka nüüd nii kindlasti sihukese peale lootma, kes võib iga päev merelainetesse sattuda ja on kalade roog, ja kes veel nii häbemata on, et ta rikast naist just otsib, ja kellel nii inetu uhkusevaim sees on, nagu minul. Seda ütlen kõik hea sõbra poolest ja ligimesearmastusest. Aga kui sa, armas Maarja, mind mu sõnast pead, siis ei taha mina tänavu veel mitte valeliku nime alla saada, sest mul on ju veel ligi kaks aastat aega, nagu kokku leppisime. Tänavu talveks ei tule ma mitte isamaale ega koju, sest teenistus peab mind kinni ja ma jään võõrale maale. Sina aga tee, kuida su tark pea ja aus süda sulle nõu annavad."

Lõpuks veel tervisi kõigile sugulastele, sõpradele, tuttavatele, nende seas ka kapten Andersonile, ja siis lihtsalt: „Jumalaga! Sinu sõber Mait Näkisaar." Lähem aadresski puudus.

Maarja oli lugema hakates näost punetanud, siis läksid ta põsed ikka valkjamaks, ja kui kiri oli lõpuni loetud, hakkas vaeneke nutma. Ta nuttis kaua ja härdasti. Paaril järgmiselgi päeval märkas vana osavõtlik kapten, et Maarja silmad olid nutust punased. Ta ei saanud oma pärimistele vastust, meelitagu kuipalju tahab.

J õ u k a k s tüdrukuks — ainult j õ u k a k s tüdrukuks nimetab ta mind, oli Maarja piinav mõte, mida ta käänas ja väänas, ilma tast lohutavat külge leidmata. Jõukaks tüdrukuks — mitte r i k k a k s, see'p see on! Tuhat ja viissada rubla — see teeb tema naise alles jõukaks! Kui ta naine r i k a s peab olema, ei tea, kui palju siis?... Mis ma talle sellest kirjutasin, mis mul veel

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

lisaks oodata, seda ta ei näi uskuvat, vähemalt mitte usaldavat... Kui jahedalt ta kirjutab, ja pealegi nagu pool pilgates! Ja pisarad tungisid Maarjal jälle silmi.

Ent natuke kergendust leidis ta kirjast aegamööda siiski: esiteks et Mait lubas sõna pidada — vähemalt tõotatud ajanigi — ja teiseks sellest, et Mait — tänavuseks talveks koju ei lubanud tulla. Viimases asjas teadis üksnes Maarja, mispärast seda vaja oli.

Maarja vastas Maidu kirja peale alles pooltteise kuu pärast. Nii palju oli tal vist mõtlemiseks ja võitlemiseks ja õndsa tädi kinnisvara müügiks aega kulunud. Ta tõi jällegi Maidu isalt, kellele poeg oli hiljuti kirjutanud, selle kõige uuema aadressi, ja pani siis posti kirja, millel oli umbes järgmine sisu:

Ta võivat nüüd suure rõõmuga teatada, et tema nimele langenud osa tädi pärandusest sularahas kokku on viis tuhat rubla suur. Majade ja krundi müük olevat selle juurdekasvu toonud. Aga peale raha jätnud tädi talle ka majariistu, riideid, ehteid ja palju muud pärida. Nendele asjadele tahtvat ta ise varsti järele reisida, et neid kätte saada tervelt ja täiel arvul. Kas nimetavat Mait nüüd veel teda ainult „jõukaks" tüdrukuks? Kui Mait üldse tahtvat vannet pidada ja mitte valelikuks ega petiseks jääda, siis ta teadvat, mis tal nüüd on teha. Armastusest õhetava südamega jäävat teda ta truu Maarja kevadeks koju ootama. Räägitava rahasummaga võivat Mait peale hakata, mida süda kutsub. Mõnel parunipreililgi ei olevat rohkem kaasaraha — jne.

*

Näärikuu algul reisis Maarja Koit Tallinna kaudu Soomemaale. Ta jäi viieks nädalaks ära. Päranduste korraldamised on ju nii tülikad ja aegaviitvad asjad. Kapten oli endale teise tüdruku palganud ja Maarjale, ehk selle teenistusaasta küll pooleli, suure lahkusega reisi- ja teenistusest lahkumise loa andnud. Kes võiks ka nii rikast neidu sundida kauemini teenijakohta pidama! Kapteni lahkus ja aupakkumine neiu Koidu vastu läks aga veel palju kaugemale. Ta oli temale viisaka kutse esitanud, et kui ta Soomest tagasi tuleb, siis ta ei pidavat külasse kuhugi taluhurtsikusse elama minema, kuni peigmees tuleb, vaid ta võida korteri võtta endise peremehe majas kuni pulmadeni. Seks otstarbeks laskis Anderson oma neljast elukambrist kõige kõrvalisema ning väiksema korda seada. Maarja võttis pakkumise meeleldi vastu, sest kus võis üksik noor naisterahvas end paremini meheleminemise vastu ette valmistada kui siin, senise leivaisa katuse ja tema isaliku kaitse all.

Maarjal oli palju reisikraami kaasas. Kohvrid, kirstud ja kastid — kõik olid nii ilusad uued ja uus ning kena oli ka nende sisu, mida kippari uus tüdruk, Leena Kops, kellele Maarja oma varandusi hiilgavail silmil ette ladus, küllalt ei jõudnud imetleda. Kuna ta oma tulipunaseid suuri käsi kokku lõi ja keelega laksu juurde tegi ning kiituseks ikka uusi sõnu otsis, paistis tal kollane kadedus silmist, ja see tegi Maarja südamele rohkem rõõmu kui kõik Leena kiitus ning imetlus kokku.

Teekond on Maarjasse mitmeti muutes mõjunud. Ta on näost kitsamaks ja kahvatumaks läinud, mis aga tema jumet ennem ülendab kui alandab. Maarja palgelt paistab nüüd midagi, mis lahutab teda talutüdrukust. Seda nähist aitavad uued riided, mis ta endale kaasa toonud,

tähtsalt kinnitada. Need riided on moodsad, peaaegu liiga uhked, ja nad toovad Maarja saleda, aga siiski täidlase kasvu palju paremini esile kui need, mida ta senini kandnud. Maarja on oma uues rõivastuses linnamamsel. Kui ta on oma rikkust veel mõni aeg maitsnud, siis võib kergesti päris preiliks muutuda. Sest riided harivad, kultiveerivad. Pole neil preilidelgi muud kultuuri kui riidekultuur.

Kapten Andersoni tervis on läinud Maarja äraoleku ajal viletsamaks. Ta on näost koltunum ja kõdunenum kui iialgi enne. Ja ta nagu rasvas ujuvail silmadel on nii kurb, nii piinatud vaade. Ta käed värisevad rohkem ja ta närve nõelub selline rahutus, et ta ühelt toolilt tõuseb, teise langeb, ühest toast sammub teise, tüdrukuga alatasa tõreleb, kõige üle nuriseb ja poriseb.

Maarja sisse astudes helkis kippari näo üle nagu päikesepaiste.

„Jumal tänatud!" hüüdis ta temale vastu, ja nagu kivi näis tal südamelt langevat.

Ta surus Maarja mõlemaid käsi ja vaatas talle uurimisi tõsiselt ja hellalt silma.

„Kõik õnnelikult möödas?" küsis ta ja ta nägu läks ikka pehmemaks, nagu sulataks ta südant sügav liigutus.

Maarja ei kostnud. Pigistas vaid pealmise huule hammaste vahele ja pööras näo kõrvale. Väike helendav pisar veeres tal otsekui hõbedatilk üle põse ja kukkus uue sinivillase kleidi voltidesse.

„Sa nutad, laps?... Ma mõistan sind."

Ta tahtis neiu käest kinni hakata; see aga lükkas ta eemale ja astus teise kambrisse — sellesse, mille hea kapten talle korteriks oli määranud.

Natukese aja pärast koputas kapten Maarja ukse pihta. Seest küsiti, mida tahetavat.

„Siin on kiri Mait Näkisaare käest," kostis Anderson; „tuli juba nädala kahe eest."

Kohe avati uks ja Maarja valge käsi võttis kirja vastu. Kuna kippar tagasi läks oma tubadesse, hakkas Maarja peigmehe kirja lugema.

Mait teatas mõne reaga, et ta kevadeks koju tulevat, niipea kui Soome laht jääst vaba ja mõni sadam lahti. Muust ta ei rääkinud. Soovis Maarjale õnne ja omastele palju tervisi.

Maarja ei nõudnudki rohkem.

Ta tuleb! rõõmustles ta, ja kui ta mõni minut hiljemini kapteni ette astus, naeratas ta silm ja ta palgel mängis terve puna.

„Ma ootasin sind," ütles kippar, kes Maarja sisseastumisel oli tugitoolist üles kähvanud, kuhu ta viivuke aega ennemini, rahutu kõmpimise järel rüntsatades oli langenud. „Istu minu juurde ja kuula rahuga, mis mul sinule on ütelda. Ma tahan sest koormast lahti saada, ma ei jõua teda kauemini kanda."

Maarja võttis akna all istet, toetas oma valkja pea piida vastu ja küsis rahulikult:

„Mis koormast?"

„Kõigepealt: kuhu ta jäi?"

„Sellepärast ole muretu," sosistas Maarja ja pööras näo akna poole.

„Väga hea. Ma ei taha seekord rohkem pärida. Aga siis: mida kirjutab sulle Mait Näkisaar?"

„Et tuleb kevadeks siia."

„Soo!"

Anderson lükkas mõlema käega paar korda üle pea-

lae, kõndis kiiresti ühest seinast teise, siis vedas ühe tooli akna alla Maarja juurde ja võttis väriseval ohkel istet. Ta istus natuke aega sõna lausumata ja vaatas tüdruku otsa, ning — imelik! — ta inetu nägu muutus seejuures jumekamaks.

Ta algas madala häälega ja peaaegu häbelikult:

„Maarja, sa oled mulle armas ja kallis. Sellest olen alles õieti aru saanud sest saadik, kus sa minust eemal olid. Ma ei oska sulle öeldagi, kui palju ma selle aja sees olen kannatanud!"

Ta pani käed rinnale risti ja vahtis kurvalt maha. Väikese vaheaja järel jätkas ta:

„Ma märkasin, et see ei ole paljas harjumus, nii väga kui ma sinuga ka olen harjunud, nii väga kui sa mul igatahes puudusid. Ei, vaid see, millest sulle tunnistust tahan anda, on enam. — Kas mõistad, Maarja?"

Ta laskus poolküllakile ja vahtis imelikult palumisi tüdrukule otsa.

„See on armastus, Maarja," ütles siis poolsosinal. „Ma palun sind, ära sõitle mind, ära pilka, ära pane pahaks, ära keela mind edasi kõnelemast! ... Sa oled mulle armsaks saanud — ma ei mäleta, mis ajast saadik; aga väga armsaks, üle kõige armsaks oled mulle alles nüüd saanud, sellest vastmöödunud juhtumusest saadik ... Sa oled mulle nüüd nii armas, et ma — — sinust enam kunagi ei suuda lahkuda!"

Ta oli väljendanud viimase lause kirgliku rõhuga, kusjuures ta täis ärevust püsti vibas. Ta vaadegi oli saanud elavust ja läiget.

„Mis see tähendab?" küsis Maarja pikkamisi, ja ta põskedele heitus nagu kerge valge loor.

„See tähendab, et sa oled minu, ma ei anna sind ühelegi teisele, et sa oled, saades mu naiseks, kasvanud mulle hinge külge. Mul on suuremad õigused sinu kohta kui kellelgi teisel, ja neid õigusi ei taha ma käest anda. Ma olen värisenud sinu elu pärast, olen jumalat palunud sinu pääsu eest, olen sind unes ja ilmsi oma naiseks hakanud pidama ja selleks pead saama ka ilma ees."

Maarja oli keeletu. Seda nõuet kapteni poolt ei olnud talle uneski meelde tulnud. Kas naljatas ta või oli mõistuse kaotanud?

„Aga kui ma ei taha!" vallandus ehmusehüüd tüdruku suust.

Anderson võttis jälle istet. Ta ei puutunud näpuotsagagi Maarjat, aga ta kummardas näo tema rinna ligidale ja sosistas alandlikult, anuvalt nagu lapsuke:

„Sa võtad minu tahtmise täita, sest ma palun sind! Sul saab hea olema minu juures, sest ma armastan sind. Sul ei saa millestki puudust olema, sest ma olen rikas. Sa saad minust varsti lahti ja võid armsamale mehele minna, sest ma olen haige ega ela kaua. Sa saad kõik minu päranduse ja oled rikas. Ja selle rikkuse saad varsti — varsti..."

Ta kuulatas hinge tagasi hoides. Ja kui Maarja jäi tummaks, kordas ta kurvalt:

„Ma olen haige ega ela kaua... Ma tõotan varsti surra... Siis oled ilus ja rõõmus ja rikas lesk — täiesti prii..."

Maarja ärkas nagu piinavast unenäost. Ta hakkas pead vangutama — esiti pikkamisi, mõttes, siis ikka ägedamalt.

„Ei!" ütles ta viimaks.

„Ei?" kordas kapten nukralt.

„Ei."

Anderson laskus kehaga raskelt tooli toe vastu tagasi. Ta pigistas silmad nagu väsinult kinni ja vaikis, Ta nägu avaldas järsku tusast mõrudust, siis sapist viha ja viimaks mürgist tigedust. Nüüd oli see nägu jälle inetu — nii inetu, et Maarja pööras silmad teisale.

„Sa unustad, laps, et ma sind ses suhtes paluda ei tarvitsegi," võttis kippar täiesti muudetud häälel sõna. „Ma võin niisama paha inimene olla, nagu ma hea inimene olen. Ma võin niisama kangekaelne olla, nagu ma järeleandlik olen. Pea seda meeles, Maarja... Sa unustad, et sinu raha jäi veel minu kätte hoiule..."

Summutatud karjatusega kargas Maarja püsti.

„Paul!"

Kippari sinakate huulte ümber vinetas kahjurõõmus irvitus. Pikkamisi lisas ta juurde:

„Ma võin selle raha oma igavesegi hoiu alla jätta... Või arvad, et ma ei või?"

Maarja ei saanud sõna suust. Laial, hirmunud pilgul vahtis ta ainiti Andersoni otsa.

„Ja veel midagi," tähendas viimane külmalt. „Sa unustad, et ma Mait Näkisaare silmad võin avada..."

Uus hoog tardumust tuli Maarja üle. Aga imeks võis panna, kui lühikeseks ajaks. Maarja pidas nõu. See kestis ainult paar silmapilku. Siis oli otsus valmis. Ma nägin, et ta mind armastab, arvatles ta välgukiirusega; armastab ta mind aga, siis pole veel midagi kadunud, siis on veel kõik võita... Armastaja vastupanek on nõrk, kui sa teda ähvardad lahutusega. Sellepärast ole muretu, Maarja, ta kaotab kindluse.

„Sinu soovi ei täida ma iialgi, sa võid teha, mis tahad... Ma ei oleks uneski võinud arvata, et sa sihuke

kelm ja sõnamurdja oled... Ütlen veel kord: ei iialgi! Kas mõistad: ei iialgi! Saagu minust, mis saab; teed oma õeluses, mis teed — mina jään oma otsuse juurde... Ühtlasi oleme sest tunnist peale teineteisest lahkunud. Niipea kui ma teise asupaiga olen leidnud, pööran ka sellele majale selja."

Maarja oli külmalt, rahulikult, kindlalt rääkinud, nii väga kui ta süda sees värises ja põles. Rutulisel, ühtlasel sammul sammus ta kambrist. Kahju, et ta seda pilku ei näinud, millega vahtis kippar talle järele: ta oleks juba kohe märganud, kumma poole kaalus võit — ta oleks oma otsusega olnud väga rahul...

Kui uks tüdruku järel oli kinni läinud, laskis Anderson oma ehmunud silmad nõutult toas ringi käia. Ikka enam kössi lõdvenes ta keha toolil, paistes ses olekus vanana, rauklik-vanana ja haletsemisväärt inetuna...

*

Nad ei sobitanud teineteisega küll erilist lepet ja nähtavasti ei olnud kumbki kindlale otsusele jõudnud, mis nende vahe selgitamiseks üldse ette võtta. Aga lahkuminek jäi siiski tulemata. Ajalt ootasid nad asjale lahendust. Kapteni palvetel jäi Maarja majasse, ja Maarja palvetel andis kapten tüdruku väärtpaberid oma hoiult talle kätte. Kas taganes Anderson seega oma kavatsusest Maarjaga abielluda? Kes seda teadis. Isegi Maarja mitte. Kipparil seda vaja ei olnud, sest veel jäi talle mõjuv abinõu kätte, et Maarjat sundides rõhuda: saladuse paljastus Mait Näkisaarele. Sest ilma selle meheta ei olnud rahal Maarja silmis väärtust. Maarja oli küll näinud, et rahaga võib ilusaid riideid

osta, aga see oli ka kõik. Muud lugu ei mõistnud ta rikkusest pidada. Oli ta ju oma üksikus kolgakülas harjunud nägema, et rikkad taluinimesed elasid just niisama kui need, kel ei olnud peale igapäevase leiva muud vara. Rikas Tõntsu talu pärisomanik sõi sama leent, kandis sama kodukalevit, ostis tütardele samad rätid, nagu väikese Antsu koha rendiperemeeski. Ei, selles olukorras oli rikkus tühine. Maarja teadis oma rikkusel ühe ainsa otstarbe olevat: saada Mait Näkisaart — aina Mait Näkisaart — osta meheks.

Mida ligemale jõudis kevad, seda viletsamaks läks kapteni tervis, seda kardetavamal kiirul kahanes ta kehajõud. Lugu oli kevadeti küll ikka nõnda olnud, aga nii viletsana ei olnud haige end veel kunagi ennemalt tundnud kui tänavu. Lehekuu alguks oli ihunõrkus viimaks nii kaugele arenenud, et Anderson enam sängist ei lahkunudki. Võib olla, et kehalise haiguse kõrval ka hingelised piinad ta elujuurte kallal närisid, sest teda kuuldi palju ohkavat ja palju palvetavat. Ta nõudis vahetpidamata Maarja järele, kes üsna tüdines tema sängi ees istumast ja temale tasase häälega unelaule laulmast. Viimasel ajal laskis kippar vaimulikke laule laulda, surmalaulud aga keelas Maarjale ära.

See oli ühel vihmasel, pimedal ööl, kui haigetoast rõkkas kaks korda vali karjatus — karjatus, mis tuli otsekui inimese suust, kelle kallale tungib mõrtsukas. Leenu kargas asemelt, kus ta rõivastunult puhkas, ja jooksis majahärra kambrisse. Kapten Anderson põlvitas ööriides keset tuba põrandal. Ta väävlikarvalisest kõdunenud näost, ta pärani-aetud klaasistest silmadest paistis ahastav hirm. Ta värises kogu kehast ja hoidis ristilöödud käsi pealael. Öölambi vidusel valgusel oli

terve ta kuju nii heidutav, et julge, pikalise loomuga Leenugi ehmus.

„Ui, sa taevas, mis härral viga on?" hüüdis ta lävelt, millelt ta ligemale ei usaldanud astuda.

Haige pööras näo aeglaselt ja nagu ebausklikul hirmul Leenu tumeda kogu poole. Näha oli, kuidas ta võitles, et rahu koguda, oma lõdisemist varjata. Ta püüdis ennast üles upitada, oli seks aga liiga nõrk. Leenu asus talle appi.

„Aita mind sängi, mul — mul pole õieti midagi..."

Kui ta oli saanud voodisse ja Leenu teda hoolsasti vaibaga katnud, ütles kapten magusama, aga ikka veel väriseva häälega:

„Miks ei tule Maarja? Ütle, et Maarja tuleks minu juurde!"

Leenu täitis käsu ja Maarja astus mõne aja pärast kambrisse. Ta nägu oli tusane ja ta tegi, kui oleks ta ei tea kui unine, ehk ta küll haige karjumist niisama selgesti oli kuulnud kui Leenugi.

„Istu minu juurde, Maarja, mul on sinuga kõnelda." ütles kapten nii tõsisel ja kindlal toonil, kui see tal võimalik oli.

Maarja võttis sängi ees istet, mässides end värisedes suure räti sisse, mille ta piha ümber oli tõmmanud. Ta oli tumm.

„Maarja, kas usud, et seal üleval elab igavene kohtumõistja, kes igale ta patud nuhtleb, kes iga süü peale on raske karistuse pannud? Mina usun seda, sest see kohtumõistja on minule ennast ilmutanud. Ialgi enne ei ole ta seda teinud ja ma olin ta unustanud, aga nüüd — nüüd, kus ta mind hakkab kutsuma... Neid hirmsaid unenägusid, mis mind mitmendat ööd hirmu-

tavad, ei oska ma sulle rääkida, ja heledal päeva-ajalgi näen juba õudseid viirastusi. See kõik käib meie süü kohta, kõik näitab hoiatades ja ähvardades sinu ja minu peale..."

Ta rääkis selge kisendava häälega, aga ta silmad vaatasid nagu sonijal ainiti lakke.

Maarja raputas end nagu liivas lömitanud kana ja ütles siis kuivalt:

„See tuleb vist su unerohust, mida sa enesele nii palju naha alla süstid ja sisse võtad..."

„Ei, Maarja. Ära usu seda. Kas sa ei tea, et inimene, kel surm ligidal, näeb asju, mis jäävad teiste eest varjule? Ja et surija vaim ette tunneb, mis teda ootab?... Mina usun taevast kohtumõistjat, sest ma nägin teda natukese aja eest pilvedelt maha näitavat sinu ja minu peale, näpuga, mis kumas kui tuli, ja meie ees irvitas põrguvürst ja hakkas meid oma riiki vedama..."

„Need on haige inimese lummutused, ei muud midagi," tähendas Maarja tasa ja istus, nagu ei julgeks ta kuhugi vaadata, liikumata paigal.

„Lummutused ja viirastused — olgu, aga neil on oma sügav tähendus... Või tahad öelda, et sa ei karda nuhtlust, või et sul ei ole teda karta?"

„Sellega katsun kuidagi valmis saada... Aga — õieti — mis rasket kurja ma's nii olen teinud!"

Pool-imetlev, pool-hukkamõistev ilme värises haige suu ümber. Ta pidas vaheaega. Siis lõi silmad kurvalt ja paluvat Maarja peale.

„Usu mind, Maarja, ma ei tõuse sest tõvevoodist enam üles, ma tunnen seda. Mind kutsutakse, ma kuulen juba kutsuja häält... Anna mulle oma käsi, Maarja."

Tüdruk tegi seda.

„Enne minu surma laseme endid laulatada," rääkis Anderson pehmelt, meelitavalt. „Sa kuulsid mult juba, kui armas sa mulle oled. Aga nüüd enam ei sunni mind mu lihalik armastus seda nõuet sulle ette panema, vaid palju kõrgemad, pühamad põhjused. Ja neid on mul mitu. Esiteks: ma tahan anda oma lapsele isa ja ema. Ta ei tohi kord põlastusega oma vanemate peale mõtelda, teades neid rikutuina, roojastatuina. Kas saad aru selle põhjuse pühadusest?"

Maarja vaikis.

„Teine põhjus," rääkis kapten edasi, „puutub kõigepealt sinusse. Kas võib sul olla nõu süüd varjata uue süüga? Tehtud kurja matta teise kurjaga? Kas oleks sul tõesti süda meest, keda sa armastad, nii nurjatult petta? Sa võiksid ja suudaksid tema kõrval aastakümneid elada, kui sul niisugune võlakoorem hinge rõhumas?... Mis silmadega vaataksid sa tema peale? Mis südamega paneksid käed ta kaela ümber? Vasta mulle!"

Maarja rätik oli nii kõrgele nihkunud, et ta tema poolt nägu varjas.

„Loodan ka sellega valmis saada," ütles ta räti tagant.

„Kas arvad?"

„Ma — loodan."

„Vaene laps! Kui see lootus aga nurja läheb? Mõtle üksnes selle peale, kui su vääratus saab avalikuks. Mis siis?... Aga kui sul tõesti nii õel süda oleks, et sa suudaksid rahu leida ja külma verega endistele süüdele uusi juurde teha, hauani valetada ja petta inimest, kes sind usaldab ja vahest ka armastab, — kui see sinul oleks võimalik — minul mitte. Sinu

peigmees on minu sõber. M i n a ei või teda petta. Mul oleks tast hale meel. Minu lese ta võib kosida, minu — armukest ei pea ta mitte kosima. Selle eest tahan muret kanda kui ristiinimene ja sõber. Ma vannun sulle, ma pean sõna... Kas sa oled nüüd nõus, et me endid laulatada laseme? Kirikuõpetaja on homme siin."

Sügav vaikus järgnes. Muud ei olnud kuulda kui haige kippari rasket, radisevat hingetõmbu ja väljas sahisevat kerget vihma. Maarja näost ei saanud Anderson midagi lugeda, sest see oli pöördud kõrvale ning räti varjus. Ta märkas ainult, et ta käed räti all niperdasid. Sõna ei tulnud tal suust.

Kibe, peaaegu vihane oli vaade, millega kapten mõõtis tüdruku liikumata kogu.

„Ma tuletan sulle ka veel meelde, mis on küll enesest mõista, et sa minu lesena terve mu vara pärid, ja see on kaunis suur. Muidu peaksid oma viie tuhande rublaga rahule jääma — see tähendab, kui ma sedagi sinult veel ära ei lase võtta ning oma lapsele kinnitada."

Maarja tõusis istmelt.

„Ja kui sa m i t t e ei sure?"

Nagu piitsahoop käis see küsimus haigele näkku. Ta ajas enda poolküljekile ja ta kustunud silmadest vallandus sädemesarnane põlev pilk. Siis ta hakkas naerma. Seda kähisevat, õõnelt tümisevat naeru oli vaikses poolpimedas toas, südaöö ajal, otse jube kuulda.

„Ma tahan sinu otsust kuulda," ütles ta viimaks validalt, käskivalt.

„Ma tahan aru pidada," vastas Maarja.

„Kui kaua?"

„Kuni tuleb tohter."

Ja Maarja astus kiirel sammul kambrist.

„Kuni tuleb tohter," kordas kapten ja langes patjadesse tagasi. „Ta ei usu mind, ta arvab, et tahan teda tüssata..."

*

Juba sama öö vältel läks kippari haigus nii kardetavaks, et arsti järele saatmisega pilkugi kauemini ei tohtinud viivitada. Andersoni oma süü oli, et tohter oli senini käimata, sest arstid olid talle vastumeelt oma keeldude ja noomitustega morfiumi suhtes. Pealegi oli ta seekord enesele kindlaks usuks võtnud, et ta surema peab — mida võis seal arst aidata? Arsti järele ta ei saatnud ka mitte ise, vaid seda tegi kohalik mõisavalitseja, Andersoni hea tuttav, kes teda kauema aja tagant jälle kord oli vaatamas käinud. Haige olekut nähes oli ta esimene töö saata mõisast käskjalg tohtri järele linna. Haige ise saatis ainult kirikuõpetaja järele.

Mõlemad jõudsid peaaegu ühel ajal pärale. Kui arst peale pikemat uurimist patsiendi kallal astus haigetoast ja läkitas Andersoni päevilise ratsa kirikuapteeki, astus Maarja talle paluva küsimusega vastu:

„Ärge pange pahaks, tohtrihärra, kas meie peremees jääb elama?"

Arstil oli tõsine nägu, ta hõõrus mõtiskelles lõuga. Hajaselt silma lüües peremehe elu pärast nii mures olevale tüdrukule, kehitas ta õlgu ning kostis:

„Härra Andersoni haigus on kardetav. Tema nõrkus teeb muret. Te olete teda nähtavasti puudulikult toitnud. Aga elulootus ei ole seepärast veel kadunud."

Maarja oli kuulnud, et tohtrid ikka nõnda räägivad,

kuigi nad ka selgesti teavad, et surm on niihästi kui kindel. Maarja kuulatas seda otsust suure hardusega ja kirikuõpetaja must kogu, istudes ametikuues saalis ning ootades haige kutsumist — see must kogu ei olnud Maarja meelest enam nii õudne... Ta ruttas haigetuppa, kus truu Leenu senini üksinda tegev oli olnud.

Aga mitte haigetalituseks ei ilmunud ta sinna. Ta tahtis ainult oma silmaga näha, kui kaugel haigus ööst saadik, mil Maarja põdejat viimast korda oli näinud, on arenenud. Kapten lebas suletud silmil seliti sängis ja lõõtsutas. Tõesti, temast ei olnud enam muud järel kui vari, mis pidi varsti kaduma. Kas võib seesugune haige veel elama jääda? Võib niisugune muld veel kauemini inimeste sekka jääda? Ei, ei! Ole julge, Maarja!

Maarja aga ei ole veel julge. Ta läheb ja kummardub sügavasti haige üle ja salvab teda maona kõrva hüütud küsimusega:

„Paul, kas tunned, et hakkad suremа?"

Haige lööb silmad lahti — missugused silmad! Jõuab Maarja tarida seda ilmatäit mürgitatud armastust, põlevat kurvastust, sügavat põlastust, mis paiskub sest pikast mõistvast pilgust?

„Võid olla julge — ma suren."

Veel tunnistab haige silm Maarja jääkülma nägu, veel otsib ta sellest näost näilikult midagi, mida ta võiks armastada, austada. Aga vist ei leia ta midagi. Haige pigistab silmad uuesti kinni, aga ripsmete vahelt poevad tasa, tasa kaks pisarat välja, mis otsivad teed üle kurdunud ja koltunud põskede. Jäädes peatuma mõnes eriti sügavas voldis, läigivad nad seal niikaua, kui Leenu tuleb ja pühib nad valge rätiga tasakesi ära.

Kui tüdruk on eemale astunud, läheneb Maarja jälle

haigele. Jälle kummardub ta tema üle ja hüüab talle kõrva:

„Olen sõnakuulelik ja täidan sinu viimase soovi: mul pole enam midagi laulatuse vastu."

Haige soovib eelkõige pihtida. Ta annab kirikuõpetajale lühidalt, aga tõsisel patukahetsusel seletust oma vahekorrast Maarja Koiduga. Nende patune ühendus kandnud paraku patuvilja. Lapsuke olevat Tallinnas ühes perekonnas kasvatada. Isa oma testamendis olevat tema tuleviku eest muretsenud. Kirikuõpetaja võtku — haige palub seda härdalt — lapsukest ta hingeõnnistuse poolest meeles pidada, kui jääb ema temaga lähikonda elama. Ja siis esitab haige kippar õpetajale liigutava palve, et teda ta kaassüüdlasega usu ja seaduse kohaselt ühendataks, nii et laps saaks vanemad, kelle peale mõelda tal kord häbi ei oleks...

Kirikuõpetaja tröostib surijat, annab talle andeks ta patuse armastuse ning jagab talle siis püha verd ja ihu. Ja kui ta tema kaassüüdlasele on noomivaid sõnu rääkinud — Maarja teeb, kui nutaks, aga vett ei ole tal silmis, need on kuivad, põuased, põlevad —, siis järgneb lihtne ja lüheldane laulatus. Enne kui saabub käskjalg apteegist rohtudega, on kapten Paul Anderson ja Maarja Koit abielu-sidemega seaduslikult ühendatud.

Nad on ausate inimeste kilda vastu võetud kui mees ja naine.

Üksnes surm võib neid lahutada.

Ja samal tunnil jõuab Mait Näkisaar kodupaika.

Maarja ei tea, et ta on tulnud, ja Mait ei tea, mis on sündinud. Ja Maarja ootab Maitu ja Mait tuli Maarja pärast. Mis nüüd, kui — —

*

Millised hingelised ja ihulised tegurid ja mõjurid küll kapten Andersoni haigusse nii imelikult mõjusid, et arst, kes oli järgmiseks ööks teda valvama jäänud, hommikul võis otsustada, haigus olevat peale ägedat kriisi pöörde võtnud — paranemise poole? Ei tea, aga midagi erilist tunnete näol pidi selle pöörde juures olema kaasamõjuv, sest arst pani kohe peale laulatust tähele, et haige rahutus hakkas vähenema, kuigi ihuvalud ehk endiseks jäid. Haige oli nagu sisemist karastust ning kinnitust saanud, mis aitas teda valule võimsamalt vastu panna. Haigel läks järgmisel ööl korda morfiumi abil, mille arst isegi pidi võtma tarvitusele, mõneks tunniks magama jääda. Ja kui ta ärkas, tundis ta oma suureks üllatuseks, et tal uus veri tiirles soontes.

Mis tunnetel võttis ta naine sõnumi sellest vastu? Keegi ei jälginud seda — ei arst, ega Leenu, ega päeviline. Neil kõigil oli ainult hea meel, et surmasuus olnud ligimene on hädaohust sammukese eemale pääsenud, ja oletasid vist, et ka noorik sellest rõõmustab. „Sa halastus," ohkas Leenu käsi ristitades, „missuguse õnnega see tüdruk küll kokku on saanud! Sohkis endale rikka ja peene härra meheks nagu pilvist! Räägi nüüd veel, et külatüdruk ei või saada prouaks! Va pentsik mees see kapteni-härra!"

Noore „proua" nägu jäi aga kinniseks ja kahvatuks, nagu ta laulatusest saadik olnud. Mitte puna märkigi ei tulnud ta põskedesse, kui arst teatas, et haige pärast kartused sedapuhku võivat lakata.

Sedapuhku. See tähendas arvatavasti seks päevaks. Sest arst ei või niisuguseid liiga äkilisi pöördeid usaldada. Nad ei ole sagedasti muud kui eluküünla hele-

dam loitmine kustumise eel. Seda mõtet väljendaski tohter ka nooriku vastu. Ja nüüd lihvatus selle põskede üle jälle nagu värvikam jumestus.

Arst kutsuti päeva jooksul mõisa, ühe teenija haige lapse juurde. Ta jättis noorikule ja Leenule õpetusi maha, kuidas haiget kohelda, ning lubas ööseks jälle tagasi tulla. On aga midagi ootamatut märgata, siis pidi temale kohe järele saadetama.

Haige sängi ees istus seepeale noor emand. Kippar oli tema seltsi järele igatsenud ja Maarja oli, nagu ta öelnud, sõnakuulelik. Nad rääkisid vähe teineteisega; haigele näis sellest küllalt olevat, et naine ta lähedal oli ja et ta temale näkku võis vaadata. Kapteni silmast olid kõik tumedad tundepeegeldused kadunud, ta pilk oli lahke ja leplik.

„Sa oled parem?" algas noorik pika vaikimise järel, mis teda raskesti oli rõhunud. „Jumal tänatud," lisas ta imeliku piiksuva häälega juurde.

Anderson naeratas nukralt.

„Parem? Ma olen praegu parem. Aga mis ma ennustasin, jääb tõeks. Sinna ei aita ükski ajutine paremus."

„Sa arvad, et — et sa —?"

„Et ma terveks ei saa. Ma ei a r v a seda mitte, ma t e a n seda. Mul on tundmus, kui oleksid minu valud ühte kohta pugenud, mis oli ü k s n e s veel mu ihus terve ja pani neile veel vastu. On mu tõbi selle viimasegi ihunurga õõnistanud, siis on ots käes ja see tuleb siis seda rutemalt."

Maarja tegi teist juttu.

Ka haige läks jutukamaks. Ja mida kauemini ta uurivad silmad noore naise ilusal näol viibisid, seda õrnemaks muutus ta hääl ja seda hellemad olid ta sõnad.

Kummaline kannatlik haledus paistis kogu ta olekust. Ta kõneles abikaasa ja lapse tulevikust oma surma järel, andis õpetusi ja head nõu, avaldas soove ja palveid. Poole sõnagagi ei puutunud ta Mait Näkisaart, ega midagi, mis oleks sihtinud Maarja teise mehelemineku peale. Ta seletas, kuidas Maarja ja laps olevat testamendi kui ka lihtsalt seaduse järgi tema ainsad pärijad ja et ta testamendis, mille ta Maarja linnasoleku ajal kirjutanud, kirikuõpetaja nende eestkostjaks määranud. Ta rääkis sooja, sulava häälega, nagu täidaks ta rinda suur rahuldustunne, maailmas peale patu ometi ka midagi head ja õiget teinud olevat.

Mida ligemale jõudis õhtu, seda selgemaks hakkas osutuma, et Anderson oma oleku üle õige otsuse on andnud. Valuraputused läksid sagedamaks ning rängemaks ja ta ütles tundvat, et ta jõud imelise kiiruga kahanevat. Ta hingeldas ja lõõtsutas, äge palavik näis uuel hool ta verd keetvat. Juba oli segaseid sõnu kuulda ja ta silmad langesid peaaegu nähtavalt ikka enam auku.

Noorik ruttas toast kööki. Tahtis ta mõisa arsti järele saata või ei suutnud ta mehe surmavõitlust pealt vaadata? Köögis seisis üks kalamees külast, kes kapteni tervise järele oli tulnud küsima. See teatas muu seas, et Mait Näkisaar tulnud eile koju.

Maarja nihkus seda sõnumit kuuldes tagurpidi kuni ukseni, mille piida najale ta jäi tugenema, nagu võideldes äkilise pööritusega.

„Sooh," tegi ta siis rahulikult.

„Küllap temagi tahab teada, kuidas käib kapteni käsi," tähendas kalamees.

„Võid öelda, et elulootused on otsas — täiesti otsas,"

vastas Maarja ja ruttas köögist. Ta jättis tohtri järele saatmata ja Leenule ütlemata, et haige kurdab jälle suuremat valu.

Rahutult rändas ta ühest toast teise. Mait Näkisaar siin! — see mõte näis panevat ta sisemise elu kihama. Kui ta kapteni kolm kambrit risti-põigiti oli läbi luusinud, vahel peatudes, vahel hetkeks mõnele istmele laskudes, astus ta viimaks kikivarvul haigetoa ukse taha ja kuulatas hinge peatades ja kõrva ukse vastu vajutades. Ta kuulis valusat ägamist. Ruttu põgenes ta jälle tubadesse, tulles pilgu aja pärast uuesti kuulatama... Nüüd korraga oli ta meelest, kui hüüaks haige tema nime. Veel kord ja veel kord. Aga Maarja ei läinud. Ka ei saatnud ta Leenut. Ta kuulatas edasi. Säng hakkas nagisema, nagu ajaks haige end üles. Nüüd astus noorik sisse.

Kippar istus sängi veerel, hoides end suure vaevaga ülal. Maarjat nähes vajus aga kohe nõrgalt asemele tagasi.

„Miks sa minu juurest ära lähed, naine? Väga hea, et ometi kord tuled... Mul — mul on väga suur valu... ma tahaksin natuke — rahu... Anna mulle mu unerohtu veega. Sa tead, kus ta kapis seisab... Täida mu palve, Maarja, ma loodan sest rohkem rahu saada painavast valust..."

„Kohe, Paul."

„Ära mulle liiga vähe anna — natuke rohkem, kui ma võtan igal õhtul. Ja ära sellest tohtrile räägi. Arstid tahavad iga rohtu ikka ise anda."

„Ma mõistan."

Ta astub tammepuust suure tumeda, paljude laegaste ja riiulitega kapi ette ning avab keskmistest laegastest

ühe, mis on täidetud pudelikeste, klaaside ja paberist kotikestega. Ta tunneb selgesti neid kirjaümbriku-sarnaseid kotikesi, milles on kippari unerohi sees; kui sagedasti ei ole ta õhtuti talle ise seda rohupulbrit vette seganud.

Nooriku käsi, mis hoiab veeklaasi, väriseb, ja teine käsi, mis ulatub rohukotikese järele, väriseb veel enam. Tuhanded mõtted sähvivad tal ühe ainuma silmapilgu vältel sädemetena peast läbi. Ta veri soontes keeb ja ta meelest on, kui kostaks ta südame tuksumine kuni haige sängini. Õhk ta silmade ees muutub kollaseks, siis veripunaseks, siis süsimustaks, ja sest mustast pimedusest välguvad ning keerlevad läbi nagu tuiised keeled, ja küüned, ja konksud — päris põrgutants.

...Kui ta nüüd niikuinii peab surema — ja ta sureb — ta ise ja kõik teavad, et ta sureb... Aga — kui mitte... Kõik on võimalik ja mõnel on visa hing, ja arst — kui ta tema surma kardaks, ega ta nii kauaks ära jääks... Kui mitte — — oo, oo, nii eesmärgi ligidal, nii käega katsutav mu õnn... Tema kõrval elada? — Ei, ei — hoolimata kõigest, kõigest! Ja see „kõik" langeb mulle muidugi sülle, ja ma olen prii, ja mind ootab õnn... Jumala eest, ta sureb muidugi — tund, päev, nädal, kuu hiljem või varem. Mis tähendab talle, kas täna, või homme, või nelipühiks, või jaanipäevaks... Tahan — tahan katsuda — — ei tea millestki, olen süütu, täidan ainult tema oma palve, tema käsu...

Ta puistas valget pulbrit klaasi, aga ta pahem käsi värises nii väga, et klaas kukkus ja katkes kildudeks.

„Mis sa teed seal, Maarja?" küsis Anderson sängist valu pärast ägaval häälel.

„Teen sulle unerohtu," vastas noorik selge häälega.

Ta võttis kapist uue klaasi, kallas laual olevast kannust vett ning valgeist kotikesist valget pulbrit sisse. Kui ta astus haige juurde, ei värisenud enam ta käsi ega ta hääl.

„Joo, ehk siis saad rahu."

„Kas võtsid pisut rohkem kui muidu?" küsis haige, kes ühendas põlevad huuled himukalt klaasi veerega.

„Tegin, nagu käskisid."

*

Noorik jooksis kohe seepeale kööki.

„Leenu, tule mulle seltsi! Aita aru pidada, kas peame saatma arsti järele. Ta haigus on jälle läinud raskemaks."

Kui nad Leenuga haigekambrisse astusid, küsis emand Anderson mehelt hädise häälega õrnalt:

„Kas peame mõisast tohtri kutsuma, armas Paul? Sinu valu läheb suuremaks ja mul on kole hirm."

„Ei," vastas haige rahulikumalt, aga väga roidunult. „Ma tunnen, et valu väheneb — ma jään vist varsti magama."

„Mis sa arvad, Leenu?" sosistas emand. „Ütleb valu jälle vähenevat — kas peame ehk siiski tohtri järele saatma?"

„Ei mina tea ühtegi," kostis Leenu uniselt, suud haigutamisele avades. „Tohter lubas ju ööseks isegi tulla ja kui valu jääb vähemaks ja uni tuleb —"

„Seda arvan minagi," sosistas noorik. „Kui midagi juhtub, eks me siis saada kohe . . . Aga jääme ta juurde valvama."

Seda tegidki. Haige oli uinunud. Tal oli raske uni, mis kestis hommikuni. Koidu ajal lahkus Maarja haigekambrist ja jättis Leenu üksinda — ta ei jõudvat enam

silmi lahti hoida ning haige magada ju nii magusasti. Leenu tukkus otseti sohval, kui tohter astus kella viie ajal tuppa.

Teda oli mõisas aidamehe raskesti haige lapse juures niikaua kinni peetud, ja et kapteni poolt kutsujat ei tulnud — mõis oli ainult kolme versta kaugusel —, siis ta oli arvanud, et härra Andersoni käsi käib peale võidetud kriisi ikka veel hästi.

Ta astus magaja juurde, kuulatas, tegi võõrastava näo, hakkas kapteni käerandmest kinni ja laskis sellest varsti jälle lahti.

„Mis kella ajal ta suri? Miks mind ei kutsutud?" küsis ta ruttu.

Leenu laskis käed, millega ta oli uniseid silmi nühkinud, ehmudes langeda.

„Surnud? Kapteni-härra surnud?"

„Seda sa ei teagi veel? Kas sa siis siin ei olnud?"

„Terve aja — emand ka... Tal oli esiti — nõnda — nõnda kella üheteistkümne ajal — suur valu ja haigus näis minevat pahemaks, aga siis ütles ise, et valu on vähenenud ja et tahab magada."

Tohter raputas pead ja silus mõtlikult lõuga. Siis uuris veel kord hoolsasti surnu olekut. Minestusest või muust elutegevuse ajutisest tõkkest ei võinud olla juttu, sest surnukeha üle oli juba levinud tarretus.

Vahepeal puges emand Anderson uksest sisse. Leenu sosistas talle ehmunud näol surmasõnumi. Maarja maigutas suud, nagu tahtes karjatada, aga ta vist tundis, et see võiks äparduda ja seepärast tõttas ta tummal valul sängi juurde, vajudes selle ette põlvili.

*

Sõnum kapteni surmast oli külas ometi levinud, aga miks ei tulnud Mait Näkisaar? Oli ta ju Andersoni hea tuttav ja ametivend, kes oleks pidanud otse kohustust tundma teda viimast korda külastada. Ta oleks pidanud esimene olema. Aga ta ei tulnud päeva jooksul viimastegi seas. Käijaid oli kaunisti — Mait Näkisaart ootas Maarja asjata.

Päev jõudis mööda, õhtu venis otsa ja õudne öö, mida Maarja ebausklikul jubedusel kartis, hiilis majja. Surnu lebas pestult puhtal asemel, küünlad põlesid pühaliksalapäraselt ning toas haudus nii sünge vaikus, nii lämmatav palavus ja südant pööritama panev võõras lõhn, et noorik verd oma soontes tundis jäävat peatuma. Ta meelest oli, kui tahaks ta hing puhata sest piinast ja vapustusest, mis ta oli läinud ööst saadik üle elanud. Selle hingega surnu juures valvata! Noorik tegi seda siiski. Ta ei tahtnud, et Leenu ja päeviline, kes tal seltsiks olid, temast halba mõtleksid ja halba räägiksid. Ta ei püsinud aga kauemini kui kesköönі. Siis hakkasid külmavärinad teda raputama, ta silmist paistis palavikupõud, huuled põlesid ja ta põsil vahetles hõõguv puna vahakollase kohmetusega.

„Mis viga, noorik, mis viga?" hüüdis Mats, kes seda tähele pani.

„Ma olen haige," viiksatas Maarja piinatud rinnast. „Ma tahan sängi minna ja Leenu võib tulla minuga, sest üksi — üksi —" Ta tõusis nõtkumisi püsti ja sõnad muutusid kogelemiseks.

Leenu viis nooriku voodisse ja heitus rõivais tema kõrvale. Mats jäi üksinda kaptenit valvama.

Maarja palavik kestis hommikuni. Siis ta uinus tükiks ajaks magama. Päeval oli ta tervis parem ja ta tegi vir-

gasti tööd. Aga õhtu, õigemini pimeduse lähenemisega algas eileõhtune hirmutõbi uuesti. Maarja juba sonis sel ööl ja hommikul oli ta nii nõrk ning närvetunud, nagu oleks teda mitmenädalane raske haigus purenud.

Eilegi, mil oli surnu puusärki-panek, polnud Mait Näkisaar tulnud. Eks näe täna, mil on laip viimast päeva kodus. Homme viiakse ta kiriku kabelisse ja ülehomme — pühapäeval — on matus.

Noor lesk ootas Maitu pärastlõunani, siis katkes ta kannatus. Ta kattis end kõige uuemate ja ilusamate rõivastega, suges ning ehtis end kaua peegli ees ja läks külla.

Männiku vahel ja lepikus, kus teda keegi ei näinud, hõõrus ta sõrmenukkidega oma põski, et anda neile elavamat jumet, ja küla algul, tiigi ääres, peatus emandake ja vahtis veepeeglist, kas ta juuksed ja rätt on veel korras. Siis kõndis ruttu, kindlal sammul, näos otsuslik ilme, vana Näkisaare väikese hurtsiku poole, mille väravast sisse astudes ta Maidu kõrget kogu nägi seisvat maja kõrval olevas aias. Ta astus aeda ja seisis pilguke hiljemini õhetaval palgel noormehe ees. Mait oli üksinda.

Kumbki ei teretanud.

Mait hakkas rehavarrest, mis tal oli pihus, mõlema käega kinni, ja vahtis, vart silmade vahel hoides, isevärki tusase tunnistamisega Maarjale otsa.

„Sa oled juba kodus," algas viimane, kohmetusest kogeldes.

„Olen juba kodus."

„Ja meile ei tule?"

„Mis ma sinna tulen?"

„Kuidas, Mait?"

„Mis ma sinna tulen?" kordas Mait. „Lähen pühapäeval kirikusse, eks ma siis surnuaial kaptenit veel kord näe."

Maarja silmad hälbisid poisi külmalt näolt ta kätele, mis hoidsid rehavart, ja jäid üllatusest laienedes vasaku käe ühe sõrme külge peatuma. Maarja vahtis, astus ligemale, vahtis jälle, ja kõige hoolsam hõõrumine ei oleks võinud ta paletele praegu endist õitsengut soetada.

„Mis sõrmus see on?" kiljatas ta peaaegu.

„Kihlasõrmus."

„Sa oled kihlatud?"

„Teist nädalat."

Maarja värises oma uues ilusas emandakleidis, otsekui seisaks lumehanges.

„Ja sinu tõotus minule? Sinu sõnapidamine?"

„Kas sina siis pidasid sõna?"

Välgukiirul uuris Maarja pilk poisi nägu: laulatusest ta juba teadis, see oli kahtlemata. Tal lipsas hüüe suust:

„Aga ma olen ju lesk!"

„Soo?" tegi Mait, ja näole ilmus midagi, mis tegi Maarjale hirmu. „Sa teadsid siis kindlasti, et jääd leseks?... Sa teadsid ka, m i l l a l jääd leseks?"

„Ma nägin, et ta on suremisel," ütles Maarja rahulikult, kuigi ta süda sees lõdises. „Muidu poleks ma ta naiseks saanud... Ma teadsin ka, et sinu naisel palju raha peab olema, ja ma sain sedaviisi palju raha."

„Ma mõtlen, et sinu sõnamurd on vanem," tähendas Mait kalgi muhelemisega. „Vanem veel kui su kuulus Soome teekond, mis kaugemale ei ulatunud kui Tallinnani — ämmaemanda juurde..."

„Mait!" kiljatas noor naine ja lõi käed näo ette.

„Kas arvasid siis, et teised inimesed kõik on pimedad või lollid?" rääkis Mait oma vaenuliku muigega edasi. „Aga mis me sest kauemini arutame. Mina pole sinu kohtumõistja. Tahtsin aga selgeks teha, et mitmekordne sõnamurd on sinu poolt tulnud, mitte minu poolt."

„Sul on pruut — sa tahad mind maha jätta?" tuli Maarja huultelt kaebeheli, mis pidi kivistki südant mõjutama. Näkisaar jäi külmaks.

„Mul on pruut," ütles ta lihtsalt.

„Mait," ütles Maarja poolsosinal, „mul on aga nüüd rohkem raha ja vara, kui sa oskasid aimata . . ."

„Minu pruudil ei ole rohkem kui viissada rubla, aga selle raha on ta saanud a u s a l viisil — kas mõistad? . . . Ma usun, et mul selle pruudiga rohkem õnne saab olema kui sinuga — ehk mõistad ka seda!"

Mait viskas reha marjapõõsasse, astus Maarjast mööda aiavärava poole ja kadus hurtsiku madala ukse taha.

*

Kolmas öö kapteni majas. Lahkunul oli vähe sõpru olnud, seepärast tuli nüüd valvajaist puudus. Mõisavalitseja Leinberg tuli küll, aga ei viibinud kauemini kui kella kaheteistkümneni. Siis olid Leenu ja eman jälle üksinda; Mats oli läinud külasse naise ja laste juurde.

Leenu oli nii unine mitme-öösest valvamisest, et aiva tukkus ning magas — magas ning tukkus. Nõnda oli noor lesk õigusepärast üksinda. See hirmus sõna tähendas Maarja kohta palju, iseäranis ta praegusel hingeolul. Ta meelest oli, kui tahaks ta kurgust iga silmapilk vallanduda üdi läbistav hirmuhüüd ja kui peaks ta siis surnult maha langema.

Põlatud, pilgatud, hukka mõistetud mehe poolt, kelle pärast kõik sündinud — kõik, kõik!

„Mulle pole sind tarvis! Ma saan tosinate kaupa paremaid mehi, kui sina oled! Oma rahaga ostan enesele kas või kuldse mehe!"

Nõnda oli ta Maidule tahtnud järele hüüda, aga hääl oli tal kurku kinni jäänud. Seda sõna kordas ta nüüd kodus ja sundis ennast uskuma, et ta nõnda mõtleb ning et tal õigus on nõnda hüüda ning et ta Mait Näkisaarest enam midagi ei taha teada. Maarja püüdis enesele pikalt ja laialt ette arutada, kui ilus on elu, kui õnnelikuks teeb rikkus inimese, kui palju rõõmusid ja lõbusid ta endale elus oma rahaga võib valmistada. Ja need kujutised vaigistasid teda hetkeks. Aga ainult hetkeks. Siis tulid heidutavad mõtted surnu peale, ennastkiusavad kummitused peaajus, sünged viirastused lahtisi silmi.

„Rahu, rahu," sosistas ta oime muljudes ja põgenes ühest toast teise, mis tema soovil olid kõik valgustatud. „Muud midagi kui veidike öist rahu. Siis läheb kõik mööda ja ma võin elada, oma rikkust maitsta! Ma tahan kõik, kõik unustada — oh, et see hirmus öö ainult mööduks!"

Ta mõtiskles. Talle tuli midagi meelde. Pool joostes ruttas ta kippari magadiskambrisse — surnukirst seisis saalis — ja avas selle suure tammkapi, kust ta mehele surmatunni eel unerohtu oli andnud. Ta valas valget pulbrit umbes niipalju veeklaasi, nagu ta kaptenile tavaliselt igal õhtul oli andnud. Lusikaga vett liigutades jõi ta rohu ära.

„Leenu, ma ei jaksa enam, ma lähen paariks tunniks magama."

Leenu ümises unistamisi midagi vastu.

„Rahu, rahu — ja siis elama, rõõmsasti elama!" oli Maarja mõte, kui ta heitis sängi. Ta tõmbas vaiba oma valge täidlase rinna, oma valge ümmarguse kaela üle kuni priskete, aga nüüd nii kahvatanud paleteni, ja lihavad jämedad käsivarred lõi ta pea ümber kokku, nii et ta paksud helkjad juuksed, mis ta oli vallali pääst-nud, nagu lai siidnarmastik käte alt padjale välja voo-lasid.

Nõnda ta leiti hommikul sängist.

Teda äratati, aga ta ei ärganud. Teda püüti kutsuda ellu, aga ta ei võtnud kutseid kuulda. Ja ta oli maha heitnud kindlal kavatsusel e l a d a — elada palju ja kaua... Rahu ta oli otsinud, aga mitte nii pikalist, mitte igavest rahu! Süü pidi jääma kippari unerohule, millega Maarja veri oli harjumata.

Aga ehk oli talle siiski vaja nii pikka ning täielikku rahu?

1893.

MINU POSTIPOISS

Vähemalt kolm korda aastas — lihavõtteks, nelipühiks ja jõuluks — sõitsin endisel ajal ühest Balti raudteejaamast postiküüdiga paarkümmend versta Soome lahe poole. Kaks või koguni kolm korda juhtus mulle sama postipoiss küütijaks, pärast soovisin teda jaamapidajalt ise selleks ning minu soovi täideti sõbralikult, kui Hindrek kodus ning sõitmiseks prii juhtus olema.

Me olime headeks tuttavateks saanud. Vestlemine postipoisiga lühendas tunduvalt mu igavat teekonda. Hindreku jutt meeldis mulle. Sel oli mõnu. Igaks toiminguks on vaja annet ning maitset, kui see peab meeldima, isegi saapa jalgatõmbamiseks, isegi nina nuuskamiseks. Hindreku kõnelemisest märkasin mõlemat. Ta ei olnud poolegi sõnaküllane muliseja, ta kõneles kaunis vähe, aga mis ta ütles, see oli hästi öeldud, see käis pihta.

„Minu postipoiss", nagu teda taotsesin hüüda, oli ühe käega. Vist oligi see tema kehaline viga eelkõige mu huvi tema kohta äratanud ja aegamööda säilitanud. Imetlesin juba esimesest sõidust peale seda osavust, seda tõket tundmata väledust, millega Hindrek oma ühe käega sooritas kõiki neid talitusi, milleks teistel kahest käest vahel küllalt ei ole. Harjumuse ja harjutamise mõjul oli ta oma puuduva kehaliikme nähtavasti

ammugi unustanud. Kus vaja, seal ta tarvitas teise käe asemel hambaid, lõuga, rinda, jalgu. Ta rakendas hobused üksinda, juhtis nelja hobust oma ainsa ning pealegi pahema käega, lühidalt — tegi kõik, mida teevad kahekäelised, ja isegi enam. Parem kuuekäis, õlani tühi, seisis tal alati vöörihma vahel kinni. Niipea kui ta sealt vallandus ja hakkas lipendama, pistis pahem käsi ta uuesti rihma vahele.

Ma ei teadnud, missuguse õnnetuse läbi Hindrek nii tarvilikust liikmest ilma oli jäänud; kord küsisin selle järele, aga vastusest, mis mulle anti, märkasin, nagu oleks Hindrekul vastumeelt asjast lähemalt kõnelda. „Jäi veski vahele," kohmas mees, „olin siis veel poisike." Ta hakkas hobuseid nõõtama ja tegi siis teist juttu.

Sellest oli juba peale aasta möödunud, kui ühel kevadisel õhtul sõitsin jälle Hindrekuga tuntud teed. Ei tea, kuis see juhtus, aga suu lipsatas mul taas küsida Hindreku kadunud käsivarre järele. Minu üllatuseks kostis aga postipoiss seekord: „Käisin jahil, püss läks lahti, põletik lõi haavale sisse..."

Kas ta oli vahest tüdinenud kõigile järelepärijaile ühte ja sedasama vastamast, või kas tal oli asja oma õnnetuse õiget lugu salata, seda võisin oletada nii või teisiti. Kuid ma olin saanud uudishimulikuks ning ütlesin seepärast sõbralikul toonil: „Kuule, sõber, sa luiskad. Kord jäi su käsi veski vahele, kord jälle lõhkes sul püss. Tunnista mulle nüüd, kumb jutt on vale, või on seda vahest mõlemad?"

„Kas ma's rääkisin kord veskist?"

„Mis sa veel küsid! Pole sugugi ilus heale sõbrale sedaviisi hambasse puhuda."

Hindrek kõhatas, nõõtas, salvas piitsaga ja nihutas end pukil edasi-tagasi. Nägin kõrvalt, et ta nägu oli häbelikul, kohmetul muhelemisel. Aga ta ei lausunud sõnagi.

Õhtu oli vaikne ja kaunis. Õhus valgus midagi, mis täitis sooned elu ja rammuga, lõbu ja iharusega. Loojenenud päike oli jätnud taevalaotuse täis hõõguvat armukuma ning lõhnav tuuleke, mis hõljus üle lillerikka aasa meie juurde metsaveerele, paitas meie palgeid nähtamatu näkineitsi siidpehme käega. Olime mõlemad meeleolus, mille sisimat õnnetunnet ei osata seletada ega eritella.

Korraga tuli mulle hea uid, nagu säherdune sellisel meeleolul mõnikord tuleb. Mul oli reisipaunas pudel head šerrit. Klaaski ei puudunud. Naudime siis seesugust õhtut ülendatud tundlusel, paisutame rinda veel enam; siis avaneb ehk mu seltsilise suletud suugi. Varsti sädeles vein klaasis, Hindrek pidi peale hakkama. Viisakuse pärast tõrkus mees esmalt vastu, peatas aga viimaks hobused, pistis ohjad põlvede vahele ning sirutas oma kareda, päevitunud käe veiniklaasi järele. Maitses ja matsutas, maitses jälle ja tühjendas siis klaasi ühe lonksuga. Näis, kui oleks ta sellest isegi kohkunud, sest ta vahtis natuke aega klaasi põhja, enne kui ta selle mulle kohmetul naeratusel tagasi andis.

Jõime veel teisedki klaasid. Hindrek laskis end ainult veel vähe sundida. Proovides matsutas jälle suud ja ütles siis mõtlikult pooleldi iseenesele:

„Just seesama — tõesti seesama . . .“

„Mis „seesama“?“

„Ei ühtigi . . .“

„Aga sa ütlesid ometi midagi.“

„Ah soo, — tahtsin öelda, et ma sama märjukest vist kord ennemini olen joonud."

„Soo? Kus siis?"

„Ei mäleta... Sellest on juba liiga palju aega möödas... See oli kord ühel — ühel sünnipäeval..."

„Kae! Siis oled ju toredaid sünnipäevi pühitsenud. See vein pole odav. Jutusta, kus ja kunas see oli."

Kallasin veel kord klaasid täis, jõin ise ja andsin postipoisile. Hindreku päevitunud nägu, mida piiras valkjaks pleekinud pruun habe, muheles juba lõbutundlikult hõrgu joogi mõjul. Ta oli mütsi veidi teise kõrva peale nihutanud. Oma imeselgete vesihallide silmadega vaatas ta järsku vabalt, julgelt ja nagu sügaval uurimisel minu otsa.

„Härra," ütles ta, „teie küsite nii palju ja ma ei taha vastata. See pole minust ilus, sest teie olete mu vastu hea ja lahke. Aga, vaadake, lugu on see — ma pole veel ühelegi hingele õigust rääkinud, et kuidas ma oma käsivarrest ilma jäin."

„Praegu küsisin ju ainult, kelle sünnipäeval sa šerriveini jõid," vastasin talle.

„Jah, kullake, see kõik on ju üks krempel," tähendas Hindrek, sügades kõrvatagust ja lükates mütsi nüüd teise kõrva peale viltu. Seejuures piilusid ta läikivad silmad ühtelugu minu poole. „See kõik oli samal päeval, — aga sest on juba oma seitseteistkümmend aastat möödas," lisas ta mõtlikult juurde.

„Ma näen, et sa varjad mingit saladust, Hindrek. Kui sul usaldust minu vastu ei ole, siis ära parem räägi. Ma arvasin, et oleme kahekesi head sõbrad, kes peavad teineteisest lugu. Kui sina teisiti arvad — minugi pärast."

See mõjus.

„Ei sugugi, mitte märkigi," kogeles ta end vabandades. „Ärge seda põrmugi mõelge! Ma tunnen ju härrat ja tean, mis mul tast tuleb pidada... Aga see lugu — tulise pihta, see lugu —"

Ta jõi klaasist, mida ta üha käes hoidis, veel ja ma panin tähele, et ta jämedad sõrmed klaasi ümber tasakesi tukslesid. Nähtavasti võitles ta endaga. Ta kulmude vahel punsusid kaks kortsu. Järsku pöördus ta istmel rohkem minu poole.

„Hea küll, ma tahan siis jutustada. Asi on vana ja — teie mulle kõigiti ustav. Ei tahaks ju — kas mõistate? — ei tahaks ju inimestele lõugu sattuda."

Ning Hindrek algas. Ta keel oli veidi pehme, põsed õhetasid ja silmist vilkus imelik kaugelelendav ärevusepilk. Magus, unine vaikus puhkas metsaladvikul ja nurmel, kerge hõbedane udu hõljus all jõeorus, millele aeglaselt lähenesime, ja aisakella helin, hobuste kabjaplagin ning vankri vurin sulasid kokku ühetooniliseks, suigutavaks uneviisiks. Ses ümbruses ja sellisel meeletujul kuulatasin oma postipoisi salalugu, millest vist tuligi, et ta minusse nii sügavasti mõjus.

„Ma olin neljateistkümne-aastane poisike, kui isa pani mu mõisa toapoisiks. Parun ise soovis mind, sest ta ütles isale, ma olevat terane poiss. Isa ise aga oli sealsamas kutsariks. Oi, ta oli tore kutsar! Kas teate, tal oli habe — ma ütlen — kahe küünra pikkune! Ja tihe nagu vilt! Muidu seisis see tal põues särgi all, ulatudes vöö vahele, aga kui ta istus pukis, siis laskis teda tuule käes lehvida nagu vaipa. Oi, härra, see oli alles habe! Ei ta olnud juudi moodi must, aga nii must-jas-tõmmu ja läikis, et lust oli vaadata, ja nii soe ja

pehme oli teine, kui käe lõid sisse, — poisikesena, kui ratsutasin isa põlve peal, hoidsin kätega ikka ta habemest kinni. Ka muidu oli ta uhke kutsar, suur ning käbe, aga see habe, see käis üle kõige! Parun oli ta just selle habeme pärast ühe sugulase käest meelitamisi endale kaubelnud. Sihukese habemega kutsarit teist enam ei olnudki. Nii ütles isa ise ja teised tõendasid seda takkajärele. Ja mina olin sellest nii uhke, et hooplesin sellega alati teiste jõmpsikatega, kiskusin nendega isa habeme pärast karvugi ja nutsin, kui keegi naeris mu isa või rääkis temast paha. Muidugi soovisin ikka, et minagi saaksin säärase habeme ja kasvaksin isa nägu meheks. Ka armastasin hobuseid väga ja tahtsin kõigest väest samuti saada kutsariks. Aga, nagu ütlesin, parun paraku soovis mind toapoisiks, isa käskis minna ja nuttes pidin sõna kuulama.

„Kui palju võib sest aega olla?" küsis endalt jutustaja. „Praegu olen kolmkümmend viis — siis olin vaevalt leeritatud, — jah, nii: käisin umbes kaheksateistkümnendat aastat... Ega mul toapoisipõlves suurt viga olnud: alati peenesti riides, — kõik paruni ülikonnad, vaevalt pool aastat kantud, said minule; pühapäeviti, ja kui võõraid oli, tõmbasin selga koguni kuldnööpidega pruuni või musta mundri, mida hüüti livreeks. Ja iga päev lumivalged maniskid, kraed ja lipsud ning kindad. Ja söök oli tore, seda peab ütlema, — sõin ju sakstega ühte rooga. Ka palka sai omajagu — mis poisil viga!

„Proual oli toatüdruk, kelle nimi oli Mai; saksad panid aga veel ühe pookstavi taha ja ütlesid Maia... Ärge pange pahaks, härra, kas ehk juhtub olema paberossi, — suu läheb mul vesiseks sellest Maiast rääkides."

Ta naeratas iseäralikult ja vaatas otsekui häbelikult paludes viiliti minu poole. Ma andsin talle hea lõhnaga sigari, teise panin endale põlema. Hindrek popsis mitu korda tugevasti, suits keerles tal kõrvade ümber; vähese mõtisklemise järel kõneles ta ärapöördud näol edasi:

„Maia ei olnud mitte just noor enam — nii kolmekümne lähedal — aga ilus ta oli, minu meelest koguni väga ilus. Ma mõtlesin ikka, et kui ta paneks proua riided selga, võiks igaüks teda saksaks pidada: proua aga oleks taluriides olnud päris karjatüdruk, jumala eest — karjatüdruk. Maia nägu oli nii, et tuli himu sisse hammustada. Ta palged olid nii valged, ja nii roosad, ja nii õrnad — ma ei ole enne ega pärast sihukesi näinud. Piim ja veri. Nagu need kallid saksamaa õunad, mida parun tõi vahel jõuluks Peterburist. Ja silmad, need naersid Maial alati. Süda tõusis täis palavat rõõmu, kui sattusid tema lähedale. Kuum hoog leili käis mul iga kord läbi keha, kui ta mu otsa vaatas. Ma mõtlesin alati: küll võib tal olla hea ja helde süda! Ja nii õiglased silmad olid teisel. Kui seisime teineteise ligidal, oli mul ikka nii soe, nagu oleks paistnud palav päike mu peale. Ma vahtisin siis salaja ta valget kaela, ja prisket lõuga, ja punast ning niisket suud; tema pehme ihu ja suurte rindade eest oli mul aga hirm: ma otse värisesin ja külm higi tõusis otsaette . . .

„Tulise pihta, ma ajan vist lolli juttu!" hüüdis Hindrek äkki jutu vahele. „Härra, teie märjuke on mulle pähe hakanud."

Ta naeris veidi sunnitult ja naksutas keelt, mis oli kuivaks läinud. Kui pakkusin talle täidetud klaasi, ei tõrkunud mees sugugi vastu, vaid jõi tubli sõõmu.

„Võite isegi arvata, et minusugune noor narrike põlema pahvatas nagu takukoonal," jätkas ta naerdes. „Ei saanud ööst enam magada. Mõtlesin aiva naisevõtmise peale. Kas poisikesel siis aru peas! Maia — üksnes Maia, ei keegi muu! Ilma Maiata ennem hauda! Nii indlesin ööd ja päevad. Aga olin ma siis kellegi naisevõtja! Kuhu naisega minna? Ega muud kui oodata, kuni habe kasvab. Aga näriv hirm piinas mind: mis siis, kui keegi tuleb ja võtab Maia mu eest ära! Esiotsa polnud tal ju aimugi, mis parmud minul peas kihasid. Julgesin ma seda siis üles tunnistada! Kartus kargas igakord hingesse, kui juhtusin temaga üksi olema. Ärge mõelge, et olin üleliia häbelik — vale. Kõigi teiste tüdrukute vastu võisin olla päris koer poiss, tegin kõik poisinaljad julgesti ära, sain vahel kohe üleannetuks ja ajasin suust välja, mis tahtsin. Aga Maia juures — otsekui lukk rippus suu ees, nagu nöörid tõmmati liikmete ümber!... Kolmatkümmend — see oli alles lollus! Aga mine tee!

„Heake küll, eks tüdruk hakanud aegamööda siiski märkama — ega ta rumal olnud. Teisedki said juba aru — narriti ja pilati mind vaest nii, et vahel tuli nutt peale. Maia aga naeris. Naeris ühtelugu. Ei tea, kas tal oli nii hea meel või naeris ta minu lolli nägu. Aga ta naer tegi mulle häda, tegi esiotsa vaid häda, siis aga hakkasin vihastama ja kurvastama. Viimaks olin nagu haige, nagu risti poodud. Kõik valutas, ihu ja hing, ja lõppesin näost ära, ega tahtnud süüa ega juua, ning unest polnud juttugi.

„Seda kõike nägi Maia ja — naeris. Vahel pani käe mu pea peale ja paitas mind nagu lapsukest ja ise naeris nii lõbusasti. Ma ei unusta ta silmi. Need olid nii

vagad ja helded, aga siiski naersid mind, kuna mina lõgistasin valu pärast hambaid...

„Viimaks võtsin südame rindu ja hakkasin talle selgemaid sõnu ütlema — vähehaaval, nagu maha pillates. Ise panin siis ikka ruttu minema või ei vaadanud ta otsagi.

„„Ootame veel," kostis ta mulle harilikult. „Sa oled veel liiga noor. M e h e d võtavad naisi, m e h e d..."

„Sain aru küll, et ta tahtis veel rohkemgi öelda — et ta tahtis öelda: naisevõtjateks on mehed, mitte sinusugused tattninad... Võite isegi arvata, mis poisikese süda seepeale tundis! Ma vandusin ja põhjasin oma rumalat noorust, aga või see mu vanemaks tegi!

„Ma ei jätnud aga järele — ei, kus seda! Mida enam piina, seda julgemaks läksin. Ma püüdsin Maiale tihti meelde torgata, mida mu süda tundis. Ta tõrjus mind nagu vallatut last naeru ja naljatamisega tagasi. Üksainus kord oli ta vähe tõsisem, võttis mu käe, vahtis mulle näkku ja ütles:

„„Sa pead kannatama."

„„Kui kaua siis?"

„„Vaata, laps, sul pole ju veel habetki moka peal."

„„Ega habe üksi meheks tee!"

„„Sa pead niikaua kannatama, kuni saad niisuguse habeme, nagu on su isal."

„Ise vahtis ikka veel tõsiselt mulle silma, punastas siis äkki ja jooksis naerdes minema.

„Taevake, see võib kesta kümme aastat! Ja kes teab, kas mulle nii tore habe kasvabki! Tema sõna haavas mind sügavasti ja ma läksin peast veelgi ogaramaks. Viimse trumbi mängisin sellega välja, et kirjutasin talle pika, pika armastuskirja. Sinna tähendasin kõik

üles, mida teadsin ning mõistsin ja mis mul põues pakitses. Kui läksime õhtul pimedas koridoris teineteisest mööda, pistsin kirja talle pihku, ise panin jooksu. Aga kui ta oma kambrisse oli läinud, pugesin ukse taha ja piilusin võtmeaugust sisse. Lamp põles laual ja Maia luges minu kirja. Ta maasikpunane suu liikus ja nägu muigas. Taoti naeris nii, et keha raples. Aga ta põsed olid punasemad kui muidu ja kõrge rind tõusis ja vajus... Mina aga kiristasin ukse taga hambaid...

„Järgmisel hommikul puutusime kokku. Ta oli üpris lahke ja teretas mind magusasti.

„„Tänan väga pika kirja eest, Hindrek," ütles ta. „Ma ei oleks uskunud, et sa nii ilusti oskad kirjutada — nii peenesti. Sa kirjutad ju nagu — nagu, — ma pole sihukest kirja veel lugenudki. Justkui raamatust! Tegi palju nalja!"

„„Nalja!"

„„Hindrek, sa oled tõesti päris laps veel!" Ta hakkas mu käest nii soojalt kinni, naeratas, jumestus, ei lausunud enam sõnagi. Siis läks minema. Ukse vahelt aga pistis veel pea sisse ja ütles:

„„Oota veel paar kuud, siis räägime edasi!"

„Mõtlesin nüüd ööd ja päevad, mida teha. Viimaks võtsin nõuks otsida avitajat. Kavatsesin asja isale üles tunnistada. Ema oli mul kolmat aastat hauas, muidu oleksin ammu juba tema jutul käinud. Isa pidi siis Maiale ütlema, et ta niikaua ootaks, kuni saan kahekümne-aastaseks. Isa võis ju ka paruniga kõnelda, — see oleks andnud mulle palka juurde. Isa käes oli kõik võimalik. Oli teine südi ja sõnakas mees. Ma pidasin temast suurt lugu, ta oli mulle lapsepõlvest saadik väga kallis. Ja ta armastas mind ka, seda tundsin...

„Ma arvasin, et isa teeb suured silmad minu saladust kuuldes, aga ei. Ta oli üsna rahulik. Vangutas ainult pead ja silus oma pikka, läikivat habet. Viimaks pahvatas naerma.

„„No see oleks alles lugu!" hüüdis ta.

„„Kuidas nii?"

„„Kas sa oled ogar, — tohoo pime!"

„Ta vajutas oma tugeva käe mu õlale, raputas järjest pead ja hüüdis siis pahaselt:

„„Poiss, ära tee rumalusi! Maia ei kõlba sinule — kas kuuled?"

„„Miks ta ei kõlba?" hüüdsin ehmunult.

„„Ei kõlba noh! Saa ometi aru! Ta — äh, noh — ta on sinule liiga vana!"

„„Ei see tee mulle midagi," vastasin vahvalt.

„„Aga minule!" karjus isa.

„„Mis sinul sellest on?"

„„Vait! Mine ja maga oma pea selgeks!"

„Mul seisis nutuvõru suu ümber. Isa oli mu asjale otse vastu, ja ma olin lootnud talt abi saada! Pisarad imbusid mul vägisi silma. Seda nähes aga läks isa meel pehmemaks. Ta urises midagi, pööras näo ära, paitas üha kiiresti habet, astus viimaks minu juurde tagasi ja hakkas mu käsivarrest kinni.

„„Oota veel paar kuud, siis saame näha!" ütles viimaks lahkesti.

„Just sedasama oli mulle Maiagi öelnud! Ma ei saanud aru, mil kombel siis need paar kuud minu armastusse pidid mõjuma. Paari kuuga ei saanud ju mina vanemaks ega Maia noremaks. Aga isa ei rääkinud minuga pikemalt, vaid tõrjus mu minema.

„„Ole mõistlik laps," palus ta. „Küll siis näed, et kõik asjad lähevad õieti ja hästi."

„See oli kõik... Heake küll, nii kaugel olid siis lood. Paar nädalat läks mööda. Meie saksad sõitsid ühel päeval kõik Tallinna. Isa viis nad neljahobuse-tõllaga raudteejaama, mis oli meilt umbes 12 versta taga. Maial oli väga hea meel, et sai korraks jälle lahti tujukast ja tigedast prouast. Ta tuli õhtu eel minu juurde ja ütles mulle:

„„Kui sa hea laps oled, siis tahan sulle midagi rääkida. Kas oled hea laps?"

„„Ma ei ole mitte laps," vastasin talle pahaselt.

„„Tahtsin öelda: poiss — ei, koguni m e e s!" naeris Maia, nii et ta valged hambad välkusid.

„„Kas tead ka, et täna on minu sünnipäev? Aga ära sest kellelegi räägi — kas kuuled?... Kui oled hea poiss, võid mulle võõrsile tulla. Kas tahad?"

„„Kuidas, võõrsile?"

„„Minu tuppa. Ma teen kohvi ja mul on värsket saia. Siis pühitseme kahekesi minu sünnipäeva. Üsna kahekesi. Kas tuled?"

„Kuum hoog käis mul üle keha. Kas oli siis see võimalik? Maia tahtis pidada minuga üksi oma sünnipäeva — omas toas minuga üksi!

„„Kui soovid, ma tulen," vastasin kugistamisi, sest kurk kiskus mul rõõmu pärast kinni.

„„Õhtul nii kella üheksa paiku. Mul on peale kohvi ja värske saia veel midagi. Aga ära sa lausu teistele sõnagi — kas kuuled?"

„Ta lõi mulle käega kergesti vastu põske ja pani minema.

„Võite, härra, isegi arvata, kuis ma õhtut ootasin. Ei

ma läbenud midagi teha ega mõelda, muudkui väristasin püsti rõõmu pärast aiva südant. „Kui ta minust midagi ei peaks, ega ta mind siis enda poole kutsuks, üksipäini oma tuppa, ainsaks võõraks," — nii mõtlesin.

„Oli just laupäevane päev. Suur kirikutrahter asetses viis versta meie mõisast; seal käisid meie omad laupäeva-õhtuti lusti pidamas — poisid ja tüdrukud. Seal hüürgas lõõtspill ja tantsiti kas või hommikuni. Kärner, kokk ja tallmeister, ja aidameeski oma noore naisega, ja kõik mõisa tüdrukud olid nõuks võtnud ka täna, pealegi õige varakult koguneda trahterisse. Mis viga, saksad kodust ära, nüüd alles võis päris pidu pidadagi! Kutsusid ka mind — ega ma loll olnud. Maia ei saanud neist muidu lahti, kui lubas pärast järele minna. Ma kartsin juba, et ta seda teeb, ta aga sosistas mulle muheldes kõrva, et ta selle peale ei mõtlevatki. Meie kahekesi jäävat ju koduhoidjaiks. Ja pidu pidavat meie ju isegi. Niisiis jäime täiesti üksinda suurde härrastemajja. Mu isa, kes elas all teenijatemajas, võis jõuda raudteejaamast alles kella ühe ajal koju.

„Ma panin enesele kõige uuema ja peenema ülikonna selga. Kaua seisin peegli ees, sugesin pead ja püüdsin neile uidukestele ülemisel mokal, mida ma meelsasti vurrudeks pidasin, nähtavamat nägu anda. Siis astusin, kuum hõõg oimudes, Maia tuppa.

„Kohvilaud oli juba kaetud. Maia tuli mulle naerdes vastu, aga ma panin imeks, kui valge ta oli näost.

„Maia omas proua magamistoa kõrval tillukest, aga kõigiti ilusat ja puhast kambrikest. Seal oli kõik nii korras, nii kenasti pandud ja sätitud nagu noore neitsi pruutkirstus. Ei kuski tolmukübet näha, säng lumivalge tekiga kaetud, padjad peatsis aina kumendasid. Ning

magusat lõhna hõljus täna kambrikeses, nii imelikku, et mu süda hakkas nagu joobudes valjusti tukslema.

„Istusime kohvilauda. Maia kallas proua läikivast hõbekannust sisse ja pakkus mulle kollast rosinatega saia. Ja jõime. Mul oli kitsik tunne põues, nii et esiotsa sõnagi ei lausunud. Ka Maia ei rääkinud palju. Ta istus minu vastas ja vahtis aga nii poolnaeratamisi vahel mu otsa. Aga, nagu ütlesin, ta palged olid täna kahvatud. Roosilised laigukesed, mis muidu seal õitsesid, tulid küll taoti nähtavale, kadusid aga kähku.

„Ma küsisin, kui vanaks ta siis täna saanud, ja ta vastas: „Juba kolmkümmend üks," ning ohkas seejuurde ja naeris: „Kas ma pole juba vana tüdruk — mõtle! Ja sina loodad minu peale!"

„Ma ei kostnud, vaatasin talle ainult täie armastusega näkku. Ta väristas pead.

„Mida me sel õhtul veel rääkisime ja tegime, kõike seda ma ei mäletanud järgmisel hommikulgi enam. Mis mulle aga vähegi meelde jäi, seda tahan teile tunnistada... Mul lasus kogu õhtu võõrik surve südamel. Ei tea, mis see oli. Olin küll rõõmus, aga rahutu; mul oli nii magus elada, aga imelik kartus vaevas hinge. Ja mulle tundus, nagu vaaguks ka Maia samasuguse kartuse ja rõõmu vahel. Tihti tõusis ta minu juurest järsku üles ja vahtis aknast pimedasse aeda; lipsas sagedasti kambrist ning tuli ruttu tagasi ja palus mind kahelkolmel korral, ma ei pidavat ühelegi hingama, et meie täna õhtul kahekesi üksinda koos oleme olnud ja pidutsenud.

„Kui kohv joodud, koristas Maia peatselt tassid, tõi siis kaks klaasi ja kinnise pudeli ning klaastaldrikul kompvekke lauale ja ütles, et proua kõik selle temale

sünnipäeva tarvis kinkinud. Pudelist tuli just sedasama karva märjuke, mis teie mulle praegu andsite. Ja maitsegi oli sama, — seda tundsin esimesest piisast, mis siin nüüd mu keelt niisutas ... Maia kallas naeratades sisse ja me lõime klaasid kõlinal kokku. Ma olin häbelik jooma, aga Maia ütles: „Täna tahame olla rõõmsad ja purjutada mehe moodi! Sa pead tublisti terviseks jooma — mina ise muidugi ka!"

„Ja tõesti — ta jõi oma klaasi ühe sõõmuga tühjaks ja mina pidin sedasama tegema. Järgmisi klaase ei joonud ta kõiki mitte enam tühjaks, aga minule ütles: „Sa pead täna näitama, et oled mees. Kes juua ei jaksa, see on poisike. Ära karda, et liialt pähe hakkab — sakste viin on ju lahja kui kali. Seda joo kas või toobikaupa!"

„Nojah, tahtsin talle siis ka näidata, et olen mees, ja klõgasin klaasi klaasi järel uhkesti tühjaks — justkui kalja, nagu ta oli soovitanud.

„Maia tõi proua kambrist ilusa pisikese mängutoosi, mis mängis tosina lõbusaid tantsutükke. Selle paigutas klaaside taha lauale, keeras vedru osavasti üles ja pill mängis nii kenasti, et mu jalad laua all varsti hakkasid kepsu lööma. Maia istus minu ligidale, pärast koguni minu kõrvale. Ta oli mul nii ligidal, et ma käe ta piha ümber oleksin võinud panna, aga selleks puudus mul kaua aega julgus.

„Maia täitis järjest minu klaasi ja ma jõin — kui mees. Tundsin küll, kuidas veri hakkas mu soontes kuumalt käärima ja pea kihama, aga see kõik tegi mulle lõbu, millist ma enne iialgi ei olnud maitsnud. Mu meel läks nii kergeks, nii rõõmsaks, nii julgeks — ma oleksin kas või laest välja hüpanud. Maia ihusoojus tõmbus nii

ligidalt mu peale, ta palged ja juuksed ja käsivarred, ta kael ja rind — kõik paiskas mulle nagu magusat lõõska ja lõhna vastu. Ma naersin ühtesoodu, lobisesin maa ja taeva kokku, trallitasin mängutoosi viise järele — lühidalt: olin läbi ja läbi rõõmus poiss!

„Ma ei pannud suurt tähelegi, et Maia lipsas ikka sagedamini kambrist, et ta tõusis iga paari minuti pärast istmelt ja vajus jälle maha, et ta veini kallates ikka üle klaasi ääre valas, sest ta käed värisesid. Ta ei vaadanud nüüd enam nii heldesti või armsasti mu otsa — see jäi mulle meelde —, vaid ta nägu oli üha pöördunud ukse või akna poole... Minu mõtted olid mujal. Ma pidasin juba salaja aru, kas peaksin julgust võtma ja käe Maia kalli keha ümber lööma ja tema suu kallale kippuma. See plaan pakitses mul rinnas kogu aja ja piinas mind väga. Ikka veel puudus poisikesel julgus, olgugi et ta jõi kui mees...

„Maia tuli mulle viimaks appi. Nagu kogemata sattus ta käsi mulle pähe. Ta silitas mu juukseid ja äigas üle mu põse, kuni käsi jäi püsima mu paljal kaelal. Palav hoog läbistas mind pealaest jalakannani. Ma haarasin ta piha ümbert kinni, surusin ta enda külje vastu ja meie palged puutusid kokku.

„Ta tõrkus, aga mitte tõsiselt.

„ „Hindrek," sosistas ta, „see pole ilus, — Hindrek, lase mind lahti!"

„Aga võta näpust, kes mees laseb tüdruku sellisel puhul veel lahti! Ma hoidsin teda tugeva käega, mu oimud mühklesid ja süda hüppas. Nüüd ei olnud mul enam puudust ka julgusest. Ma pöörasin ta näo enda poole ja suudlesin teda, kuna mul silmad läksid kirjuks...

„Räpakalt tõusis Maia istmelt, ma lasksin ta lahti. Aga vihane polnud ta mu meelest mitte. Muudkui nägu oli tal nii rupik ja silmad välkusid kõikjale sõõri nagu mõnel metsloomal, kes kardab kütti.

„„Sa lubasid olla hea poiss, aga lähed koeraks," ütles ta ja kohendas oma ilusaid juukseid. „Aga ma annan sulle andeks, kui sa seda enam ei tee!"

„Ma palusin, et ta istuks jälle mu juurde, ja lubasin jätta kõik koerused tegemata. Tuligi ja istus jälle mu kõrvale. Aga meie pudel oli tühjaks saanud. Ja nüüd oli mul viinast niisugune himu suus, et võtsin Maia pooliku klaasi ja jõin tühjaks. Ma poleks uskunud, et Maial on veel veini, aga tal oli. Ta tuli varsti teise täie pudeliga, ja meie pidu jätkus uuel ilul . . .

„Mis selle teise pudeli joomise ajal Maia kambris sündis, see hahetab kõik ainult kui udu mu peas. Mäletan ainult, et mu liikmed olid viimaks nagu seatina täis, et ma ei jaksanud toolil enam hästi siruli istuda ja et mu silmad kiskusid vägisi kinni. Püüdsin tõusta, aga vajusin istmele tagasi nagu jahukott. Ajasin end laua najal püsti ja katsusin astuda — ei midagi, taarusin vastu seina. Sealt kobisin poolkäpuli Maia sängi juurde . . . Kogu aeg kartsin endamisi, et Maia mind naerab, ent mäletan nagu läbi une, et ta mitte ei naernud, et ta tuli mulle appi ja et ta oli tõsine ja kahvatanud. Ta upitas mu üles ja laskis voodisse vajuda.

„„Maga siis natuke, sul on puhkust vaja," ütles ise.

„„Aga ma ei tohi," lällitasin talle vastu, „parun käskis mind oma kirjutuskambris magada, ta andis kõva käsu . . ."

„Mis ma ütlesin, oli õige, härra. Kui parun oli kodust ära, laskis ta mind ikka kirjutuskambris suurel nahksel

diivanil magada. See sündis varaste pärast. Meil ümberkaudu olid viimasel ajal mitmes mõisas vargad käinud, ja parunil oli ikka rohkesti raha kodus ning põhjatu hulk hõbeasju söögitoas, mis asetses kirjutustoa kõrval. Ära sõites oli ta mulle mitmel korral kinnitanud, et ma ärgu olgu öösi kirjutustoast eemal.

„Maia aga ütles: „Puhka siin natuke aega, küll mina heidan sinu asemel niikauaks kirjutuskambrisse. Ole muretu!"

„Mina aga olin truu teenija. Kuigi ma muud enam palju ei suutnud märgata, oma kohust pidasin meeles. Ajasin enese siis ka sängisamba ning Maia najal vahvasti jalule ja kobasin käsikaudu kambrikesest välja. Võis vist kaua väldata, enne kui piki pimedaid vahekodasid ja tube viimaks jõudsin paruni töötuppa. Siin laskusin diivanile ja jäin maha otsekui puunott... See oli esimene kord mu elus, et olin joobnud, pealegi veel nii meeletult. Seda pole pärast enam ette tulnud."

Hindrek jäi vait. Mõtlesin, et ta puhkab, aga ta ei hakanud ega hakanud enam uuesti peale.

„Noh, ega's jutt veel otsas ole?" küsisin viimaks. „Ma nagu mäletan, et sa tahtsid mulle vesta, kuidas sa käsivarrest ilma jäid; sellest ei ole sa aga veel sõnagi lausunud."

Ta oli pea nõnda pööranud, et ma enam ta nägu ei näinud. Ohje ja piitsa põlvede vahel kinni pidades tõmbas ta taskust ninaräti ja pühkis otsmikku. Siis pöördus äkitselt minu poole ja küsis isemoodi hapra, rämeda häälega:

„Ärge pange liiaks — kas ehk on veel seda va tilgakest? Kurk on mul nagu kuivaks läinud."

Ma valasin klaasi sedamaid täis.

„Vabanda!" ütlesin. „Sinu põnev jutt viis mul meelest veini ja viisakuse... Ole nii lahke!"

Postipoiss jõi. Kui ta oli suu kuivatanud ja mütsi seekord nina peale alla tõmmanud, nagu paistaks päike talle silma, jutustas ta edasi:

„Saate kohe kuulda, kuidas lugu läks mu käsivarrega... Oli õudne öö, mis järgnes Maia pidule. Ei tea õieti, kui kaua ma diivanil olin maganud, aga vist mitte enam kui kaks või kolm tundi. Ma usun, see ei olnud midagi muud kui mure, mis vapustas mind niikaua, kuni mulle elu sisse tuli. Murel on suur võim. Ta painab inimest, torgib sind nagu nõeltega, kuni ärkad. Ma tundsin, kuis mu uni läks ikka rahutumaks. Piinavad unenäod hakkasid vintsutama. Nägin und kõiksugustest ohtudest ja hirmudest. Silm nägi kohutavaid kujusid ja kõrv kuulis heidutavaid kõlasid. Olin peaaegu ärkvel, aga silmad hoiti mul kinni: võitlesin unega seda piinavat võitlust, mis on igale tuttav. Iseäralik nagin ja ragin puutus mulle äkki kõrva; külm, niiske tuulehoog puhus mulle näkku.

„Viimaks olin niikaugel, et sain silmi avada. Ma ei näinud midagi. Pilkane pimedus valitses mu ümber. Ei mäletanud esiotsa, kus olingi. Pikkamisi kerkis mulle meelde õhtune pidu; kobasin kätega ja tundsin enese all diivani siledat ning jahedat nahka. Nüüd juba taipasin, kus olin.

„Aga kust tuleb see külm tuul, mis puhub mu peale? Ja mis nagin ja ragin see on, mis kestab ikka edasi?

„Sügisene öö oli pilvine ning vihmane, aga minu teada pidi olema kuupaiste. Kuu aga nähtavale ei tulnud. Tema pilvetagust kumagi polnud märgata. Ma ajasin enda istukile, vahtisin ja kuulatasin.

„„Kes seal on?" hüüdsin äkitselt valjusti, sest musta pimeduse sees, toa teises otsas, seisis nagu mingi liikuv kogu. Praegu ei olnud naginat veel selgesti kuulda, aga nüüd, kus hüüdsin, vaikis see silmapilk. Pilkane pimedus ja hauavaikus.

„„Kes seal on?" küsisin uuesti, kuna hirm nööris mul kurgu kinni. Ei mingit vastust. Ja ometi seisis must tomp paigal, pisut liikudes mu silma ees. Tal pidi siis elu sees olema . . .

„Pea käis mul ringi ja jalgealune kõikus, nagu oleksin tormise ilmaga laeval. Astusin tuikumisi mõne sammu edasi — tema poole. Kogu võpatas tagasi, lüües seejuures ühe tooli ümber, mis kukkus kolinal põrandale. Nii oli mul siis inimesega tegemist — see oli nüüd selge! Ehmatus tegi mu veelgi segasemaks, kui juba muidugi olin, hirm pani mu lõdisema. Aga ma tungisin edasi, ilma et oleksin märganud appi karjuda. Ta kargas kaks-kolm pikka sammu — ja oli akna juures. Välgukiirusel ronis ta üles aknalauale. Ta käte või jalgade all kõlisesid nagu klaasitükid ja mulle puhus vastu vilu, rõske õhk . . . Paari hüppega olin ta kannul, asusin mõlema käega temast kinni, rebisin ta aknalt põrandale ja rõhusin upakile maha. Seejuures karjusin üha valjusti appi.

„Lähemal hetkel oli ta aga juba jalul, püüdes end lahti raputada. Ta oli tugev kui karu, aga ma võtsin kõik oma jõu meeleheitlikult kokku, et teda pidada. Algas kibe võitlus. Me tõukasime toole ümber, põrkasime vastu laudu, kappe, riiuleid, seinu. Ma karjusin ja ägasin appi, aga kedagi ei tulnud. Viimaks läks vargal korda mu kõri kinni pigistada, nii et ma enam hüüda ei saanud . . .

„Nüüd juhtus midagi, mis segas mu mõistust. Heitlemise ja rabelemise juures kahmas mu käsi varga habe-

messe. Ma kiskusin teda habemest. Aga milline habe see oli? Kel oli niisugune habe? Ma tundsin ju seda habet! Kui pikk, kui pikk ta oli! Kogu rind pidi mehel temaga kaetud olema! Sest kuhu ma käe lõin — ikka habe, vööni ulatuv, soe, pehme habe! . . .

„Nagu pikselöök tabas mind. Mu meelest oli, kui lõikaks terav nuga mu ajust läbi.

„„Isa!" karjatasin sügavast hingest.

„Mu käed halvusid, nad lasksid temast lahti . . . Nüüd olid silmad mul pimedusega juba rohkem harjunud, ma võisin toas, mis polnud enam nii kottpime, juba mõndagi selgitada. Korraga astus ka veel kuu pilvede tagant välja või jäi õhema pilve taha — kambrit täitis hämar valgus. Mu vaade käis üksainus kord ringi, siiski nägin ja mõistsin silmapilk, mis siin oli sündinud. Ühel aknal puudus kaks ruutu, mille tükkidest läikisid mõned põrandal, mõned aknalaual. Seina lähedal seisev suur, tugev kirjutuslaud, mille sahtlites peitus paruni rahalaegas, oli lahti murtud: sahtel ulatus pärani välja, paberid temas olid segi paisatud, põrand laua ees oli täis puukilde, maas klantsisid väike oherd ja peitel, laual lahtine vedrupeanuga. Ja minu ees rind rinna vastu, nii et meie kuum hingeõhk teineteist puutus, seisis pika habemega mees välkuvate silmadega ja hoidis mind metsalise jõuga kui pihtide vahel kinni . . .

„„Isa — sina — sina!"

„„Vait!" röhkis ta mulle suhu ja kõik ta ihuliikmed vabisesid. „Ära tee häält, — ära lausu sõnagi, — muidu — —"

„Ta ei öelnud, mis muidu sünniks, vaid laskis minust pealegi lahti ja kahmas oherdi ning peitli maast, noa laualt.

„„Sa oled vait kui haud — kõikide vastu, kas mõistad?" kähistas ta. „Sa karjud alles appi, kui ma ära olen. Sa ei tea, kes siin on käinud. Sa ei tunnista midagi. Muidu ei ole ma enam sinu isa, sina mitte minu poeg. Pärast seletan kõik. Tahan sind teha rikkaks . . ."

„Ta pöördus lahtise purustatud akna poole. Juba tõstis jala aknalauale. Ma kargasin tast kinni ja rebisin ta tagasi.

„„Anna siia, mis sa võtsid!" lõdistasin täis meeletut ahastust. „Anna härra raha siia — siis mine!"

„„Hindrek, lase minust lahti!"

„„Anna paruni raha tagasi!"

„„Las mind minna, poiss! Kuradi nimel, las mind minna!" kuulsin teda initsevat ja kiristavat.

„„Ma ei lase sind, — ei lase, isa, — ei lase!"

„Ta kähvatas ümber otsekui vihane murdja ja lõi mulle vastu rinda, nii et mu keel jäi hammaste vahele ja suu täitus verega. Aga ma peatasin teda. Mul oli nõrgameelse jõud. Hoidsin mõlema käega ta keha ümbert kinni, mu käed olid ta pika habeme sees risti, habeme sees, millega ma lapsena nii rõõmsasti olin mänginud, millesse ma oma nägu olin peitnud, mida olin nii väga armastanud, mille pärast ma teiste poistega olin kiskunud . . . Selle habeme peale ei võinud ma enam uhke olla! See habe rippus nüüd varga rinda mööda alla! . . .

„„Hindrek, kui sa mind silmapilk lahti ei lase," ähkis isa, „siis teen sulle viga!"

„„Ma ei lase sind enne, kui sa ei ole end puhastanud varga süüst! . . . Anna härra raha tagasi!"

„„Sa ei lase?!"

„„Ei lase, ei lase, kas või tapa mind!"

„Loomalikult röögatas ta meeletus vihas, käänas siis

märatseva jõuga enda mu käte vahel ringi, kiskus oma parema käe lahti ja see tõusis üks kord, tõusis teist korda... Ma karjatasin ja lasksin temast lahti, tundes oma riietes sooja, märga voolu. Siis tuikusin tagasi, otsisin laualt tuge ja vankusin mõne sammu kambri ukse poole, langesin aga pea jõuetult põrandale. Seejuures nägin ukse piitade vahel valget inimkogu. See oli naisterahvas. Jooksis minu juurde, kummardus, toetas käega mu pead — meie näod olid vastastikku, me vaatasime teineteisele silma — see oli minu Maia...

„Mu meelemärkus kustus. Muud ma sellest ööst ei tea..."

Minu postipoiss viskas kustunud sigariotsa ära, sundis hobused, kes olid hakanud sammuma, uuesti sörkima ja pööras siis jälle täie näo minu poole.

„Härra mõistab nüüd isegi, et ma niisugust lugu ei või igamehele nina peale siduda. Teiega on teine asi. Te olete ustav isik ja elate minust eemal."

„Tänan usalduse eest, Hindrek, aga jutul puudub veel lõpp. Mis sündis edasi ja kuidas jäi teie kolme vahekord?"

„Minust sai sant, nagu näete." Hindrek tähendas peaga oma tühjale käisele. „Nemad aga heitsid paari ja olid jõukad inimesed. Kahe tuhande rublaga võib juba midagi peale hakata."

„Mis? Sinu isa kosis Maia naiseks?"

„Kuis muidu. Arvasin, et mõistate seda isegi. Egas nad muidu nii ühel nõul paruni laeka kallale oleks kippunud... Lood kujunesid nimelt nõnda. Kui ma esimest korda silmad avasin, paistis päike ja ma lamasin oma sängis, ülemine osa keha ja parem käsivars seotud. Minu juures istus mu isa. Ta hoidis peos mu pahemat kätt ja

vahtis mulle näiliselt ainiti otsa. Kui lõin silmad lahti ja vaatasin tema peale, pööras ta näo kõrvale. Ta oli vait ja ka mina ei rääkinud. Ma tuletasin endale meelde, mis oli sündinud, ja kui mul kõik oli mälus, tõmbasin käe isa peost ära ja püüdsin teist külge pöörata. See oli aga nii valus, et tahtmata karjatasin. Ja jäin selili, nagu olin olnud. Uuesti võttis isa mu käe, aga ma tõukasin tema oma taas tagasi. Nüüd nägin, kuidas ta silmad läksid märjaks. Aga ta vaikis ja samuti ka mina. Vaatas siis jälle korraks mulle näkku ja ta silmad palusid väga. Aga kui ma pöörasin ka oma vaate tema poole, vahtis mees aralt teisale. Ja ma panin tähele, et ta juuksed olid kõrvade ümbert halliks läinud — ühe ööga. See liigutas mind. Ma piilusin nüüd alatasa tema hallide oimude poole, aga ma ei võtnud tema kätt vastu ega rääkinud temaga ainustki sõna.

„Ka Maia tuli mind vaatama. Ma ei suutnud teda naljalt enam ära tunda, nii valge, nii vana oli ta näost. Kaugelt ukse juurest vahtis ta minu poole ja kui nägi, et mul olid silmad lahti, läks teine ruttu minema.

„Palju teisigi inimesi käis minu juures. Kõik piinasid mind pärimistega, kuis „lugu" olnud, kas ma ehk rööviit tundnud või kas ta nägu mul meeles olevat. Mina aga väristasin pead ega andnud seletavat vastust kellelegi.

„Mulle öeldi, et valitseja saatnud mehe linna sündmusest parunile teatama ja mulle tohtrit kutsuma. Kõige varemini järgmise päeva õhtuks võis härra olla kodus. Kui seda räägiti, vahtis isa jälle anudes mu otsa ja minu silmade ees valendasid ta hallinenud juuksed.

„Seni kui parun saabus ja temaga tohter, oli mu meelemärkus juba jälle kadunud. Põdesin haavapalavikku, sest

puuduliku sidumise tõttu oli minu haav „viha võtnud". Ja kui palavik lahkus ja ma jälle hakkasin märkama ning selitama, leidsin, et olen ühe käsivarrega.

„Imelik oli see ärkamine. Vaip oli mulle juhtunud suu peale ja ma tahtsin teda ära lükata. Tõstan enda teada paremat kätt — midagi ei tõuse. Tõstan, tõstan — ei ühtigi. Mis pagan see on? Lükkan siis teki vasaku käega kõrvale ja katsun — parem käsi ühes varrega puudub! . . . Pistsin suure häälega nutma . . .

„Tohter astub tuppa — vana hallipealine härra — ja ütleb:

„ „Sul on vist kahju käest? Ära nuta. Parem ikkagi käsi kui elu. Oleks sul käsi alles, siis paneksime sind praegu puusärki. Ära nuta!"

„Mina aga nutsin tohtri keelust hoolimata. Mulle oleks parem olnud, kui nad oleksid mu puusärki pannud.

„Ja siis tuli parun, kes kurtis, et varas viinud tal kaks tuhat rubla ära. Minu kahjust ei rääkinud midagi, muudkui tahtis aga teada, kes varas olnud ja kas teda võiks leida ja temalt ehk raha tagasi saada. Mina aga — ma ütlesin, et varas olnud võhivõõras inimene, niipalju kui ma teda ööpimeduses suutsin näha.

„Ja siis tuli haagrehi-kohtuhärra ja päris ning uuris omakorda. Jutustasin talle, mis ja kuidas kõik juhtunud, aga varast, seda ma ei olevat tundnud ega teadvat temast midagi. Ja Maia pidust ning et olin sellel joobnud olnud, ei lausunud samuti sõnagi. Seletasin ainult, et varas tulnud, äratanud mu magusast unest, sööstnud mind nähes mu kallale ja pistnud mind noaga, mispeale ise ära jooksnud. Et ta oma tööga juba valmis oli, tunnistanud mulle lahtimurtud kirjutuslaud. Muust ei teadvat ma midagi.

„Ja nõnda jäigi. Ma põdesin pikemat aega. Isa käis veel üksainus kord mu juures. See oli kohe peale kohtuhärra äraminekut. Ei rääkinud teine sõnagi. Ainult vaatas mulle otsa — nii täis armastust, ja tahtis mulle kätt anda. Seks võttis mu vasaku ning ainsa käe pihku, sellegi nii hoide ja hellalt, nagu oleks see õhukesest klaasist. Ta pikk habe rippus seejuures mulle näkku. Ja mina — ma kuivatasin oma pisaraid tema habemega ja mu viha oli kadunud. Muudkui kurb olin, surmani kurb.

„Maiat aga palusin ära minna, kui ta mu tuppa astus. Kuulaski sõna ja kadus kui tuul. Teda vihkasin nüüd. Ma oleksin ta tapnud, kui see oleks võimalik olnud. Ja ometi oli ta isa kõrval vähem süüdlane.

„Mu jutt on kohe otsas, härra. Just tol ajal, kui hakkasin tühja kuuekäisega käima, pidas mu isa Maiaga pulmi. Ma tegin enese uuesti haigeks, et ei tarvitseks pulma minna. Isa aga ütles parunile üles ja läks kevadel noore naisega Venemaale. Seal rentis mõisa ja sai mõne aastaga jõukaks."

„Kas ta sind siis kaasa ei võtnud?"

„Kutsus küll, aga ma ei läinud," vastas Hindrek. „Ta kirjutas mulle pärastki mitu korda, et peaksin asuma tema juurde, mul ei tarvitsevat töökõrtki teha, ma muudkui söögu ja joogu ja käigu isanda moodi riides, — olgu ma saksaks tema mõisas. Ma ei läinud. Sain küll mõisast lahti, sest toapoisiks ma ühe käega enam ei kõlvanud, ja olin kauemat aega teenistuseta, aga isa juurde ei läinud. Parun oli mulle andnud valuraha, millest võisin poole aastat elada. Siis pidasin mitmesuguseid kergemaid ameteid: olin linnas käskjalaks, kojameheks ja öövahiks, kuni viimaks hakkasin postipoisiks. Olin ju kutsari poeg ja armastasin hobuseid... Isa saatis mulle

vahel natuke raha, mina aga keeldusin seda vastu võtmast. Küll on noor inimene rumal!"

„Mis, Hindrek, sa kahetsed nüüd tagantjärele, et sa isa abi vastu ei võtnud?"

Postipoisi nägu kiskus hapukale naeratusele. „Kas ma seda just kahetsen — ei tea. Aga kui inimene teeb rasket tööd ja sealjuures kiratseb, siis on himu raha järele suur. Siis võiks kas või — vargile minna."

„Kui sa sedaviisi räägid, siis mine nüüdki veel isa juurde."

„Ta on juba hauas."

„Ja Maia — tahtsin öelda: sinu võõrasema?"

„On lesk, kui ta pole mehele läinud. Kutsus mind mõndagi korda oma mõisa „härraks"; ma sülitasin ta kirjade peale ja viskasin nad tulle. Ja kui ta mind täna veelgi kutsuks, teeksin ta kirjaga sedasama... Nõõ, Vanka ja Miska, nõõ!"

1895.

AMETI POOLEST KOSILANE

J. kirik tuli välja.

Kiriku esisel, mõni süld peauksest eemal, tee ääres seisis pika ja tugeva kasvuga noormees ning laskis oma sinised silmad teraselt üle pühakojast voolava rahvavoori käia, nagu ootaks ta kedagi. Ta tunnistas ühte nägu, tunnistas teist, ja kui ta pilk jäi uurivalt mõne peale püsima, tõmbas ta kindata käe taskust ning silitas sellega paar korda oma pleekjat, nüriks pöetud lõuahabet, nagu inimene, kes millegi üle sügavalt mõtiskleb. Noormees kandis korrapäraseid talirõivaid: halli kaleviga kaetud ja kaunis hea musta kraega kasukat, karusnahkset mütsi ja säärsaapaid — kõik veidi paremat liiki kui kehvemal talupojal, aga mitte nii peen kui linnaisandal. Ta priske, jumekas nägu võis ruttu äratada usaldust. Ta pilk oli otsekohene ja rõõmus, ta suu ümber mängis kerge, mõnus lõbukaar. Ta vaatles kõiki ja kõike, aga ta vaade ei olnud pealetungiv, ei äratanud kellegi tähelepanu. Ka ei seisatanud ta kauemini paigal, vaid laskis ennast voolus tükikese teed edasi nihutada, et siis jälle pisut peatuda või teise külge käänata. Siin pidas ta pikemalt silmas mõnd meest, seal mõnd naist, teal mõnd tüdrukut.

Nõnda jõudis mees viimaks kirikuaiast läbi laia värava lagedale kirikuplatsile, kuhu kogunes rahvas salkade ja

salgakestena oma hobuste ning saia-, kala- ja muude tavaliste kirikukauplejate ümber.

Kirikuplatsil vaatas nägus noormees jällegi terase, aga poolvarjatud uurimisega ringi. Ta pilk proovis ühte, proovis teist nägu. Mõnd silmitses ta kauemini, nagu hinnates, teisest libises ta vaade varsti mööda. Tal oli elav tähelepanek mööduvate neiude kohta, aga ta võis ka mõnd vanemat meest või naist kaua ja huviga silmas pidada.

Nõnda näis teda muude seas huvitavat ka üks kõhna kehaga, pikkade juustega talumees, kelle nägu väljendas isevärki lapselikku uudishimu, rõõmust meelt, aga ka kaunisti tõntsi totrust. Tihti teretas see mees möödaminejaid, mis talle otse lõbu näis tegevat, ning püüdis siin ja seal ühe või teisega juttu teha, hüüdis tuttavatele naljasõnu järele ja otsis nähtavasti jutukat seltsi, kuigi ta oma pikaldase loomu pärast ise just mitte suur lobasuu ei näinud olevat. Võis ka olla, et ta piilus head seltsilist kõrtsiminekuks.

„Tere! Ega pahaks pane, kui küsin, kust ääri mees olete?"

Selle viisaka küsimusega lähenes noormees räägitavale keskealisele talupojale, kes oma päratu suurtes vene saabastes seisis nagu kahes kaevus, nähtava isuga võimatu suure koluga rakvere piipu imes ja vägevasti sülgas.

„Ah, kas mina?" küsis mees rõõmsa silmapilutusega ja lükkas piibu teise suunurka. „Noh, kust ma siis ikka olen, — ega kaugemalt ühtigi, — eks ikka Kilgeta poolt... Ja külamees või — -isand?"

„Näe imet, või Kilgeta poolt! See on ju üsna kena," vastas küsija veidi vene häälduse, aga ladusa lahku-

sega, kusjuures ta silmad jäid paarile naisterahvale, keda Kilgeta mees praegu oli teretanud, järele vaatama.

„Kilgeta poolt näh; kas sina — või teie —?"

„Ei, ma olen kaugemalt, palju kaugemalt, aga Kilgeta on mulle endisest ajast nime kaudu tuttav," algas noormees, juhtides jutu kohe laabuma. „Sest vaadake: mina olen Venemaal üles kasvanud, olin kümneaastane poisijõmpsikas, kui vanemad kodumaalt lahkusid, aga Kilgeta — sa heldeke, miks ma seda nime ei peaks tundma! Siit on Kilgetale — ütleme, — noh, kui palju maad sinna umbes on — versta — —?"

„Versta viisteist ikka tuleb ära," tähendas piibumees, võõrast nähtava uudishimuga tunnistades.

„Viisteist? Seda ma teadsin! Viisteist on õige — seda ütles ka mu isa... Ja sealt naabervalda —?"

„Kuhu naabervalda?"

„Noh, see, mis on sinnapoole..."

„Sinnapoole, — kas Võhu?"

„Võhu näh — just Võhu."

„Sinna on meilt — Humala külast — ka oma seitsekaheksa versta..."

„Seda küll, — jah, kõik need armsad tuttavad nimed!" rõõmustas noormees. „Ja Võhust on, otseteed minna, nii umbes kümme versta, või ka kaksteist — eks ole —?"

„Kuhu?"

„Minu vanemate valda, — ütleme, ehk ka jällegi viisteist — nii umbes..."

„Võhust nii kaugel on vist Mürdi vald," tähendas Kilgeta mees.

„Vot, Mürdi! Seal seisis minukese häll, kulla vennas! Mürdi — Mürdi, — sealt rändasid mu vanemad seitsmeteistkümne aasta eest Venemaa poole, — seal on mul

sugulasi, on mul tuttavaid — õigemini mu isal... Kas ehk seda serva tunnete?"

„Eks ikka tunne ka, — saand mõnikord mööda käia ja nii —"

„Vahest ka mõni inimene sealpool tuttav?"

Külaonu sülgas, tilgutas piibust õli välja, lükkas ta kõvera varre jälle hammaste vahele ja kohmas:

„Mäleta praegu, — tule nii äkitselt meelde..."

„Noh, pole viga," rääkis jutukas võõras edasi. „Aga nüüd öelge, külaonu, kes oli see nugissilm, kes läks siit praegu vanema naisterahvaga mööda ja keda teretasite?"

„Nugissilm? Missugune?"

„Noh, see — see — kollase siidrätikuga, natuke rõugearmisid näos?"

Teine mõtiskles aeglaselt, kuigi heal tahtel.

„Ah soo — Pardi Kadri vist emaga! Meie valla inimesed. Nii-öelda — üleaedsed. Pole viga — jõukad inimesed, kaks tütart, üks poeg, väike päriskoht... Kas ehk Venemaa isandal" — Kilgeta mees pilutas irvitades silma — „nii-öelda kosjatee jalge all? Kodukohast kodukana otsimas?"

„Kes teab?" naeratas noormees vastu, „kui õnn hea — ega vastu paneks ühti."

Külamees naeris laiast lõuast.

„Aga mis ma tahtsin küsida," ütles siis, „—kuidas on liignimi õieti? Ehk tunneme siinpool ka su suguseltsi."

„Nimi? Kes nime tohib nimetada," naljatas võõras. „Enne vaja teada, kas teie kandis on külataatidel ka tütreid, kes tahaksid nime endale saada... Ja ise ütlesite ju, et teil ei olevat Mürdi kandis tuttavaid."

„Valetasin, vennas, kui ütlesin! Praegu tuleb meelde: tunnen paarigi meest seal, üks suur hobuseparisnik, nimega Valtu Kaarel, pagana kaval vanamees, raha kui raba, — ja teine, — sa tulitand, kes seda ka ei peaks tundma, — va Konna Mihkel, esimene naljahammas, suur joodik, — ja siis veel näh, kuidas vana inimese pea ometi nii töntsiks võib minna! — Mürdist tuli ju meie valda ja ostis Räime Peetri koha ära va — Kitsetoa Kustas!... Küllap need kõik su vanemaid veel mäletavad ja su sugulasi tunnevad... Võib-olla ma isegi — — aga kuidas su nimi siis õieti on?"

Venemaa mehe naeratav silm muutus nagu pisut kärsituks selle kordunud küsimuse üle, aga ainult silmapilguks: juba kostis ta suu lahkesti:

„Minu nimi on Otto Klimpenberg; loodan, et seda nime teie ja Mürdi nukas veel tuntakse."

„Kimpelpärk — Klimpelpärk —," painutas onu oma kanget keelt, „— tühi teab, seda nime pole ma eluilmaski kuulnud."

„Võib olla," vastas Otto Klimpenberg. „Ehk tuleb pärast siiski meelde. Aga praegu näen eemalt üht tuttavat, kellega kokku tahaksin saada. Seepärast — olge meheks, külavader, mõnusa jutu eest!"

Ja ta kadus rahva sekka.

Mõni minut hiljemini jalutas ta pikkamisi kirikutrahteri esisel inimeste seas. Kus salgake koos, sinna jäi ta seisatama ja püüdis nende juttu kuulatada, aga ikka nõnda ja niisuguselt kauguselt, et ta ei tõmmanud kellegi lähemat tähelepanu enda peale. Mõnega algas jälle lühikest vestlust, küsides, kui kaugelt külamees tulevat, millised vallad ja külad asetsevat seal ja seal, kas tee sinnapoole hea ja palju muud. Ka mõne neiu poole pöör-

dus ta viisaka teretusega ja päris mõne ükskõikse asja järele. Kaks naist, keda meelitas ta aupaklik olek, pidid talle paari neiu kohta, keda noormees eemalt näitas, otsust andma: kus nad elavat, kelle tütred nad olevat, kus teenivat jne.

Trahteri eest leidis ta viimaks külamehe, kes talle väga näis meeldivat. See oli väikese kasvuga, punase ninaga mehike, juba kaunisti nokastanud ja seepärast kõige paremas tujus. Vahetevahel lõi ta tralli, kepsutas jalga, hakkas tuttavate kaela ümbert kinni ja püüdis igaühega midagi vahetada, kas hobust, saapaid või piipu. Ta lällavat kõnelemist takistas järjest luksumine.

Selle rõõmsa külaonuga sobitas noormees kohe tutvust. Kergesti sai ta temalt teada, et ta olevat Surva vallast, et see koht asuvat kirikust kahekümne versta kaugusel ja et mees on üksinda hobusega kirikus.

„Või Survast!" hüüdis noormees elava rõõmuga, vajutas vanamehele mõlemad käed sõbralikult õlgadele ja tahtis talle peaaegu suud anda. „Või Survast, kulla vennas, — see on aga tore! Kas tead, just sinnapoole tahtsin ka mina praegu sammud seada. Teeksin head liigud, kui mulle keegi annaks Surva poole küüti . . ."

„Tee liigud ja mina olen see mees!" hüüdis luksuv taat. „Minu võik lendab kui tuul — seesugust saksasõitu pole sa eluajalgi saanud . . ."

„Tubli, — kaup küps!"

Ja nad lõid käed laksudes kokku.

„Aga kustpoolt sa siis ise oled ja mis asi sind meie kanti viib?" küsis küüdimees.

„Seda kõik jutustame märjukese juures, vana kallis onu," kostis Otto Klimpenberg.

Nad asusid vennalikult teineteise piha ümbert kinni ja kadusid trahterisse. Seal tellis Venemaa suguvend kohe naela viina ja kolm pudelit õlut, valis istmed ühe nurgas seisva laua juurde, kust võis suurest trahteritoast vabalt üle vaadata, ja varsti olid mõlemad kõige paremas jutus, mis edenes Surva taadi sõnaohtruse mõjul väga elavaks.

Kõigepealt sosistas Otto Klimpenberg seltsilisele kelmikal naeratusel kõrva: „Mulle räägiti, et teie vallas olevat pagana palju ilusaid ja jõukaid peretütreid; ütle, vennas, kas see on tõsi."

„Tõsi kui tõrre põhjas vesi!" karjus vanamees, tõstes kiitlemisi mõlemat kätt. „Kurat, meie vald on ju kuulus ilusate tüdrukute poolest! Kuulus kogu kihelkonnas — kuulus üle maailma!"

„Tasa, tasa," vaigistas Klimpenberg, „seesugustest pühadest asjadest ei räägita nii valju häälega... Kui tohin küsida — kas on sul enesel ehk ka mõni kodus?"

„Kümme aastat oma elust annaksin, kui oleks, — sina, just sina peaksid mu väimees olema! Aga üks oli — viisid juba ammu ära... Oli aga ka tüdruk! Oli see alles tüdruk! Kas tead — ma ütlen sulle — —"

„Hea küll, hea küll," lühendas teine onu kiiduvoolu, „siis pole midagi parata. Aga me võime ju, kui tütart enam ei ole, vahest ehk mõnd muud kaupa saada... Nagu ütlesid, on teie vallas seda, mida ma otsin. Dobra! Soovita mulle hea naine, ja ma olen sulle tänulik surmani ning tüki aega veel pealegi... Keda võiksid mulle näiteks nimetada ja soovitada?"

„Kolme tosinat ja neljandat pealekauba!" hooples Surva mees ja lõi rusikaga lauale. „Aga enne ütle siis ometi ära, kes sa õieti oled?"

„Kosilane."

Taat naeris.

„Seda võib iga tattnina öelda... Aga vaata — minu nimi on Aadu Vidrik, olen Oinamäe koha rentnik Surva vallas, I. kihelkonnas, — see on ometi selge sõna. Sina aga — sa ütled: kosilane! Kas see on mõni nimi!"

„Hea küll — pead saama kõik teada, kõik! Nimeks on mul Andres Vares. Sündinud olen siin kihelkonnas, Kilgeta vallas. Nüüd aga elan Venemaal, Pihkva kubermangus. Ameti poolest olen sepp, aga mul on ka väike põllukrunt korralikkude hoonetega... Kas nüüd oled rahul, vennas?"

„Või sündinud oled siin kihelkonnas?"

„Nagu ütled; mu vanemad rändasid Venemaale, kui olin kaheteistkümne-aastane poisike. Kas tunned mõnd inimest Kilgetalt? Mul on seal sugulasi ja isa tuttavaid, vahest võiksin kosjajalad ka sinnapoole pöörata... Kas Survalt on Kilgetale palju maad?"

„Eks su isa võinud sulle siis ka öelda, et Surva ja Kilgeta on teine teises kihelkonna servas!" naeris Oinamäe Aadu. „Ma ei tunne seal ainustki hinge. Aga mis pärgel ajab sind siis Kilgetale kosja, kui Surval on saadaval kõige ilusamad ja jõukamad tüdrukud maailmas, neid on seal nagu pihlakamarju! Täna sõidad minuga, ja asi küps... Aga ütle mulle — kas sul on siis ikka päris õige kosjanõu?"

„Niisuguste asjadega ei mõista ma nalja," vastas Andres Vares õiglase kindlusega. „Aga enne kui edasi räägin, ütle mulle, kes on see nabe tütarlaps, kes astub praegu uksest sisse. Kas ta pole vahest Surva vallast? Ma kuulsin kirikuplatsil, et ta nimetas seda valda ja Kalmu küla."

„Või heitsid juba mõnele silmagi peale — tubli poiss!" kiitis Oinamäe Aadu. „Aga kui sa selle järele pärid, kes sealt tuleb, siis kulutad asjata suud... Ei see ole peretütar ega ole ta muidu jõukas."

„Kas ta on vahest tubli tööinimene? Usin, karske ja mis peaasi — kokkuhoidlik?"

„Jah, seda on Siimu-Jaani Kata küll, — laimaksin, kui teisiti ütleksin."

„Vaata, onkel, — sellest ma mõistan lugu pidada, see on tihti rohkem kui kapital," rääkis noormees summutatud häälel, et jutt ei puutuks kellegi muu kõrvu. „Ma tahan sulle öelda: kui ma pärisin rikaste peretütarde järele, siis oli see aga nii mõgada, — tuli nii lompsti suust! Mulle on täiesti ükspuha, on ta peretütar, või saunikulaps, või lihtne teenija — tublid käed ja ausad kombed, need kaaluvad minu silmis rohkem. Mul on, jumal tänatud, enesel niipalju, et ei tarvitse naise asemel paljast raha minna otsima. Mammon üksi ei tee õnnelikuks. Ma võtan naise, kellest mu mõistus lugu peab ja kelle vastu süda soojaks läheb — rikkus tolgendagu alles tagajärel. Tead isegi, et rikas naine saab mõnelegi mehele ristiks; alatasa pistetakse sulle nina alla: mul oli seda ja mul oli seda, — sul oli niipalju ja mul oli niipalju! Tunneme juba!"

„Sa kõneled nagu Siirak piiblis, aga rikkus on ikka tuline hea asi," vaidles Oinamäe Aadu vastu, armatseva pilguga vaadeldes viinaklaasi, mille ta suu peale tõstis. „On ju ka rikkaid tüdrukuid, kel usinad käed ja head kombed. Meie vallast võid neid mitu saada. Seal on Hundi Juhanil kaks niisugust tibu kodus — kummalgi ostetud koht pärida, igapidi viksid tütarlapsed —"

„Kes see Hundi Juhan on?"

„Meie talitaja."

„Kas nii kui targemat sorti mees —?"

„Jah, hea kolumees."

„See tähendab — oskab kirja, loeb ajalehte —"

„Jah, loeb päevalehte."

„Kas tütred on koolitatud või nii?"

„Saksa keelt küll ei oska, aga kirjutavad ja õmblevad ja . . ."

„Kas talitaja elab sinu talust kaugel?"

„Surva vald on suur — meie vahet võiks olla oma seitse-kaheksa versta. Aga või see on kosilasele mõni maa!"

„Ega ole . . . Aga me rääkisime enne Siimu-Jaani Katast. Ütlesid, et ta pole peretütar; kas ta on teenija? mõisas või talus?"

Aadu matsutas joomise järel suud ja vingutas joomari kombel koledasti nägu.

„Kas tead, poeg," ütles ta siis sosistades, „Siimu-Jaani Katast kõneleme kõige viimaks; ainult niipalju võin kohe öelda: on teenija oma võõrasisa juures, kel on veel kaks täiskasvanud päristütart kodus ja kolmas kasvamas. . . Nagu märku andsid, käib ju su himu koolitatud piigakeste peale. Ka neid leiad meie poolt. Võin sulle kolme kohe nimetada: mõisa aidamehel üks, mõldri-Hindrekul teine, metsavahi-Kaarlil kolmas; vot, Kaarli Elli — sest saaks naine. See ei põlga ühtegi tööd — pühapäeval mamsel, äripäeval talutüdruk! Saksa keelt kui vett — kõik krammatikud ja klaberid selged. . ."

Vaheajal oli Siimu-Jaani Kata suurest kõrtsitoast kärmesti läbi kõndinud ja ühe kõrvalise leti ette astunud, kus müüdi pühapäeviti üksnes saia, sigareid ja pabe-

rosse; seal laotas ta valge rätiku lauale ja laskis enesele saia anda.

„Vaja pakk sigareid teele kaasa võtta," ütles Venemaa noormees järsku oma seltsilisele, tõusis üles ja astus ka tähendatud leti juurde. Kuna Kata nobedate näppudega sidus saiarätti ja ootas tagasiantavat raha, silmitses Andres Vares teda tagasihoidlikul, varjatud viisil nähtava huviga. Terane tähelepanija oleks öelnud: see on asjatundja uuriv, kaaluv pilk, mille laskis noormees libiseda neiu saleda kogu, ta tõsise, priske näo üle, see on vaade, millega kaval kaupmees mõttes hindab pakutava kauba väärtust... Kiirel käigul sammus neiu, tõsiselt ja viisakalt, nagu ta kõrtsi oli tulnud, jälle ukse poole, mille taha ta kadus, ilma et oleks meeste seas kordagi ringi vaadanud. Andrese silmad saatsid teda ukseni; kui sigarid käes, pöördus noormees Oinamäe Aadu juurde pikkamisi ja mõtlikult tagasi.

Nad lobisesid veel veidikese aega ja Andres laskis enesele veel hulga uusi kosjatedrekesi soovitada; siis tehti minekut. Noormees tähendas, ta tahtvat mõne pudeli „kibedat" ja mõne „magusat" kaasa võtta — mis otstarbeks, seda mõistis teine kohe, — seepärast mingu Aadu ja ajagu oma hobune niikaua trahteri ette.

Aadu läks. Andres Vares kaldus seepeale ruttu ühe vanema mehe poole, kes teises lauas istus ja keda Oinamäe peremees välja minnes oli teretanud.

„Ärge pange pahaks — olen võõras inimene," algas ta, „teie vist tunnete meest, kellega ma siin praegu istusin?"

„Tunnen — meie valla mees," vastas külamees.

„Et ma nüüd temaga sõidan ja asja pärast ka paariks päevaks tema majasse pean jääma, siis oleks hea, kui teaksin, mis mees ta on — see tähendab, kas võin teda

igapidi usaldada ja tema majas ka muidu olla muretu, — võite isegi arvata: suurem summa raha ligi ja nii — —"

„Võite tõesti muretu olla! Aadu ise on va aus mees, ehk küll teinekord rohkem sinikaela musutab kui vaja oleks, — ja tema kodukondseist võib sedasama öelda — kehvad, aga laitmata inimesed."

„Vallas peetakse nendest nii-öelda lugu?"

„Noh, nagu igast muust pererahvast; *päris* lugupidamist annab muidugi rikkus — enesest mõista," naeratas külataat, kes ennast vist ka mitte „*päris* lugupidamise" osaliseks ei tohtinud lugeda.

Noormees tänas rahustava seletuse eest ja astus leti juurde viinasid tellima. Kui ta jõudis pudelitega — neid oli tal viis-kuus kasuka taskutes, kaenla all ja käes — trahterist välja, sõitis Oinamäe Aadu oma võiguga parajasti ette. Lustlik vanamees tegi trahteriesisel paar toredusesõõri, enne kui võigu peatas, kusjuures ta ühtelugu karjus: „tprrr! tprrr!", nagu ei suudaks ta tulist looma talitseda, kuna ta ise aga hobust ohjade pingutuse ja salajase löömisega taga sundis. Pudelid maeti ligidalseisjate nähes pidulikult heintesse. Venemaa noormees hüppas kehkjalt Aadu kõrvale saani ning valus piitsanips võigu kubemesse pani ta väledad jalad ketrama.

„Kas tead," ütles Oinamäe peremees õndsaimas tujus ja läikival silmal, „ma lugesin neid pudeleid, mis sa saani põhja matsid."

„Mis sest?"

„Võin sulle puhtast südamest öelda: ma armastan sind, noor vend!"

Aadu ütles seda nii pühalikul ja nii liigutatud toonil, et ta seltsiline hakkas suure häälega naerma.

„Ära naera ühtigi — ma armastan sind tõesti, ma ar-

mastan sind kui oma poega," kinnitas Oinamäe peremees otsekui pealetükkival haledusel edasi. „Ma näen, sa oled läbi ja läbi mõistlik poiss, sa oled haritud inimene... Sinuga sõber olla on igamehele auks — tule, ma annan sulle musu, mu poeg!"

See sündis. Andres ei naernud teda enam; ta püüdis olla vägisi tõsine. Ta pani käsivarre hellasti Aadu ümber.

„Ma armastan häid ja ausaid ja väledaid noori mehi, ja neid, kes mõistavad vanemaid inimesi austada ja meeles pidada. Neid nähes tulevad mulle ikka pisarad silma."

Aadu rääkis tõtt: praegu vähemalt äigas ta pöidlaotsaga tõesti pisara paremast ja pisara pahemast silmast; nutuluksumisel kiitis ta oma noort sõpra edasi, kuni see toppis talle suure sigari suhu ja pani tule ruttu otsa — lootes, et see prunt taadi suu ees ta kõnevoolu veidi peataks.

Andres käänas jutu teisale. Ta hakkas ääri-veeri mööda Siimu-Jaani Kata üle lähemaid teateid koguma. Aadu toibuski varsti oma liigutusetujust ja andis iga punkti kohta pikad ning laiad seletused.

Noormees näis kõigega, mida ta kuulis, väga rahul olevat, isegi asjadega, millega vahest mõni teine kosilane nii väga rahul ei oleks olnudki. Näiteks arvas Oinamäe Aadu, et Kata peale väikese veimevaka ja ausate pulmade võõrasisa käest abiellu vist muud midagi kaasa ei saa, ehk küll Siimu-Jaani Rein kui suure päriskoha omanik olevat jõukamaid mehi vallas. Rein, pehme ja tössi loomuga mees, seisvat oma pärislaste mõju all, kes oma pärandi vähendamist muidugi hea silmaga ei suutvat näha ja kes võõrõde üldse hästi ei sallivat. Kata kaitsja, ta ema, puhkavat aga juba mõnd aas-

tat mulla all. Kata olevat siis majas enam tüdrukuks kui tütreks.

„Muidu kõik ka ikka ärksad inimesed?" küsis Andres Vares.

„Ärksad? Kuidas ärksad?"

„Noh, loevad raamatuid, ajalehti ja nii —?"

„Ei usu. Lehte sinna küll ei käi, seda tean. Ma usun, Rein ise ei oskagi õieti lugeda — on va unine mehike."

„Soo, soo," tähendas noormees, „jah, eks inimesi ole kõiksuguseid. Ja sina — mis lehte sina siis loed?"

„„Ristirahva Pühapäeva-lehte" teistega koos," vastas Aadu, „— kaks vana inimest — meile saab sellest küllalt... Meie vallas ei peeta ülepea mitte palju teisi seitongisid, — elame kirikust ja raudteest kaugel, hakka siis tühjade eest veel raha välja andma."

„Õige, päris õige — ega neist kasu saa midagi," kinnitas noormees. „Sul siis kodu nooremaid inimesi polegi — lapsed kõik juba pesast lennanud?"

„Ära! Tütar mehel, pojal teises vallas rendikoht; ajan sulase ja tüdrukuga tasahiljukesi läbi."

Nõnda juttu vestes ja taoti väikesest pudelist, mille Venemaa noormees teel tarvitamiseks kasukataskusse oli pistnud, keelt niisutades, jõudsid mõlemad kirikulised tunni nelja-viie pärast Survale. Aurav võik peatus Oinamäe talu ees, peremehe-uhkusega hüüdis Aadu sulase hobust vastu võtma ning vennalikul kaelustusel ja teineteist toetades astusid mõlemad südamesõbrad tuppa.

*

Et külaline oli perenaise vastu üliviisakas ja palus ikka peale tülitamist vabandada, siis sai talle Oinamäe talus üsna lahke vastuvõtt osaks, olgugi et Viiule

oli mehe suur „kilk", mille ta ühes võõraga kaasa toonud, vastumeelt. Siiski purjutati pärast õhtusööki vahvasti edasi, ja et külaline kandis kulud ning perenaist ennast, kes head piisakest ka just ei põlanud, rohkesti „trahteeris", siis kadus Viiu tusk varsti — pealegi kui ta kuulis, et noormees olevat kosilane; säärane huvitav elukas äratab ju kõige pahurama naise emalikku huvi.

Järgmisel hommikul parandati pead ja hakati sõjanõu pidama. Va käbe Viiu, kellele Venemaa külaline ta alandliku ning aupakliku meelelaadi poolest ikka enam hakkas meeldima, võttis nähtava õhinaga oma ülesandeks toimetada noori inimesi kokku, soovigu noormees Siimu-Jaani Katat, selle õdesid või mõnd teist „kudruskaela" vallast. Viiu omalt poolt teadis vähemalt poolt tosinat soovitada; kuid Andres Vares jäi vähese mõtlemise järel Kata kohta kindlaks — see olevat talle kirikus kõigist kõige paremini „passinud", ta süda ütlevat: see, ei keegi muu!... Viiu ettepanekul arvati siis peale pikemat arutamist kõige sündsamaks kutsuda Kata õhtuks Oinamäele — „vastastikku nuusutamiseks", nagu ta ise tähendas; lähevad jutud tüdrukuga kokku, küll siis sobib kõik muu iseenesest.

Õhtu tuli. Ja Kata tuli.

Oinamäe eit oli käinud temal Siimu-Jaanil ise järel, aga asja nii kavalasti toimetanud, et tüdruk õiget põhjust ei teadnudki, miks teda Oinamäele kutsuti. Kata tegi siis ka suured silmad ja punastas võimsasti, kui leidis võõra mehe eest, kes teda häbelikult ja siiski nii teraselt hakkas silmitsema.

Kata ei olnud üleliia ilus, ei üleliia inetu; mis ta oli ja mis tal oli, liitus ühtlaseks tervikuks ja see tervik meeldis; kust tükist või mis küljest see mõju õieti tekkis, jäi

otsustamata. Vahest võis hinnata ta nina liiga tõntsiks, ta suud pisut laiaks, ta kasvu veidi väikeseks, aga kõik ühenduses andis neiule laadi ja kuju, millele jäi silm meelsasti peatuma.

Sündsamaid kosjasobitajaid kui Oinamäe pererahvas poleks Andres Vares enesele võinud soovidagi. Vaevalt istuti õhtusöögile, milleks Viiu oma sealiha ega kanamunade peale — jõuka kosilase auks — sugugi polnud armu heitnud, kui juba jutt asja ennast hakkas riivama. See oli nii ilusti ääri-veeri mööda sündinud, et mõlemad noored inimesed hästi ei märganudki — ujusid aga korraga voolus! Aaduke oli küll juba uuesti natuke „vintis" ja pillas mõne liiga varase sõna sekka, aga eit korraldas kõik jälle rööpasse ning juhtis jututüüri kindlal ja vilunud käel. Ta teadis Venemaa võõrast nii p a l j u ja pealegi nii palju h e a d jutu sekka puistata, kui tunneks ta teda paarkümmend aastat või kui oleks ta tema lähem sugulane. Teiselt poolt veeretas ta Katagi kohta iga kolmanda lause takka mõne kiidutera. Kosjasobitamisõhinas võib naine unustada kõik oma vastasuse teise omasoolise vastu, isegi kadeduse.

Enesest mõista, et sel esimesel lähenemisel ning silmitsemisel ei jõutud veel mingile kindlamale tulemusele. Seda ei soovinud vist Andres isegi. Ta laskis ainult märku anda, mis nõu tal on, ning andis ise märku, kelle peale ta valik oli langenud. „Ma nägin teid kirikus, te olite mulle meele järele" — see oli ainus lähem sõna, millega ta ise asja puudutas. Kata ei kostnud midagi. Ka tema pilk, mis vilksas vahel noormehe peale, ei kostnud esiotsa midagi; see ei avaldanud kutsumist ega tõrjumist. Ü k s tähis jäi aga Andresele siiski meelde, millega ta võis rahul olla: Kata sattus mõttesse, ta näis

aru pidavat; ja kui ta viimaks tõusis ja tegi minekut, oli ta nähtavasti erutatud. Ta põsed punetasid ja käsi, mille ta külalisele jumalagajätuks andis, oli palavam kui enne.

„Kas julgeksin ka Siimu-Jaani talus korraks nägu näidata?" küsis Andres lõppeks paluva naeratusega.

Ka Kata naeratas — vist esimest korda tervel õhtul nii lahkesti. „Meie uksed on lahti kõigile külalistele," vastas ta pehmelt.

„Hurraa!" hüüdis Oinamäe Aadu, kui neiu lahkunud, „sest võib asja saada!"

Ja nad tühjendasid kolmekesi klaasid. —

Lähemal õhtul järgnes Andres Varese külaskäik Siimu-Jaanile Oinamäe peremehe kui oma tulevase isamehe seltsis. Enne seda oli Viiu juba mahti saanud Siimu-Jaani Reinu asja vastu ette valmistada ja kosilasele teed tasandada. Kõike seda, mida Andres Vares Oinamäel oma õitsvast ametist, oma nägusast elukohast ning heast elukorrast oli jutustanud, korrutas Viiu oma luhtava luuleande kaasabil Siimu-Jaani peremehele ette ja väitis hea õnne peale koguni, et ta noormehe vanemaidki tundnud, enne kui need Kilgetalt Venemaale asunud . . .

Nõnda sündis siis, et Andres Siimu-Jaanil vastu võeti ilma mingisuguse umbusalduseta, peremehe poolt veel eriti sõbralikult. Andres arvas pealegi märkavat, kui oleksid Kata mõlemad täiskasvanud poolõed seeüle tõsiselt kahevahel, kellele n e i s t mõlemast on Venemaa peiu külaskäik õieti mõeldud, sest kes võis siis arvata, et keegi nii juhm on ning peretütrest mööda läheb, sirutades käe vaeslapse järele. Ja kui Mai ja Liisa jõudsid aegamööda ometi selgusele, kuidas seisid lood, pani

Andres tähele, et nende pilkudest Kata kohta välkus kadedus. Sellest järeldas aga kosilane väga õieti, et ta meeldis kõikidele; Kata sage punastamine, ta rahutu lahkus ja suurem elavus kinnitasid teda märksalt selles usus.

Andres Vares viibis vaevalt tunni aega Siimu-Jaani talu katuse all, kui ta terane vaim selle maja kodustest oludest ja vahekordadest juba kaunis selge kujutelma oli joonistanud. Ta teadis, et Reinu mõlemad päristütred püüdsid Katat eneste meelevalla alla rõhuda ja lasksid teda igal puhul tunda, nagu ei oleks ta nendega üheõiguslik ega üheväärne; nad katsusid temas teadvust igal viisil alal hoida, et tal ei ole midagi käskida, ei midagi nõuda, küll aga nende käsku täita ja nendele alistuda. Maja sisemine valitsus seisis Maie kui vanima tütre käes; et see valitsus poolõe kohta iseäranis pehme ega helde ei võinud olla, seda võis igaüks järeldada Maie karedast, külmast iseloomust. Liisast arvas külaline märkavat, et ta töö vastu just mitte sooja sõprust ei tundnud; ta oli lodev, tössakas ja vaatas, kui midagi oli teha, hea meelega Kata peale. See muidugi pidi siis kahe või koguni kõigi kolme eest käsi liigutama, mida ta ka tõrkumata nagu teenija näis tegevat; vastupanuks puudusid tal vist meelekindlus ja igasugune kangekaelsus; ta ihkas rahu ja armastas ühtlasi tööd. Reinu ennast õppis külaline tundma kui tuima vaimu ja tõntsi mõttega torisejat, kes pidas ennast küll peremeheks, aga seda ei olnud; vähemalt ei näidanud ta võimupiirid vanema tütre omadest üle ulatuvat. Et ta võõrtütrele sel lool oma isalikku kaitset Maie ja Liisa vägivalla vastu hästi ei suutnud osaks saada lasta, see oli enam kui tõenäoline.

Andres Vares püüdis olla kõigi majaliste vastu ühesugusel mõõdul viisakas, lahke ja ladus. Tal oli eriline anne võõristust ja kohmetust seltskonnast, kus kõik üksteisega tuttavad ei olnud, nalja ja hea tujuga eemale peletada. See läks tal korda ka täna Siimu-Jaanil. Iseäranis võitis ta pereisa varsti enda poole. Suure meeleheaga näis Rein kuulvat noormehe mõnusat juttu, naeriski paar korda õieti südamest, mis tal muidu mitte viisiks ei olnud. Maie vastu oli Vares iseäranis aupaklik. Ta teadis neiule muu seas jutustada, et tema praeguses kodupaigas Venemaal olevat veel paar noort ja jõukat krundiomanikku, kes tahtvat kodumaale kosja tulla; nendele pidavat ta koju jõudes oma teekonna üle otsust andma ja teatavas asjas nõuks olema. „Nüüd ma tean," lisas lõbus noormees juurde, „kuhu mul vaja on oma sõpra juhatada -- Surva poole, kõik Surva poole! Küll nad siis leiavad ka õige talu üles." Seejuures heitis ta Maie ja Liisa poole tähendusrikka pilgu, mis näis piigadele elavat meelehead tegevat.

Nõnda möödus esimene õhtu Siimu-Jaanil lõbusalt, ka teine. Siis tuli kolmas ning kõige tähtsam. See oli neljapäeva õhtu. Asjatu on öelda, milles oli selle õhtu iseäralik tähtsus, asjatu kirjeldada, mis sel õhtul räägiti ja tehti. Tulemusega võis aga igaüks rahul olla: isa ja tütar võtsid õnneliku kosilase vastu — kosjakaup oli küps. Kui palju võlgnes Andres oma õnne eest tänu osavale kosjasobitajale, Oinamäe perenaisele, või tublile isamehele, va naljaosavale Aadule, või iseenese väärtusele, mis ta oli vaekaussi vajutanud — kes seda enam hakkas harutama! Kõik olid ühteviisi rõõmsad, et asi tahedal. Kes peigmeest vähegi tundis, teadis, et ta tänamatu ei olnud, ja kui ta ei teadnud, siis vähemalt

aimas ta seda, Aadu ja Viiu aimused olid ses suhtes iseäranis elavad...

*

Laupäeva hommikul traavis Siimu-Jaani õuest välja rammus ruun uue läikiva saaniga ja pööras varsti täie ajuga laiale kirikuteele. Saanis istus pruutpaar, kes sõitis papi juurde „lugemisele". Talu uksest vahtis talle hulk ärevaid silmi järele, silmi, milles virvendas lihtsa uudishimu kõrval ka sügavamaid hingeliikumisi. Paari neiurinda võis küll salasoovike pitsitada: Oh, et ma ise istuksin seal saanis, kas t e m a või mõne teise kõrval!... Ka muis taludes, kust Siimu-Jaani suur kõrb puristades mööda vehkis, täitusid aknad ja läved peadega, ja kui vainul keegi vastu tuli, siis andis ta ruttu teed, sirutas kaela pikale ja vahtis tuttavale sõiduriistale nagu mõnele imenägemusele järele... Nemad mõlemad aga, nad istusid külg külje vastas, vaatasid tihti teineteisele otsa, naeratasid ega teadnud, millest rääkida. Andres kiirustas ühtelugu sõitu, nagu ihates kodu lähedalt võimalikult pea eemale saada; vist ei meeldinud talle see üldine uudishimu, see kaelasirutamine ja kõrvakikitamine, milleks nad oma sõiduga asja andsid.

Ja tõesti, nad leidsid alles juttu, kui esimesed viis versta olid selja taga.

„Me tunneme teineteist paljalt nädal aega," ütles Kata mõttes.

„Ja minu meelest on, kui tunneksime teineteist juba kümme aastat," vastas Andres.

„Minu meelest ka — imelik!"

„Mispärast imelik?"

„Noh, imelik ikka küll."

„Aga vaata linde, kui need kevadel paarivad: tuhandete seast leiab isane ühe rapsuga sündsa naisukese, ilma et teineteist enne oleksid näinudki. Kas see ka on imelik?"

Kata naeris. „Jah, aga kes siis ütleb, et sina sündsa oled leidnud?"

„Seda ütleb mu süda."

Neiu nägu läks tõsiseks, väga tõsiseks. Ta vaikis veidikese aega, ta näis põnevusega ootavat mingit küsimust — üht vastuküsimust. Aga kui see jäi tulemata, pööras ta näo peigmehe poole ja vaatas talle otsa.

Andres tundis seda vaadet. Niisugune vaade oli ainult Katal, ka niisugused silmad üksnes t e m a l. Vähemalt ei mäletanud Andres, et keegi kunagi enne n õ n d a tema otsa oleks vaadanud. Igakord käis ta rinnast imelik piste läbi, kui neist silmadest kaks läikivat juga — palavad ja selged nagu päikese kiired — talle näkku torkasid. Ta tundis nagu valu, aga see valu ei olnud kibe, ta oli valu, mille järele tekib igatsus, mida tahaks ikka jälle maitsta. Ja siiski kartis Andres seda vaadet, ta hakkas teda kartma, mida sagedamini ta tundis tema loitvat helki oma palgel. Ikka tihedamini jättis ta Kata pilgu vastamata, pööras silmad praegugi teisale.

„Seda ütleb sinu süda," kordas Kata pikkamisi ja iseäraliku rõhuga.

Andres ei pääsenud enam, ta pidi küsima: „Ja sinu oma?"

„Minu oma —?"

Ja nüüd ei pääsenud Andres ka uue vaate eest, ta pidi tema otsekui sülitsi täielt ning tervelt vastu võtma... Imelik, et ta seda kartis! Kata suured sinihallid silmad, ta neiuliku jume peaehted, olid vaatelt päris

lapsesilmad — tasased, alandlikud, paluvad, vähema kui kavaluseta, vähema kui torketa. Nad laotasid ta näo, kogu ta olemuse üle kuma, mis võis mõjuda üksnes vaigistades, lepitades ja piirita usaldust äratades.

„Minu süda ütleb sedasama," tähendas neiu tasahiljukesi, ning rõõm, et peiu ta vaate, mis rohkem rääkis kui ta suu, nii armulikult oli vastu võtnud, värvis ta põsed verevaks.

„Noh, siis on ju kõik korras!" naeris Andres.

See naer oli aga asjata veidi terav, lõikav. Andres raputas end, nagu oleks tal külm, ja andis hobusele piitsaga äkilise nipsu, nii et erk loom tegi ehmunud hüppe ja sööstis siis kui nool jooksu. Andres väristas veel kord oma ülemist keha, andis mütsile kerge vopsu, nii et see nihkus kuklasse, ja hakkas siis ladusasti ning lustlikult kõiksugust nalja heitma ja vigurijutte vestma. Kata kuulas, naeratas, aga ei naernud palju. Mida kannatlikumalt ta kuulas, seda jutukamaks läks Andres, seda elavamaks paisus ta hea ning kerge tuju. Ta oli julge oma paeluvas jutuandes ja oma lugude huvitavas sisus; seda avaldas ta rõõmus olek ning see mõnus joon ta suu ümber, mis tegi ta näo igaühele nii meeldivaks.

Korraga tundis ta kerget kätt oma varrukal.

„Andres, räägime nüüd ka muist asjust," ütles Kata vagane hääl.

„Mis asjust siis?"

„Noh, võid ehk isegi arvata..."

„Pulmadest?"

„Oo ei, see on kõrvaline asi."

„Näe mul pruuti, — või pulmad kõrvaline asi!" Ja jälle see lühike, sabatu naer.

„Minu meelest on pulmad tõesti kõrvaline asi," ütles Kata ja pani saanipõlle all kindas käed rüppe risti. „Parem oleks, kui kõneleksime oma minevikust kui ka tulevasest elust."

„Kas on sellega nii häda?"

„Häda just mitte, aga —"

„Noh, kui tahad, hakka aga peale!"

Kata hakkaski.

Ta kõneles tasa ja argselt nagu lapsuke, kes vestab videvikuajal teistele muinasjuttu; aga kõik veeres ta huultelt nii avalalt ja loomulikult, nii ilma mingisuguse ja ülearuse ehteta ja võõbata, et kuulaja kuulas aiva kasvava naudinguga. Kata jutustas oma rõõmukehvast, rõhutud elust isamajas, ilma kellegi peale kaebust tõstmata või viha avaldamata, tunnistas õiglaselt, et ta juba ammu igatsenud muutust mehelemineku kaudu ja et ta tundvat soovi täidemineku pärast enda nüüd väga õnneliku olevat. Siis päris ta peigmehelt oma tulevase kodu üle ühte ja teist järele, lubas Andrese isale ja emale sõnakuulelik laps olla ning neid armastada ja seletas mõne lõbusatujulise lausega, kuidas ta kujutlevat oma tulevast elupõlve, oma tööd ja tegevust.

„Kata, räägime nüüd ka muist asjust," osatas teda Andres naerdes ja pani pahema käe mõrsja ümber, et teda silmapilguks oma külje vastu suruda. „Kui kord kodus oleme, küll siis elamisega nõu leiame. Ütle parem, kas jõuame varsti Muhu kõrtsi juurde, kus hobust võiksime hingatada; näe, hakkab juba märjaks tõmbuma, — tee pagana tuhkjas."

„Versta kolm veel," vastas Kata. „Kas meil on aega peatuda?"

„Tohoo — aega küllalt! Õpetaja võtab meid igal ajal vastu, sest ta tunneb mind."

„Tunneb sind?"

„Jah. Ma tõin talle oma õpetajalt, kes on ta sugulane, kirja; sõin ja jõingi ta majas... Või arvad, et Venemaal meie usku kirikuõpetajaid ei ole? On!... Kas tead, Kata, kõrtsis võtame natuke kehapidet ja oleme õige rõõmsad!"

Ning uuesti sattus mees endisse lusti- ja jututujju, hakkas oma vigureid näitama ja laulis lõppeks üsna ilusa painduva häälega paar salmi trallilaulugi.

Nõnda jõudsid nad Muhu kõrtsi juurde, mis asetses kahe postitee lahkmel ja näis kaunis suur ning korralik olevat.

„Oota natuke, ma lähen sisse ja vaatan, kas ei ole seal liiga palju joodikuid ja kus leiame paraja paiga," tähendas Andres hobust ohjadega kergesti peatades, kuna kõrtsiesisel ei olnud teisi saane näha.

Ta astus sisse. Ruttu sammus ta avarast kõrtsitoast läbi leti ette, mille taga punetava näoga paks emand, mitmekordne lott lõua all, pikkamisi talitades oma vägevat kehakoormat sinna ja tänna laskis vaaruda.

„Kortel viina!"

Andres võttis täidetud klaasi ja jõi selle ühe lonksuga pooleni tühjaks; vähese peatumise järel tühjendas ta klaasi täiesti ja pani siis ruttu sigari suitsema.

„Kas see väike tuba seal on tühi?" küsis ta, tähendades käega nõndanimetatud „saksakambri" poole.

Trahteriemand jaatas.

„Lubage mulle sinna mõdu ja õlut... Ka väike pudel konjakit."

Emand vaatas aknast, mille taga hobune puristas;

saanis nägi ta noort naisterahvast istuvat; ta mõistis. Vaheajal oli Andres välja läinud, et pruuti sisse kutsuda. Nad võtsid istet saksakambris, kuhu trahteritüdruk kandis tellitud joogid lauale.

„Andres, miks nii palju?" küsis Kata tasase etteheitega.

„Kuidas? palju?" vastas Andres rõõmsalt. „Saksakambris istudes peame ometi ka midagi ostma! Kui ära ei jaksa rüübata — võib ju järele jääda... Vaata, siin on hea rohi külma vastu — oled ju sinine nagu jõhvikas!" Ja ta kallas mõlemad napsiklaasid täis konjakit. „Või soovid midagi magusamat?... Kuulge, hea laps, tooge meile pisike pudel kirssi!" hüüdis ta tüdrukule järele.

Kata vaatas argliku imetlusega talle otsa. Aga nii salaja kui see ka sündis, märkas Andres pilku siiski ja hakkas veidi kareda häälega naerma.

„Ära karda, ega ma sellepärast joodik ole!" hüüdis ta. „Tervel eluajal pole ma veel kordagi purjus olnud... Täna on mu süda aga nii rõõmus, olen nii täis õnne, et seda kuidagi pean pühitsema... Tervist!"

Klaasid kõlisesid kokku. See kõlin heitis ka mõrsja rinda isevärki õnnesädeme; ütlasi hakkas Andrese lustlik tuju vastupanematu võimuga ikka enam ja enam talle külge. Magus kirsiviin toodi. Kui Kata peigmehe elaval sundimisel ka selle klaasikese ära oli rüübanud, tundis ta soontes lõbusat sooja ja meeltes haruldast elavust. Kui mõnus oli siin nägusas kambris istuda — t e m a g a istuda!

Andrese nägu oli punetama hakanud, ta silmadel oli kiiskav läige. Ta rääkis palju ja naeris palju; kõik see sündis rahutu rutuga, hüpates ühelt asjalt teisele. Kambri

ukse koomale lükanud, võttis ta istet pruudi kõrval vahariidega ülelöödud vanal sohval. Ta ümbritses neiu piha oma käsivarrega, parema käega eemaldas Kata suurräti pea ümbert ja õlgadelt. Nõnda nad istusid juues, teineteist nokkides ja naljatades veel mõne aja, siis ütles Andres korraga:

„Kas tead, kallike, mis mulle praegu meelde torkab, — tühi võtku, kus olid mu mõtted varemalt! ... Aga sa saad pahaseks, ma tean, sa saad pahaseks!"

Seejuures hakkas ta käega põuetaskuis kobama, tõmbas mõned paberid, vana taskuraamatu ja paari muud asja välja, soris neid ning pistis nad pettunult jälle tagasi.

„Mis viga?" küsis Kata.

„Viga on niipalju, et pean tunniks või poolteiseks ära minema ... Sa tead ju, et mul on siin naabruses — viis kuni kuus versta — üks vana onu, kelle juures ma, kui Venemaalt tulin, mõne päeva külaliseks olin ... Mis? Sa ei tea? Kas ma seda siis pole rääkinud? Mine ikka! Ütlesin ju kord! Siin Tuisu veski taga — va Mulla Mart — mu ema vend! ... Noh, hea küll, — nüüd tuleb mul äkki meelde: kõik oma suurema rahasumma jätsin tema hoiule — tead isegi, teel, võõras kohas, võib mõndagi juhtuda ja —"

„Misjaoks on sul siis õpetaja juures nii palju raha vaja?" küsis Kata.

„Õpetaja juures mitte, aga ma tahan — võid isegi arvata — kirikupoest pruudile ka midagi osta — — vait, vait, see peab nii olema, ega ma ennast ometi teiste inimeste naeruks hakka tegema!"

„Ma laenan sulle siis, — mul on kümme rubla kaasas," pani mõrsja ette, ise kergesti punastudes.

„Suur pikk tänu — ohoo, mul on ju rikas pruut!" pilkas Andres heal tujul ja naerdes. „Aga see ei aita mulle midagi. Mul on oma raha ikkagi tarvis, ja peale selle veel: ka minu ristimistäht passiga on onu juures; ristimistähte nõuab papp tingimata."

„Aga ta tunneb sind ju?"

„Jah, niipalju et viisin talle kirja ja et ta teab, kust olen. Aga seda on vähe... Kallike, ära taple, ära lase endal aega igavaks minna: ma lähen ja tulen kui tuul!... Sest vaata: me võiksime ju kahekesi sinna sõita, ma võiksin oma ilusat pruudikest nendele näidata, — nad hüppaksid rõõmu pärast kõik laest välja... Aga kas tead, mis on, kui mõlemad läheksime? Nad ei laseks meid nii pea lahti — ma tunnen onu, iseäranis aga onunaist, — nad hakkaksid meile süüa ja juua pakkuma, ripuksid niikaua meie hõlmas kinni, kui õhtu käes. Mine siis veel õpetaja juurde! Meil on ju siitki veel oma seitse versta sõita! Kas mõistad, kallike?"

„Sõida siis pealegi, eks ma oota," vastas Kata alistunult.

Andres viskas veel ühe konjaki ära, jõi õlut peale ning astus lõkendaval näol ukse poole, kuna ta enne pruudi kätt oli surunud, rutu pärast temale silma vaatamata.

„Lähen ja tulen kui püssikuul, — ära lase aega endal igavaks minna," trööstis ta uksest väljudes veel kord. Alles ukse vahelt saatis Katale vaate ja selles elas midagi, mida neiu ei taibanud.

Leti juures laskis ta endale veel pooletoobise pudeli viina anda, mille hoolikalt taskusse pistis — vist onu jaoks. Näis siis nagu nõu pidavat, kas enne võetud joogid ka ära maksta või mitte. Maksis kõik.

„Sõidan tunniks või paariks naabrusse ja jätan pruudi emanda hoolele," ütles ta viisaka naeratusega. „Ehk aitate tal natuke aega viita."

Sõna „pruut" süütas sedamaid põlema kõrtsimamma huvi ja uudishimu; ta lubas neiule ajaviidet muretseda. Andres tänas ja läks.

*

Paks kõrtsiemand latras külalisega ligi tunni aega iidamast ja aadamast, jõi sundimatult kirsiviina või õlut sekka, ei väsinud pärimast pruudi ja peiu elu-olude järele kuni sukapaela ja vestinööbini. Ta lahkus Kata suureks meeleheaks alles siis, kui hulk karedaid hääli suurest toast kuulutas, et oli värskeid kõrtsilisi tulnud. Need pidasid teda kauemat aega leti taga kinni, sest kõrtsmik ise oli kodust ära. Vahetevahel astus ta siiski pruudi juurde sisse; vimaks tõi sel puhul näputäie ajalehtede numbreid kaasa.

Kata, kes oli paksu ülerõiva seljast heitnud, hakkas lugemisega aega viitma. Ta luges, mis just silma puutus: poolikut juttu, sõnumeid, kuulutusi; lehtedes oli teateid igast Eestimaa kaarest, aga enamasti ühesuguse või vähemalt sarnase sisuga; üks teataja kordas teist, üks korrutas seda järele, mis teine ees oli kedranud: kontsert, näitemäng, näitemüük, ööhulkumine, hobusevargus, kõrtsid, noorrahva elukommete langus, hariduse puudulik edu, valla täiskogu poolt Siberisse mõistetud või mõistmata jäänud kurjategija, head või pahad ilmad ja nõnda edasi, või — õigemini — jälle otsast peale! Sõnad nagu: „ööjünger", „saadanasulane", „sälusaks", „joomakatk", „alkoholiohver", „rahva mädapaise" või kõnekäänud nagu: „kohutavalt kasvamas", „hirmsasti

maad võtmas", „ladusasti üle laudade", „pühamad püüded", „soojemad soovid" — kõik see ammumäletsetud ja ühamäletsetud keelepõhk täitis lehtede sõnumeid ja need sõnumid lehtede veergusid — kuni lugeja jälkuseni. Iga looke lõppes siis veel sisukohase hüüde või õhkega nagu: „Kole tegu!" — „Hale lugu!" — „Kõrtsi vili!" — „Edasi, Eesti pojad!" jne.

Kata luges ja haigutas — haigutas ja luges. Ühest lehest leidis ta muu seas lookese, mis teda silmapilguks huvitas. Pärnumaalt, Saarde kihelkonnast, kirjutas keegi „uutmoodi kelmusest", mille üks „kosjakandidaat toime pannud" ja mille ohvriks sattunud kellegi kandimehe tütar. Ühel heal päeval ilmunud tähendatud taresse korraliku olekuga noormees ja hakanud tütrega kosjakaupa sobitama, öelnud enese olevat Valga lähedalt, Läti piirilt väikese päriskoha omaniku, kes on tulnud kodukanakest otsima. Miinake, keda ta kuski külakontserdil juhtunud nägema, meeldinud talle üliväga, ta kuulnud temast palju head jne. ning pidanud teda endale kohaseks küljeluuks. Kaubad lähevad kokku. Pruutpaar sõidab õpetaja poole loetusele. Teel aga ütleb peiu korraga: „Oota siin kõrtsis mind veidike aega, ma sõidan pooleks tunniks oma õemehe juurde, kes elab siin vallas ja kellele ma koha intresside maksmiseks natuke raha lubasin laenata, — ta vaene on halva aja tõttu tänavu veidi kitsikuses. Mul puudub aga umbes kümme rubla summaks, mille tahan talle anda, kuna ma endale posti kaudu kodust kohe raha lasen saata. Laena mulle seepärast oma rahast, mis sul ju kaasas, nii palju mõneks päevaks." Tüdruk laenab ja laseb peigmehe sõita hobusega ära; enne joonud kõrtsis veel tublisti peeni viinu, õlut ja limonaadi, mis peigmees lubanud tagasi jõudes

ära maksta. Aga ta läheb ja jääb! Mõrsja ootab kolm tundi, viis tundi, ootab öö läbi — asjata! Kelm on hobuse, saani ja rahaga kadunud. Nuttes pöördub pruut jala kodu poole. Kõik tagaotsimised tagajärjetud... Sõnum lõppes tavalise kombelise õuduseavaldusega, mida toetasid kaks hüüumärki, manitsusega, et „Eesti tütred" ei võtaks mitte nii meheleminekuhimulised olla ja et nad usuksid ainult kosilasi, keda nad täiesti tunnevad...

Kata naeratas loo üle. „Küll oleks lugu, kui nüüd ka Andres tagasi ei tuleks — pani ju samasugusel viisil hobuse ja saaniga minema!" mõtles ta. Kuid see oletus oli tema meelest nii veider — Andrese kohta nii veider, et ta muretult uuesti naeris.

Ootamine hakkas siiski juba igavaks minema. Kata arvamise järgi oli Andres juba vähemalt kaks tundi ära. Lõuna oli möödas, seda näitas talvise päikese seis. Kambrikeses polnud kella, aga ukse vahelt võis Kata leti poole näha, kus seinal tiksuv tunninäitaja oli poole kahe peale jõudmas. Kata viitis aega, kuis mõistis: vaatles seinal rippuvaid kirjusid sõjapilte kindral Skobelevi ja Osman pašaga, vahtis aknast välja üle lumise välja, mis siretas päikese kumal nagu valge atlass-siid; sattus mõttesse oma elu ja tuleviku üle, võttis siis vanal, kulunud sohval uuesti istet ja hakkas jälle ajalehti sorima, mille igavatest juhtkirjadest ta enda nüüd läbi piinas, nendest enamasti poolikult aru saades. Nõnda roomas jällegi umbes tund aega mööda, ilma et Andres oleks tagasi jõudnud. Kahtlemata peeti teda onu talus ometi kinni, olgu küll, et tal pruuti kaasas ei olnud.

Rahutuks ei saanud Kata ka siis veel mitte — ta oli ainult veidi tusane igavast ootamisest —, kui kell hakkas juba kolmegi peal käima, lõi kolm ära ja sai vii-

maks neli. Nüüd tundis ta südames juba kipitamist. Kas võiks olla midagi juhtunud? Mingi iseäralik asi, mingi äpardus teel või onu juures?

Ta kähvas istmelt ja hakkas kambris edasi-tagasi kõndima. Ta põsed lõid kasvava ärevuse pärast õhetama.

Aga mida võis niisugusele mehele, nagu Andres on, teel juhtuda? Nii püüdis ta end vaigistada. Vahest polnud Mulla pererahvast kodus, ta pidi onu ootama — mine tea, kõik on võimalik... Aga kui võimalik, siis ka äpardus, õnnetus, kostis sisemine rahutuse hääl.

Trahteri perenaine astus sisse.

„Noh, teie peigmees jääb õige kauaks ära," tähendas ta.

„Jah," vastas Kata oma rahutust varjata püüdes, „vist mõned kibedad talitused, mida ette ei teadnud."

Perenaine avaldas arvamist, et õpetaja neid nii hilja vahest enam ette ei võta. Kata kostis aga, et peigmees on õpetajale tuttav.

„Kas te kõht ei ole tühi —, kui soovite, siis lasen teile mingit suupistet tuua?"

Kõht oli Katal tühi küll, oli ta ju hommikuse söömaga, kuid ärevuse pärast ei tundnud ta vähematki isu. Siiski — et trahteriemanda lobisemisest ja pärimistest pääseda — palus ta enesele midagi läkitada.

Päike oli loojaminekul, ta kollendav rebu ripnes juba poolest saadik silmaringi all. Hämariku tumedad tiivad laotusid lumest kumendavale lagendikule. Kambrikese laest heljusid maha mustjad varjud, ruttu tihenedes ja kõike enda alla mattes.

See pimedus pani Kata südame hirmul värisema. Nagu raske kivi rõhus ta rinda, püüdis ta hinge matta. Laial silmal, nagu tonte kartes, vahtis ta toakeses ringi; ta

peaaegu kuulis oma peksva südame lööke. Teises toas lõi kell väriseva ning käriseva tooniga viis. Iga löök oli põletav piste neiu rinda. See ei olnud enam õige asi. Midagi pidi olema sündinud... Mida ette võtta? Teda minna otsima? Aga Kata ei teadnudki ju, kuhu külge ta oli sõitnud. Trahter seisis risttee kohal, siit võis nelja harusse pöörduda.

Tüdruk, taldrikutäis sülti käes, astus sisse.

„Kas Mulla talu on siit kaugel?" küsis Kata võimalikult rahuliku häälega.

„Mulla talu? Ei tunne," vastas teenija.

„Aga Tuisu veski?"

„Tuisu veski? Pole ka kuulnud."

„Siis te pole vist siitserva-inimene?"

„Olen küll — siitsamast vallast."

„Ja ei tunne ümberkaudseid kohti?"

„Tunnen muidu küll, aga Tuisu veskit — Mulla peret —?"

„Mart on peremehe nimi — Mulla Mart," lisas Kata seletades.

„Mulla Mart? — Ei tea tõesti mitte."

Tüdruk näis olevat loomult veidi tönts; väga võimalik siis, et ta küsitavaid kohti ei teadnud või lihtsalt ei mäletanud. Kata ei pärinud seepärast pikemalt, vaid palus ainult, et talle toodaks kambrisse natuke valgust, sest pimedus ja vaikus kippusid ta kurku kinni nöörima.

Perenaine ise tuli väikese lambiga. Osavõtlikult silmitses ta pruudi enam kui murelikku nägu.

„Kuhu teie peigmees siis õieti sõitis?" küsis ta.

Kata seletas.

„Mulla pere? Tuisu veski? Siin lähedal — viis-kuus

versta?" mõtiskles emand, näpp ninal. „Imelik, ma pole neid nimesid kuulnudki, ja tunnen ometi tervet ümberkaudsust paarikümne versta laiuselt!"

„Võib olla, et ma hästi tähele ei pannud," tähendas Kata värisedes, „ehk unustasin ma õiged nimed ära... Mulla Mart — või kuidas ta nimi õieti oli — on minu peigmehe onu."

„Kahju, et ma tähele ei pannud, missugust teed teie peigmees sõitis," ütles perenaine, ikka veel meeliskledes.

„Ah, kas te seda ei näinud?" küsis Kata rõhutult. „Mul oli nõu temale vastu — talle järele minna..."

Perenaine, kes oli sohva servale toetunud, tõusis äkki püsti. Ta lihav nägu avaldas hetkeks iseäralikku põnevust, kui oleks ta peast mingi haruldane mõttekiir läbi lennanud, siis aga hakkas ta heasüdamlikult, nagu kahetsedes, naeratama.

„Kas teate," ütles ta, „mulle tuli praegu meelde kentsakas lugu, mida lugesin hiljuti lehest... Teie peigmees olla Venemaalt, ütlesite?"

„Jah."

„See oli teie isa hobune, kellega tahtsite õpetaja juurde sõita?"

„Jah."

„Kui pentsik!" naeris perenaine. „Lehes seisis, kuidas üks peigmees oma pruudi, kellega samuti lugemisele läinud, teel kuhugi kõrtsi ootama jätnud ja ise hobusega putku pannud; pruudi või selle isa käest laenanud enne ka veel kümme rubla raha. Läinud ja kadunudki! Öelnud enese olevat Lätimaalt pärit... See sõnum — ärge pange pahaks — torkas mulle praegu meelde! Aga nali jääb naljaks — iseenesest mõista! Te muidugi tun-

nete oma peigmeest läbi ja läbi ja võite olla tema pärast julge?..."

Loetud lugu oli Katal vaheaegu meelest läinud. Mitte kordagi ei olnud ta tõsiselt püüdnud tähendatud sündmust oma praeguse olukorraga kõrvutada ega seesugusele umbusaldusele maad anda. Kõik tema rahutus, mis oli aegamööda hirmuks kasvanud, tekkis mõttest, et Andresele mõni õnnetus võiks olla juhtunud. Seepärast ehmus ta nüüd keeletuks trahteriemanda tähenduse üle, kuid ainult silmapilguks. Siis raputas ta pead ja püüdis naeratada. See oli võimatu! Andrese aus nägu, ta terve, usaldust äratav mehisus seisid korraga neiu vaimusilma ees, kuna ta tõsised, õiglased sõnad tal kõrvus kumisesid.

„Jah, ma tunnen teda täiesti," kostis ta emandale.

„Seda ma arvasin," lõi viimane käega. „Ta maksis ju joogidki ära, enne kui läks. Seda poleks kelm mitte teinud... Nali on nali."

Emand kutsuti leti taha.

Kata vajus nõrgana sohva nurka. Ei, ta ei uskunud — ta ei suutnud uskuda! Ta ei tahtnud uskuda! Ometi oli umbusalduse kuum kihvtitilk talle südamesse kukkunud, hakkas põletama, hakkas sööma. „Kas tunnen ma teda siis?" kerkis ta hingest hirmus küsimus. „Mida tean ma temast ja tema aususest õieti? Meie tutvus pole nädalat aegagi vana! Eks ma tea ainult, mis tema rääkis, ja mida võib kõik rääkida! Kas ma ei toeta oma usaldust tema vastu ainult ta välimusele, ta näole, ta paljastele sõnadele, ja eks või inimene kõiges selles eksida! Meie servas pole ainustki hinge, kes teda tunneks, kellelt tema üle võiks selgust saada, sest ka Oinamäe omad näevad teda ainult minevasest pühapäevast saadik...

Miks ei tunne siin keegi Mulla talu ega Tuisu veskit? Miks luuletas ta need nimed? Eksimus on võimatu — nimi Mulla Mart jäi mulle iseäranis selgesti meelde... Ta pettis mind, ta on — —"

Kata lõi käed oma põleva pea ümber. Palavikuvärin vapustas kogu ta keha.

„Ei, ei, ei!" sosistas ta kirglikult. „Olgu mis on — ta ei ole kelm, ta ei või kelm olla — mu süda tunnistab seda! Ta tuleb tagasi, ta p e a b tagasi tulema, nii tõesti kui jumal taevas elab! Ja kui ta mitte ei tule, siis pole teda enam elus!"

Viimane oletus, et Andresele võis juhtuda suur õnnetus, võttis neiu peas uue hooga maad. Ja peaaegu leppis ta süda s e l l e mõttega ennemini kui esimesega. Kuid veel kord tegi ta katset üht kui teist endast maha raputada — jõuga, vägivaldselt. Ta sõitles ennast lapseks, rumalaks lapseks, kel iga tühja asja pärast kohe pill pinu taga; tal oli lihtsalt igav oodata, ja see ärritas ta arga verd. „Ta on ju mees, küll ta teab, mis teeb; kui hiljaks jääb, siis on tal seks oma kibedad põhjused..."

Kuid see trööst hakkas oma mõju kaotama, mida hilisemaks venis aeg. Kell lõi seitse. Väljas valitses juba pilkane pimedus, sest taevas oli pilvine ja kuupaiste puudus. Laupäevaõhtu tõttu hakkas kõrtsi kogunema lärmitsevaid joojaid. Need toored hääled hirmutasid Katat ja mõte võõra üksioleva tütarlapsena puutuda joobnud meeste silma, sattuda nende nokkimise ning pilkamise alla täitis teda ahastusega. Värisedes nagu tagaaetud linnuke liibus ta sohva nurka ja püüdis otsust leida, mida teha.

Viimaks, kui veel oli tund aega mööda veninud, ei jõudnud ta ootepiina kauemini kannatada. Ta ütles pere-

naisele, kes tuli teda jälle kord vaatama, ta tahtvat jala kiriku juurde minna ja sinna ööseks jääda. Kahtlemata pidavat ta peigmeest mõni iseäralik asi onu juures kinni, võivat ka olla, et talle on mõni äpardus juhtunud. Tulevat ta täna siiski veel siia, siis öeldagu talle, kuhu pruut on läinud. Ei ilmu ta mitte, siis olevat lootust homme kirikulistelt tema ja ta juhtumuste üle teatust saada.

„Teie pole ju ivakestki söönud!" hüüdis emand, vaadates sülditaldrikule.

„Tänan, mul pole vähematki söögiisu."

Ta jõudis kella pool kümne ajaks kiriku juurde ja läks otsekohe õpetaja-mõisa. Tema härda palve peale lasti ta varsti kirikhärra ette. Vist ei teadnud ta viimse minutini isegi õieti, mis tal õpetajale oleks rääkida. Kui ta nüüd vanaldase, valju näoga hingekarjase ees seisis, kes teda — vist hilise tülitamise pärast — oma prillide läbi tusaselt silmitses, sähvatas neiu peast sünnis uid läbi.

„Õpetaja-härra said hiljuti kirja Venemaalt," algas ta kogeldes, „kirja teise õpetaja-härra käest, ja tooja oli üks noormees, nimega Andres Vares —"

„Kirja Venemaalt?" küsis kirikhärra, kurrutades otsmikku.

„Jah, Pihkva kubermangust, õpetaja-härra tuttava või sugulase käest —"

„Pihkva kubermangust? Mul ei ole seal ainustki tuttavat ega sugulast."

Kata kurk tõmbus kokku.

„Kas siis õpetaja-härra ei ole kirja saanud," kugistas ta, „ehk on õpetaja-härra unustanud? . . . Tooja oli —"

„Sa võid julge olla, ma pole sealt mingit kirja saanud, ei tooja, ei posti kaudu. Just niisugust käsitsi toodud kirja ei unusta ma iialgi —"

„Andres Vares — noor, valgetverd mees," sosistas tüdruk hingetult, kõigest kehast võbisedes. „Ta ütles mulle ju ise, ta — ta —"

Tüdruku meeleheitlik olek äratas vaimuliku mehe tähelepanu. Ta laskis teda lühidalt seletada, kuis lugu siis küsitava kirjaga õieti olevat. Voolavail pisarail hakkas Kata jutustama.

„Sa oled hobusevarga küüsi sattunud," tähendas kirikhärra kuivalt, kui kõneleja oli lõpetanud. „See on uut moodi viis hobuseid varastada; kas sa sellest siis veel pole kuulnud? Ma lugesin seda saksa seitungist, kus sellest eesti lehtede järgi kirjutati... Ütle mulle, kuidas võib inimene olla nii kergemeelne ja pidada iga hobusevarast kosilaseks!"

Sõna „hobusevaras" röövis Katalt ta viimse meeleselguse. Ta n ä g i õpetajat edasi kõnelevat, aga ta vuhisevad kõrvad ei suutnud ainustki sõna vastu võtta ega kinni pidada. Kuidas ta õpetaja kirjutuskambrist ja kirikumõisast oli välja jõudnud ja jälle maanteele saanud, sellest polnud tal õiget aimugi. Nagu unes vankus ta edasi, edasi pimedasse, salalikult vaikivasse öösse.

Ta rändas, kuni ta jalad teda enam ei kandnud. Tee äärde, lumest väljamustavale suurele kivile langes ta jõuetult maha. Mitte ahastus selle eest, mis ootas teda kodus — isa viha, õdede pilge ja hästitamine, terve valla irvitamine — ei langenud talle uinutava hoobina pähe, ei, vaid hirmus teadvus, et s e e mees teda oli petnud — mees, kelle poole ta süda esimesest nägemisest saadik seletamata võimu sunnil oli lennanud, see

mees, kelle aususe eest ta oma elu, oma jumala pandiks oleks andnud...

*

Järgmise päeva õhtul istus Andres Vares Kure kõrtsis, V. kihelkonnas, viinaklaasi juures ja lehitses lambikese valgusel väikest tähtraamatut, milles teda kõige rohkem näis huvitavat peatükk „Laatade pidamise päevad". Ta nägu õhetas viinakuumutusest, ta silmadel olid veripunased, pundunud ääred. Kogu eilse päeva ning öö oli ta ühtsoodu sõitnud, peatudes ainult lühikest aega teeäärseis kõrtsides, et hobusele mahti anda hinge tagasi tõmmata ning oma kurnatud vaimu pooleks tunniks alkoholiga jälle karastada. Nüüd oli ta J. kihelkonnast ja Muhu kõrtsist juba peale kuuekümne versta eemal ja võis sõiduloomale kui ka iseenesele pikemat puhkeaega lubada. Tal oli nõu jääda siia kõrtsi ööseks, et siis vara hommikul edasi sõita.

Andres ei joonud muidugi liiasti. Tal oli põhimõtteks sooritada oma ettevõtteid kaine peaga ja erutamata verega. Seekord aga jäi ta oma mõistlikule põhimõttele arusaamata viisil truudusetuks. Muhu kõrtsist kaasavõetud viinapudeli oli ta kohe teekonna algul, esimese viie versta sõitmisel ära maitsenud ning kõrtsidest järjest lisa võtnud, nii et ta täna pärastlõunaks üsna lõdvas olekus siinsesse kõrtsi oli jõudnud. Kolm tundi magamist külma käes — kõrtsi rehe all, saanis — oli teda siis niipalju toibutanud, et ta võis uuesti purjutama hakata.

Ta tegi seda nüüdki õigupärast vastu tahtmist, ainult iseäraliku hingelise sunduse mõjul. Andres Vares k a r t i s. Niisugust kartust, säherdust rahutut argust ei olnud ta oma asjaajamistel veel kunagi enne tundnud.

Ja mida pelgas ta nii väga? Kui lapsik, kui naeruväärt! Kaht sinihalli silma! Kaht alandlikku, lapselikku, süütut silma, mis oskasid ainult p a l u d a, ei iganes ähvardada, — üksnes nutta, ei iganes vihas välkuda! Aga see ep see just oligi! Just need lapselikud pisarsilmad röövisid selle tugeva, julge, vägivallaga vilunud mehe südiduse ning meelerahu. Nad kihutasid teda taga terve tee ja aja, nad vahtisid talle läbi pilkase pimeduse alatasa otsa, nad seisid unes ja ilmsi ta ees, nad sinatasid talle vastu viinaklaasi põhjast, laest ja põrandalt. Ei hurjutanud neid mingi võim eemale, ei kustutanud nende läiget viin ega õlu. Mida kaugemale põgeneja võõra hobusega kihutas, seda ägedamaks läks piin, mida talle need põrgusilmad sünnitasid. Ja nende kaaslaseks, nende abiliseks oli pehme, armas hääl, mis helises kui kelluke noore mehe kõrvus, olid armuõnnest värisevad sõnad, mis sonisid nii täis lapselikku lootust ilusast, rõõmsast tulevikust... Andres võis silmad kinni pigistada, näpud kõrvadesse toppida — ta nägi ja kuulis siiski, ta ohvri vaade ja kõne olid temast lahutamatud.

Mäherdune narrus! Nagu oleks see olnud ta esimene säärane ohver! Nagu oleks ta uue äriasjaga esimest korda proovi teinud! Kas ta polnud juba küllalt vilunud ja panetanud? Kas ta kõrval polnud juba enne mitu lapselikult uskuvat ja usaldavat tütarlast „lugemis"-teel istunud, kes kõik olid pruutliku punastumisega talle silma vahtinud, kõik oma tulevikulootustest temale häbelikku juttu vestnud? Juba neljas kodumaa nurgas oli ta nüüd oma uut kelmuseleiutist õnnelikult katsunud, ilma et pärast ükski pisarsilm või armuhääl ta rahu oleks rikkunud, ilma et mingisugune hingeärevus, liigu-

tus, vähem kui inimlik kaastundmus ta rinda oleks paisutanud. Kust tuli see siis nüüd? Kas ta oli oma viimase ohvri vastu iseäranis halastamatu olnud? Kas ta oli tema iseäranis suurde õnnetusse tõuganud? Kujutles ta iseäranis elavalt ja kohutavalt, mis sündis Siimu-Jaani talus, kui vaeslaps jõudis nuttes koju ja pidi õelale võõrasisale tunnistama, kuhu oli jäänud selle kallis hobune, Reinu ülem uhkus, ning kadedaile võõrasõdedele, missuguse peigmehe ta endale oli valinud? Reinu viha võis olla kole, võõrasõdede pilkamine surmav, kogu valla ja poole kihelkonna irvitamine võis õnnetu tütarlapse kas või kaevu ajada, — aga kas oli siis teiste „pruutide" saatus — lähemalt mõeldes — armulikum olnud? Neilt oli kelm hobuse ja sõiduki juurde koguni veel rahagi välja pigistanud — ühelt kehvakeselt ta terve korjanduse, peale seitsmekümne rubla, mis kauases raskes teenistuses verise vaevaga otsekui „suu seest" kõrvale oli pandud; teise isal, ühel popsil, polnud enesel hobust ega vankrit, ta laenas mõlemad kirikusõiduks naabrilt ja pidi vist oma lehmamullika, lambatalled ning viimase parema kuue müüma, et võida teisele kahju tasuda... Ja kõige selle peale oli Andres, kui see talle hetkeks meelde torkas, naerdes käega löönud. Mis see tema asi oli! Iga roim nõuab ohvreid. Kui roimar oma ohvrite saatuse järele hakkaks küsima, siis ta ei oleks enam roimar.

Ja nüüd ometi! Andres viskas tähtraamatu lauale ja kallas suure klaasitäie viina kurku. Ta pidi enese üle imestlema. Selgesti seisis tal meeles, kuidas ta Kata allaheitlikke silmi esimesest päevast peale salaja oli kartnud, kuidas teda nagu salavõim selle tütarlapse poole oli tõmmanud ning temast ühtlasi tagasi tõuganud.

Küll oleks kerge olnud Kata käest raha saada. Ta oli selle pettuse tegemata jätnud — vägisi tegemata jätnud; tal polnud selleks südant. Ja kes pagan sundis teda Muhu kõrtsis maksma jooke enne minemapistmist? Kas ei peaks niisugune rändav inimene, nagu tema, iga kopika vastu võtma, mida äri iganes pakub? Seal maksab ta aga nagu mõni „kavaler" jumalamuidu peale rubla välja ja jätab tüdrukule veel kümme rubla taskusse, raha, mida talle otse pihku pakutakse! ... Kust allikast on kõik need lollused pärit?

Oli teisel vist natuke siledam „sihverplaat" kui endistel? harutas Andres oma veidraid mõlgutusi edasi. Aga ei, seda ei või just öelda, seal see Anna Pärnumaal, Kata eelne, oli vaidlemata ilusam tüdruk ... Aga mis siis? Susi söögu — ma ei tea, ei tahagi teada! Unustada vaja kõik, silmapilk ja siinsamas unustada, unustada ...

Ta hakkas unustama. Seks tellis endale uusi jooke, tegi teiste kõrtsilistega juttu, valis paari joogiseltsilist välja, keda ta ohtrasti „trahteeris", mängis lõbusat naljahammast ja elas nõnda muretult kuni hilise öötunnini, kuni joodud alkohol sundis ta pea ja rinna vaikima. Ta oli „unustuseks" tarvitanud kohutava hulga viina ja õlut. Peaaegu meelemärkuseta vaibus ta asemele, mille ta enesele oli lasknud valmistada.

Ta magas aga ainult paar tundi tinarasket uimast viinaund. Siis ärkasid ta ärritatud närvid sellele piinavale tegevusele, mis on sarnane palavikuhaige sonimisega. Ta tundis selgesti, kuidas ta aju töötas iseseisvalt, omapead, ilma väliste mõjudeta, püsimata rutuga, kuidas ta kokku lükkis pikad mõtteread, üks kirjum ja hullem kui teine, katki rebis, segi viskas ning kihise-

vast hulgast uue hulluse kokku põimis. Unenäod, viirastused täis kohutavaid kujusid ja juhtumusi järgnesid üksteisele otsatus vooris. Ja kõige selle juures vapustas ja muljus magajat äraräägimata hirmutunne tumedate arusaamata ohtude eest.

Kõigis oma metsikuis unenägudes tundis uinuja piinava selgusega petetud neiu lähedust. Kuigi ta tema kurba nägu, ta kaebavaid silmi ei näinud, siis kuulis ta vähemalt tema häält, tema sosistamist. Ja kui midagi näha ega kuulda ei olnud, siis oli ta meelest ometi, kui lehviks ta ümber neiu hingeõhk. Üksikud nähtused ja tunded tihenesid viimaks selgemaks, kujukamaks unelmaks. Kuu paistis lumise kumaga, haljendaval aasal õitsesid tuhanded lilled. Uinuja istus järsu kuristiku kaldal, mille põhjas mühas vahutav kosk. Aeglaselt lähenes talle seal üle aasa üks neiu pikas helevalges rõivas. Ta helkjad juuksed, mis kumendasid kuu paistel kui sulakuld, langesid lahtiselt ta õlgade üle. Ta nägu oli kahvatu kui surnul. Ta valge rüü, ta surmasärk, lehvis otsekui lennul üle aasa, üle lillede. Otseteed lähenes ta üksikule istujale, kes tundis end nagu maa külge naelutatuna. Neiu sammus temast tummalt mööda, vaadates ainult korraks tema peale. Ta tundis neid silmi, kuid sellist rindalõhestavat pilku ei olnud ta neist veel näinud, niisugust valu ja ahastust, kurbust ja kaebust ei olnud sellest vaatest veel kunagi sööstnud. Neiu sammus noorest mehest pikkamisi mööda ja otsekohe kuristiku poole. Andres tahtis teda ohu eest hoiatada, aga tal ei tulnud kurgust häält; ta tahtis talle järele joosta, aga ta ei suutnud paigast liikuda. Kuristiku viimasel serval vaatas neiu korraks tagasi ja ütles oma tasase, kurva häälega: „Ma tahtsin sind päästa — sa tõukasid

mu tagasi, — kõnni edasi oma halba teed! . . ." Ta astus veel sammu ja kadus otsekui neelatuna tummalt alla sügavusse . . .

Magaja karjatas ja ärkas. Kogu ta ihu oli kaetud külma higiga, iga liige lõdises tal. Tükk aega läks mööda, enne kui ta toibuma hakkas kohutava unenäo mõju alt. Ta kuulatas oma südame valju tuksumist, ta rind tõukas välja ägava ohke täis hingelist piina. Ruttu kähvas ta asemelt, kuhu ta täiesti rõivais magama oli heitnud. Kõrtsituba oli laelambiga viletsasti valgustatud. Andres kahmas aknalt pisukese laterna kätte, süütas selles oleva küünlaotsa põlema ja läks rehe alla. Viie minutiga oli hobune rakmes ja külamees, kellele poiss värava avas, kihutas tuhatnelja, nagu ajaksid teda tondid taga, välja ööpimedusse.

Andres ei teadnud vist isegi õieti, kuhu koosi ta sõitis. Teda ajas taga ainult vastuseismatu tung jõuda edasi, mitte paigal seista. Ta oli selles ihulises ja hingelises surveolekus, mille tekitab ülemäära tarvitatud alkohol järgmisel päeval. Ebamäärane hirm pigistas ta südame kokku ja jälkus iseenese ning kogu elu vastu täitis ta hinge. Ent joodik leiab selle piina vastu mõneks ajaks abi: ta joob edasi. Ja seda teha otsustas ka Andres.

Ta sõitis laia maanteed mööda, mille ääres ei olnud kõrtsidest puudust. Ta peatus igaühes ja püüdis oma ihu- ja hingeahastust kõiksuguste kangete vedelikkude sisse uputada. Omal viisil läks see tal ka korda. Kui ta viimaks nõuks võttis jääda ühte teeäärsesse trahterisse pikemale puhkusele ja pärast öömajale, kihas ta pea juba tublisti ja soontes tuksus julgustatud veri. Nüüd ei kartnud ta enam unenägusid ega tonte ega nutvaid neiusilmi — ta oli jälle rõõmus poiss.

Järgmisel hommikul pidi algama siin ligikonnas, mõni verst trahterist, vastlalaat. Seepärast kogunes kõrtsi juba varaselt hulk külalisi ja laadalärmi eelkaja algas. Andres sobitas ühe ja teisega tutvust, otsis lõbusat seltsi ja purjutas veel rohkem kui eile. Juba leidis hobusekaupagi. Üks Tartumaa mees kauples temaga elavalt ja hinna vahe ei olnudki enam suur; teine külamees kippus vahetama ja pakkus Andresele tervelt 30 rubla peale, ehkki ta oma loomake nii halb ei olnudki. Juba oli vahe esimesega kümne, teisega viie rubla peale tingitud — seal lõi Andres mõtlema ja jättis kauba katki. Ta tundis südames nagu hoiatavat pistet, mingit aimust, mis teda käskis kannatada, oodata. Ent õhtu jooksul joodi veel palju ja Andres sattus ikka sügavamini olekusse, milles kaotab iga südamepiste ja mõttekihvus oma mõju. Tartumaa mees, kellele noormehe hobune väga näis meeldivat, hakkas uuesti kauplema, ja visa kauplemine lõppes sellega, et hinnavahe tehti pooleks: loom oli saja viie rubla eest tartlase oma. Tingimuseks jäi, et ta viib saani ja riistad, mida ta osta ei tahtnud, hommikul laadaplatsile. Kui raha müüjale pihu peale oli loetud, järgnesid suured liigud, mille lõppu Andres ei mäletanud....

Ta leidis enese teisel hommikul, kui silmad avas, trahteritoa nurgast paljalt, poriselt põrandalt — ainult pea all käputäis sasi. Teisigi öölisi oli seina ääres maas veel hea rida, aga need olid mõistlikumad — õigemini kainemad — ja endile ka külje alla põhku või heinu muretsenud. Jumal teab, kes oli sellele joodikule seal nurgas kaastundmusest pihuga sasi pea alla pistnud.

Andres ärkas hirmsasti valutava peaga. Süda pööritas ja veri lõhkus tuksuda, otsekui püüaks ta sooni katkes-

tada. Kestis tükk aega, enne kui ta jõudis selgusele, kus ta oli ja mis oli sündinud. Muljuv tundmus langes ta südamele, kui talle õhtune hobusemüük meelde tärkas. Ta käsi tuksatas põuetaskusse: õnneks oli rahapakk alles. Jälkus iseenese, oma praeguse oleku, kogu oma elu ja teiste inimeste vastu ärkas uuel jõul ta haiges hinges. See tundmus valdas teda pohmeluse ajal ikka, kuid nii vägev, nii armutu ei olnud ta kunagi enne olnud. Mõrtsukalgi, keda piinab südametunnistus, ei või teist tunnet olla, mõtles ta. Peaaegu enesetapmismõtted sähvisid tal niisuguses olukorras peast läbi; ta oleks enesele näkku löönud, enda peale sülitanud. Ta meelest oli, kui poleks ta inimene, vaid mõistusetu loom, kes pöörleb ükskõik millises poris.

Andres tahtis pead tõsta, aga see oli nii raske ja uimane, et ta vajus uuesti põhule. Suitsenud laelamp, mis terve öö oli põlenud, heitis avara toa üle kollakastuhmi, kurba helki. Väljas oli alles pime. Andres laskis otsiva pilgu magajate rivist üle käia ja tundis nagu vähest kergendust, kui ta pika tunnistamise järel tundis Tartumaa mehe, kes talt hobuse oli ostnud, teiste seas ära. Äkki äratas ta tähelepanu üks üsna tema kõrval lebav ööline. Ka see pikutas paljal põrandal ning peagi all polnud tal midagi. Andres tundis ta ära tema viletsaist rõivanadidest, ta tulitanud, vanunud habemepässast ja ta vasekarva näost: ta oli keegi hulgus, kelm või kerjaja, kes oli õhtul laadalisi oma roppude naljalauludega lõbustanud ning selle eest rohkesti viina ja õlut saanud. Arvatavasti oli ta samuti laadateel, et seal oma rüvedate ja tumedate „kunstidega" õnne katsuda. Vist oli ta õhtul meeletult joobnuna siia seina äärde maha langenud, sest muidu poleks Andres oma raha vist enam

taskust leidnud. Noormehe pilgu tõmbas ta sellega endale, et ta poolvalju häälega kõneles ja isevärki salalikku naeru kõhistas. Andres ehmus nähes, et ta silmad seejuures olid pärani lahti ja vahtisid klaasise, kuiva läikega ainiti õhku. Ta lamas poolkülili, käsi põse all, teisega kahmas vahel krauhti õhku, mispeale ta igakord hakkas kas naerma või vanduma.

„Näe, kus tuleb!" algas ta igakord sosistamisi oma kõnet ja laskis käe nagu püüdmiseks pikkamisi ja ettevaatlikult välja sirguda. — „Üks tuleb jälle — teine veel... tulge aga, küll ma teile näitan, küll ma teie sabasid näpistan, küll ma teie sarved murran — tule aga, poiss, tule, tule!" — Krauh!... Ta tõmbas rusikaks pigistatud käe tagasi ning itsitas või urises, ja veider mäng hakkas sedamaid uuesti peale.

Hirmuvärin raputas Andrest. Toas valitseval süngel valgusel, mis heitis nurkadesse salalikke varje, ning tumedas öises vaikuses oli etendus, mille ainsaks vaatajaks ta oli juhtunud, võrratu kohutav näha. Andresel seisid ihukarvad püsti ja külm higi kattis ta keha. Ta oli kuulnud joomahulluse ohvreist, kes nägevat lahtiste silmadega kõiksuguseid ilgeid viirastusi; see seal püüdis sabalisi ja sarvilisi kuradeid, kes tükkisid talle kallale. Ta püüdis neid vist juba kogu öö, ainustki kätte saamata; nad tulid iga kahmamise järel ikka jälle tagasi...

Andres pööras silmad seina poole. Ta valutav pea mühas mõtteist, ta hinge täitis ahastus. Ta oli meeleolus, milles leiab isegi sügavasti langenud inimene vahel moraalset jõudu ning südidust enesele oma tegudest õiglaselt ja vabandamatult aru anda, endale oma tulevikku kaunistamatult silma ette kujutada. Mis siis, kui

ma kord niisama kaugele jõuan kui see joomahuli huigus seal? See küsimus lõikas nagu tulise noaga ta hingest läbi. See on võimalik, pidi ta enesele kostma. Ja siis tuli talle äkki eileõisest unenäost meelde valge neitsi kohutav sõna: „Ma tahtsin sind päästa — sa tõukasid mu tagasi, — kõnni edasi oma halba teed!"

Andres kargas maast. Ta pigistas oma huugava pea kahe käe vahele ja sosistas hambaid kokku litsudes. „Ei, ei, ei!"

Kuraditepüüdja salalik itsitamine kostis talle kõrvu; ta põgenes üle magajate jalgade uksest välja, külma talveõhu kätte . . .

Laadalistest tõusis üks teise järel üles, sest kell oli viis läbi. Kui Andres astus tuppa tagasi, oli ka Tartumaa taat juba jalul.

„Kuule, külaonu," ütles Andres, „ma olin eile õhtul raskesti purjus, kui müüsin sulle hobuse; ma tahaksin kaubast taganeda."

Tartlane ajas silmad pungi: „Miks?"

„Mul on kodus kuri isa; see ütles: Ära müü hobust ära! Ja ma müüsin siiski . . . Kui palju nõuad taganemist?"

„Kats verevät."

„Ühest saab küll ja head liigud."

Tartlane võttis viimaks 115 rubla vastu. Hobune oli jälle Andrese oma. Kui liigud tehtud, rakendas noormees looma viibimata saani ette ja sõitis minema. Aga mitte laada poole, vaid tuldud teed tagasi.

*

Vana Siimu-Jaani Rein pidi peaaegu selili kukkuma, kui ühel õhtul Andres Vares kopsti tuppa astus. Vana-

mees vahtis talle keeletult vastu ja taganes paar sammu nurga poole.

„Tõin su ruuna tagasi, — varastati mul teel ära, — ajasin teda senini taga. Äiakene, ära ole kuri!"

Tüdrukud jooksid kokku, kõigil silmad pärani kistud. Andres vaatas neile julgesti vastu. Ta pilk otsis Katat. Kata puudus nende seast. Andres küsis tema järele. Keegi ei vastanud.

„Hobuse tõid tagasi — s i n a tõid hobuse tagasi!" kogeles Rein, kelle silm oli paar korda seinas rippuva püssi poole lennanud.

„Miks ma teda siis ei pidanud tagasi tooma, kui kätte sain?" kostis Andres, ajades ennast vägisi sirgeks, kuna tal kuum veri põske tõusis. „Või pidasite mind juba mõneks hobusevargaks?"

Kõik olid keeletud.

Lõdval sammul hiilis Rein õuepoolse akna juurde, millest ta välja püüdis vahtida. Sel silmapilgul puristas hobune akna taga.

„Kui ei usu, mine vaata, et hobune on terve nagu kala vees," ütles Andres.

Rein ei läinud. Tal hakkas nagu häbi. Seevastu puges üks tütardest välja.

„Kus siis Kata on?" küsis Andres ja ta hääl värises sisemise ärevuse pärast.

Kohmetu vaikimine kõigi poolt. Andres pidi küsimust kordama.

Rein tätsas ühelt jalalt teisele, enne kui lõuga hõõrudes kostis: „Ei meeldinud elu enam meie juures — läks linnast teenistust otsima."

„Igatses liiga väga kadunud peiu järele — läks teda

taga otsima," lisas vanem tütar ruttu ja nagu parandades.

„Õigem on vist, et liiga vali karistus kadunud hobuse pärast ta isamajast välja kihutas," ütles Andres teravalt. „Seda ma juba arvasin... Millal ta siis põgenes ja kust võiks teda linnas leida?"

Siimu-Jaani taat, täis rõõmu hobuse tagasisaamise üle, hakkas ruttu soojenema lahkeks ja alandlikuks. Õue läinud tütre tagasitulek tõendas talle, et hobune on tõesti kodus. Mõne kohmetu sõnaga püüdis taat Kata „karistust" pehmendada ja ütles, et ta alles eile linna sõitnud ja niikauaks ühe vana tädi juures korteri võtnud, kuni leiab teenistuse. Tädi korteri tähendas ta Andresele selgesti ära.

„Kulla pai väimeespoeg," ütles ta rahutult tammudes, „kes siis teadis, et lood nõnda lähevad... Võta ometi istet — tüdrukud, teie muretsege süüa! — ja jutusta ära, kuidas see õnnetus sulle õieti juhtus."

Andres tänas pakutud söögi eest — ta tahtvat minna tingimata juba täna linna poole teele — ja jutustas siis lühikeste sõnadega väikese luuletatud jutukese hobuse varastamisest ja õnnelikust kättesaamisest pärast pikemat jahti. Seepeale tegi minekut, hoolimata hilisest ajast. Rein soovitas talle öömaja, ja kui see ei aidanud, küüti raudteejaamani — Andres lükkas kõik pakkumised tagasi. Vilu käepigistusega lahkus ta äia majast.

*

Andresel ei olnud raske kohalikus maakonnalinnas otsitavat leida, sest linn oli, ehk küll noormehele võõras, kaunis väike. Kata oli pisikeses hoovipealses majas oma lese tädi juures, kes pesemise ja triikimisega oma

pead toitis, esiotsa ulualuse leidnud. Ta oli üksinda kodus, kui Andres sisse astus, istudes kurvalt akna all, mingi õmblustöö näppude vahel.

Ta vaatas tulijale vastu ega saanud sõnagi suust. Tükil ajal ei rääkinud kumbki. Andres jäi ukse kõrvale seisma, ta käed rippusid lõdvalt maha. Korraga tuli elu neiu liikmeisse. Ta kargas püsti ja lõi käed oma pea kohta risti.

„Sa tulid, Andres!" hüüdis ta pool karjatamisi. „Ma teadsin ju, et sa tuled, — mu süda ütles seda, ja mina ei uskunud! Mina narrike ei uskunud!"

Paari jooksva sammuga astus ta Andresele vastu. Ärarääkimata rõõmust oli ta nägu kahvatu.

„Ma tulin," kostis Andres tasa ja norus peaga. „Aga võib-olla viimast korda..."

„Kuidas, Andres?"

„Ära hüüa mind nõnda, minu nimi ei ole Andres. Mu nimi on Priidik — Priidik Luha."

Neiu tunnistas teda arusaamatult. Ta pilk näis ütlevat: Sa oled ju ometi see, keda ma ootasin, nii suure valuga ootasin! Noormees pidi imestlema, et Kata poole sõnagagi ei pärinud isa hobuse ja terve juhtunud loo järele, mis seisis nende vahel. Neiule näis küllalt saavat sellest uimastavast rõõmust, et peigmees oli tagasi tulnud, et ta seisis elusalt ning tervelt jälle tema ees...

„Mitte Andres? Aga sa ise ütlesid ju?"

„Ma valetasin... Ma pole see, kelleks mind pead... Ma pole aus inimene."

„Ei, sa oled aus inimene," vaidles Kata sonival pilgul, „sa oled aus mees, sest sa tulid tagasi... Nad ütlesid kõik, kõik, et sa olevat kelm, ka õpetaja ütles, ja ma pidin vägisi uskuma, aga — mu süda ei uskunud... Isa

lõi mind ja õed sajatasid — nad ajasid mu majast, aga ma lootsin sinu peale! Ma ootasin sind praeguse silmapilguni, ma vahtisin kodus ja siin ühtelugu ukse poole, et kas sa sisse ei astu — ja näe, sa tulid!"

Priidiku silmad läksid niiskeks. Nagu murtult vajus ta istmele.

„Sind löödi ja aeti majast välja," kordas ta mõrult, „ja sinul ei olnud mingit süüd! Süüdlane olin mina. Mõista kohut! Kuula, mis ma sulle tunnistan, ja ütle siis oma otsus — ma olen kõigega rahul."

Ja ta hakkas tunnistama. Ta kõneles oma rõõmuta lapsepõlvest, oma kurvast meheeast, eksiteele sattumisest. Ilustamata, vähendamata, vabandamata tunnistas ta neiule kõik üles.

Ta olevat Alutagusest pärit ja jõuka päristaluniku ainus poeg; üksnes kaks võõrasõde, kellest teine mehel, olevat tal veel. Ema surnud ta sünnitamise tagajärjel, ja nii ta kasvanud võõrasema hooletu ning armutu silma all üles. Kuid palju rohkem kui võõrasema läbi olnud tal isa poolt kannatada. See olevat kitsa meelega, rahauhke, upsakas ja vägivaldne inimene. Eriti aga ahnuse ja ihnuse poolest olevat ta laialt tuntud ja põlatud. Poeg käinud ainult mõne talve vallakoolis. Tal olnud head anded ja põlev janu õppimise järele. Jumalakeeli palunud ta isa, et see saadaks ta kõrgemasse kooli, vähemalt kihelkonnakooligi, kuid asjata. Isa ainus vastus olnud ikka, et mis neist koolitatud meestest ikka saavat — ei muud kui hobusevargad! Selle otsuse juurde jäänud ta ihnuskoi kangekaelselt kindlaks ja püüdnud poisikesest ta õpihimu piitsaga välja vorpida. Nõnda kasvanud Priidik isa karja- ja künnipoisina üles ning ta tulevik ei olevat talle pikaks ajaks muud saa-

tust võinud tõotada kui jääda isa sulaseks. Ja mitte veel sulaseks, vaid pärisorjaks. Mitte ainult et teda nagu kõige alamat päevilist sunnitud raskele tööle — tööd tegevat ta hea meelega —, vaid ta pidanud seda tegema palgata; vähemat kui noormehelikku vajadust ei olevat isa tema kohta tahtnud arvesse võtta, kunagi ei olevat Priidikul mõne lõbu, mõne meelelahutuse tarvis raha taskus olnud, ka mitte kümnekopikase raamatu jaoks! Veel enam: tihti tundnud ta puudust tarvilikest rõivastest ja jalanõudestki. Kaua kannatanud ta tummalt, siis hakanud vastu panema, oma õigusi maksvaks tegema. Võõrasema ässitusel sattunud ta isa juures varakult laisa ja sõnakuulmatu poja nime alla, mis tema saatust teadagi ei võinud kergendada. Selline olukord ajanud ta viimaks meeleheitele. Ta võtnud nõuks oma ahelad murda, endale vabaduse muretseda. Uneta öödel oma asemel aeldes sepitsenud ta kõiksuguseid kummalisi plaane, kuidas kodusest viletsusest kohe lainetavale õnnele pääseda. Ta tundnud eneses päratut teovõimet, näljast indu suurte ettevõtete kordasaatmiseks, kustumata igatsust näha maailma, maitsta elu. Aga mil viisil kõige kiiremini ja kindlamini jõuda sellele eesmärgile? R a h a oli see võim, see abinõu, mis talle elu võis avada ja teda elus kõrgemale kanda. T ö ö g a rahale jõuda, kokkuhoiuga teda rohkendada? Aga millise tööga? Mis tööd ta mõistis? Kas ta oli midagi õppinud? Talusulane, mõisa-teomees, vabrikutööline — need ei saa tööst rikkaks!

Ja nõnda ta jõudnud oma põlevate sonimistega, oma kesas-seisva ettevõtte-vaimu vägivaldsel sunnil otsusele, mis tõuganud ta praegusele teele; ta valinud pettuse, kelmuse — roima — vahendiks, et endale elusse

teed rajada, elusse, mida tal oli maitsta keelatud, millest talle siiamaani vilets osa nagu laua alla ette oli visatud, elusse, millest ta teadis midagi ainult aimuste ja teiste rääkimiste järgi.

Nõnda tekkinud ta ärritatud ajus plaan hakata kõigepealt ebakosilasena õnne katsuma. Teise mehe ajalehest lugenud ta kord, kuidas keegi kelm kaugel Venemaal omandanud mitmekordse naisevõtmisega suuri summasid: ta abiellunud järgemisi viies paigas jõukate neiudega, et siis, kui kaasaraha käes, kaduda nagu tina tuhka ja kuski mujal sama vigurit uuesti alustada. Selle petise kelmust lihtsustades ja kergemaks tehes jõudnud Priidik neile ettevõtetele, mis ta viimasel ajal, kõige viimaks Kataga toime saatnud, kuna ta isamajast umbes poole aasta eest lihtsalt ära põgenenud.

Seda jutustades piilus Priidik vargsi neiu poole, et näha, missugune mõju peegeldub Kata näol tema süütunnistuse üle. Aga see nägu täitis teda õnneliku imetlusega: sellelt pehmelt, lapselikult palgelt polnud muud lugeda kui ehmunud kaastunnet, kõikemõistvat ja kuumalt kahetsevat osavõttu. Ei, see polnud kohtumõistja nägu, see oli armuheitliku õe, armastava naise nägu. Ja kui Priidik hakkas nüüd oma viimast roima jutustama, kui ta kujutas neid tundmusi, mis teda vastupanematu väega ta viimase ohvri poole olid tõmmanud, kelle selged, õrnad lapsesilmad talle rahu ei andnud, ja kui ta oma unenägu kirjeldas, milles petetud pruut ilmunud talle kaitsva inglina ja kelle südantlõhestav kaebesõna ta meelepöördele sundinud — täitusid Kata silmad pisaratega ja ta nuttis lihtsa liigutuse ning selle õnne pärast, et teda armastati ja et ta ühele õnnetule oli jõudnud head teha.

„See on kõik," lõpetas Priidik Luha tasase, rahuliku häälega. „Sinu ees seisab kurjategija — mõista kohut, ta on iga otsusega rahul. Tahad sa talle aga andeks anda, tahad kannatada, kuni ta sulle võib näidata, et ta meelt on parandanud ja ausale teele tagasi astunud, siis teeksid sa temast õnneliku inimese, siis oleks tal julgust kord tagasi tulla oma kohtumõistja ette ja ennast igavesti tema kaitse alla anda."

Priidik vaatas neiule põnevalt näkku. Kata vastas talle oma laia, otsekohese vaatega. Ja nüüd ei kartnud endine kelm seda vaadet enam. Nüüd leidis ta sellest kõik, mida ta vaevatud hing sel hetkel mõistis ihaldada.

„Ma lähen ja pean sõna," ütles Priidik, kui ta lahkus. „Ja ma ei tule enne tagasi, kui mul korda on läinud ausa tööga nii kaugele jõuda, et võin tulla sind ära tooma. Kas usud mind?"

„Ma usun ja ootan sind," oli Kata ainus vastus.

1898.

TEINE JOOSEP

Ühel heal päeval — Karikakra eit vahib saunaaknast välja — kes sealt tuleb, kepp käes, pamp seljas? — Joosep!

„Isa, Mari, — tulge vahtige, kas see pole meie poiss, kes sealt tuleb?"

Vahivad. Joosep neh!

Joosep astub sisse.

„No kust sina siis nüüd tuled?" küsib taat, lükates piipu teise suunurka. „Kas aeti mõisast ää või?"

„Tulin ise ära."

„Miks?"

„Himu sai otsa."

„Himu sai otsa? Soo, või su himu sai otsa?" Ja Karikakra taat vahib siia nurka ja sinna nurka, nagu otsiks midagi. „Kuule, poiss, ma tahaksin sulle jälle natuke himu teha! Ema, too roosk!"

„Las ta nüüd enne reagib, miks ta ära tuli," ütleb eit vaigistades. „Poeg, mis sulle siis meelde tuleb! Oasta pooleli, ja sa tuled teenistusest ää! Mis sul mõisas viga oli?"

„Preiln hakkas armastama."

„Mis sa ütlesid?"

„Preiln hakkas armastama."

„Keda ta hakkas armastama?"

„Mind."

„Siis ta oli sinuga rahul, ja see oli ju väga hea!"

„Ei, ta hakkas mind teistmoodi armastama."

Isa, ema ja tütar vaatasid üksteise otsa, siis kõik kolm rumala poisi otsa. Ema astus talle murelikult ligemale ja hakkas, käed ristis, ta nägu tunnistama.

„Joosep!" ütles ta. „Sa o l e d ju ikka meie Joosep?"

„No kes siis?"

„Ega sa ometi totraks ole läind?"

„Ei ole."

„No mis lori sa siis ajad!"

„Preiln hakkas mind armastama, sellepärast tulin mõisast ära."

Taat, eit ja Mari — nad vaatasid taas üksteisele otsa ja siis rumalale poisile näkku. Eit tikkus talle veelgi ligemale, Mari hakkas laginal naerma, taadi silmad ronisid aga nurgast, kus ei olnud rooska, seina mööda üles, kus rippus piits varnas.

„Poiss," kärgatas ta, „vaata, mis seal on!"

„Piits," vastas poiss.

„Ja nüüd ütle veel kord, et preiln hakkas sind armastama!"

„Preiln hakkas mind armastama," kordas poiss, nagu kästud.

„Ema, anna see piits siia!"

„Oota'nd ikka! Las paneb enne pambu seljast ja soendab peaaju, ehk hakkab siis mõistlikku juttu reakima... Poeg, istu õite siia ja terita oma aru. Kui kõht sul tühi, küll siis toon sulle süüa, ja kui tahad juua, meil on kalja. Aga ära heiduta meid nii tõgeri jutuga."

Joosep pani kepi käest, viskas pambu seljast ja võttis laua ääres istet. Ta küsis süüa ja juua.

„Mari, too lõunane pudru ja piim lauale! Lase ka värsket kalja kappa!" hüüdis Karikakra ema helkja häälega.

„Või süüa veel niisugusele jooksikule!" tahtis taat hakata urama, aga eit pilgutas talle keelates silma.

Nad lasksid teda rahulikult süüa ning juua ja oma külmast kohmetanud aju soojendada. Ainult kõik kolm piilusid kõrvalt talle näkku, pingul teatavast põnevusest.

Joosep oli umbes seitsmeteistkümne-aastane priske ja punane, mütakas ja vohmakas külapoiss, külapoisi nina, suu ja olemisega. Tal polnud seetõttu kerge tõeks teha, et parunipreili oli hakanud teda armastama, kuigi ta mõisas pool aastat juba talli- ja koerapoisi aukraadis oli seisnud.

Joosep pani käed risti, täheks, et ta kõht on täis saanud.

„Ole siis nüüd hea laps ja reagi meile ilusti üles, miks sa mõisast ära tulid," alustas ema toonil, nagu küsiks ta seda esimest korda.

„Mis sa veel pärid," pragas taat vahele, „eks laiskuse pärast, mis muud! Kodu hea magada — küll isa toidab! . . . Mari, ulata mulle see piits varnast!"

„Las ta nüüd ikka reagib," surus ema vastu, „riielda ja talle naha peale anda jõuad ju pärast." Ja siis Joosepi poole meelitamisi: „Reagi, poeg, reagi üsna julgesti, oled jo isa-ema kohtulaua ees, mitte põletsei küüsis!"

Joosep maigutas suud ja näppis nina, näiliselt valmis rääkima, ei leidnud aga vist küllalt sündsaid sõnu algamiseks.

„Mis niisuke redu reagib veel," ässitas taat. „Sa kuulsid ju, mis ta reakis! Roppu valet ajas suust välja! Mõtles, et mis nüüd siukesed rumalad ka teavad mõisa

asjust... Näe, kuda ta mäletseb ja uusi valesid sõõrutab!"

„Isa, pea nüüd korraks suu! Enne kuula ja siis mõista kohut... Poeg, ää karda ühtigi, hakka aga peale, sul jo kaelakohtu süüdi vist südame peal ikkagi ei ole!"

Ema ja Mari — plika silmad otse põlesid uudishimust — asusid Joosepi ümber laua äärde, kuna vanamees otsekui ähvardav kõuejumal sauna savist põrandal tammus ja kärgatamiseks uut parajat silmapilku ootas. Tema vihal ei näinud aga — tasahiljukesi öelda — poja kohta suuremat mõju olevat. Joosep algas oma lugu rahu ja vääramata ükskõiksusega toonis ja olemuses.

„Õigust öelda, ega ma jüst sellepärast üksi ära tul'd, aga ta sõi ka muul viisil mu südant. Ta läks mu meelest kohe halvaks!"

„Pea suu!" kärgatas kõuetaat. „Sina, molkus, tohid öelda, et mõisapreiln läks sinu meelest halvaks!"

„Ei võind teda pärast enam silmaotsas sallida," jätkas Joosep tasasemalt ning enam ema ja õe kui isa poole. „Ja see kõik tuli nii. Varsti, kui mõisa läksin, hakkas teine minuga sõbrustama. Käis ühtelugu minu juures tallis, ajas pikad jutud ära, kaelustas hobuseid, andis neile saia ning suhkrut ja oma ratsamärale tihtipeale suud —"

„Hobusele suud!" hüüdis Mari.

„Kuula nüüd valet!" urises isa.

„Andis oma ratsamärale suud, ei mina või midagi parata, isa... Ma põle niukest tütarlast ülepea enne näindki. Ta nagu põlegi tütarlaps — päris poiss — ei, hullem kui poiss. Alati kuukab tallides ja lautades ja metsas ümber, ronib üle aedade ja puude otsa, laastab linnupesad tühjaks, ässitab koeri teiste loomade kallale,

kihutab tuhatnelja ratsa kui kasakas ja laseb püssigi. Ikke on tal ratsapiits pihus — ilma selleta ei magavatki — ja peas on teisel punane poisimüts — niisuke, mida nad hüüavad sokimütsiks."

„Mis on sinul tattninal sakste mütsiga tegemist, olgu kas või vaskne kiiver peas!" noomis taat.

„Tõepoolest, poiss mis poiss!" jutustas Joosep edasi. „Te peaksite nägema, kuda ta mõisa hoonetes ringi nuusib — nina püsti, silmad neelavad, suu vilab. Ta on kui vari igal pool, kerkib nagu maa alt üles — vilksti siin, vilksti seal!"

„Kui vana ta's on?" küsis ema.

„Kuueteistkümne-oastane plika, nagu meie Marigi."

„Saksad käivad ju kaua koolis — kas ta's enam linnas koolis ei käi?"

„Põle tene koolis sittagi õppind — võetud välja."

„Luisatud lori!" tuli äikesejumala poolt. „Kes tuli sakste asja sinu nina peale siduma!"

„Olime esiotsa üsna head sõbrad," jätkas Joosep, summutades hääle läbi nina käivaks poolsosinaks ning kõneldes üksnes veel emale ja õele. „Plika oli nii pentsik — tegi mulle palju nalja. Aga viimaks hakkas juba tüütama. Kõikjal oli sul kannul, hommikust õhtuni, ei soand viimaks enam hingerahu. Ei ta lasknud mind õigel ajal lõunale minna, ei õhtusöögile. Õhtuti oli mu juures tallis tihti kella kümne ja üheteistkümneni — kõht kibedasti tühi, ei sinder lase sööma minna!"

„Mis ta su juures siis tegi?" päris Marike, ärev käsi kõrisõlme ümber.

„Mis ta tegi? Mis ta siis tegi! Ajas aga juttu iidamast ja aadamast, vahtis mulle kiiskavalt otsa nagu kass, kes otsib saaki, välgutas ratsapiitsa ja tippis jalul edasi-

tagasi justkui linavästrik oja kaldal... Vahel pidin tesel keha ümbert kinni võtma ja tõstma ta ühe hobuse ja teise hobuse selga ning siis jälle seljast maha, see tegi talle suurt rõõmu. Seejuures haaras mul ikke nii tugevasti kaelast kinni, kui tahaks mind ära kägistada, ja rõhus oma palge minu palge vastu... Mõnikord jälle kutsus mind rammu katsuma, et tema armastab ihust ja hingest maadelda. Noh, maadlesimegi. Viskasin ta muidugi varsti põhkudesse nagu takutopi. Vahel sai hädagi, aga sest põl'd midagi, naeris aina. Ma ju ütlesin — poiss mis poiss!... Siis jälle tahtis, ma pidavat teda jala peal kiigutama — et kas mul on jalas nii palju jõudu. Kiigutasin siis. Hoidis mul kaelast kinni ja rõõmustas kui kaheoastane lapsuke... Mõisa suurt puiestikku tead, ema?" küsis Joosep jutu vahel.

„Miks ei tea."

„Noh, sinna tuli mul õhtuti vasta, päris pimedas kohe, kui teadis, et tulen kuskilt väljast."

„Mis ta sust siis tahtis?"

„Ega mina tea."

„Mis ta sinuga siis reakis?"

„Sedasama mis talliski."

„No mis ta seal siis reakis?"

„Seda ma ei oska öelda. Reakis ühte ja reakis teist, — küsis, päris, nokkis, hepitas — kõik läbisegamini, aga vahel läksid teise jutud nii keeruliseks, et ei saand arugi..."

„Aga kust sa siis tead, et ta sind hakkas armastama?" uuris Mari hõõguvail põsil.

„Tean? Kust ma seda tean? Arvan muidugi —"

„Arvad paljalt?" ütles ema.

„Nojah, seal see vale väljas ongi!" kraapas taat tigeda

käeviskega. „Tema tõla muudku arvab! — Kas sul põrsal häbi ei ole saksa lastest niisukest lori ajada! Urjoh!"

Joosep mõtles veidike järele; talle tundus, et ta peaks oma arvamist paremini põhjendama, kui see senini oli sündinud.

„No mis see siis oli, kui ta kandis mulle taskus ühtelugu saia ja komvekki ja präänikuid ja pagan teab mis maiusi veel talli ja metsa — muudku võta ja võta!... Õpetas mind piipugi tõmbama, — tõi paruni tubakat, ja linnast ostis ilusa piibu, ja ka sigaritest ei olnud puudust..."

Karikakra taat nihkus äkki sammu ligemale.

„Kas koju ka tõid?"

„Ei."

„Valevorst!"

„Ah soo, ma usun siiski, et mul on veel mõni sigar kimbu sees karbis."

„Või preiln tõi sulle saia ja kompvekki," ütles Marike mõtlikult ja nähtavasti vesise suuga, „ega sul vist koju täidind tuua —?"

„Võib olla, et leiad mu pühapäeva-pükste taskust veel jätiseid, — kimbus seal."

Mari nihutas, nihutas end ja kadus siis ema kõrvalt laua tagant. Joosepi pambu kallal leidis ta isa eest. Nad jäid sinna kõrvuti kükitama.

„Kuule, Joosep, miks siis teised saksad plika järele paremini ei vaadand?"

„Või mina tean! Neil kõigil oli iseenestega tegemist — parunil oma jooksvahaigusega, noorhärradel hobuste ja koertega, proual koolihärraga — mis mina tean! Plika luitas kõikjal üksinda ringi."

„Kas siis ei saadud kodu aru, et ta sulle nii palju asju tassis?"

„Oh, jumaluke, kus kõigest küll ja küll on!"

„Kuule, poiss," ütles järsku isa hääl nende selja tagant, ja kui ema ja poeg tõstsid pead, nägid nad, et taadil tossas jäme kollane sigar hammaste vahel, „kuule, poiss, kui preiln andis sulle nii palju häid asju, kas sa siis ise kõik juba oled ära raisand, et meile kodustele nii vähe kaasa tõid?"

„Ei raisand."

„Kuhu see siis jäi?"

„Ta oleks mulle tont teab mis kõik toond, aga ma ei taht pärast enam vastu võtta."

„Ei taht vastu võtta? Tulise pihta, miks?"

„Ei taht, noh!"

„Eks ma ütle — poole aruga — napakas — — kas nuta või naera!" kurtis taat mõrul härdusel. „Saks pakub temale heast südamest ja tema tainapea ei võta vastu! . . . Kas sa ei mõeld siis sugugi oma vana isa peale?"

Sellele küsimusele jäi poeg vastuse võlgu.

„Kas tead, mis mina sinu asemel oleks teind?" vadis vanamees ärevalt edasi. „Ma oleks võt kõik naerdes vasta ja nurunud veel juuregi! Sedaviisi oleks teind täie aruga inime! Aga sina, oinas, — häbene oma silmad peast! Kas ta pakkus sulle ka raha?"

Joosep läks näost punaseks, olles näiliselt suures kitsikuses, ja hakkas kogelema.

„Kas ta pakkus sulle ka raha?" kordas vanamees valjemalt.

„Jah!"

„Kus see on?"

„Ma ei võt vastu."

Taat otsis istet — nii jalustrabav oli poisi vastus.

„Saks pakkus sulle raha ja sa ei võt vastu!... Inimesed, kuulge: saks pakkus temale raha ja ta ei võt vastu!..." Seda hüüdis vanamees lällaval keelel, tal oli nutt varuks. „Ja niisuguse peale paistab veel jumala päike! Niisugune ilmamoa-togu elab veel ristiinimeste seas! Siduda vaja sind ja viia hullumajja — siduda, kas kuuled!" Ja taadil seisid nüüd tõesti pisarad silmis.

„Ära nüüd kraaksu niipalju, vanamees," sõitles teda ema. „Enesel saksa sigar juba hammaste vahel — mis sa's veel tahad! Mõtle ometi, et plika ju pakkus varastatud — paruni järelt varastatud raha, sest ega tal enesel old! Ja mis siis, kui see oleks välja tuld? Poiss muidugi kimbus... Kahju on mul enesel ka, aga — aga — parem reagi edasi, Joosep!"

Marike asus jälle ema kõrvale lauda. Ta põsed olid punnis, imev suu matsus.

„Kas ta ütles sulle siis ka sõnadega, et ta sind armastab?" küsis ta.

Poiss mõtles.

„Kas ta just otsekohe sõnadega ütles, seda ei mäleta enam, aga muidu sain selgesti aru — ega ma's nii rumal koa ei ole! Ja kõik teised teenijad nägid ja nöökasid mind järjest — olin neil nagu kondiks lõugade vahel, ei and enam hingerahu, üks irvitamine alati... Ühel õhtul hilja kaelustas tene tallis jälle oma hobuseid ja andis oma kimlile musu. Siis järsku hüppas mulle kaela, värises ise kõigest kehast, vahtis mulle kaua, kaua silma ja sosistas: „Joosep, minu Joosep!"

„Mis sina siis ütlesid?" päris Mari.

„Ma ei lausunud musta ega valget."

„Ja siis?"

„Siis raputasin enese lahti. Tema aga jooksis tallist ja hüüdis: „Rumal poiss! Rumal poiss!" "

„Olidki rumalate rumal!" kõmistas kõu ning Marike noogutas veendunult kinnitust.

„Järgmisel õhtul pimedas ootas mind puiestikus. Kutsus pingile istuma. Istusime pingil. Hakkas mu käsivarrest kinni ja pigistas kui tangidega. „Kuule, Joosep," ütles viimaks, „kui me kahekesi üksi oleme ja keegi meid ei näe ja pime on — miks sa ei varasta mult musu?" ... Ma ei teadnud talle midagi vastata. Viimaks ütlesin: „Ma ei tohi." "

„Aga kui ma luban?"

„Kuda preiln võib seda lubada — ma va karune külapoiss!"

„Aga ma luban!"

„Ta vahtis mulle otsa ja silmad põlesid nagu söed, põlesid nagu väävel põleb kassi silmas... Mulle tuli hirm peale ja ütlesin: „Ma ei taha!" "

„Sa ei taha?" sosistas tema ja ma kuulsin selgesti, kuda tema hambad kirisesid. Siis andis mulle piitsaga plaksu näkku, nii et maailm mu ümber lõi kirendama, ja ise kadus... Teisel päeval oli nina mul jäme ja silma all punane vorp."

„Paras niisukesele togule! Saks tahab tema käest musu ja tema ütleb: „Ma ei taha!"... Kuule, vanamoor, see poiss on täiesti sinusse tuld — just sihuke kõlupea oled sina koa!"

„Isa, pea'nd suu!" keelas Mari, kellele venna jutt veel mitte huvi ei olnud kaotanud. „Joosep, ää kuula ühtigi, vesta aga edasi!"

„Teine päe tassis mulle kõiksugu maiusi talli, hea

käntsaka põdraliha, pudeli peent viina ja pagan teab mis veel. Viis rubla rahagi toppis vägise kaukasse —"

„Kas see on sul veel alles?"

„Alles."

„Kartis vist, et lähed parunile kaebama?" arvas ema.

„Võib-olla. Juba õhtul oli jälle minu juures. Ei rääkind tükk aega sõnagi. Kehkles aga mu ümber ringi ja nipsutas piitsa. Korraga sülitab piitsa peale ja viskab piitsa metsa. Ning äkitselt ripub mu kaelas ja musutab mu palet ja paistetand nina ja mu suud... Siis on jälle läind nagu tuul."

„No nüüd on selge, et ta sind armastas," ütles Mari harda tõsidusega.

„Seda arvan mina ka," kinnitas ema.

Isa aga röigas kaeblikult: „Ja sellepärast jookseb see inimeseloom mõisast ära! Oelge nüüd ise, kas ta kruvid ei ole lahti!... Kui plika sedasi armastas ja oleks vanemaid palund, poisist oleks soand viimati parunile koduväi — mis siis!"

Mari ja ema hakkasid suure häälega naerma, mis aga taati koledasti vihastas.

„Hirnuge iseennast, lollid, mitte mind, ma tean, mis reagin. Miks ei või minu poeg soada paruni koduväiks? Seejuures, teate, voadatakse i s a peale, ja kui see on mees, siis põle miski võimatu. Mina olen va Karikakra, pidage seda meeles!" Ja taat lõi endale rusikaga vastu kõmisevat rinda, sest ta teadis, kes ta oli.

„Et parun annab tütre popsi pojale, seda hullust pole veel seitongiski seisnud," naeris Mari, siputades käte ja jalgadega.

„No kui mitte seda, siis oleks poiss ometi preilna käest võind soada kõiksugu asju ja põhjatu noosi raha,

oleks ta mõisa jäänd," kaitses end vanamees. „Aga seal ta istub! Ära jookseb mõisast! Jookseb mõisast ära sellepärast, et preiln teda sitaratast armastab!"

„Meil mõisas peeti nüüd sügise suur jänesejaht ära — saksad ütlevad parvorstjaht," jutustas Joosep edasi. „Oli küll vist sada saksa igalt poolt koos, vanemaid ja nooremaid ja mõned preilnadki hulgas. Kas teate koa, kuda niisukest parvorstjahti peetakse?"

„Teist juttu hakkab tegema," urises taat. „Mul krutskimeest! Aga mis tal oma lolluse kaitseks ka öelda olekski?"

„Parvorstjahis on kõik ratsa. Kõigil pikad piitsad peos. Kihutatakse nii, kuda hobused vähegi võtavad. Pikker[1] muidugi kaasas. Mina olin sellel abiks. Aga ärge arvake, et parvorstjahil lastakse püssiga jäneseid —"

„Mis asjaga siis?"

„Piitsadega."

„Mis sa valetad! Kas piits siis laseb?"

„Ei lase. Aga piitsadega pekstakse jäneseid surnuks."

„Ära lorise!"

„Jumala eest! Nägin ju oma silmaga pealt. Saksad kihutavad kokkuaetud jänestele üle puu ja põõsa, üle kivi ja kännu pikas kaares huisku otsa. Jänes on tagakihutamise kabuhirmust juba uimane, nii-öelda pooisurnud, kui saks ta viimaks kätte saab ja piitsaga maha notib. Küll nad punuvad risti-põigiti, küll löövad kukerkuuti joostes — ei aita miski, ratsakütid on kannul ja piitsad plaksuvad... Ma nägin jäneseid, kel olid silmamunad peast peaaegu väljas hirmu pärast, ja ma nägin jäneseid, kes nutsid —"

[1] Piqueur — jahiteener, ka koerte ülevaataja.

„Nutsid!" Mari silmad seisid pärani, ta põsk oli valge.

„Jah, nutsid! Nende silmad olid veel märjad, kui nad ise juba ammu olid külmad. Loomad nimelt nutavad ka, kui neil häda on, — kas sina, Mari, seda ei tea?"

„Aga miks siis saksad sedaviisi — miks siis piitsaga —?"

„See on jälle selle jahi mood, muidu poleks ta nimi parvorstjaht."

„Sa ütlesid, et jahil oli ka preilnasid, — kas siis ka need piitsaga —?"

„Kuda muidu — kõik piitsaga, preilnad teadagi koa piitsaga. Preilnad veel kõige tragimad jäneseid uinutama. Sest see, kes tapab kõige rohkem jäneseid, saab jänese saba kübara külge. Suur au siis teiste ees. Kõik kummardavad teda ja annavad kätt ja soovivad talle õnne. Ma ise lõikasin jänestel sabad tagant ja meie preiln pani nad oma kübara külge. Oli teine kümme jänest surnuks löönd."

„Kümme jänest," kordas Mari pikkamisi. „Ja teised kummardasid teda ja soovisid talle õnne!"

„Mis te siis kõigi nende jänestega peale hakkasite?" küsis eit. „Kui juba see väike preiln kümme maha lõi ja saksu oli sada —?"

„Üldse tapeti nelikümmend kaheksa jänest. Mis me nendega peale hakkasime? Pikker ja mina korjasime nad kokku, panime vankrile ja vedasime mõisa. Seal söötsime koertele ja kassidele."

„Kas siis saksad ise ei söönd?"

„Mine ikke, Mari! Kes siis sööb piitsaga mahalöödud jänest!"

„Siis tapeti neid aga nii naeruks —?"

„Nojah — jahi pärast."

„Miks sa siis mõnda meile koju ei soat?" torises isa. „Ma oleks linnas ää müünd. Küll ma neile kuuliaugu naha sisse oleks sopsind."

„Preiln tuli pärast jahti minu juurde talli, jänesesabadega kübar veel peas, ja ütles: „Noh, Joosep, kas oli ka ilus vaadata, kuda ma neile andsin?" "

„Ei old," vastasin mina. „Mitte ei old."

„No oli sul nõnna vaja saksale vastata!" sõitles taat.

Mari aga sirutas käe üle laua ja paitas venna musta, karedat käppa, mille najale ta pead toetas.

„Ühe asja peale oli meie preiln veel meister: kassid kartsid teda kui tuld —"

„Kassid?"

„Jaa. Ta pidas enesel kolme toakoera. Üks oli helevalge karvanäss, teine koleda musta näoga, tõntsi ninaga ning ilma sabata, ja kolmas ilmatu pika kerega, aga madalate jalgadega nagu jalajärg — justku meie ema jalajärg ... Nendega mängis sirkust, nagu ise ütles. Mõisas oli tühi tuba. Sinna viis ta koerad ja ühe kassi. Koerad ässitas kassi peale. Uksed-aknad kinni, tuba lage — kass ei saand kuhugi pelgu joosta. Ässitas koerad jah kassi peale, ise piitsaga juures. Hakkas kass koertele vastu, sai preilna käest piitsavarrega. Koerad purevad kassi, nii et nahatükid lendavad, ja preiln taob kassile piitsavarrega pähe, kuni kass jääb uimaseks. Mida haledamini karjub kass koerte käes, seda ägedamini ässitab preiln koeri. Ise kilkab rõõmu pärast, laksutab käsi, keksib ... See oli meie preilna sirkus ..."

Mari oli näost koltunud. Ta haaras venna käe ümbert tugevasti kinni.

„Ja sellepärast hülgasid ta armastuse?"

Joosep ei vastanud. Ta kõneles edasi:

„Kui kasse mõisast enam saada ei old, käskis mul neid mujalt muretseda. Lubas maksta rubla tükist."

„Kas muretsesid?"

„Mitte ühtegi."

„Jeesuke — Maarjake," heitus taat, „ma oleks talle paar tosinat nädalas võind muretseda!"

Mari aga silitas uuesti venna kätt. „Ja siis?" küsis ta.

„Siis tulin mõisast ära, mis muud."

„Mina, vend, — ma oleks sinu asemel koa tuld," ütles Mari häälega, mis kerkis alt sügavast. Eit ja taat aga vaikisid.

1898.

KOIDU AJAL

1.

V. pooljaamas ja selle lähemas ümbruses valitses muidu unine igavus; jaamaülem istus oma toas, jõi teed, luges „Svet'i" ja haigutas; ametis olev telegrafist mõtles nii kaua 20. kuupäevale, kuni ta pea vajus aparaadilaua nurgale ja silmad läksid kinni; stoorož küürutas pagasiruumis kaalul ja parandas oma pojakese kingi; ainult teemeister liikus venimisi jaama ees rööbastel, andis rööpaseadjale mõne käsu ning läks siis koju naise juurde; sirelipõõsastes, väikese kollase jaamahoone taga, säuksusid varblased, mõni põrnikas põrises noorte pärnade ja pihlakate ümber, alt metsa poolt kuuldus käo kukkumist — muidu kõik vagune, uinuv, tukkuv.

Aga kui olid reisijaterongid hommikuti ja õhtuti tulekul, siis elustus V. pooljaam otsekui mõni suurjaam — muidugi ainult suvel. Kõigil teeharudel, mis tulid põhjast ja idast jaama poole, ja neid oli kaunis palju, tärkas nähtavale valgeid kübaraid, helkjaid kleite, värvikaid päevavarje, iga karva meesterahva-ülikondi roheliste puude ning põõsaste vahel, ja varsti valitses jaamaesisel priske liikumine, rõõmus vehkimine üksteisest mööda ja elav kõnesumin. Jaamamaja seinte najale kogunes ikka rohkem jalgrattaid, pärnade ja pihlakate alla hobuseid sadulas ja vankrite ees. V. pooljaamast

paar versta eemal asetses nimelt üks uuemal ajal tekkinud suvituspaik, mille elanikele, eriti nooremaile, pakkus rongide tulek ja minek lõbusat vaheldust, seda enam, et jaama poole minevad, läbi kuusemetsa ja haljaste aasade viivad teed olid jalutamiseks nagu loodud.

T. suvituskohas asusid rikkamad linnakodanikud, — seda võis näha nende tütardest ja poegadest jaamaesisel. Viimaste näod, rõivad, ehted, nende liikumis- ja kõnelemisviis, kogu nende olek eneste vahel ja muu ümbruse kohta — kõik hingas enesest teatavat ollust, mis sissepoole ühendab, väljapoole lahutab, mis tõmbab selle seltskonnaliigi ümber nähtamatu, aga selgesti tunduva piirjoone. Noor jaamaülem, kes toas „Sveti" lugedes igavuse pärast oli haigutanud — kuis oli ta nüüd erksalt jalul, kuis teretas ta aupaklikult sinna ja aupaklikult tänna, kuis laenas ta viisakalt ja kannatlikult igaühele oma kõrva, kel temalt oli midagi küsida või soovida, ja kuis punastas ta õnnelikult, kui keegi noorte preilide hulgast austas teda mõne lahke küsimusega! Ja stoorož ja pakikandja — nad muutusid kõik nende härraste alandlikeks teenijaiks, kummarduvaiks ümmardajaiks, nad olid igakord nagu hüppel, kui neile lähenes keegi härra, proua või preili mingi käsuga. Väsinud telegrafist, kes nii suure igatsusega ootas palgapäeva, oli unest ammugi ärganud, vahtis aknast pool-aukartlikult uudishimuga välja ning tundis kõdistavat lõbu, et ta kõigi nende härraste seas, kes teda tähelegi ei pannud, leidis inimese, keda ta tohtis teretada, olgugi et see oli ainult ühe tohtriproua — bonn.

Sel neljapäeva-õhtul, maikuu lõpus, mil Andrei Petrovitšit ootas aimamatu au, et Riesemanni preilid oma venna ja külalistega olid talle raudteele isiklikult vastu

tulnud, pakkus V. pooljaam tavalist elustatud pilti. Perroonil jalutasid suuremais ja väiksemais salkades moodsalt friseeritud noored preilid kergeis helkjais suvirõivais, noorhärrad valgete kübarate või kirjude spordimütsidega, ülespoole koolutatud vurrudega ja läikivate keppidega, siis alaealised tütarlapsed mitmest vanaduseliigist lühikestes seelikukestes, lühemate ja pikemate patsidega, mida ehtisid värvikad lindid, ja lõppeks nooremad ja vanemad poisikesed, osalt õpilasemundrites, osalt õhukestes valkjates suvirõivastes. Vanemaid härraseid oli võrdlemisi vähe näha; need maitsesid kodus oma aedades ilusat sooja kevadeõhtut.

Andrei Petrovitš Kurbatov oli paari päeva eest kirjutanud, et ta saabub tänase rongiga. Härra Riesemann saatis talle kutsari sarabaniga jaama vastu. Et Riesemanni härrastest, kes pühitsesid rohkete külalistega parajasti Stella-preili sünnipäeva, keegi isiklikult ei tahtnud minna Eberhardi tulevast tunniandjat jaamast ära tooma, oli ainult loomulik. Seks polnud Eberhardil eneselgi lusti, sest esiteks tundis ta iga õpetaja, ka kõige pehmema vastu iseäralikku õudu, ning teiseks oli see õpetaja, kes pidi tulema tema suvist priiaega kitsendama ja keda ta seepärast südamepõhjas juba ette vihkas, ainult vaene vene üliõpilane, kelle peale rikka vabrikandi ainus poeg ainult kui palgalise peale maha võis vaadata. Ent korraga hüüdis Stella-preili, kes oli täna oma ilusa peigmehe kõrval iseäranis heas tujus:

„Lapsed, lähme härra Kurbatovile jaama vastu! Tädi Agaate kirjutab Peterburist, ta olevat, hoolimata kõigest, üsna huvitav inimene."

Mida Stella-preili sõnadega „hoolimata kõigest" mõtles, selle jättis ta teistele seletamata, tema ettepanek aga

leidis vastukõla. Kõigepealt muidugi härra Göbleri poolt, kel oli põhimõtteks täita peiupõlves oma ilusa mõrsja soove pimesi; siis Heinrich Bergmanni poolt, kes, olles ise üliõpilane, tundis seepärast uudishimu tundma õppida Peterburi kommilitooni, keda Stella oli huvitavaks nimetanud; paar noort neidu ja üks härra külalistest olid jalutamisega kah nõus, ning Eberhardi kaasamineku otsustas filosooflik kaalutlus: mida varemini vaenlast näed, seda varemini võid talle näidata hambaid... Ainus tõrkuja oli preili Riita Riesemann, kes, mossitades oma ilusaid huuli ja vaadates etteheitlikult õe otsa, ütles lõikaval, torkaval toonil, mis talle nii omane:

„Aga mõelge ometi, mida hakkab see inimene enesest arvama, kui me temale vastu läheme! Me rikume ta ju otsekohe ära!"

„Paperlapapp," vastas Stella, „ta hakkab ju meiega koos elama, meiega ühes sööma, meiega läbi käima. Ja lõppeks: ta on ju üliõpilane ning, nagu tädi Agaate kirjutab, heast perekonnast, kuigi vaene."

„Ja ta võib ju üksinda vankril koju sõita, kuna meie tuleme jala tagasi," lisas härra Göbler juurde.

Riita vaatas küsivalt Heinrich Bergmanni, oma austaja peale; see näis kahevahel olevat, silitas korraks oma tärkavat habemeudu ülemisel mokal, lükkas oma rohelise värvimütsi, mida ta maal kandis katteta, veidi teisele kõrvale ning pajatas oma venitaval, uhkel-hooletul kõneviisil:

„Peab ometi teadma, kellega tal on tegemist, ja kui tema ei tea, eks siis tea meie."

„Vähemalt peame aga küsima, mis arvab mamma," puikles Riita edasi, ehk küll järeleandlikumalt. Kuid

juba oli Stella Osvald Göbleri käsivarrel minekut teinud ja teised tegid nende kannul sedasama, nii et nooremale preili Riesemannile, kes ju muidu oli jalutuskäigu poolt, muud nõu järele ei jäänud kui oma üliõpilasega seltskonnale järgneda.

Nüüd nad kõndisid jaamaesisel edasi-tagasi ja viitsid aega tuttavaid teretades, vähem-tuttavaid vaadeldes ning kritiseerides ja kergelt-ükskõikselt lobisedes. Rong oli eelmisest jaamast juba välja helistatud, signaalilaud alla lastud.

Stella Riesemann pidi täna olema tõesti lõbusas tujus, sest tema, kes ta oma õe kõrval oli muidu nii tagasihoidlik, nii tõsine, peaaegu kuiv, hüüdis korraga vallatult ja naerval suul:

„Lapsed, kes tahab minuga kihla vedada? Ma väidan, et ta on musta verd!"

„Kes nii?" küsis Göbler.

„Andrei Petrovitš muidugi."

„Eberhardi tulevane koolmeister?"

„Jaa, jaa!"

„Aga Stella, mis on meil siis selle inimese juuksekarvaga tegemist?" käis Riita hääl nagu pisukese ratsapiitsa nips. „Sul näib ju hoopis iseäralik huvi tema kohta olevat."

„Ongi," naeris Stella. „Kas teate, ma olen kõigist neist nägudest, mida meie siin iga päev näeme — neist igapäeva-nägudest — tüdinud siiamaani!" Ta tõmbas endal esimese sõrmega üle kurgu. „Ma olen ka teie kõigi nägudest tüdinud — palun vabandada!"

„Minu omast ka?" küsis härra Osvald Göbler teeseldud ehmusega, kusjuures ta oma ilusa õrna härrasnäo selle täiel ilul ning õrnusel pööras pruudi poole ja vaa-

tas talle oma suurte sõstrakarva silmadega etteheitlikult otsa.

„Võib-olla, — ma näen sind ja kõiki teisi liiga sagedasti," vastas Stella, kuna ta sinine pilk heitus kelmikalt ja ühtlasi hellalt peigmehele. „Ma näen teid liiga sagedasti, see nürib mu nägemisvõime, ja miski pole loomulikum, kui et ma igale uuele näole, mis tempab minu piirkonda, huviga vastu vaatan... Ma väidan, Andrei Petrovitš on musta verd; kes vaidleb vastu ja lööb minuga käe?"

Muidugi tundis härra Osvald Göbler, kel oli põhimõtteks täita peiupõlves pimesi kõiki mõrsja soovisid, enese kohustatud olevat kihlvedu vastu võtma.

„Ma väidan, et ta on valget verd — päris linavalge, just nagu sinu papa tallipoiss Janka; silmaripsmedki on tal valged nagu —" Härra Osvald Göbler hakkas valjusti naerma ja jättis sõna pooleli, kuna ta Stellaga käe kokku lõi. Kihlveo hinnaks määrati midagi magusat — ühelt poolt kaks naela šokolaadi, teiselt poolt — sosistatud kokkuleppel — teatav arv mususid.

„Kas teate," võttis Tartu korporant Heinrich Bergmann pahase preili Riita kõrval paljutõotava venitamisega sõna, „kui teie, preili Stella, tahate selle Andrei Petrovitši välimuse kohta ustavat kirjeldust saada, siis võin mina selle teile anda!"

„Teie? Teie ei tunne teda ju!"

„Tunnen. Vähemalt niipalju, et teda võin kirjeldada. Ma tunnen paljusid Andrei Petrovitšeid, ja nad on kõik ühesugused. Meie Tartu kubiseb neist ju nüüd, nagu tuttav... Pange aga tähele, preili Stella: Andrei Petrovitš kannab punast särki paigatud pükstel, ja kui tal on mundrikuub seljas, siis võite sellest kodus kõige

parema tulemusega lasta seepi keeta, ja kui lisate mantli veel juurde, siis saate rohkem seepi, kui teie pesunaine aastas jõuab kulutada. Mis puutub aga Andrei Petrovitš Kurbatovi ilusaisse juustesse, mille karva ma teile paraku ei tea nimetada, siis ulatuvad need tal kõige luulelisemais käharsalkudes õlgadeni ja on nii tihedad, et neist rehagi läbi ei tungi, mis tuleb osalt ka sellest, et nad pole aastat kolm ei kammi ega reha näinud."

Terve seltskond, peale Stella, naeris; kõige südamlikumalt preili Riita Riesemann, kes vaatas pool-tänulikult, pool imestades oma naljaosavale austajale silma. Heinrich Bergmanni kirjeldus oma hoolimata teravuses, jah, jämeduses, oleks muidu mõjunud vahest läilalt, aga see noormees oskas pilgates tarvitada nii heasüdamlikku, pahamõtlemata tooni, et see ta sõnade vastikut mõju vähendas ning pehmendas. Ka Stella ei pahandanud, aga et ta kord oli opositsioonis, siis ta ei tahtnud vastust võlgu jääda.

„Ma ei tea mitte, Heinrich, kui õige on teie kirjeldus härra Kurbatovist," ütles ta tõsiselt, kuid teravuseta, „teie peate aga tunnistama, et siledaks soetud pea ja nõelasilmast tulnud kuub ei küüni veel mitte inimliku väärtuse hinnanguks, ei tee meest veel meheks ega huvitavaks ammugi mitte."

Heinrich Bergmann kummardas sügavasti.

„Nüüd sain!" ütles ta alandlikult.

Kuid Riita ei tahtnud võitu lasta nii kergelt õe kätte minna; ta viskas, nagu tal sellisel puhul viisiks oli, oma kitsad, kuid verekad huuled põlglikult üles ja nipsas:

„Nah, mis puutub minusse, siis seltsin ma ennemini kasitud ja haritud tõlplasega kui poolmetsiku suur-

vaimuga; mul pole kord lugupidamist räpase ja nadise inimese vastu."

„Maitseasi, armas Riita," naeris Stella-preili; „ma tean ju, et sa hindad inimesi nende hilpude järgi ja pead vaimu üldse kaunis üleliigseks asjaks."

Vaidlusele tõi lõpu rongi tulek. Jaamakella lõikav helin surmas Riita-preili vastuse. Konduktorid hüppasid platvormidelt, et avada vagunite uksi; rongi aknast vahtis välja palju tolmunud nägusid; mahaastujaid oli ainult vähe.

Riesemannide seltskond pidas silmas teise klassi vaguneid, üksnes Heinrich Bergmann mitte; see näis Andrei Petrovitš Kurbatovit ootavat kolmandast klassist välja astuvat, ja tal oli õigus. Kestis küll kaunis kaua, enne kui nähtavale tuli isik, keda ta üliõpilasmundri järgi võis pidada Eberhardi tulevaseks tunniandjaks, sest tal oli suur ning raske reisikohver vaguniukse ja platvormitrepi vahelt välja pingutada ja alla kanda; aga et see oli ainus üliõpilane, kes rongist üldse ilmus, siis ei võinud kahtlust olla, et raske reisikohvri omanik on Andrei Petrovitš Kurbatov.

Tema vastuvõtjate seas tekkis kõhklev arupidamine, kas läheneda talle kõik koos või jätta see härradele, või jälle Eberhardile üksi ülesandeks. Aga enne kui selles jõuti otsusele, astus võõras üliõpilane, kui ta oma kohvri perroonile maha oli pannud, Eberhardi juurde, kes kandis reaalkooliõpilase mütsi, ning küsis kerge vene kõlaga saksa keeles: „Kas te mitte vabrikant Riesemanni poeg ei ole?"

Poiss tõstis pool-imetlemisi silmi ja vastas jaatavalt.

„See rõõmustab mind," kõneles võõras seepeale vene keeli edasi ja sirutas sõbralikult käe. „Mina olen Andrei

Petrovitš, sinu tulevane seltsimees ja sõber. Minuga kõneldes ütle mulle sina, nagu mina ütlen sinule. Ja nüüd näita mulle, kus seisab vanker, millele võiksin oma kohvri panna; kui tee pole kauge ja sina mitte väsinud, siis läheme jala koju. Kas oled nõus?"

Eberhard ei teadnud isegi, millest see tuli, aga ta oli oma tulevase õpetaja teretusest nii kohmetu, et ei märganud midagi vastata ja vaatas nagu nõu ja abi otsides veidi eemal seisvate õdede ja nende külaliste poole.

„Või ei ole sa mitte üksinda?" küsis Andrei Petrovitš, kelle pilk siirdus poisi vaatesihi poole, mispeale seltskond Stella juhtimisel hakkas temale lähenema. „Kui õieti näen, on sul koguni palju kaaslasi," lisas ta naeratades ning astus nüüd, mütsi peast võttes, preilidele ja härradele elaval sammul vastu.

Mees, kes esitles end Riesemanni daamidele ja nende külalistele, tegi Stella kihlveos võitjaks, sest Andrei Petrovitšil olid mustjad, kõrvade ümber halliga segatud juuksed ja samasugune täishabe, millest siit ja sealt valendasid ka väikesed vöödikesed hõbekiude. Aga Heinrich Bergmanni kirjeldus oli tema kohta ainult vähesel määral pihtaminev. Härra Kurbatovi juuksed olid lühikeseks pöetud, ta tihe habe ümmarikuks piiratud, ta rõivad küll veidi kulunud ja pleekinud, aga mitte määrdinud ega paigatud, ja särki ei kandnud ta mitte pükstel, vaid mantli alt, mille ta lahtiselt üle õlgade oli võtnud, paistis välja valge kanepiriidest tužurka. Ainult ta müts võis vahest nõudlikule nägijale nurisemiseks asja anda: päike, vihm ja tuul olid selle algvärvi ammu hävitanud ja talle näo ning kuju andnud, millel enam mingit kindlust ega ühtlust ei olnud.

Kõige uudishimulikumalt heitis Stella-preili pilgu võõra peale ja leidis, et Andrei Petrovitš on inetu mees. Viimase kollakaskahvatu nägu oli kaetud kergete rõugearmidega, ta paksuhuuleline suu lai, ta tugev nina tõnts; elu ja valgust selle jumetu näo üle laotasid aga ta mustjad, kaunis suured silmad, mille pilk heitus igaühe peale nii rahulikult ja uurivalt, nii usaldust jagades ja usaldust nõudes. Andrei Petrovitši keskmine, aga tugev kasv oli laitmatu, ta liikumine vaba ja kindel. Seevastu äratas ta piinlikku tähelepanu, kui ta sirutas teretuseks oma parema käe; Riita-preili põrkas ehmusekarjatusega tagasi ja ka Stella võttis selle käe ainult tõrkumisi vastu.

„Te peate sellega harjuma," ütles Andrei Petrovitš naeratades, „ma olen näinud, et sellega üsna ruttu võib harjuda."

Härra Kurbatovi paremat kätt kattis nimelt üleni, välja arvatud paari sõrme otsad, kaugelt käsivarrelt tulev sinakas-punane sünnimärk. Äkitselt nähtavale tulles äratas see käsi tõesti kohutava oletuse, kui oleks ta naha alt täidetud tardunud verega.

„Ta peaks ometi kindaid kandma — see on ju hirmus!" sosistas preili Riita Heinrich Bergmanni poole, kui ta näo oli jälkusemärkidega kõrvale pööranud.

Nagu oleks Andrei Petrovitš neid sõnu kuulnud, tõmbas ta taskust paari valgeid puuvillkindaid ja pani kätte.

„Ma ei kanna suvel heameelega kindaid, seepärast vabandage," ütles ta rahulikul toonil seltskonna poole.

Vaheajal oli Riesemanni kutsar perroonile ilmunud, et viia koolihärra kraam vankrile, mis ka Stella-preili juhatusel sedamaid toimus.

„Me jalutasime jala jaama ja läheme ka jala tagasi, nagu teeme seda harilikult iga päev ajaviiteks; teie aga, härra Kurbatov, soovite vististi teile vastu saadetud sarabaniga sõita?" ütles Stella Riesemann, kes siin majaproua asemiku osa näis enese peale võtnud olevat.

Härra Kurbatov vaatas aga oma tulevase õpilase peale ja ütles: „Selle üle otsustab minu noor seltsimees, kellega tahaksin ühte jääda; Eberhard, kas sõidame või läheme jala?"

„Ma lähen teistega ühes jala," ütles poiss, vahtides altkulmu võõra peale ja siis temast mööda.

„Siis lähen ka mina ühes teiega jala," tähendas Andrei Petrovitš.

Riita-preili kortsutas kulmu, kehitas Heinrich Bergmanni suunas tusaselt õlgu, väristas pead ja astus paar sammu edasi, nagu tahaks ta seltskonnast eralduda. Heinrich Bergmann astus talle järele, tema tundmusi nähtavasti jagades. Osvald Göbler vaatas oma ilusate silmadega küsivalt mõrsja ja siis teiste neidude ning nende kaaslase, härra John Mühlbachi poole; Stella Riesemann otsustas aga ruttu ja teisi tähele panemata:

„Väga hea, härra Kurbatov, tulge meiega! — Jüri, vii koolihärra kohver vankrisse ja sõida koju, koolihärra läheb jala."

Polnud ime, et Riita Riesemann Heinrich Bergmanniga tegi minekut seltskonna ees ja hoidus viimasest teel ikka mõnekümne sammu võrra lahus. Neile järele tõttasid ka teised, nii et ainult Stella-preili, Göbler ja Eberhard — viimane õe salaja antud käsul — jäid Andrei Petrovitši juurde. Vahel juhtus koguni, et Stella ja Kurbatov olid üksinda, sest Göbler käis John Mühlbachilt sagedasti paberossi peale tuld laenamas ja sattus temaga siis

jutusse, kuna Eberhard tarvitas silmapilke, mil Stella venelasega elavamalt vestles, eemaleminemiseks.

Stella-preili lahkuse üle võõra vastu ei imestatud palju. See oli üks tema „tujudest", ja Riesemannide sõpruskonnas teati, et Stella on tujukas. Tujukas ning isemeelne ja mitte harva kangekaelne. Ta ilmutas vahel mõtteid ning arvamisi ja tegusidki, misüle naeratades või koguni pahandades pead raputati, iseäranis sõpruskonna vanema õrna soo liigis. Stellale näis sageli nalja tegevat tunnistada just seda heaks, mida teised mõistsid hukka. Oeldi, ta põdevat vasturääkimistõbe, ja et ta kaunis osavasti vastu rääkis, siis kardeti temaga vaidlusse sattuda ning püüti parem selleta läbi saada. Seda tegi iseäranis härra Osvald Göbler, kel oli põhimõtteks peiupõlves kõiki mõrsja soove pimesi täita, ja paljud teised noored mehed. Kõik vabandasid Stella-preilit sellega, et ta on tujukas — tujukas ja isemeelne.

Mis puutus Eberhardi, siis ei meeldinud talle mitte põrmugi ta uus piinaja, kelleks ta pidas ju iga õpetajat. Ta leidis tema olevat inetu ning labase ja põlgas teda seepärast; ja ta vihkas teda ta julge, iseteadliku oleku eest, mis tuli muu seas ka selles nähtavale, et Andrei Petrovitš temale, Eberhard Riesemannile, vabrikant Riesemanni pojale, kohe esimese lausega oli öelnud sina. Ja ta polnud tema p ä r i s õpetajagi, vaid ainult ajutine tunniandja suvisel priiajal. Et Andrei Petrovitš talle oli loa andnud ka ennast sinatada, seda pidas poiss maitseta naljaks. Eberhard Riesemann vihkas ning põlgas Andrei Petrovitšit, seepärast murdis ta teel oma väikest ja mitte tarka peaaju küsimusega, kuidas näidata vastasele juba varakult hambaid. Ta tegi sellega varsti hakatust.

„Te sõitsite kolmandas klassis, härra Kurbatov, aga

papa saatis teile teise klassi jaoks reisiraha," hammustas Eberhard Riesemann oma piinajat ühel silmapilgul, mil suurem osa seltskonnast juhtus neile nii ligidal olema, et see võis iga sõna kuulda.

Tekkis vaikus. Stella vaatas laial, ehmunud pilgul poisi otsa, leidmata vaimuerkust teda hurjutada või tema sõnade mõju kuidagi nõrgendada. Teised pistsid pead kohmetul muhelemisel vargsi kokku. Kahju, et Riita Heinrich Bergmanniga oli nii kaugel eemal; ta oleks asja leidnud vennakese meeleteravusest südamlikult rõõmutseda — vähemalt esimesel silmapilgul, sest teisel silmapilgul kostis Andrei Petrovitš juba:

„Ma sõitsin kolmandas klassis, sest et ma teel tahtsin juttu ajada; raha eest, mis sinu papa saadetud summast järele jäi, otsin sinule, Eberhard, väga tulusa raamatu kingituseks. Kas armastad raamatuid, sõber?"

Ei, see „sõber" v i h k a s raamatuid, aga et ta enese löödud tundis olevat ja nüüd püüdis kurja nõu vaga näo taha peita, siis ta vastas, et armastavat raamatuid.

„See rõõmustab mind," ütles härra Kurbatov kätt seltsimehelikult poisi õlale pannes, „sest ka mina armastan raamatuid üliväga; nad on mu kallimad sõbrad, kellest ma ei suuda lahkuda. Seepärast tõin palju raamatuid kaasa — minu raske reisikohver on neid täis, ja sa võid neist lugeda, mida soovid ja millest aru saad. Mul on mõnigi raamat, mida mu senised õpilased on suure isu ja kasuga lugenud."

Eberhard piilus hirmunud pilgul selle kardetava raamatumehe otsa ning tarvitas esimest parajat silmapilku, et tema ligikonnast pääseda. Stella Riesemann, jäädes jälle peaaegu üksinda Andrei Petrovitši kõrvale, võttis jutu lõnga uuesti üles, kuigi teisest kohast.

„Te sõitsite kolmandas klassis, sest te tahtsite ajada juttu," ütles ta häälega, millest kuuldus nagu vabandamispalve venna üleannetuse pärast. „Kuidas tuleb seda mõista, härra Kurbatov? Ka teises klassis võib ju leida jutukat seltsi."

„Mulle on huvitavam ja õpetlikum ajada juttu rahvaga, ja rahvast leian ma kolmandas klassis," kostis Andrei Petrovitš.

Ahah, üks rahvasõber! mõtles Stella Riesemann ja ta naeratamine seejuures polnud vaba pilkest.

„Aga teie jutlemine rahvaga ei võinud kaua kesta, sest niipea kui rong sõitis üle Narva jõe, hakkas teile rahva keel vististi takistust tegema."

„Mitte nii väga, preili Riesemann. Ma oskan kaunisti eesti keelt. Ma olin kolm aastat Viljandi maakonnas kodukooliõpetajaks, ja et mulle keele õppimine pole raske, siis õppisin eesti keele oma ümbruse abil kätte... Teie olete vististi eestlane, preili Riesemann?"

Stella-preili vaatas kähku Kurbatovi otsa.

„Kuis te tulete sellele arvamisele?"

„Teie näojoonte järgi. Aga ma võin eksida," vastas Andrei Petrovitš rahulikult, kuna Stella-preili nägu, mida võõras — vististi teadmata ja tahtmata — nii raskesti oli teotanud, kattus sügava, tõmmu punaga.

„Enese teada olen sakslane," vastas preili Riesemann veidi karedal, aga isevärki kindluseta toonil, kuna ta vargsi Kurbatovi otsa vaatas, nagu kartes leida selle näolt umbusalduse märke.

Andrei Petrovitši nägu oli ükskõikne ja rahulik, sealt polnud midagi lugeda.

Kui sügav mõju on mõnel pealiskaudsel, sihita pillatud sõnal! Andrei Kurbatov võis vaevalt aimata, et ta oma

lihtsa, suu servalt libisenud sõnaga ainsa inimese seltskonnas, kes temale oli lähenenud eelarvamiseta, peaaegu sõbraliku huviga, osavõtmisega, ära oli pahandanud, oma vastaseks teinud. Stella Riesemann tundis enese olevat solvatud. Sel venelasel pidi ometi teada olema — nii harutas noore neiu peake esimesel ärevusel —, et eestlase näolaadi mitte ilusaks ei peeta, ja Kurbatov oli tema, Stella Riesemanni, kes luges oma näojooni õigusega jumekate sekka, tunnistanud näo poolest eestlaseks! See oli esimene konks. Stella pidi seda inimest pidama kõige vähemalt hoolimatuks, taktituks. Aga veel enam. Kui Kurbatov tõesti mõne aasta oli Baltimaal elanud, siis pidi ta teadma, et siinseis jõukais ning haritud seltskonnakihtides keegi ei taha olla eestlane, et seda peetakse alandavaks, teotavaks, et sõnaga „eestlane" mõeldakse ainult talupoega ja teisi madalamat liiki, harimatuid või vähe haritud inimesi. Teadis aga Kurbatov seda, siis oli ta Stella Riesemanni meelega tahtnud alandada ning haavata. Muule otsusele ei võinud vabrikant Riesemanni tütar, kelle silm oma seltskonna koplikese aiast üle ei ulatunud, loomulikult jõuda. Aga Stella Riesemann tundis sel hetkel ka veel ühe kolmanda põhjuse pärast vaenu Andrei Petrovitši vastu. Ta oli tema pärast sattunud halba kitsikusse. Stellal oli karta, et tema vale tuleb välja. Kui Kurbatov balti inimesi ja olusid vähegi tundis, ja vististi tundis ta neid seevõrra, siis ta pidi varsti aru saama, et vabrikant Martin Riesemann on seda tõugu sakslane, kes ei taha olla eestlane. Mitte ainult ei kõnelnud vabrikant Riesemann väga ladusat ja otse talupoeglik-lompsakat eesti keelt, vaid ta kõneles ka saksa ja vene keelt nii väga eesti kõla ja käänetega ja tegi neis keelis taoti nii häbemata karakterlikke grammatika-

vigu, et tema rahvuse kohta võis jääda kahevahele ainult see, kes ei teadnud, et üldse on maailmas eestlasi. Ja Stella Riesemann oli Kurbatovi vastu väitnud, ta olevat sakslane!

Nende vestlusele tuli vaheaeg, mis aga ainult noorele neiule sai piinlikuks. Andrei Petrovitš veetis kõige rahulikuma näoga aega ümberkaudse looduse vaatlemisega. Päike loojus parajasti metsa taha, millele nad lähenesid, ning soetas tumerohelisele kuusikule, mis aasade palistusel segunes kaskede, leppade ja pihlakatega, tulekarvalise hõõguva tagaseina. Kollakaspunane kuma tungis särava kullavõrguna läbi puude ja põimis nende latvade ümber õhetavad, virvendavad kiirtekroonid. Õhk oli tiinelt täidetud igasuguse õilme- ja heinamaalt imbuva värske rohu lõhnaga, läbi luha lookleva oja pinnalt hakkas tõusma kerge valge uduvine. Üksik lind sirtsus kurva, igatsust äratava kaebega kuski puu otsas, lehtmetsa padrikust kuuldus ööbiku metalliline nuuksumine, vaheldudes üksiku, laulja rinnast nagu vägisi üles keeva rõõmu- ja lootusehõiskega; oli ju jälle kord kevad — oh, et ta teed rajaks armsale, soojale, viljakale suvele!

„Noh, pealinna kaasvõitleja, kuis seisavad lood praegu poliitikaga?"

Andrei Petrovitš vaatas üles, ärgates nagu kergest unest. Ta silm langes Heinrich Bergmanni värvimütsile, mille alt talle vastu valendas noormehe peen, päevitumata nägu iseteadliku heasoovija poolkõrgi, poolsõbraliku ja veidi pilkava muigega, kuna Bergmanni lõdvalt upitatud kõnetoon avaldas just neidsamu omadusi. Noor üliõpilane oli eesminevast seltskonnast maha jäänud, nagu tahtes kuulda, millest on jutt venelase ja Stella Riesemanni vahel.

„Poliitikaga?" küsis Kurbatov. „See on teile ju vististi tuttav."

Bergmann kõngutas poolpõlastavalt pead, popsides peent kollakat sigarit merivaigust pitsi otsas põlema.

„Meie ei võta poliitikast osa — see on ju teada," vastas ta, pannes sõna „meie" peale selgitava rõhu.

„Aga siis ei huvita teid ju asi, mille järele küsite."

„Noh, ajaviiteks tahaks ju ikka kuulda saada, millal on lähem mürgel. Niisugune asi teeb nalja."

„Kahetsen, härra Bergmann. Sellest ei tea ma teile midagi rääkida. Kõige parem on: oodake ära!"

Heinrich Bergmanni pilk pöördus vilksti venelase näole. Kurbatov aga vahtis ükskõikselt enda ette maha, nii et aru polnud saada, kas pidi ta vastuses peituma midagi torkavat või mitte. Noormees, kes nägi, et ta valitud jutuainega pealinna koolivenna tundmaõppimises kaugemale ei saa, vormis teise, rohkem hariliku küsimuse. Ta päris järele, kui kaua on härra Kurbatov juba ülikoolis ja millal ta selle loodab lõpetada.

„Nende hõbekiudude järgi otsustades, mis ehivad teie habet, pean teid aukartusega lugema sammalpeade sekka," lisas ta naeratusega, millest oli pilkemaik kadunud. „või astusite sisse alles küpsemais aastais?"

Andrei Petrovitš andis teed kahele rattasõitjale ja ühele ratsalisele, enne kui kostis, misjuures ta libistas oma nüri habeme korraks läbi pihu:

„Ma olen juba kümme aastat ülikoolis. Varakult halliks jäämine näib aga olevat meie perekonna omadus; minu kadunud isa oli kolmekümne viie aastaga veel hallim kui mina."

„Kümme aastat olete ülikoolis? Kas ikka ü h e s sadulas?" hüüdis Heinrich Bergmann.

„Ei, juba kolmandas ja, kui tahate, neljandas; ma astusin nimelt vaimulikust akadeemiast ülikooli — esmalt õigusteaduskonda, pöördusin siis ökonoomia ja riigiteaduste poole ning õpin praegu arstiteadust."

„Ja siis järgneb?" naeratas Bergmann.

„Seda ma veel ei tea."

„Aga kuhu te kõige selle tarkusega siis kord lähete?"

„Sinna, kus temast puudus on, kus ma teda võin kõige tulusamalt tarvitada."

„Enese või teiste kasuks?"

„Teiste ja enese kasuks."

„Teie tahate minna r a h va sekka, nagu käib tuttav lööksõna?"

„Seal ma juba olen."

„Kas lõpetasite mõne eelmise kursuse?"

„Jaa, ma olen õigusteaduse kandidaat."

„Ning tahate saada ka veel praktiliseks arstiks?"

„Nimelt."

Stella Riesemann oli Bergmanni lähenemisel, mis tuli kogemata nii soovitud silmapilgul, astunud Kurbatovist veidi eemale, kuid mitte nii kaugele, et ta nende vestlust poleks kuulnud. Nüüd ta nihkus, tuska näiliselt unustades või maha surudes, temale jälle ligemale.

Heinrich Bergmann piilus kõrvalt noore neiu poole, pilgutas talle silma ja see nagu kadedusse kastetud, kokkupitsitatud muie, mis roomas ta ilusa, rõõsa näo üle, näis Stella-preilile ütlevat: Ega see kõik tõsi ole, mis ta lobiseb! Hoopleb ainult ja püüab meile imponeerida! Andrei Petrovitši poole pöördudes pajatas aga hästikasvatatud korporant niisama viisakal kui uskuval toonil:

„Ja missuguse ameti valite endale kord tegelikuks elukutseks, härra Kurbatov? Ühe või koguni kõik korraga?"

„Seda ma ei tea," vastas Andrei Petrovitš. „Mul pole viisiks pigistada oma tulevikku kindlasse, piiratud, ette valmis sepitsetud plaanisse. Ma arvan ainult, et ma kogutud teadust ühes kui teises kutses võin tarvitada, pidades neid kas ükshaaval või korraga."

Nüüd arvas preili Stella Riesemann parajaks sõna võtta, sest ta tundis, et tema äkitselt tulnud vaikimine kippus kahtlaseks minema. Tema silmadel oli kummaline väljakutsuv läige, kui ta ütles:

„Kas poleks aga tulu, mida soovite teistele ja iseenesele saavutada, suurem, kui oleksite mõelnud ainult ühele teaduseosale ja pühendaksite edaspidi enda ka ainult ühele elukutsele, oma jõudu tundma õppides ja pärast töötades killustamata?"

Andrei Petrovitš pööras täie näo noore neiu poole, vaatas silmapilgu vaikides talle otsa, ja ta pilgust paistis nagu meelehea rõõmlik kuma.

„Teistele saadetav tulu on minu arvates seda suurem, mida rohkem ma üldiselt tean, mida vähem ühekülgne ma olen. Mida enam mul on paljudele anda, seda parem. Ma tahaksin olla ennem halb advokaat ja halb arst kui elu ja inimeste halb mõistja, kui halb nõuandja ja halb arvustaja. ... Mis aga puutub minu isiklikku tulusse, siis oleks aineliselt mulle muidugi kasulikum ühtainust ametit põhjalikult mõista ja seda killustamata jõul põhjalikult pidada. Aga ma pole midagi vähem kui praktiline inimene, preili Riesemann, ja see tuleb minu teadmisest, et ma ka praktiline ametipidaja ei suuda olla. Mul puudub meelekindlus, vastupidavus, kannatus elada ühele ja samale kutsele, teha üht ja sedasama, mõelda ühe ja sama asja peale, jääda eluajaks ühe ja sama naha sisse. Ma suudan rohkesti tööd teha,

aga mitte alati sedasama tööd. Kui arst või advokaat tunneksin varsti kadedust puuraiuja või katusetõrvaja üle ja ma jätaksin oma ameti kus tühi ja läheksin nende juurde tööle."

„Kuid mitte jäädavalt," naeris Stella — jah, ta võis juba jälle naeratada!

„Ei, mitte jäädavalt."

Teist korda luuras Heinrich Bergmanni silm noore neiu poole, ja ta seekordne naeratus ütles selgesti: „Püüab ennast huvitavaks teha!" Kuid seekord ei pannud Stella tema pilku ega naeratust tähele, tal oli tegemist ainult Andrei Petrovitšiga.

„Kuidas juhtusite vaimulikku akadeemiasse, härra Kurbatov?" küsis ta.

„Sinna pandi mind."

„Pandi?"

„Jaa. Minu isa oli kõrgem vaimulik ja ta soovis, et minagi saaksin niisuguseks. Ma püüdsin tema soovi täita, sest ma armastasin teda."

„Tulevane elukutse teile aga ei meeldinud?"

„Ma ei tahtnud saada ühekülgseks."

„Ja siis te tegite isa soovi vastu?"

„Jaa."

„Pärast isa surma?"

„Ei, tema eluajal. Ta andis mulle andeks."

„Ja kui ta seda mitte poleks teinud?"

„Ma oleksin oma otsuse juurde jäänud. Mul polnud elada mitte isale, vaid iseenesele ja tulevasele kaasmaailmale."

Stella-preili silm viibis seekord kauemini Kurbatovi rõugearmilisel näol; ta oli natuke aega mõttes, enne kui küsis:

„Kuidas meeldib teile siis teie praegune pedagoogiline tegevus?"

Andrei Petrovitši tõsise palge üle levis äkitselt nagu hele päikesepaiste, mis võlus ta näo peaaegu ilusaks, ja ta kuiv, rabe hääl sai isevärki sooja ning pehme kõla.

„Seda tegevust armastan kõigist kõige enam; minu meelest on vahel, nagu oleks see töö ainus, mis kannab vilja ja tasub tegija vaeva."

„Aga just see töö öeldakse nõudvat kõige rohkem kannatust, vastupidavust ja meelekindlust."

„Väga õige. Aga seks tööks jätkub mul neid omadusi, on siiamaani vähemalt jätkunud. Ma ei oska endale mõelda lõbusamat tundmust, kui on see: hakata märkama, silmaga nägema ja kõrvaga kuulma, kuis seeme, mida sa ivahaaval oled külvanud, lööb noores hinges idanema, tärkama, õilmitsema ja küpseb viljaks! Sa tunned ennast loojana. Sest seda, mis seal kasvab ja küpseb, on loonud sinu s õ n a, ainult sinu sõna, preili Riesemann! Missugune meelitav tundmus imet teha sõnaga, inimesi ümber muuta sõnaga, inimesi soetada sõnaga!"

Stella-preilil jooksis rinnast läbi kummaline vool. Ta vaatas jälle võõra üliõpilase peale ja pidi eneselt imestusega küsima, kuis see pealtnäha nii kinnine, kaine ja kuiv inimene oma põues maad võis anda säherdusele aatelisele sonimisele. Ja millele sonis ta vastu? Koolmeistriametile! See oli ju peaaegu ebaloomulik. Stella oli kooliõpetajate, meeste ja naiste suust siiani alati kuulnud, et igavamat, tüütumat, vaimu surmavamat, närve laostavamat ametit enam ei olegi kui õpetaja-amet! Neist ei olnud keegi veel ilmutanud l o o j a - tundmusi ja looja - v a i m u s t u s t ammugi mitte. Nad igatsesid terve aasta kirglikult suvist puhkeaega ja kogu hom-

mikupoolel vaba pärastlõunat. Nad pidasid endid meeleldi seltskonna piinatud märtriteks ja kõnelesid suure suu ning haleda häälega oma raskest vaeva- ja vastutusrikkast orjusest. Õnnelikku, rõõmsat, vaimustatud koolmeistrit polnud Stella Riesemann veel näinud.

Ja Heinrich Bergmann ka mitte. Ning Osvald Göbler, kes vaheajal jälle mõrsja juurde oli ilmunud, ka mitte. Heinrich ja Osvald vaatasid Kurbatovi sonimist kuuldes teineteise otsa, naeratasid, ja kummagi pilk oli täis õiglast umbusaldust. Ja kui Göbler pruudiga oli venelasest veidi eemale sattunud, hakkas ta Stella käsivarrest hellalt kinni, heitis mõtleva neiu peale uuriva pilgu ja ütles poolsosinal:

„Ega sa's ometi kõike usu, mis ta sulle hambasse puhub! Näib olevat inimene, kes püüab omapärasusega ennast tähtsaks teha. Ma tunnen sedasorti inimesi."

Kus ja kuidas härra Osvald Göbler, linna suurkaupmehe poeg ja ise kaupmees, kes läbi käis ainult ärimeestega, „sedasorti inimesi" oli tundma õppinud, jättis ta seletamata. Stellal oleks kerge olnud teda selle ebatõe pealt tabada, aga ta ei pannud oma peigmehe sõnu tähelegi, ta mõte püsis veel Kurbatovi kõne küljes, ja ilma et Göbler seda oleks saanud takistada, lähenes neiu uuesti venelasele, et jutulõnga temaga edasi eietada.

„Ma olen uudishimulik, kas teie meie Eberhardist asja saate — teie, l o o j a," ütles ta naerdes, jah, pilgates, aga imelikul viisil — vahest Stella enese tahtmise vastu — polnud ta toonis kõige vähematki, mis oleks võinud torgata, ilmutada uskmatustki. Sõna „looja" tuli nii heasüdamlikult, peaaegu meelitavalt ta huulte üle, nagu ei kahtleks neiu oma südame põhjas sugugi, et Andrei Petrovitš on „looja" ja saab asja Eberhardist.

„Miks ei peaks ma teie vennast asja saama?" küsis Andrei Petrovitš. „Ta on ju terane poiss."

„Vahest liiga terane, härra Kurbatov! Ta teeb teie elu kibedaks oma terasusega, küll näete, sest see muutub sagedasti väljakannatamata üleannetuseks. Peale selle on ta hooletu, laisk ja kangekaelne. Teie ülesanne ei ole kerge, härra Kurbatov, ja ma ei paneks sugugi imeks, kui teie kannatus, vastupidavus ja meelekindlus just selle poisi kallal lakkab ja seega ühtlasi teie usk oma loojakutsesse! Ma kardan, et teie külvatud seemnest tärkab siin vähe idusid."

„Siis pole teil minu koolmeistrilike võimete vastu suuremat usaldust?"

„Ma tunnen oma vennakest."

„Kas tunnete ka tema seniseid õpetajaid?"

„Vähe."

„Siis te ei tunne ka oma venda küllalt."

„Nah, annaks jumal, et teie oma õpilase juures leiaksite need head küljed üles, mida teised kooliõpetajad senini asjata on otsinud!"

Nüüd pilkas Stella. See oli ka Kurbatovile selgesti tunda. Viimane ei lasknud end aga oma iseteadvuses kõigutada, vaid kostis niisama kindlalt kui soojalt:

„Ma pole senini ainsagi inimesega kokku puutunud, kel head küljed täiesti ja tõesti puuduksid. Sagedasti nad ainult näikse puuduvat, nad on peidetud, ja et neid igakord ei leita, tuleb sellest, et neid ei otsita, et neid õieti ei otsita, et neid otsida ei viitsita. Inimene on suurem, kui inimene arvab, ka kõige väiksem ning halvem inimene on suurem. Ja kui teie vennake on väike ning halb inimene, mida ma aga veel ei usu, siis muutub mulle minu töö tema kallal seda huvitava-

maks, minu otsimine tema heade külgede järele seda põnevamaks. Ja et ma need head küljed leian, seepeale võite olla niisama julge, kui olen ise."

2.

Seltskond oli vaheajal läbi kuusiku jõudnud Riesemanni suvimaja juurde. See oli kahekordne, uus, veidi liiga kirjuks värvitud puuhoone, mida ümbritses avar noor aed. Maja kui ka aed mõjusid vaatajale esimesel silmitsemisel nagu kiitlevalt ning uhkustavalt, seda enam, et teised suvilad tema ligikonnas olid oma pisikeste ning veel kaunis harimata aedadega märksa väiksemad ja lihtsamad. Neil puudusid ka need silmatorkavad ja silma torgata t a h t v a d ehted ja ilustused, mis olid paigutatud Riesemanni suvila ümber, sageli ilma kõige maitseta. Nõnda tukkusid tulipunaseks vaabatud malmist värava kummalgi küljel oma käppadel kaks väikest valget marmorlõvi, kelle kentsakad näod ja pentsikult lamavad kehad sundisid vägisi naeratama; nähtavasti oli härra Riesemann lasknud need ülistiliseeritud murdjad niisama odaval kui andevaesel kunstnikul teha. Värava peal troonis imelikkude ornamentide rägas tahvel, millel seisis suurte kuldsete tähtedega: „Villa Martinsruh". Nähtavasti armastas ja austas härra Martin Riesemann oma perekonnas ja terves maailmas iseennast kõige rohkem; seepärast oli ta ristinud suvila oma nimele. Maja trepiesine ja rõdu olid väätkasvudega ja puust anumais kasvavate lillede ja soojamaa-taimedega kõige ohtramini kaunistatud, kuid ka siin püüti nähtavalt mõjuda üliela-vate värvide ja iluvastase, banaalse rühmitusega ainult

väljakutsuvalt, üllatust äratavalt. Aias paistsid põõsaste vahel ja puiesteedel kumendavad kipskujud ja suured, mitmekarvaliselt heitlevad metallkuulid; neid oli sinna aga nii palju paisatud ja neile sagedasti üksteise suhtes nii isemoodi seisukohad antud, et maitsega annetatud inimene neid nähes ainult pead pidi raputama.

Kodune seltskond oli enamasti aias, kus nooremad härrased ühes paari teenijaga kinnitasid kirjusid klaaslaternakesi nööride külge ja torkasid tulevärgiasju maa sisse, sest sünnipäevalapse auks pidi pimedikus tehtama ilutulestust ja tulevärki; vanemad härrad aga istusid kas kaardi- või joogilauas, kuna daamid juttu vestes jalutasid või siin-seal väikestes sõõrides koos istusid. Külaliste hulk ei olnud just mitte suur, sest paljud Riesemannide tutvuskonnast viibisid suvise aja tõttu kas välismaal või teistes kaugemates suvitus- ja supluspaikades, kust nad Stella-preilile oma õnnesoovid kirjalikult olid läkitanud.

„Te soovite ennast vististi reisitolmust puhastada ja puhata, enne kui ilmute meie juurde aeda, et tutvuda papa ja mammaga?" ütles Stella Riesemann Andrei Petrovitšile, kui nad suvila trepile olid jõudnud.

Viimane jaatas, mispeale noor neiu tahtis Eberhardi toatüdruku järele läkitada, et see näitaks härra Kurbatovile ta toa kätte. Kuid venelane hakkas poisikese käest kinni ja ütles temale sõbralikult silma vaadates:

„Ehk näitab minu noor seltsimees toa mulle isegi kätte; teinekord teen mina jälle tema heaks midagi."

Eberhard, kes ennemini oleks lipanud aeda laternate ja tulevärgi ülesseadjate sekka, kortsutas küll vastumeelselt kulmu, ei julgenud ennast aga Kurbatovi käest lahti raputada ja läks talle majasse teed juhatama. Ja

seal, vististi härra Kurbatovi toas, laskis ta end tervelt pool tundi kinni pidada, ja kui ta aeda ilmudes Stellast mööda juhtus minema, ütles ta kõige paremal tujul:

„Ta tõi mulle tõesti üsna hea raamatu kaasa — palju ilusaid pilte ja huvitav sisu."

„Kust sa seda tead, sa pole raamatut ju veel lugenud?" küsis õde.

„Ta seletas mulle tema sisu. Kas tead, ta oskab väga hästi rääkida. Ma hakkan raamatut juba homme lugema."

„Mis sisuga see raamat on?"

„Loodusteadus. Aga nähtavasti mitte nii igav kui need, millest pean õppima. Ta lubas mulle kõik veel eriliselt ära seletada. Ja ta seletab nii, nagu vestaks head juttu. Ja siis lubas minuga minna metsa ja aasale ja mulle näidata mõnd loodusimet. Ja kas tead, mis ta mulle veel ütles?"

„Mida siis?"

„Mul ei olevat vaja karta, et ta mind hakkab liiga rohke õppimisega piinama. Ta teadvat isegi, kui raske ja igav on õppimine minusugusele. Stella, ta näib olevat üsna mõistlik inimene."

„Muidugi, muidugi, kui ta sind laiskvorsti õppimisega ei taha piinata," naeratas Stella Riesemann. „Aga kuidas ta sind sel viisil matemaatikas ja vene keele grammatikas tahab edasi viia, sellest ei saa ma aru."

„Sina ära hakka teda ässitama!" hüüdis poiss tõsise ähvardusega. „Kui mõistlik mees teab ta isegi, mis teeb."

Andrei Petrovitš ise ilmus veerand tundi hiljemini aeda. Välimuselt oli ta pisut muutunud: valge tužurka asemel kandis ta ainult pikka mundrikuube, mille krae

tagant paistis värske triikpesu, ning pleekinud mütsi asemel valge riidega ületõmmatud uuemat.

Eberhardi vaistlik vaen tema vastu näis olevat vähenemas, sest kui Andrei Petrovitši silmad aias, teda otsides, ringi käisid, lähenes poiss, seda märgates, temale tõrkumata ja pealegi kaunis ruttu.

„Nüüd juhata mind oma vanemate juurde, Eberhard," palus Kurbatov.

Nad sammusid ümber maja nurga avara terrassi poole, mis piiras hoone tagumist, aiapoolset külge ja mille esine oli kaunistatud mõne ilusa lillepeenraga. Terrassil seisid lauad istmetega, kust kuuldus elav kõnevadin ning taoti vali naer meeste suust. Eberhard näis papat otsivat hääle järgi, sest vaevalt oli ta terrassi poolt kuulnud veidi karedat ning rasvast naerulaginat, kui ta kõrvad läksid kikki ja ta näol oli märgata, et ta otsitava on leidnud. Teel terrassi poole seltsis nende juurde Stella-preili, kes Kurbatovi ilmumist oli näinud. Kurbatov arvas nägevat, et neiu nägu ja terve olek osutasid rahutust ja isevärki pinget.

„Härrad mängivad suure õhinaga kaarte," ütles ta ja ta suu ümber ilmus sunnipärane naeratus, „võib-olla me eksitame neid praegu. Te olete vististi nõus, härra Kurbatov, kui ma teid kõigepealt tutvustan mammaga. Ta istub seal lehtlas."

„Olge nii lahke, preili Riesemann," vastas Andrei Petrovitš ja peatas sammu.

Nad pöördusid tuldud teed tagasi ja seisid varsti ühe koopataolise jasmiinipuhmastiku suu ees, milles istusid aiatoolidel kaks vanaldast naisterahvast. Stella tutvustavate sõnade peale tõusis teine neist pikkamisi ning veidi pühalikult jalule, sirutas niisama pikkamisi ja

pühalikult kollaka käe võõra poole ja vajus siis aeglaselt toolile tagasi.

Stellal polnud emaga suuremat sarnasust, ka Riital mitte, seda enam aga Eberhardil. Kuna mõlemal tütrel olid valkjad juuksed, sinised silmad ning ümmargused rõõsad näod, oli Eberhard oma mustad juuksed, tõmmuka kitsa näo, väikesed pruunid silmad ja peene terava nina pärinud emalt. Neil mõlemal, emal ja pojal, oli sarnasust mõne ettevaatliku, umbuskliku, alati argselt valvel oleva loomakesega, kes igast küljest kardab hädaohtu ning igatahes valmis on põgenema.

Proua Riesemann ja Kurbatov vahetasid, kui viimast ka lehtlas oleva daamiga oli tutvustatud — see oli Stellapreili tulevane ämm, proua Göbler —, mõned pealiskaudsed laused, millest Andrei Petrovitš varsti märkas, et proua Riesemann oli peenema seltskonna kommete ja kõnekäändudega hästi vilunud. Ta tarvitas, ehk küll jutt oli tuumatu ja värvitu, valitud sõnu ning püüdis kõigiti märku anda, et võõral on tegemist haritud ning vaimuka inimesega.

„Kas mõtlete olla minu lapse vastu vali?"

Proua Riesemann küsis seda naeratades ja naljatoonil, aga tema pilk avaldas niisama palju emalikku õrnust kui emalikku muret.

„Vali? Ma arvan, ei," vastas Andrei Petrovitš.

„Ah, mul on heameel, et te mitte enam liiga noor üliõpilane ei ole, vaid küpsema eaga härra," kõneles Eberhardi ema pool-eleegilisel, pool-pühalikul häälekõlal edasi, kusjuures käed risti pani. „Ma loodan nimelt, et teil on temaga rohkem kannatust, kui oleks seda liiga noorel inimesel. Kas teate, härra — härra —"

„Kurbatov," aitas Stella.

„Kas teate, härra Kurbatov, minu laps — ta ei ole ju mitte halb, mitte tuim, mitte hukkaläinud... Eberhard, sina mine ära!... Ta on kristlikus majas kristlikult kasvatatud, kristlikus valjuses ja kohusetundmises. Aga ma ei mõista neid uue aja kooliõpetajaid. Nad ei oska oma kasvandikke õieti kohelda, neisse kasvatades mõjuda, nende hingesse tungida, nende südameharidust edendada. Nad on sagedasti ülekohtused, otse ülekohtused! Eberhardi õpetajate seas on neid, kes teda vihkavad, minu last otse vihkavad — võite mind uskuda. Nad ei l a s e teda lihtsalt edasi jõuda, nad annavad talle kiuste halvad numbrid. Laps on ühte või teist kord pahandanud, seda nad ei unusta, nad ei salli teda, nad kannavad tema vastu viha. Kas see on pedagoogiline?"

Proua Riesemann vaatas seejuures kinnitust otsides tungivalt Andrei Petrovitši ja veel tungivamalt proua Göbleri otsa. Iseäranis viimasele näisid määratud olevat ka tema lõpusõnad, millega ta endisi kordas; ta avaldas nad aga alles siis, kui ta hoolsasti ringi oli vaadanud ja leidnud, et Eberhardi ei ole lähedal:

„Minu laps ei ole mitte laisk ega rumal ega rikutud, ta on nagu lapsed kunagi, aga mis ta vaene peab tegema, kui teda vihatakse, kui keegi vaevaks ei võta teda mõista, kristliku kannatusega temasse süveneda. Kust see ka võib tullagi — ta õpetajad on ju enamasti kõik teiseusulised."

Stella vaatas piinliku kohmetusega esmalt ema, siis Kurbatovi peale: ka viimane oli kahtlemata „teiseusuline"! Selle oli mamma oma kurtmisõhinas ja rääkides enam proua Göbleri kui võõra poole unustanud. Proua Riesemann märkas oma viga Stella pilgu tõttu, aga kuna ta närvliku ärevusega otsis lepitavaid ning õiendavaid

sõnu, oli Andrei Petrovitš juba leidnud tee, mis viis delikaatsest punktist üle.

„Kristlik kannatus on minu keeles inimlik kannatus," tähendas ta, „ja teil on õigus, proua Riesemann, kui ütlete, et kooliõpetajail tuleb sellest sagedasti puudus. Aga mõelge ometi, kui palju inimlikku kannatust peab olema õpetajail, kel on iga päev igas kooliklassis kasvatada sada last ja rohkem korraga! Kas tohib imeks panna, et kannatus seal katkeb ja maad valmistab kärsitusele ning ükskõiksusele? See on kahetsemisväärt, aga see on ka inimlik. Mis puutub minusse, siis tahan teha, mida lühike aeg lubab, et teie poeg jõuaks edasi."

Proua Riesemann tahtis midagi kosta, aga sel hetkel ilmus Eberhard joostes ja hüüdis:

„Andrei Petrovitš, papa palub teid enda juurde!"

„T e i d?" küsis Kurbatov õiendades. „Sa pidid mulle ju „sina" ütlema, Eberhard?"

„Noh, s i n d," ütles poisike kentsakal alistumisel.

„Siis lähme!"

Ja Andrei Petrovitš hakkas Eberhardi õla ümbert vennalikult kinni, kummardus kergesti daamide poole ning mõlemad kadusid juttu vestes põõsaste taha.

Lehtlas vaatas proua Göbler proua Riesemanni peale ja proua Riesemann proua Göbleri peale ning siis mõlemad Stella otsa.

„ „S i n a"? Eberhard peab ütlema härra Kurbatovile „s i n a"?"

„Härra Kurbatov ütleb ka Eberhardile „s i n a"," vastas Stella.

„Mispärast siis?"

Preili Riesemann kehitas õlgu. „Härra Kurbatovi soov, nagu Eberhard ütles."

„Soov? Härra Kurbatovi soov?"

„Jaa, mamma."

„Aga see ei kõlba ju ometi!"

See hüüd tuli südame põhjast ning proua Riesemanni ja proua Göbleri suust korraga.

Niisugune sinatamine õpetaja ja õpilase vahel oli õigupärast ka Stella-preili meelest võõras. Aga kui ta nüüd nägi neid ehmatusest ning imestusest nurgeliseks veninud nägusid ja neid nagu kuristiku põhja vahtivaid kohkunud silmi, siis sai noore neiu üle jälle kord võidu opositsioonipaharett ja selle kannul pilkepärgel ning kurgust tõusvat naeruvalangut vaevu maha surudes hüüdis ta võimalikult hämmastunud ilmel:

„Ei kõlba? Miks see ei peaks kõlbama? Kas see vahest Eberhardi-härra au vastu käib, et cand. juris Andrei Petrovitš Kurbatov teda sinatab?".

„Jaa — aga — Eberhard sinatab ka teda!"

„Seda suurem au Eberhardile, et ta seda tohib!"

„Aga see pole mitte korras! Seda ei tehta ju! Seda pole keegi enne kuulnud!"

„Maailmas on palju asju, millest kõik inimesed veel pole kuulnud!"

„Aga kuhu jääb siin vastastikune viisakus, lugupidamine?" kriiskas proua Göbler, kelle paks nägu lõi punetama. „Kuhu jääb õpetaja autoriteet õpilase kohta? Mida peab laps mõtlema õpetajast, kellele ta nagu oma vennale või teenrile või külapoisile ütleb „s i n a", kuna teiselt poolt on väga imelik, minule vähemalt, et võõras inimene, kes astub täna esimest korda mu majja, mu suurele pojale kohe ütleb „s i n a". Eberhard on ju, kui ma ei eksi, kolmteistkümmend aastat vana?!"

„Kooliõpetaja autoriteet ei põhine mitte teietamisel, vaid tema tublidusel," ärritas ja ässitas Stella südamerõõmuga edasi. „Kas vahest Eberhard või teised temasugused tunnevad aukartust kõigi oma õpetajate vastu, kellele nad „t e i e" peavad ütlema? Kui te teaksite, kuidas nad neid naeravad ja missugused aukartuseta sõimunimed nad paljudele annavad! Härra Kurbatov tahab oma õpilast kasvatada kui vend ja sõber, see on tema kasvatamismeetod, ja ma leian, et see on väga õige meetod."

„Mina mitte!" Ja proua Göbler raputas nii tugevasti pead, et ta punased, lihavad põsed lotendasid.

„Mina ka mitte!" kajatas proua Riesemann, aga vähemägeda peaväristusega, sest tema emasüdamele polnud õigupärast sugugi nii vastik, et uus õpetaja tahtis olla „tema lapse" vend ja sõber, mis tähendas niisama palju, et ta ei tahtnud vali olla.

„Kui see ka sinu arvamine on, armas Beti, siis tee seesugusele korratusele kohe alguses lõpp peale," ütles auväärt proua Göbler, kes pööras oma lõkendava näo nagu pahandatud karistusejumal oma tulevase minia poolt ära.

„Ma tahan oma mehega kõnelda," vastas proua Riesemann.

„Sa võid seda ka ise teha," tähendas proua Göbler.

Selles seisiski proua Riesemanni ja proua Göbleri karakterivahe, et proua Riesemann tahtis ikka „oma mehega rääkida", kui midagi oli otsustada ja teha, kuna proua Göbler otsustas ja tegi oma majas „ise", kui midagi oli otsustada ja teha. Nad olid otsekui kaks tugevat vastandit: ühe pool täielik iseseisvusetus, alaline alistumine, sõnakuulmine; teise pool tüse omavoli, tahte-

kangus, käsuandmine ja piirita uhkus. Viimast omadust märkas igaüks, kes ainsa vaate heitis proua Göbleri paksule laiale diktaatorinäole, kes pani tähele, kuis ta oma istmel troonis, missuguse pilguga ta ringi vaatas, ja kelle kõrv oli terane küllalt tähele panema tema häälekõma ja selles helisevat rauda.

Andrei Petrovitš ja Eberhard lähenesid vahepeal terrassile, kus vanemad härrad kahes lauas oma preferansipartiid olid lõpetanud. Nad istusid sigareid imedes punšiklaaside juures ja vaidlesid suure õhinaga mängu möödunud käigu üle, kusjuures üks ühe ja teine teise eksitusi ja sissekukkumisi heasüdamliku pilkega püüdis näägutada. Kes neid eemalt nägi ja kuulis, ilma vaidluse sisu tundmata, pidi arvama, et nad arutavad mõnd ülitähtsat probleemi: nii põnevil olid nende näod ja nii elav nende kätevehkimine. Kõigist erutatud häältest üle käis üks kergesti kähisev, madalamail toonidel urisev bassihääl, mille rasvast, pigistatud kõla Andrei Petrovitš mõne minuti eest juba oli kuulnud, kui Eberhard teda esimesel puhul härra Riesemanni juurde oli tahtnud viia.

„Papa, härra Kurbatov on siin."

Härra, keda Eberhard papaks nimetas, istus viini tugitoolis, seljaga tulijate poole. Andrei Petrovitš nägi esiotsa ainult tema vägevat härjaturja ja tema lühikest, jämedat, lihavat kaela, mis arenes ilma nähtava vaheta võrdlemisi väikeseks ümmarguseks peaks nagu ümmarikuks tahutud palgiots. See pea oli kaetud tihedate, masinaga nudiks pöetud valgete karmide harjasjuustega ning mõlemad kõrvad kiindusid nii väga pealuu külge, nagu oleksid sellega kokku kasvanud. Pikkamisi, kangelt, nähtava raskusega pöördus see huvitav pea ühes temaga

seoses oleva hiiglaturjaga veidi ümber, aga ainult niikaugele, et Kurbatov võis näha üksnes härra Riesemanni poolt nägu. Viimane on paks ja verekas ning lühikeseks, otsast teravaks lõigatud valge habemega piiratud.

„Tere tulemast, noormees!"

Ja vabrikant Riesemann sirutas, ilma ülestõusukatset tegemata ja nähes ainult Kurbatovi varju, oma lühikese jämeda käsivarre suure tursunud käega, mille esimeses sõrmes hiilgas päratu paks pitserisõrmus, hooletult võõra poole.

Andrei Petrovitš ei võtnud seda kätt vastu. Ta astus härra Riesemanni ette, vaatas talle näkku ja ütles:

„Minu nimi on Andrei Petrovitš Kurbatov."

Vaevalt oli härra Riesemann võõrale pilgu heitnud, kui ta tõmbas oma väljasirutatud jalad tooli alla, nagu inimene, kes tahab üles tõusta. Ta ei tõusnud aga sedapuhku veel mitte, vaid kuna ta pilk kiiresti ja segaselt tunnistas Kurbatovi nägu, tuli ta suust pooltahtmata röigatav hüüd:

„Näh, see ju vanem härra!... Rõõmustab väga... minu nimi on Riesemann... vabrikant Riesemann..."

Ja pakkudes võõrale uuesti kätt, mis nüüd vastu võeti, ajas ta enese pahema käe toetusel toolilt üles, aga ainult pooleldi, et pealegi sedamaid jälle tagasi vajuda. Vahest oleks vabrikant Riesemann, olles Kurbatoviga nelja silma all, täiesti ja sirgelt püsti tõusnud, aga seltskonna nähes pidas ta niisugust viisakust inimese vastu, kes tuli temale palgaliseks, kellele ta reisiraha oli saatnud, nähtavasti kõlbmatuks.

Vabrikant Riesemann jäi aga ainult niikauaks oma poja tunniandja ette istuma, kui just vaja oli, et selts-

konnale näidata, et ta vahet mõistab teha enese ja selle palgalise vahel. Siis tõusis ta võrdlemisi kaunis väledasti, ja kui ta Kurbatovit oli teiste lauas istuvate härradega tutvustanud, hakkas ta koguni Andrei Petrovitši käsivarrest heldesti kinni ning, valitsema pannes lahke, lõbusa peremehe heatujulist kõnetooni, ütles ta oma iselaadi vene keeles:

„Lähme kahekesi veidi jalutama, härra Andrei Petrovitš; viige mind ära sellest kelmide seltskonnast, kus mul täna jälle nahk üle kõrvade tõmmati. Kas teate — inimene võib pankrotti jääda, mängides nende võrukaeltega! Täna jälle kolm rubla trallis!... Tulge, härra Andrei Petrovitš, ma seltsin meeleldi a u s a t e inimestega."

„Kes mängida ei oska, süüdistab teisi ikka kelmuses," naeris Riesemannile mökitava häälega järele see palja peaga, torus mokkadega väike isand, keda Kurbatovile kui vanemat härra Göblerit praegu oli esiteldud.

Härra Martin Riesemanni ja Andrei Petrovitši vahel algas, kuna nad valisid jalutamiseks aia kõrvalisemad ning üksildasemad jalgteed, kohe elav vestlemine, mille eest hoolt kandis iseäranis paks vabrikant. Tema heast tujust kui ka tema sõnarikkusest oli märgata, et alkohol temasse oli mõjunud. Ta kõneles esmalt vene keelt, ja kui ta sellega jäi kitsikusse, siis võttis saksa keele appi ja rääkis viimaks mõlemaid segamini.

„Minu poiss, armas sõber, võtke tublisti käsile" — sellest ainest algas nende jutt, selle juurde pöördus ta ikka jälle tagasi, selle keskuse ümber keerlesid kõik härra Martin Riesemanni mõtted. „Teie haarake tast valju käega kinni, ärge laske ohje lõdvale, ärge olge pehme, ärge olge järeleandlik! Ma annan teile voli teda pitsitada, pinnida ja karistada, kuidas soovite; ainult

siis, kui vemmalt vaja, teatage seda minule, ja ma tahan oma isakohust täita, selles võite kindel olla!"

„Ma arvan, et seda ei ole iialgi tarvis," tähendas Andrei Petrovitš vahele.

„Ärge seda öelge, tuvike!" hüüdis härra Riesemann jälle vene keeli, kuna ta saksa keeles, aga eesti mõttes edasi kõneles: „Ilma vitsata ei saa lapsest head nahka; lapsele anna armu, aga ka hirmu — see on vana tõde, mis jääb ikka uueks. Vaadake, härra Andrei Petrovitš, minu poiss on ära hellitatud. See on minu abikaasa süü. Tema on muidu eeskujulik naine, aga liiga pehme ema. Sirutan mina käe vitsakimbu järele, jookseks tema heameelega kloroformipudeli järele, et tuimendada poissi valu vastu. Nõnda on Eberhard südant võtnud, laisaks ja hooletuks õppinud. Mõelge ometi — juba neljateistkümne aasta peal, kaks aastat kolmandas klassis, ja nüüd veel järeleksamid matemaatikast ja vene keelest! Ja kes on see laiskvorst ja põikpea? Vabrikant Riesemanni ainus poeg, kes peab kord isa äri juhatama ja viimaks pärima! Mil tahab ta siis reaalkooli lõpetada, mil tehnikumi veel läbi teha? See on ju otse häbi — häbi nimelt minule! . . . Kas teate, härra Kurbatov," — ja Martin Riesemann asus uuesti enesesalgaval sõprusel üliõpilase käsivarrest kinni — „minu abikaasa õde Peterburis soovitas teid mulle kui vilunud ja tublit tunniandjat ja repetiitorit; ma usaldan teid täiesti. Aidake minu poissi edasi, ja küll te näete, et ma pole ihne mees; raha ei etenda minul üldse mingit osa, seda peate teadma kohe hakatusest peale."

Ja härra Martin Riesemann tõmbas parema käega oma valge siidvesti võlvitud kõhul pingumale, laskis oma raske kuldse uuriketi paar korda läbi sõrmede libi-

seda ning näis ootavat, mis mõju on ta sõnadel vene üliõpilasse.

„Raha võin tarvitada," vastas Andrei Petrovitš kuivalt, „ja ma võtan kingi, mille lisate mu palgale juurde, tänulikult vastu. Niipalju olgu aga tähendatud, et ma kokkulepitud palga eest just niisama palju teie poja heaks oleksin teinud kui nüüd, kus mul lisa on oodata."

„Naa, nah," pidi härra Riesemann rõhitsema, muutis aga selle liiga avaliku kahtlemise õigel ajal kõhatamiseks ning laskis ainult oma punavalt palgelt veidi umbusaldust paista.

„Olgu kuidas on," ütles ta siis, „igatahes võite mind sõnast pidada — siin minu käsi . . . Ja ma paneksin teile veel midagi ette, härra Kurbatov. Kui Eberhard oma järeleksamid sooritab tahedaks ja pääseb neljandasse klassi, mida ma ainult teie töö viljaks tahan tunnistada, siis sobitame uue kauba: mis oleks, kui jääksite aastaks või vähemalt pooleks mu poisi repetiitoriks? — hea tasu eest muidugi."

„Selle üle ei või ma praegu veel otsustada."

„Teie oma õppimine takistab teid? Teil on lõppeksamid lähedal?"

„Seda vähem; ma ei rutta ülikooli lõpetamisega, ma olen meelsasti üliõpilane."

„Aga siis pole teil ju takistusi ees?"

„Ma pean aga teadma, kuidas elu teie majas mulle meeldib."

Härra Martin Riesemann peatas nõksatades sammu, laskis Kurbatovi käsivarrest lahti ning kiire pilk, mille ta poolviiliti venelase poole viskas, näis ütlevat: Kae mul elukat! Tema teeb tingimusi! Tema julgeb kahevahel olla, kas talle elu Martin Riesemanni majas meeldib!

Härra Riesemanni suu aga ütles väikese vaheaja järel pisut litsutud häälel:

„Muidugi peate ka sellele vaatama. Aga ma võin teile kinnitada, et elu minu majas senini kõigile on meeldinud, kes siin on olnud. Kuid minu ettepanekust kõneleme parajal ajal lähemalt."

Vabrikandi tuju oli rikutud; ta vaikis, vaatas maha ja täitis vaheaega paksu inimese raske hingetõmbega, mille ta nagu tahtlikult veelgi raskemaks muutis. Viimaks tõmbas taskust paksu kuldse sigaritoosi, millel säras tema kuldne reljeefmonogramm, võttis endale sigari ja pakkus toosi ka Kurbatovile.

„Võite julge olla, on haruldaselt hea sort."

„Siis võtan," ütles Andrei Petrovitš, „ma suitsetan muidu vähe, aga hea sigari vastu pole mul midagi."

„Ka klaasi hea veini vastu mitte?" naeratas Riesemann pisut pilkavalt.

„Ka selle vastu mitte."

„Siis pöördume ümber, ma viin teid allikale."

„Sellega pole ruttu, härra Riesemann. Ma tahtsin teiega enne veel mõne sõna rääkida oma ametipidamisest teie majas."

„Olge nii lahke!"

„Mul on teile, enne kui töösse hakkan, esitada tähtis ja minu siiajäämise kohta otsustav tingimus."

„Tingimus?"

„Jah, otsekohe tingimus."

Näis, kui läheks härra Martin Riesemann rahutuks; näis, kui poleks härra Martin Riesemann ülepea mitte harjunud, et temale tehakse tingimusi. Ta pisukesed sinised silmad tegid mõne närvliku keeru, kui ta lühidalt ja veidi karmilt urises:

„Siis kõnelge, härra Kurbatov!"

„Teie peate mulle minu õppetöös andma täieliku vabaduse, härra Riesemann," kostis Andrei Petrovitš. „Te peate mulle andma voli ja meelevalla teie poega õpetada, järeleksamite vastu ette valmistada ja teda üldse pedagoogiliselt kasvatada, nagu mina seda heaks arvan, ilma et teie oma määrustega tohiksite vahele tulla. Ainult siis ma võin soovitud tulemuste, teie poja edasisaamise eest vastutada. Sama palve tahan ette panna teie abikaasale. Oma tingimust arvan seda tarvilikumaks, et teie oma abikaasaga ei ole poja kasvatamise suhtes mitte ühisel nõul ega arvamisel."

„Sel tingimusel vastutate siis selle eest, et Eberhard pääseb järeleksamitel läbi ja saab kõrgemasse klassi?" küsis härra Riesemann.

„Jaa."

„Siis on teie tingimus täidetud, härra Kurbatov! Rohkem ma ei soovigi."

Vabrikandi meel aga ei olnud salajasest tusast veel sugugi vaba; üliõpilase julge, iseteadlik ja nõuderikas esinemine ei meeldinud talle. Aga et ta kõigepealt silmas pidas poja ja oma tulu, siis neelas ta vastikud tunded mõtlikult alla, avaldas täielikku rahulolu ja andis Andrei Petrovitšile mehiselt kätt. Ta etendas oma mõistlikku osa veel pareminigi, sest ta ütles:

„Õigupärast polnud teil, Andrei Petrovitš, tarviski mulle niisugust tingimust ette panna, sest ma poleks teid ka muidu teie õppetöös tulnud eksitama — see pole minu moodki. Ja minu abikaasa teeb, mida mina soovin ja käsin."

Vastastikku täiel kokkukõlal sammusid härra Riesemann ja Andrei Petrovitš läbi aia, kus kirjud laternad

juba olid süüdatud, terrassi poole tagasi, sest vahepeal oli käinud kutse õhtusöögile. Õhtulaud oli terrassil kaetud. Lampide valgustusel säras pikk, lilledega ehitud laud raskest hõbedast ja kristallist. Paljude veinide seas ei puudunud ka teatavad kõhukad, kullatud tõntspeadega pudelid läikivais jääanumais.

Rõõmus, elavalt lobisev seltskond kogunes lauda. Et vabrikant Riesemanni majas rõhku pandi kristlikele kombeile, siis toetus igaüks enne istumist norgus peal toolileenile ja proua Riesemann ütles oma eleegilise häälega tuttava saksakeelse riimi, milles kutsutakse Jeesust külla ja palutakse õnnistada, mida ta annetanud. Siis võeti istet.

Härra ja proua Riesemann istusid, nagu kord ja kohus, laua ülemises otsas. Andrei Petrovitš oli juhtumisi, ilma oma valiku üle järele mõtlemata, sattunud ühelt poolt paksu proua Göbleri, teiselt poolt preili Riita Riesemanni vahele, kuna Stella-preili oma peigmehega istus nende vastas. Niipea kui Kurbatov nähtavale tõi oma õnnetu parema käe, millest ta kinda aias ära oli tõmmanud, sündis väike piinlik vahejuhtum. Riita Riesemann lõi näo Andrei Petrovitši poolt nii märguandliku jälkustundega ära ja pööras talle nii tähelepandavalt selja, et lähemalistujate pilgud kogunesid kõik võõra üliõpilase peale. Sedamaid nähti tema kätt. Keegi ei lausunud sõna, aga daamide, iseäranis nooremate seas tekkis see salakahin, mis mõjub rõhuvamalt kui tundeavaldus hääle ja sõnadega. Ainult üks alaealine tütarlaps ei suutnud maha suruda poolvalju, kohkunud huu-hüüet.

Andrei Petrovitši pilk langes proua Göblerile; selle punsunud valitsejapale avaldas vähem ehmatust ja õudu kui kombelist meelepaha, laitust ja noomimist. Proua

Göbler mängis jälle karistusejumalat. Ja ta mängis seda nii mõjuvalt, et Andrei Petrovitš, see tõsine mees, oma kitsikusest hoolimata, vägisi pealetikkuva naeratuse vastu pidi võitlema.

„See on vaid süütu *naevus maternus* — vabandage, armuline proua!" ütles ta häälega, mille tagant veel allakugistatud naer püüdis välja rabelda. „Ta on niisama vana kui ma ise. Valu ta mulle ei tee."

Ja nagu kõigi kohkunute ja hirmunute vastu trotsides ei tõmmanud venelane kinnast kätte, vaid hakkas rahulikult noa ja kahvliga ametisse. Kinnas oleks talle söömise juures vististi ka tüliks olnud. Kuna Riita-preili enam ainustki pilku kardetava käe poole ei heitnud, vaid jäi Kurbatovi poole pööratud poolseljaga Heinrich Bergmanni kõrvale istuma, lõi proua Göbler silma vahetevahel kulmu alt pool põrnitades sinakaspunase hirmutise ja siis nagu etteheitlikult härra ning proua Riesemanni poole. Teised külalised jõudsid aga asjast varsti üle. Nad harjusid nähtusega kas varsti ära või neile ei tulnud süües, juues ja vesteldes Andrei Petrovitši õnnetusekäsi enam meelde.

Söödi hästi, joodi hästi ja lauldi sünnipäevalapsele, lüües kokku vahutavaid veiniklaase, „ta elagu". Et Andrei Petrovitš juhtus istuma kahe vastase vahel, siis oli ta vaikima sunnitud, ehk olgu siis, et Stella-preili mõne pealiskaudse sõnaga taoti tema poole pöördus.

Kuna noorem seltskond pärast õhtusööki laiali läks värvituledes vilkuvasse aeda, kus varsti pandi kaunis suurepärane tulevärk praksuma ja vinguma, viis majahärra, kes oma roosilise tuju täiel määral jälle tagasi oli saanud, vanemad härrad kättpidi rikkalikult kaetud likööri- ja veinilauda, mis oli paigutatud ühte terrassi

nurka, suurte filodendronite ja palmide vahele. Meeles pidades Andrei Petrovitšile antud sõna, kutsus vabrikant ka tema „allikale". Näis, kui oleks Riesemann vabanenud kõigest oma sisemisest tusast, mis ta aias äsja Kurbatovi vastu oli tundnud, ja nagu tõmbaks see tõsine, peaagu kinnine inimene, kes nii iseteadlikult oskas kõnelda, teda iseäralikul viisil ligi. Härra Riesemann püüdis teda nähtava himuga rääkima meelitada, nagu huvitaks teda kuulda saada Kurbatovi arvamisi, nagu paneks ta tema otsustele ühes või teises asjas rõhku. Ühtlasi oli märgata, et ta ise püüdis rohkem valitult, enam läbimõeldult, vaimukamalt kõnelda kui harilikult. Ta oli kelleltki kuulda saanud, et Andrei Petrovitš ei ole mitte ainult kõrgema vaimuliku mehe poeg, vaid ka õigusteaduse kandidaat; seepärast kutsus ta teda nüüd ikka kuuldava rõhuga „kandidaadi-härraks" ning segas oma labase lahkuse sekka tema vastu teatava osa tagasihoidlikku lugupidamist — ka oma sõprade nähes.

Kui veinilauas mõni aeg oli joodud, oskas härra Martin Riesemann lahkumineku puhul asju nii juhtida, et ta jäi Kurbatoviga ühte. Juteldes sammusid nad aias jälle edasitagasi. Ilma iseäraliku seoseta pööras vabrikant kõne enese ja oma äri ning mõlemate mineviku ja oleviku peale. Näis, kui tunneks ta tungi oma isikut võõra üliõpilase silmis tõsta, enam valguse ette nihutada.

„Jaa, jaa," algas ta korraga, kui senise jutu aine Peterburi kõrgemate koolide oludest oli lõppenud, tõugates kübarat laubalt kuklasse. „Raskeid päevi näeb mõnigi mees elus, seda tean mina kõige paremini. Pole kerge ennast oma jõuga alt madalast üles kõrgele upitada, aga jumalale tänu, minul on see korda läinud. Kas võite endale kujutella, armas Andrei Petrovitš, et mees, kes

siin teie ees seisab, oli kord vaene kui kirikurott? Mul pole sugugi häbi teile öelda, et olin kahekümne viie aasta eest alles lihtlabane katelsepasell — ma ütlen teile, lihtlabane katelsepasell, kes teenis meistri juures viletsa nädalapalga eest palgehigis igapäevast leiba. Aga nüüd — kas teate, kandidaadi-härra, — teie peate tulema minu vabrikut kord vaatama. Ta ei ole ju jumalteab kui suur, ainult nelisada töölist ja üksainus korsten, suurte vabrikute kõrval veel ikka väetike, — aga — te peaksite teda ometi kord kaema, ja ma võin teile kinnitada, et olen temaga rahul, et ta — nii-öelda — õitseb, et ta, mis puutub tegevusse ja kõigepealt sissetulekusse, nii mõnegi suurvabriku üle lööb... Jaa, jaa, seks on tarvis head juhatust, vabrikandil on meie aegadel nuppu vaja, tublit nuppu, kaaluvat aru, kaugelenägevat silma — ütleme ühe sõnaga: ärivaimu. Läbitungiv ärivaim on see, mis paneb rattad käima ja õieti õigel ajal käima. Mis te arvate, kandidaadi-härra, kas ma räägin valet?"

„Teie vabrikut tulen meeleldi vaatama," ütles Andrei Petrovitš, jättes Riesemanni kiitleva küsimuse tähele panemata. „Millal see võiks sündida?"

„Millal aga ise soovite, härra Kurbatov. Teie võite kas raudteega välja sõita, võite minuga kord kaleskas ühes tulla, võite enesele hobuse lasta sadulasse panna, või jälle teie sõidate rattaga — neid on siin tükki kolm, ja tee pole kauge — ainult kaksteistkümmend versta. Linnas teab teid muidugi iga lapski juhatada Riesemanni vabriku juurde."

„Teil on masinavabrik, härra Riesemann?"

„Malmi- ja masinavabrik, spetsialiteet aurukatlad... Minu aurukatlad on kuulsad, härra Andrei Petrovitš, mul on tellimisi isegi suurtest tööstuskeskustest — Peter-

burist, Moskvast, Varssavist, minu aurukatlaid tarvitatakse Musta mere ääres, Siberis — kus aga tahate."

Andrei Petrovitš sammus veidike aega vaikides vabrikandi kõrval, kes jutustas soraval kõnevoolul oma ärist edasi, siis küsis ta:

„Teie ütlesite, härra Riesemann, et te omast jõust olevat praegusele seisukorrale jõudnud, vaesusest rikkusele tõusnud —?"

„Päris selbst-made-man, nagu ütleb inglane — te võite mind uskuda, kandidaadi-härra!" Ja härra Riesemann tõukas kuklasse lükatud kübara nüüd teise kõrva peale ja pistis mõlemad käed ameeriklase kombel püksitaskuisse.

„Aga vabriku asutamiseks või ostmiseks pidi teil ometi olema kapitali või vähemalt krediiti," ütles Kurbatov. „Vaesel katelsepasellil pole aga tavaliselt kumbagi."

„Jaa, vaadake, natuke õnne peab inimesel ka olema," vastas Martin Riesemann, ja ta laial ümmargusel näol levis see lõbus paiste, mis tunnistab, et inimene on rahul iseenese ja oma saatusega. „Inimesel peab õnne olema, ja püüdjal inimesel on enamasti ikka õnne. Peaasjaks jääb aga ikka hea kolu — peen, terane kolu... Lugu oli nõnda, kandidaadi-härra... Töötasin kauemat aega meistri juures, kes suri lesena. Tema töökoja pärijaks jäi ta tütar, tema ainus laps. Mida hakkab aga naisterahvas, pealegi noor neiu, katelsepatöökojaga üksinda peale? Preili Beti oli püstihädas, ja ta kurtis oma häda minule. Mul oli temast hale meel. Ma aitan ju nii hea meelega kitsikusse sattunud ligimest, liiati veel, kui see on nõrk, abitu naisterahvas. Nii tuli siis, et ma —"

„Et kosisite preili Beti endale," ütles Andrei Petrovitš vahele.

„Just nii, kandidaadi-härra! Miks ma ei pidanud seda ka mitte tegema? Beti-preili vajas tuge ja avitajat ning mina naist. Beti-preili oli hästi kasvatatud ning koolitatud ja mina virk ning kaine tööline. Oleks ta andnud oma äri võõraste kätte, palgalise hoolde — sa taevake, palju sellest järele oleks jäänud!"

„Aga kui t e i e, härra Riesemann, see võõras palgaline oleksite olnud?"

„Mina?... Ja noh... eks ma oleksin teinud, mis võimalik, aga... kas teate — oma on ikka oma ja võõras on võõras... Te peate nimelt teadma, et kogu käitis oli üsna lohakil, hoopis hooletusse jäetud... Minu õnnis äiapapa — jumal andku talle vagus puhkamine! — oli veidi pehme, järeleandlik, lõdva käega peremees. Ta laskis sellisid teha, mis need tahtsid, ja õpipoisidki tantsisid tal vahel nina peal. Parandust võis siin tuua ainult keegi, kes oli ise peremees, kes hakkas p e r e m e h e-käega asjast kinni, ja nimelt kindla, valju, raudse peremehe-käega. Seda ütlesin ka preili Betile. Ma ütlesin talle, et ta peaks hakkama varsti võõraste juures koolipreilileiba sööma, kui mitte äri juhatus ei saa mehe kätte, kel on asja kohta suurem huvi kui palgalisel. Ja ta mõistis mind. Ta nägi ära, kui väga tal mind tarvis oli, ja me heitsime paari. Nõnda, kandidaadi-härra, sain ma tema toeks ning avitajaks kitsikuses..."

Härra Martin Riesemann paitas paar korda õrnalt oma valget, madalat põskhabet ning näis Kurbatovi poolt vastust ootavat. Andrei Petrovitš aga vahtis vaikides maha. Kui härra Riesemann poolpimedas õieti nägi, siis

oli venelase kulm kortsus ja ta näis huuled oma mustja habeme sees kokku pigistanud olevat.

„Te muutsite siis oma töökoja aegamööda vabrikuks?" küsis Kurbatov viimaks.

„Kust teie seda teate?"

„Ma ei tea seda — ma arvan aga nii."

„Teil on õigus. Ma laiendasin oma töökoda niikaua, kui ta läks töökoja kohta liiga suureks ja jäi vabriku kohta liiga väikeseks. Siis ehitasin vabriku."

„Töökojas hakkasite pidama rohkem sellisid ja veel rohkem õpipoisse."

„Jaa, sest töö rohkenes, ajad olid soodsad."

„Vabriku asutamiseks teenisite tarviliku kapitali kõik ainult töökojaga?"

„Ja muidugi," vastas härra Riesemann, aga siin luiskas ta veidi: Beti-preili oli talle peale iseenese ja töökoja abiellu kaasa toonud ka kolm tuhat rubla sulakapitali ja väikese kivimaja, mille ta hiljemini ära müüs. Härra Riesemann salgas seda, sest et ta enesele „omatehtud mehe" osas nähtavasti nii väga meeldis.

Ja nüüd hakkas ta pikalt ning laialt jutustama vabriku asutamisest ja selle edenemisest, kusjuures ta oma küünla ikka ilusti vaka peale pani ja vahel ka veel kõrgemale. Kui aga härra Martin Riesemann lootis, et inimene, kellele ta kõike seda jutustas ja kelle silmas ta nüüd juba heledasti küllalt pidi hiilgama, teda mõne kiitliku hüüdega või imestleva pilguga püüab tasuda ja taga ergutada, siis ta eksis. See veider mees vaikis, ta vaikis nii solvavalt, et ka härra Riesemann ise jäi viimaks vait, nagu oleks tal kahju oma pärle veel kauemini heita niisuguse külma, osavõtmata eluka ette.

Jalutades olid nad jõudnud tulevärgipaigale, kus lobi-

sevad külalised härra Riesemanni ümber piirasid, nii et ta sattus Kurbatovist lahku — lugu, mille vastu vist kummalgi midagi ei olnud.

Andrei Petrovitš otsis Eberhardi üles, kes etendas teise omavanuse poisiga, Ralf Göbleriga, tulevärgi süütamisel tähtsat osa. Ja laste juurde jäi Kurbatov nüüd üldse. Nähtava huviga võttis ta nende lõbudest osa, tuletas uusi meelde, õpetas neile paar uut pallimängu ning ajas nad — poisikesed ja plikad — oma naljatustega sage dasti naerma.

Stella Riesemann oli Kurbatovile paar korda tahtnud läheneda, aga ta leidis ta papa seltsist ega tahtnud neid eksitada. Ühtlasi oli Osvaldi rind ilusa õhtu tõttu nii täis kevadetundeid, et ta mõrsjat silmapilgukski teistega ei raatsinud jagada. Ja kui Stella viimaks mahti sai Andrei Petrovitši järele ümber vaadata, oli see aiast kadunud. Kurbatovi valgustatud aken maja teisel korral tunnistas, et ta oli pidulõbust küllalt saanud ja oma pessa pugenud — varemini kui ükski muu ja kellelegi head ööd soovimata.

3.

Andrei Petrovitš Kurbatovi pedagoogiline tegevus Riesemanni majas ei alanud midagi vähem kui usaldusväratavalt, vähemalt õpilase isa meelest. See tegevus ei tahtnud nimelt üldse alata. Härra Martin Riesemann pidi pead raputades ja kulmu kortsutades tunnistama, et ta enesele tunniandjat hoopis teisiti oli kujutelnud, tunniandjat, kes tahtis laiska õpilast lühikese ajaga hea sammu edasi viia, teda järeleksamite rahnude vahelt läbi juhtida.

Selle asemel et poissi kohe esmaspäeva hommikul korrapärasteks õppetundideks käsile võtta, läks härra Kurbatov Eberhardiga suurimas südamerahus jalutama; mõlemad tulid lõunaks päris hundi-isuga metsast tagasi ning panid pärast lõunat jälle aegsasti minema, et saabuda alles õhtuks sama tulemusega. Ja see sündis niiviisi ka teisel ja kolmandal päeval. Siis algasid küll õppetunnid seks määratud ja ammugi valmisseatud toas, aga need olid nii lühikesed, see on neid oli nii vähe, et õpilane härra Riesemanni arvates vaevalt raamatuid sai nuusutada. Ning terved pikad pärastlõunad pühendati jällegi luusimisele nurmel, aasal ja metsas, ilma et poisile aega oleks jäetud end järgmise päeva õppetundide vastu ette valmistada, ehk olgu siis, et talle midagi õppida ei antud, mis oli väga tõenäoline. Ja see laisklemine kestis päevast päeva ja tahtis edasi kestagi.

Õpilane oli sedavärki õpetusega muidugi südamest rahul. See rahulolek säras tal silmist, punas ta priskeilt palgeilt ja ilmus ta olekust kooliõpetaja vastu. Eberhard Riesemann ja Andrei Petrovitš said ruttu häiks tuttavaiks ja see tutvus kippus arenema sõpruseks, südamesõpruseks. Eberhard Riesemann, kes pidas iga õpetajat oma isiklikuks vaenlaseks, kes iseäranis sellele tunniandjale, kes tema suvist priiaega tuli kitsendama, laisa õpilase vihkamisega vastu oli astunud, kes oli kavatsenud temale esimesest tunnist peale hambaid näidata, talle ta elu võimalikult raskeks teha ja kel lõppeks nõu olnud võõra üliõpilase kui vaese palgalise peale rikka vabrikandi seisupaigast kõrgilt alla vaadata, — seesama Eberhard Riesemann rippus paari nädala pärast nagu sõber sõbra käsivarrel, viibis alati tema seltsis, kõneles Andrei Petrovitšist suurima aupaklikkusega, ja kui neid

lahutamata seltsimehi kahekesi nähti kuhugi minevat, siis oli õpilase silm ikka õpetaja suu küljes kinni — Eberhard Riesemann ei vaadanud vaese palgatud üliõpilase peale mitte enam a l l a, ta vaatas tema poole ü l e s.

Kuna proua Riesemanni tunded nende nähtuste suhtes jaotatud olid — ta rõõmustas ju südamest, et tunniandja tema pojakese vastu vali polnud, kuna ta teiselt poolt Eberhardi edu pärast muret kannatas —, muutus härra Riesemanni tuju aegamööda seda tusasemaks. Temal läks üliraskeks pidada Kurbatovile antud tõotust end tema tegevusse mitte segada. Ta otsustas viimaks astuda asjale kaudselt lähemale, ehk see samm küll kah käis tema tõotuse vastu. Härra Riesemann võttis poja ühel päeval pihtimisele ja noomingule.

„Kuule, poiss, sa ei õpi ju midagi," algas ta.

„Kuidas nii?" vastas Eberhard. „Ma õpin iga päev."

„Aga ma ei näe kunagi raamatuid su käes, küll aga kõiki muid asju, mis sinu järeleksamitesse ei puutu. Ja millal sa siis ülepea õpid, kui sa terved ja pooled päevad luitad metsas ringi?"

„Ma ei käi ju mitte üksinda, Andrei Petrovitš on kaasas."

„See ei muuda asja. Ma tahan teada saada, millal sa õpid."

„Ma õpin igatahes," ütles poiss häälega, nagu paneks ta isa pärimist imeks. „Ma õpin kodus ja õpin siis, kui olen Andrei Petrovitšiga metsas, või jõe ääres, või külas. Andrei Petrovitš õpetab mind kõikjal. Andrei Petrovitš küsib, ja mina vastan ja ütlen üles."

Härra Riesemanni lai, punane nägu peegeldas suurt imetlust, kui ta hüüdis:

„Aga mis õppimine, mis tunniandmine see siis on — metsas, jõe ääres ja külas! See pole ju — töötamine, vaid mängimine!"

„Ma ei tea," ütles Eberhard helkjal näol ja elavalt, „aga mulle meeldib õppimine sel kombel väga!"

„Seda ma usun," naeris härra Riesemann mõru pilkega. „Mängimine ja laisklemine on sulle ju ikka väga meeldinud! Ma tahaksin aga teada saada, mida sa sel viisil endale pähe kogud, mida on sul sügisel eksamitele viia."

„Kas tead, papa," vastas poiss tõsiselt ja seesmise kindlusega. „Sedaviisi õppides jääb mulle kõik nii hästi meelde, palju paremini kui tunnis, ja raamatud pole enam nii — nii igavad..."

„Muidugi, sest et sa neid võimalikult harva kätte võtad!"

„Aga Andrei Petrovitš teab ju kõik peast ja õpetab peast — just sedasama, mis seisab raamatuis! Raamatuist pähe õppida, üksi raamatuist õppida — kas tead, papa, see on hirmus igav, ja ma ei saa ka mitte kõigest aru. Aga Andrei Petrovitš ütleb peast ja seletab ära, mis ta ütleb, ja see on palju lõbusam. Ja ta küsib nii tihti ja nii mitmel viisil seda, mida ta õpetas, et see meelest ei saa minnagi... Papa, Andrei Petrovitš õpetab hästi, sa võid mind uskuda."

Härra Riesemann väristas pead, väristas ikka jälle pead. Kui tal oleks kindel selgus käes olnud, et poiss sel veidral viisil, nimelt mängides, tõesti midagi omandab, tallele paneb, edasi jõuab, ta oleks Kurbatovi õppemeetodiga vahest leppinud. Aga Eberhard võis ju laisa õpilase kombel luisata, vähemalt aga liialdada. Seepärast võttis ta nõuks Andrei Petrovitši õppeviisi ja selle mõju

ning tulemusi salaja tähele panna, et siis parajal pilgul, kui hädaoht kindel, hoolimata oma tõotusest, isa ja palgamaksja autoriteedi põhjal vahele astuda.

„Kas sa siis nüüd härra Kurbatovile jälle „teie" ütled, nagu mina sind käskisin?" küsis papa Riesemann, kui ta natuke aega endamisi oli aru pidanud.

Eberhard punastas, vaatas maha ja vaikis. Teadis ta ju, mida tähendab teha valju isa käsu vastu.

„Ei," kohmas ta viimaks, kui Riesemann küsimust karedamalt oli korranud.

„Miks mitte?"

„Ma — ma — ei või..."

„Sa ei või? Mis see tähendab?"

Poiss seisis norgus peaga, ta sõrmed näppisid ärevalt vöörihma pannalt.

„Andrei Petrovitš on mulle juba nii — nii väga tuttav... ja ma pahandaksin teda, kui ütleksin talle „teie", sest — —"

„Noh, sest —?"

„Sest ta ise soovis, et ma teda sinataksin."

„Soo! Härra Kurbatovi s o o v i täidad, aga minu k ä s k u ei täida sa mitte! Mind ei karda sa mitte pahandavat!"

„Papa," ütles Eberhard, poolpaluvalt silmi tõstes, „ma püüdsin sinu käsku täita ja ütlesin talle kord „teie". Aga tema vaatas nii — nii võõralt mu otsa ja küsis, kes mind käskinud teda teietada..."

„Ega sa ometi öelnud, et m i n a käskisin? Sa pidasid ometi meeles, mis ma sulle õpetasin?"

„Jaa, ma pidasin meeles... Ma ütlesin Andrei Petrovitšile, nagu sina käskisid öelda: et minu arvates ei

kõlba, et ma oma õpetajale ütlen „sina", et ma häbenen teda sinatada..."

„Ja siis?"

„Siis läks Andrei Petrovitši nägu väga tõsiseks ning kurvaks, ja ta ütles: Eberhard, need pole sinu omad sõnad, mis sa kõneled, need on sinule ette öeldud. Miks sa mulle valet räägid? Inimene ei tohi valetada. Ja sa pead kõnelema, mida sa ise mõtled ja tunned."

„Ja sina vastasid?"

„Ma ei vastanud midagi. Ma olin vait..."

„Miks sa siis ei öelnud, et sind keegi ei käskinud nõnda rääkida?"

„Ma ei võinud, papa... Ta vahtis mulle otsekohe näkku ja ma — ma läksin punaseks..."

„Ja kuidas teie jutt siis lõppes?"

Eberhard vaatas jälle maha, torkis jala otsaga põrandavaipa ja kostis viimaks litsutud häälel:

„Andrei Petrovitš küsis, kas ma teda nüüd jälle hakkan sinatama."

„Sa lubasid muidugi?"

„Jah, papa..."

Härra Martin Riesemann nälpas mõne habemekarva hammaste vahele ja kõndis paar korda, käed püksitaskuisse vajutatud, toas edasi-tagasi. Ta nägu oli pilvine. Ta pahandas poisi ja veel enam tunniandja üle. Eberhard alistus nähtavasti palju ennemini selle võõra inimese mõju ja meelevalla kui oma isa käsu alla; see oli Riesemanni vanema-tundmustele haavav. Ja see võõras palgaline sundis last jätma vanemate käsku tähele panemata, otse selle vastu tegema; see oli Riesemanni peremehe-tundmustele haavav. Ning lõppeks oli ta tusane sellepärast, et Kurbatov ülepea aru oli saanud,

et laps temale ainult vanemate tahet oli väljendanud; härra Riesemann pidi enesele salaja tunnistama, et ta seega oli eksinud Kurbatovile antud tõotuse vastu, ja see haavas tema mehetundmusi, sest tal oli asja Kurbatovit häbeneda.

Ta pidas aru, mida nüüd teha, ja jõudis otsusele, et kõige mõistlikum on Eberhardile ja Kurbatovile — järele anda... Selle sinatamise pärast õpetajaga avalikku vaenu alustada, mille tagajärg vahest Kurbatovi äraminek oleks olnud, — see ei läinud — see ei läinud juba maja rahu ja härra Riesemanni isikliku rahu pärast. Seks polnud asi küllalt tähtis. Kes teab, kas Riesemann pojale oma keeldu oleks avaldanudki, kui mitte proua Riesemann, kurtes temale oma tuska, suure rõhuga mitu korda poleks tähendanud, et „proua Göbler ja terve seltskond" mõistvat niisuguse sinatamise hukka. Avalikule arvamusele alistus aga härra Martin Riesemann ikka iseäranis „seltskondlikes asjus".

„Sa võid minna," ütles ta pojale lühidalt ning karmilt. „Ja et sa härra Kurbatovile ainsa sõnagagi ei hinga, et ma sinuga selle asja üle olen rääkinud!"

Poiss mõistis väga õieti, et tal oli nüüd isa käest luba oma sõpra sinatada, ja tahtis kergendatud südamel ruttu minema panna, aga papa kutsus ta ukse vahelt veel tagasi.

„Pane tähele, mis ma sulle veel ütlen, Eberhard! Sa võid härra Kurbatovit sinatada, niipalju kui tahad, kui te olete kahekesi isekeskis, kui teid keegi ei kuule. Aga kui meil on külalisi või kui me ise kõik koos istume söögilauas, mina ja sinu mamma ja su õed, siis ära seda sõna tarvita! Sa võid ju härra Kurbatovile, kui ta sinuga

teiste kuuldes kõneleb, väga hästi vastuse anda, ilma seejuures „sina" ütlemata... Kas saad aru?"

Poiss sai aru küll. Ta oli seda kavalust häda sunnil juba ise hakanud tarvitama, millest tuligi, et härra Riesemann täna pidi küsima, kas Eberhard oma õpetajat nüüd teietab, kuna ta oma käsu juba varsti pärast Kurbatovi saabumist oli andnud. Eberhard oli söögilauas ja üldse vanemate kuuldes hoolega hoidunud Andrei Petrovitšiga rääkides keelatud sõna suhu võtmast, ja kus ta sellest mööda ei saanud, seal ta oli parem vaikinud. Oma senist näiteosa pidi ta siis isa käsul nüüd edasi mängima.

„Ma saan aru, papa," vastas ta ja lipsas uksest.

Kui härra Riesemann lähemail päevil nägi, et Andrei Petrovitši hooletust- ja laisklemist-edendav õppeviis sugugi ei tahtnud muutuda, et ta köitis oma õpilast võimalikult vähe toa ja raamatute külge, teda seda enam aga harjutas sõltumata ulaeluga, võttis ta nõuks asjale esiotsa diplomaatliku rahu ja tarkusega lähemale astuda.

„Noh, kallis härra Andrei Petrovitš," algas ta ühel päeval, pealtnäha üsna lõbusal tujul, „mis otsusele olete oma õpilase kohta jõudnud?"

„Rahuldavale otsusele," vastas Kurbatov.

„Te arvate, et ta edeneb?"

„Ma mitte ainult ei arva, ma näen seda."

„Kas ta mitte liiga vähe ei õpi? Kas ta mitte liiga palju aega ei raiska?"

„Ei."

„Te ei märka temas laiskust ega hooletust?"

„Ei, ma märkan temas õpihimu."

„Ka mitte tuimust, kõva pead —?"

„Teie poeg ei ole mitte väga andekas, härra Riese-

mann, ta pea ei ole mitte kõige lahtisem, kõige vastuvõtlikum, iseäranis mitte teatavate õppeasjade suhtes; ka mälu jätab soovida; ta on keskpärane õpilane, härra Riesemann, nagu suur hulk läbistikku ikka."

„Aga tema kooliõpetajad heidavad talle just laiskust ning hooletust ette ja väidavad hoopis teie vastu, et tal olevat hea pea ja suured anded."

Viimase lausega luiskas härra Martin Riesemann; Eberhardi suuri andeid polnud veel ükski kooliõpetaja kiitnud, seda väitis poisi isa härra Martin Riesemanni suu kaudu, sest see isa soovis, et pojal oleksid suured anded.

„Võib-olla," vastas Andrei Petrovitš, „minu arvamine oma õpilase kohta on aga see, mis teile ütlesin."

„Aga kõigest hoolimata arvate teda võivat edasi viia?"

„Jaa. Te teate, et ma selle eest lubasin vastutada."

Härra Riesemann heitis laia, tunnistava pilgu Andrei Petrovitši rõugearmilisele näole ning vastu tahtmist roomas talle rinda nagu rahustav tundmus, nagu kinnitatud usaldus.

„Armas Andrei Petrovitš," kõneles ta liialdatud maheduse edasi, „te tähendasite, et mu pojal ei olevat teatavate õppeasjade kohta väga vastuvõtlik pea. Missugused õppeasjad need on?"

„Kõigepealt matemaatika ja kõik, mis on selle ümber ja küljes. Matemaatika on teie poja nõrgim külg ... Te olete oma pojale elukutseks valinud tehnika, härra Riesemann?"

„Iseenesest mõista! Ta peab ju kord juhatama minu ja hiljemini oma vabrikut!"

„Ma kardan, et Eberhardist head inseneri ei saa," tähendas Kurbatov kuival kindlusel. „Kui ma teile tohin

nõu anda, härra Riesemann, siis laske teda minna ülikooli ja õppida midagi muud."

Kuid see mõte oli vabrikandile nii vastik, nii võõrik, nii pöörane, et ta selle tagasitõrjumiseks küllalt tugevaid sõnu ei leidnud. Eberhardi mitte lasta inseneriks saada —? See lükkas ju ümber kõik tema ihad, plaanid, unenäod!

„Andrei Petrovitš," hüüdis ta peaaegu ärevusega, „andke mulle nõu, mis asjas iganes tahate, ja ma olen teile tänulik, kuid selles mitte! Minu poiss peab saama selleks, kelleks ta on määratud, kelleks ta nii-öelda on loodud! Ja heaks masinainseneriks peab ta saama, selle eest tahan ise hoolt kanda. Ta peab õppima, õppima! Ja kui ta õppida ei taha, siis on tal minuga tegemist. Hoolsa õppimisega jõuab inimene igale eesmärgile. Anne ei ole midagi muud kui õppimine, virk õppimine!..."

Ära nähes, et nii kaljukindla otsuse vastu võitlemine oleks asjatu, kehitas Kurbatov kahetsedes õlgu ja lõpetas jutu.

4.

Preili Stella Riesemanni meelest oli, nagu oleks Andrei Petrovitš toonud midagi majja, mida seal enne ei olnud, — värskust.

Ta meelest oli, nagu oleks Andrei Petrovitš avanud kuski ventiili, kust puhus nüüd karge tuulelõhn sisse.

Stellal oli säärane tundmus. Kui talt keegi oleks küsinud millel see tema tundmus põhineb, ei oleks ta vist teadnud seletust anda. Sest Andrei Petrovitš ei andnud enesest majas mingil viisil iseäralikult märku, ta ei

tikkunud kuidagi ette, ei tahes ega tahtmata, ta ei püüdnud end maja ja perekonna seesmisisse asjusse segada, vaid laskis kõik rattad joosta, nagu nad jooksid, ja need, mis ei jooksnud, laskis ta seista. Seejuures polnud ta tagasihoidlik tavalises mõttes, ta ei eraldunud, vaid seisis keset maja olukorda ja majas heljuvat õhuringi, mängis ainult erapooletu, tumma vaatleja osa.

See karge värskus, mille Andrei Petrovitš Stella-preili arvates pidi olema kaasa toonud, sigines siis välja küll tema isikust, selle isiku seesmisist omadusist, mida Stella enam aimas, hingega tundis, kui avalikult nägi. Mida ei ilmutanud Kurbatovi suu, seda arvas Stella välja lugevat tema pilgust, tema palgelt, tema vaikimisest.

Andrei Petrovitši isiku kaudu levitatud värskus polnud Stellale igakord midagi vähem kui lõbus. Nagu inimesele lõbus pole, kui aknast sisse puhuv tuulelõhn ajab toas tolmu üles. Andrei Petrovitš ajas Stella meelest tolmu üles. Tolmu, millega elanikud nii harjunud, mille kasimisele nad ei mõelnud, või õigemini: mida nad sugugi ei näinud. Kui võõras inimene leiab majas tolmu, mida elanikud mitte ei leidnud, kui ta näeb ämblikuvõrku, mida kodakondsed mitte ei näinud, siis tunnevad viimased häbi, ja häbitunne ei ole kunagi lõbus. Kui Andrei Petrovitš pühkis tolmu, pahandas see Stellat. Pahandas teda seda enam, et Andrei Petrovitš leidis nii rohkesti tolmu pühkida, nii rohkesti ämblikuvõrke maha võtta.

See inimene vaikis, ja arvustas siiski. Stella tundis, et ta arvustas. Ja tal näis rohkesti arvustada olevat laitvas mõttes.

Stellal oli mitu korda nõu olnud esitada temale harilik ja nii lähedal seisev küsimus: „Kuidas meeldib teile

meie majas?" Aga ta oli sõna sabast ikka jälle kinni haaranud ja küsimuse alla neelanud. Tal puudus julgus. Ta kartis tema vastust.

Kui Andrei Petrovitš vaatas mõnes toas ringi, kui ta silm käis ühelt asjalt teisele, siis tekkis Stella rinda salaja, aimamisi torkav kartusetunne. Selles toas oli ju kõik korras — korras, nagu kõigis Riesemanni tubades. Ses toas valitses, nagu igas teiseski, see pehmus, mahedus, mugavus, mis teeb elu armsaks, mida inimene soovib, misüle see, kellel seda ei ole, kadedust peab tundma. Ja ses toas oli veel rohkem, mis tavaliselt meeldis, mida tavaliselt armastati, millest tavaliselt suurt lugu peeti: see tuba, ja kogu maja, näitas iga sammu pealt kolme naisolendi ehtivaid jälgi, näitas, et Riesemannil on abikaasa ja kaks tütart, virk abikaasa ja kaks virka tütart. Nende virkus otse sööstis silma, see ei võinud pealiskaudseimalegi inimesele nähtamatuks jääda. Nende virkus oli nii suur, et selle tooteile ruum majas kitsaks kippus minema. Siin majas töötati, ilma et töötajail seda tarvis oleks olnud, ja tööst peab lugu ometi iga inimene. Ja see tuba, nagu kogu maja, oli ehitud, kaunistatud, torendatud niisuguse armsuse ja õrnusega, et tavaliste külaliste süda hakkas igakord uuesti hüppama.

Kui Andrei Petrovitš vaatas säherduses toas ringi, siis arvas Stella-preili tema pilgust lugevat, et see talle ei meeldinud. Temal oli midagi laita. Ja Stella-preili võitles aimusega, et Andrei Petrovitšil on just seda laita, mis kõigile nii väga meeldis, mida kõik nii väga kiitsid ja millest oli Stella-preili teiste õlul isegi nii u h k e. Andrei Petrovitši pilgust oli nagu lugeda, et ta Riesemanni daamide töövirkust laitis või vähemalt mitte kõrgelt ei hinnanud.

See arvamine leidis teisel kombel mõnikord kinnitust. Proua Riesemanni majakord nõudis, et ta ise kui ka tütred pühendaksid teatavad tunnid päevas peenemaile näputöile. Neil tundidel tehti nobedasti tööd. Terrassil või lehtlas, vihmase ilmaga seks määratud toas, heegeldati ja kooti, õmmeldi välja ja maaliti, pilutati, niblati ja punuti, põletati, kullati ja pronksiti. Naabrusest tuli neile vahel prouasid ja preilisid seltsiks, ning siis sai töötav seltskond talgute laadi. Aga proua Riesemann nägi meeleldi, et tütreil oleks ka muul ajal midagi näppude vahel, ja ta oli väga rõõmus, kui sääraseil hetkil, mil Stella ja Riita olid usinasti ametis, juhtus tulema külalisi.

„Ikka ja alati töös, mu daamid!" ütles siis külaline, nagu öeldakse, ja proua Riesemann vastas, nagu vastatakse:

„Jah, minu majas ei tohi keegi laiselda! Kes tööd teeb, ei tee pattu."

Kui nüüd Andrei Petrovitš töötajaist juhtus mööduma, ei lausunud ta mitte ainult sõnagi, vaid Stella-preili veeris oma aimuse varal tema palgelt välja, et tal nende töö ning virkuse kohta iga lugupidaminegi täiesti puudus, ja veel enam: et ta seeüle oma seesmise venna vastu irooniliselt naeris. Sellest tundmusest ei saanud vaene Stella-preili lahti, nii sagedasti kui Andrei Petrovitši pilk neid töö juures riivas ja mõnel nende tootel seisatas.

Sama piinlik tundmus torkis ning kriipis neiu põue, kui härra Riesemann või proua Riesemann, või ka Riita Kurbatovi kuuldes midagi kõnelesid ja viimane seejuures vaikis. Stella kindla aimuse järgi oli see vaikimine arvustamine, ja mitte kiitlik. Sagedasti võis ta ju kui

terane tüdruk kindlasti teada, mida Andrei Petrovitš laitis ning hukka mõistis papa, mamma või õe mõtteavaldustes, ja ta püüdis nagu perekonna au ning intelligentsi seega kaitsta ja alal hoida, et astus kõnelejaile ise vastu ning ajas vaidluse vahel otse teravaks. Kuid palju oli ka asju, mis ta ise leidis korras olevat, mida ta tõeks pidas, mille vastu ta vaielda ei mõistnud, kuna ta venelase näost ometi kindlat eitamist arvas lugevat.

Stella Riesemann hakkas selle mehe vastu midagi tundma, mis seisis vaenule kaunis lähedal. See oli kartja vaen kardetava vastu. See oli nõrgema viha kangema vastu. See oli inimese tige tundmus, kellel on liiga palju iseteadvust, kui et ta heaga teise mõju alla tahaks heituda, kuna ta ometi selge silmaga näeb, et ta selle all juba ongi. Stella Riesemanni pahandas, vihastas, näris, et see inimene nii sageli eitas, mida teised jaatasid, et tal oli hoopis igapäevaste nähtuste, enesestmõistetavate asjade kohta teine arvamine kui muil. Ja seejuures ei suutnud neiu talle ette heita, et ta on näägutamise pärast näägutaja, laitmise pärast laitja, õiguse enda kätte norimise pärast järeleandmatu arvustaja. See arvamine ei hakanud Stella meeles parimal tahtmisel juurduma — ta oli sunnitud sellest inimesest, kõigest oma vaenust hoolimata, kõrgemalt mõtlema. Ja see pahandas teda veel kõige enam.

Stella kartusetunne Andrei Petrovitši vastu ajas esimese idu välja, kui neiu hakkas märkama, mida Kurbatovil korda oli läinud Eberhardist lühikese ajaga teha.

Jaa, mis oli siis selle üleannetu, turtsaka, kangekaelse, laisa ja hooletu õpilasega sündinud? Ta ei tundnud varsti enam muud lõbu kui viibida oma loomuliku vaenlase, oma piinaja seltsis, temale näkku vahtida,

teda kannatlikult kuulatada, temale küsimusi ette laduda ja nendele põnevusega oodata vastust. Eberhard Riesemann, pahemaid võrukaelu reaalkoolis, oli taltsutatud, parandatud, vähemalt seks puhuks. Ja lõppeks pidi Stella-preili ka veel kuulma, et poiss jõuab õppimises edasi, jah, et tal olevat õppimiseks himu, et ta õppimist armastavat!

„Härra Kurbatov," küsis neiu ühel päeval, „kuidas teie seda õieti tegite?"

„Seda võite isegi arvata, preili Riesemann," vastas Andrei Petrovitš. „Ma pole ju mitte mõni imetegija."

„Te mõistsite õppimise poisile huvitavaks teha, aga mil viisil?"

„Väga lihtsal viisil. Esmalt ei koorma ma teda õppimisega liialt, ma ei rakenda teda kindlasti äramääratud ajaks raske vankri ette, ma ei lase talle tema vabaduse kitsendust liiga tunduvaks saada. Teiseks püüan võimalikult mööda saada õppeainete kuivusest, üles leida ja välja pöörata nende huvitavamaid külgi, õppeaineid kõrvu seada tegeliku elu vajadustega, neid elustada praktiliste näidete varal — kus asi annab, ka naljatoonil. See on kõik, ja see kõik on nii lihtlabane."

„Ning poisi usalduse ja armastuse võitsite sellega, et heitsite tema sõbraks ning seltsimeheks?"

„Ka see on enesest selge."

„Ja kõigeks selleks jätkub teil kannatust?"

„Miks mitte, kui see mind huvitab, ja ma tähendasin teile juba kord, et ma kasvataja-ametit armastan."

Nad seisid kahekesi ühes ruumis, mis oli osalt mõlema preili kirjutuskamber, osalt raamatukogutuba. Paar valkjat, peenesti nikerdatud kirjutuslauda, kõigi tarbeasjadega kaetud, seisis akende all, avar klaaskapp seina

ääres oli iluköites läikivate raamatutega täidetud ja suurt ümmargust lauda diivani ning pehmete taburettide vahel katsid saksakeelsed ajakirjad ja ajalehed.

Kuna Stella Riesemann Kurbatovi vastuste üle nagu mõttesse sattus või uusi küsimusi ette valmistas, oli Andrei Petrovitš raamatukapi ette astunud ning laskis pilgu läbi klaasi raamaturidadest üle käia, lugedes nende kuldseid nimesid köidete selgadelt. Ta viibis esimest korda ses ruumis. Paar korda oli ta üle ukse sisse vaadanud, aga nähes esimesel puhul Stellat ja Riita-preilit kirjutuslauas, oli ta tuba neiude erakambriks pidanud ja sellest hoidunud, kuni ta täna, sattudes vanema preili Riesemanniga kõrvalolevas saalis jutusse, tema seltsis poolkogemata siia sisse astus.

Andrei Petrovitš pöördus raamatukapi juurest varsti ära ja hakkas silmitsema lugemislaual segamini visatud ajakirju. Kapp ja laud pakkusid ühetaolist, kodanikumajades nii harilikku vaimuvara. Esimeses valitsesid peale mõne saksa klassiku, kelle seas muidugi Schiller, Goethe ja Lessing ei puudunud, iseäranis Marlitt, Werner, Heimburg, Schubin, Perfall, Ompteda, pastor Funke jne. Laual puhkasid kodanlikus rahus üksteise peal ning kõrval nõndanimetatud perekonna-ajakirjad, mis toidavad endid sama liiki kirjanikkude suletöödest, nagu: „Ueber Land und Meer", „Daheim", „Die Gartenlaube", „Moderne Kunst", parun Grothuss'i ajakiri „Für Herz und Gemüth", „Der Türmer" jne., siis mõned moe- ning naiste majapidamislehed ja lõppeks kohalik saksa päevaleht ning „Düna-Zeitung", „St. Petersburger Zeitung" ja üks väike kiriklik leht.

Stella Riesemanni pilk järgnes Andrei Petrovitšile kapi juurest laua juurde ja viibis uurides tema näol, ta sil-

madel ja suul. Preili Riesemann tundis ju jälle kord, et Kurbatov arvustas, ja ta aimas, et tema arvustus polnud kiitlik. Ja nüüd, kui venelane pööras näo laialt tema poole ja jäi nagu tumma küsimusega tema otsa vaatama, — nüüd teadis Stella-preili selgesti, mis otsusele oli Andrei Petrovitš jõudnud Riesemannide raamatukogu ja lugemislaua kohta.

„Kas te ka midagi muud loete?" küsis Kurbatov.

„Ei," vastas Stella meelega lühidalt ning karmilt, sest tal oli elav tung sellele igavesele näägutajale küüned vastu sirutada. „Kas sellest teie arvates küllalt ei saa?"

„Küllalt ei saa?" kordas Andrei Petrovitš. „See on seejärele, millised nõuded, vajadused on lugejal."

„Kas arvate siis, et need raamatud ja ajakirjad seal minu nõudeid ja vajadusi ei täida?"

„Jaa, seda tahaksin arvata."

„Mispärast?"

„Sellepärast, et see lugemisvara siin ei ole küllalt tuumakas."

Stella näo üle lendas kerge puna.

„Aga kui ta on minu meelest tuumakas küllalt?"

„See ei või õige olla. Ma arvan teid veidi tundvat. Oelge mulle, preili Riesemann, kas te neid asju siin lugedes vahel tüdimust pole tundnud ja igatsust millegi — millegi muu järele?"

Stellal oli neid tundeid tõesti vahel olnud, eriti paaril viimasel aastal. Ta oli ju nii palju neid romaane ja novelle lugenud, mis kõik nii ühel viisil algavad, ühel viisil lõpevad, ühel viisil „köidavad" ja pärast lugemist ühel viisil meelest lähevad. Aga et ta tahtis võidelda, et opositsioonivaim tema peale oli tulnud ja et tal suur himu oli seda parandamatut paremteadjat õrritada,

üldse kõnelema, kõneldes arvustama sundida, siis ta jättis tõe keele alla ja kostis tõsiselt:

„Ei, härra Kurbatov, ma loen kõiki neid asju seal isuga. Nad on ju minu arvates ilusasti kirjutatud."

Andrei Petrovitš astus, nagu tahaks ta neiule kindlamalt näkku vaadata, temale paar sammu ligemale.

„Kas te palju loete, preili Riesemann?"

„Kaunis palju."

„Ja ikka neid asju seal?"

„Seda ütlesin juba."

„Ja teile ei asu mitte vahel rinda nagu tühjusetunne, teie ei tunne keelel mitte nagu magedust? Teil pole mitte soovi vaheldusek maitsta saada ka midagi uut, midagi teist, midagi, mis sellest seal kuidagi lahku läheb?"

„Ei."

„Preili Riesemann, mul on raske teid uskuda! Kui teie ka oma aje ja isu kohta lugemise suhtes selgusele pole jõudnud — ja seda ei pane ma imeks —, siis peaksite ometi aimamisi, tajumisi mingit puudust märganud ja isu parema järele tundnud olevat."

„Miks te seda arvate?"

„Ma arvan seda teie terase, ärksa vaimu pärast. See lendleb vahel harilikust piirist üle ja vahel ka kõrgemale. Ma olen seda enam kui üks kord tähele pannud. Te nõuate igatahes rohkem vaba ruumi kui teie õde."

Stella silmas lõi midagi läikima; ta tundis uuesti sooja voolu oma põskedes ja, et selle kuma varjata, hakkas naerma.

„Tänan meelitava arvustuse eest," vastas ta sunnipärasel naljatoonil, „aga ma ei teadnud tõesti mitte, et küünin vaimu poolest tavalisest tasemest kõrgemale. See ei või ka mitte õige olla, sest, nagu näete, lepin ma

just sellesama vaimutoiduga, nagu minu õde ning vanemad ja see terve seltskondki, kellega läbi käime. Neid raamatuid ja ajakirju leiate igast haritud majast, nad on otse niisuguste lugejate tarvis kirjutatud, nagu meie oleme. Te näete, ma pole teistest oma maitse, nõuete ja soovide poolest mitte eraldunud, millest selgub, et ma pole kuidagi teisem kui teised."

„Kelle valiku järgi ostetakse ja tellitakse teie lugemisvara?" küsis Andrei Petrovitš, vahtides niisuguse pilguga neiu peale, nagu võitleks ta sisemise hämmastuse ja võõristusega, nagu oleks tema kindlaks peetud arvamustes midagi segi läinud.

„Enamasti mamma valiku järgi," kostis preili Riesemann.

„Ja lugu on ikka nõnda olnud?"

„Ikka."

„Teie ema paneb rõhku muidugi lugemisvara kõlblale ja kristlikule sisule ning valvab selle üle, et midagi majasse ei juhtu, mida ei peeta moraalseks?"

„Enesestki mõista."

„Preili Riesemann, kas te pole midagi s a l a j a lugenud, midagi, millest teadsite, et see on keelatud?"

Stella lõi silmad maha ja tõstis nad siis ruttu jälle üles; ta oli kohmetu, sest et ta aru ei saanud, kuhu teine selle küsimusega sihtis.

„Miks te selle järele pärite?"

„Mul oleks huvitav seda teada saada. Kas te ei soovi vastata?"

„Miks mitte! Jah, ma olen mõnd raamatut ema teadmata lugenud."

„Vaadake! Siis otsisite o m e t i midagi muud, kui see on, mida sisaldavad teie raamatukogu ja ajakirjad! Ja

teie tahtsite seda tungi varjata, maha salata! ... Aga ma usun, preili Riesemann, et te mulle meelega tõtt ei rääkinud. Teie ei mõtle mitte nõnda, nagu ütlete."

Vahest oleks Stella oma seisupaika veel edasi kaitsnud, kui mitte Andrei Petrovitš nii tõsiselt, peaaegu etteheitlikult ta otsa poleks vaadanud. Kurbatovile näis haiget tegevat, et tema vastane, nagu ta aru oli saanud, vehkles ainult silmakirjaks. Ja korraga tuksatas neiu hingest midagi läbi, mis talle nõu andis see mäng lõpetada, näokate langeda lasta ja otsekohene olla inimese vastu, kes ilmutas tema isendile osavõttu.

„Härra Kurbatov, ma tahan teile osalt õiguse anda," ütles preili Riesemann pärast väikest vaheaega, kuna ta ühel taburetil kergelt istet võttis, võideldes silmapilk nagu häbeliku kohmetusega. „Ma pean tunnistama, et see lugemisvara seal läheb mulle vahel igavaks, ma leian nimelt, et neis raamatuis ja ajakirjus sageli tõtt ei räägita, nagu m e e l e g a tõtt ei räägita."

Kurbatov istus ruttu teisele sinisele taburetile neiu vastu. Ta näole oli ilmunud põnevusega segatud helkjas läige.

„Kas ei ole teie meelest, preili Riesemann, nagu oleks see, mida need kirjanikud kirjutavad, tellimise peale kirjutatud? Kas teil ei tule meelde maalijad, kes püüavad igast näost maalida i l u s a t pilti, teades, et see maalitavale meeldib, et suurem hulk tellijaid seda just soovib?"

„Jaa," vastas Stella. „See on seesama, mida ma meelega nimetasin ebatõe rääkimiseks. Ma leian ilustamist, ikka jälle ilustamist, ja et seda ilustamist toimetatakse tahtlikult, kavatsetult, läbipaistva nõu ja plaani järgi, et tõele tõmmatakse parema teadmise vastu kate peale — see tõukab ära."

„Millest märkate siis seda ebatõde, seda tõevastast ilustamist?" küsis Andrei Petrovitš, kelle põskedele hakkasid kerged punakad täpid ilmuma.

„Millest ma seda märkan? Ma näen ju inimesi ja elu! Need pole mitte nõnda, nagu neid meie raamatuis enamasti näiliku realismiga kujutatakse. Aga ma pean teile tunnistama, et ma neid raamatuid siiski suure õhinaga olen lugenud ja mõnda loen veel praegugi."

„Hoolimata sellest, et teie leiate neist võltsitud tõde, tõevastast kaunistamist?"

„Jaa. Kas teie seda ei usu?"

„Ma usun seda. Aga kust see küll tuleb?"

„Seda ma ei tea."

„Vahest sellest, et teil raamatuid ei ole?"

„Võib-olla."

„Lubage, et ma teile veel ühe põhjuse nimetan," ütles Andrei Petrovitš, nihkudes oma istmega neiule lähemale. „See põhjus on järgmine: teile, preili, meeldivad ka kaunistatud pildid. Neid peab ainult osavam käsi kaunistanud olema. Te vaatate meeleldi „ilusat" maali. Seda vaadates unustate tema ilustuse — te unustate, et selle ilustusega on tõde kinni kaetud, et meelega on ebatõtt räägitud. Kas pole küllalt inimesi, kellele meeldib ilus kirju muinasjutt, ning selles on tegelikult ometi kõik ebatõde. Ja kas teate, preili Riesemann, mispärast meeldib teile mõni osavasti ilustatud pilt?"

„Noh?"

„Sest et see on teie oma pilt, teie oma ilustatud pilt... See pilt meelitab teid, teid ennast."

„Kuidas te seda mõtlete?"

„Ma mõtlen seda nõnda. Teie tähendasite, et neid raamatuid ja ajakirju seal loeb kogu seltskond, kellega teie

ja teie omaksed läbi käivad, ja et nad just sellele seltskonnale on kirjutatud. See on õige. Me teame aga, et inimene, kes laseb ennast maalida, kes tellib oma näost pildi, sellel meelsasti „i l u s" tahab olla, ilusam, kui ta tõepoolest on. Maalija maalibki niisuguse pildi. Tema kasu nõuab, et ta täidaks tellija soovi. Kirjanik on seltskonna maalija. On ta tellitud maalija, on ta maalija, kes vaatab kasu peale, ühendavad teda tellijaga pealegi seltskondlikud sidemed, siis maalib ta seltskonnast, see on oma tellijast, võimalikult kauni pildi. Pilt muidugi meeldib tellijale, see on seltskonnale, sest et see teda meelitab. Ja ta meeldib seda enam, mida osavamini ta on ilustatud. Mis meeldib aga kogu seltskonnale, see meeldib ka selle seltskonna üksikule liikmele, kes ennast tema süles vähegi tunneb kodus olevat, kes käib temaga käsikäes, kelle arvamused, tundmused ja huvid on ühised seltskonna omadega... Preili Riesemann, teile meeldib mõni osavasti kirjutatud ebatõsine raamat sellepärast, et ta kujutab meelitavalt teie seltskonda ja teid ennast."

Stella vaatas laial, mõtleval pilgul Andrei Petrovitši otsa, kelle äkitselt ilmunud kõneelavust ta näis imeks panevat.

„Kas te ei tee mulle ülekohut, härra Kurbatov?" ütles ta siis. „Teie kuulsite, et ma tunnistasin tõe katmise, meelega ebatõe rääkimise kirjanduses puuduseks, mõistsin kui halva vea hukka. Sellest selgub ju, et mulle meelitamine, ilustamine mitte ei meeldi, et see mulle vastik on, et ma seda ei salli."

„Teie ei salli oma parema maitse tõttu vaid e b a o s a v a t ilustamist, liiga pakse värve, jämedat kirjanduslikku käsitööd. Peene kunstitöö vastu, millel on sama

eesmärk, pole teil aga midagi, sest muidu ei leiaks te lõbu niisuguse raamatu lugemisest."

„Te arvate siis, et ma ei suudaks laitvat arvustust enese ja oma seltskonna suhtes kannatada, et mulle meelitus, ilustus, ebatõde südame põhjas siiski rohkem meeldivad kui loomu- ja tõetruudus?"

„Ei, preili Riesemann, seda ma ei arva," vastas Andrei Petrovitš kindla rõhuga. „Küll tunneksite teie laitva arvustuse üle tuska, see pahandaks, torkaks ja haavaks teid esiotsa, aga teie suudaksite teda kannatada ja — kes teab, kas ta ei hakkaks varsti meeldima, kas te viimaks ise ei õpiks arvustama! Ma arvan seda peaaegu tohtivat loota."

„Aga mil kombel peaksin siis jõudma niisugusele meelepöördumisele ja uuestisündimisele?" küsis Stella naeratusel, milles polnud irooniat.

„Mõelge ise järele," kostis Kurbatov samuti naeratades.

Vaikides vahtis Stella natuke aega aknast aeda, kus kaunis kange tuul kõigutas puude latvu, siis pöördus järsu küsimusega Kurbatovi poole: „Andrei Petrovitš, mida t e i e siis õieti loete?"

„Võtke vaevaks, tulge minu tuppa ja vaadake," vastas üliõpilane.

„Kas annate mulle mõne raamatu lugeda?"

„Hea meelega, preili Riesemann. Kuid teie mamma —?"

„Ärge unustage, et olen nüüd täisealine," naeratas Stella. „Ma pühitsesin oma kahekümne esimest sünnipäeva, kui teie saabusite. Pealegi olen alati nii sõnakuulmatu laps olnud, et mamma peab mind parandamatuks ja laseb mind nüüd tihti teha, mida ise tahan... Tulge, Andrei Petrovitš, ma sooviksin teie raamatuid

kohe näha saada! Missugune tore mõte saada kah selliseks halastamatuks arvustajaks, nagu teie olete!"

Ja Stella-preili hüppas peaaegu äreval elavusel püsti.

„Miks te nimetate mind halastamatuks?" küsis Kurbatov, tõustes samuti istmelt.

„Kas te siis seda ei ole? Kas on meie majas midagi, mida te mitte laitvalt ei arvustaks? Kas arvate, et see minu eest varjule on jäänud? Muidugi, te teete seda tummalt, oma pea sees, k õ n e l e m i s i kuulen teid täna esimest korda arvustavat. Aga ma näen kõik ja tean kõik, ja mul oli ammugi nõu teid seepärast käsile võtta, teiega võitlust alustada, teie vastu maja, perekonna ja seltskonna au eest vapralt välja astuda . . ."

„Siis tehke seda, preili Riesemann!" hüüdis Andrei Petrovitš lõbusal tujul. „Mind ei huvita miski rohkem kui vaimne võitlus aateliste asjade pärast!"

Nad astusid biblioteegist välja ja ruttasid trepist üles — Kurbatov ees, Stella tema kannul. Kui Andrei Petrovitš avas maja teisel korral, mille eeskojas ainustki inimest polnud näha, oma toa ukse, viivitas äkitselt preili Riesemann sisse astumast. Ta pilk lendas viiksti ringi, nagu kedagi otsides.

„Olge nii lahke," ütles üliõpilane, kes juba üle läve tuppa oli astunud, tagasi vaadates.

„Kas — kas Eberhard ei ole üleval?" küsis Stella-preili, ja ta nägu avaldas nagu järsku tekkinud sisemist kitsikust.

„Eberhard? Mis te Eberhardist soovite?"

„Ei — nii muidu . . ."

„Preili Riesemann, kas te vahest ü k s i n d a ei —?"

Andrei Petrovitši poolelijäävast küsimusest kuuldus ja tema pikaks venivast näost paistis midagi, mis ajas

Stellale äkilise puna põske. Kähku astus ta uksest sisse. Kurbatov sulges selle.

Kui nad nüüd teineteise kõrval pikerguses ruumikas kambris edasi astusid, riivas Andrei Petrovitš kõrvalt neiu naiivset profiili. Stella ei näinud seda vaadet, aga ta tundis, et see avaldas imestust, võõristust või midagi sarnast. Sellele inimesele näs olevat arusaamatu, et noor neiu häbeneb üksinda meesterahva korterisse astuda, et see on talle kombeliselt vastumeelne...

Stella ootas, et Kurbatov teeb tema kartliku viivitamise kohta mingi tähenduse, aga kui seda ei sündinud, otsustas neiu oma kohmetust võita või tema eest igal viisil varjata. Ei tea, kuis see tuli, aga Stellal oli korraga tundmus, nagu oleks ta oma häbenemisega ülekohut teinud, nagu peaks ta nüüd oma häbenemist häbenema, nagu oleks ta Andrei Petrovitšile jälle asja andnud laitvaks arvustamiseks. Ja Stellal oli tundmus, nagu oleks ta otsekohe Andrei Petrovitšile ühekohut teinud.

Nagu püüdes neid vastikuid tundmusi enesest maha raputada, sammus ta Kurbatovi ees ruttu mitmelaualise poleeritud riiuli juurde, millele üliõpilane oma rohke raamatuvara hoolsal korraldusel üles oli ladunud.

„Aiva teadus ja poliitika!" hüüdis Stella Riesemann, kui ta riiulilt mõne raamatu oli võtnud ja nende kaaned järgemööda lahti löönud, et neid siis jälle poolpettunud ilmel tagasi panna.

„Seal leidub ka ilukirjandust," tähendas Andrei Petrovitš. „Kuid mis on teil teaduse ja poliitika vastu, preili Riesemann?"

„Aga see pole ju midagi minusugusele, härra Kurbatov!"

„Teiesugusele?"

„Jaa: naisele."

„Miks mitte naisele?"

Stella lõi silmad küsivalt tema peale, siis korraga vilksas tema pilgust nagu arusaamiskiir.

„Ma tean ju, et on naisi, kes seesuguste asjadega tegemist teevad," ütles ta. „Ma olen ju mõndagi õpetatud naistest ja poliitikat tegevatest naistest kuulnud ning siit ja sealt nõndanimetatud naisküsimuse ja naisliikumise üle lugenud. Aga, Andrei Petrovitš, mis puutuvad need asjad siis minusse? Mida peaksin mina nendega peale hakkama?"

„Miks siis mitte t e i e?"

„Te teate ometi, et olen vabrikant Riesemanni tütar ja lähen varsti mehele. Kuhu peaks küll kaupmees Göbleri proua minema teaduse ja poliitikaga? Minu „k ü s i m u s e d" on ju nii lihtsad, nad keerlevad kõik ainult koduste asjade ümber, ja minu „l i i k u m i n e" mahub elutoa ning köögi ja —" preili Riesemann lõi pilgu maha — „ja hiljemini vahest veel ühe toa vahele täiesti ära."

„Aga need asjad peaksid teid vähemalt huvitama, preili Riesemann!"

„Mispärast?"

„Juba sellepärast, et nad puutuvad teie soosse."

Stella lehitses ükskõikselt üht venekeelset raamatut ja oli mõttes.

„Vahest nad huvitaksid mind, vähemalt h a k k a k s i d mind huvitama, aga mul pole ju mahti nendega tegemist teha, mul ei jää seks aega, ei nüüd ega edaspidi."

„Te peaksite enesele aega võtma, preili Riesemann. Seda on tingimata tarvis, kui —"

„Noh, kui — ?"

„Kui teie arvustajaks tahate saada, koguni veel halastamatuks arvustajaks," naeratas Andrei Petrovitš. „Või arvate, et arvustaja läbi saab ilma teaduseta, ilma elunähtuste ja avalikkude olude teoreetilise tundmiseta?"

„Aga see oli ju enam nali, härra Kurbatov! Ja meie pidasime, all sellest kõneldes, ainult ilukirjandust silmas. Te tahtsite mulle anda romaane lugeda, milles kujutatakse elu ja inimesi õigemini, tõepärasemalt, erapooletumalt kui neis raamatuis, mida mina senini olen lugenud."

„Nali, preili Riesemann? Teie tegite ainult nalja? Teie ei soovi siis mitte õppida arvustama, mitte harjuda selgema, teritatuma ja sügavamale tungiva silmaga maailma ja inimeste peale vaatama?... Jaa, aga siis pole teil ju ka õiglasemat ilukirjandust vaja! Mis te sellegagi siis peale hakkate? Mistarvis astuda siis esimest sammu, kui teada on, et käik jääb tegemata? Kas te siis olete poolikute ettevõtete sõber, preili Riesemann?"

„Ma ütlesin teile juba, et mul võimalik pole tervet käiku kaasa teha, ja et mul ei ole seda ka tarvis. Ilukirjandust loen lõbuks. Kaugemale ja sügavamale ma ei või ega soovi minna."

„Ajapuuduse pärast?"

„Jah, ajapuuduse pärast."

„Ja ometi arvasite, et teid need kaugemad ning sügavamad asjad võiksid huvitada!"

„Jah, kui mahti, kui aega oleks!"

„Soo, preili Riesemann! Nüüd siis jõuame lähemale teie nii tähtsa ajapuuduse juurde! Mina väidan, et teil on aega küllalt, et teil on liiga paljugi aega, nii palju, et teil jätkub teda raisata. Ja ka suurkaupmees Göbleri abikaasal saab olema palju aega, rohkem kui tuhandeil

teistel naistel, kes siiski mahti leiavad tegelda avalikkude asjadega, üldsusega... Mille peale teie aeg siis õieti kulub, preili Riesemann? Lubage, et ma teile seda otsekoheselt ütlen. Teie aeg kulub ära rõivastumise ja ehtimise, õmbleja ja kübarategija juures käimise, võõrsilolemise ja võõraste vastuvõtmise, rattasõidu ja ratsutamise, jalutamise ja jutuajamise peale..."

„Ja minu igapäevane töö, härra Kurbatov?" hüüdis Stella-preili kulme kõrgele tõstes.

„Teie töö? Teie mõtlete oma igapäevast näputööd ema ja õe seltsis? Kas teate, preili Riesemann, selle töö võiksite rahuga tegemata jätta..."

„Kuidas?"

„See ei ole töö, see on sport. Ta ei ole ka sport, ta on ajaviide. Ta pole ka ajaviide, ta on — palun vabandada — aja surnukslöömine. Mul ei ole spordi vastu midagi. Mul pole ka ajaviite vastu midagi. Ma nõuan aga, et spordil kui ka ajaviitel oleks mingi mõte, mingi sisu, mingi väike otstarve..."

„Ja meie näpu- ja käsitööl ei ole seda mitte?"

„Ei. Juba ammugi mitte enam!"

„Mis see tähendab: juba ammugi mitte enam?"

„Mõte ja otstarve oli teie tööl siis, kui teie tema tooteid veel vajasite, ehk nende toodete seas küll palju neid on, mida üldse tarvis pole. Nüüd aga, kus teie maja on nendega üleni ehitud, otse üle koormatud, — nüüd puudub sel tööl mõte ja otstarve, nüüd peaks tema asemele tulema midagi, mis pole mitte nii asjatu, ehk olgu siis, et te niisugust tööd mitte üksnes endile ei tee."

„Meie ei tee teda ka mitte üksnes endile," hüüdis Stella-preili, kelle õrnadel põskedel tulid punakad ärevuseõilmed nähtavale. „Me annetame rohke osa oma too-

teist heategelikuks otstarbeks — neid müüakse paar korda aastas vaeste heaks peetavail basaaridel. Nii on meie tööl minu arvates üsna hea ja tulus mõte ning otstarve."

„Ooh, need heategelikud basaarid!" hüüdis Andrei Petrovitš, ja esimest korda kuuldus tema nii asjalikust tagasihoidlikust kõnetoonist nagu põlglik pilge. „Mida inimesed, kel tööd ei ole või kes püüavad pälvida odaval viisil teatejja nime, oma lõbuks kõik välja ei mõtle!"

„Oma lõbuks?"

„Milleks siis, preili Riesemann? Kas see pole teile selge? Kas on siis niisugune heategelik näitemüük midagi muud kui lõbupidu, millele ainult heategelik inimesarmastuse mantlike ümber riputatakse — silmakirjaks endale ja teistele?... Kas poleks palju lihtsam, praktilisem ja õiglasem aidata vaeseid otseselt rahaga? Mistarvis siis see otsitud ringtee vabrikandi, kaupmehe, omade näppude ja basaarisaali kaudu?"

„Teil on õigus, Andrei Petrovitš," ütles Stella järsult, ja ta pilgust hüppas see elavussäde, mis tekib, kui inimene kuuleb oma arvamist teise suust. „Ma olen basaaride üle vahel järele mõelnud ja umbes samasugusele otsusele jõudnud. Aga teie soovisite, et meie oma kodust tööd ei teeks mitte üksnes endile, vaid ka teistele, või nüüd, kus meie ise seda enam ei vaja, vist küll ainult teistele. Mil viisil peaks see teie arvates sündima? Kellele peaksime tööd tegema?"

„Tehke töö neile, kel seda tarvis! Ja tehke niisugust tööd, mida tõesti tarvis on!"

„Lähemalt, härra Kurbatov!"

„Preili Riesemann, teie töötate ometi vabatahtlikult, omaks lõbuks ja ajaviiteks, teie ei taha seeläbi midagi

teenida, sest teil pole seda vaja; teie töötate, nagu praegu kuulsin ja nagu ise võisin arvata, osalt heategevaks otstarbeks. Te tahate midagi annetada, ära kinkida, oma küllusest midagi teistele jagada. Muidugi neile, kel on puudus. Tehke seda, aga tehke seda siis ometi sihilikult, praktiliselt, tarbekohaselt! Kinkige oma töö saadused otseselt vaestele, ja valmistage ainult niisuguseid saadusi, mida vaesed võivad tarvitada. Nende töödega aga, mida saadate näitemüügile, ei teaks vaesed midagi peale hakata."

Stella oli Kurbatovi laua ääres istet võtnud ja toetas oma kahusse kalduva ruuge pea käe najale.

„Basaarid on aga kord olemas ja meie üksi ei suudaks neid kaotada," ütles ta pilvisel ilmel. „Ka käiakse meile nii väga peale, pitsitatakse andisid välja — te teate ju, kuidas on lugu niisuguste asjadega..."

„Ma tean, aga ka siin leiaksite õigema tee," ütles Andrei Petrovitš. „Andke basaariannid neile teha, kel on tööst puudus ja kes toidavad tööga oma pead! Seega teeksite head, mida ju teha tahate, ja võidaksite ühtlasi aega, millest teil nii suur puudus pidavat olema. Te võidaksite endale aega huvitavama tegevuse tarvis, preili Riesemann, või leiate teie niisugusest näpu- ja käsitööst küllalt huvitust?"

Stella raputas ägedasti pead ja hakkas naerma.

„Ei, härra Kurbatov! Ma tahan õiglane olla ja teile tunnistada, et see töö on mulle vastumeelt, et ma nean teda vahel põrgu põhja! Ma olengi laisim ja hooletuim tööline kõigi meie tutvuskonna naiste ja neidude hulgas — muidugi mamma suureks kurvastuseks — ning haun iga päev uusi plaane, kuidas tööaega lühendada või tööst üldse eemale pääseda. Seepärast on mul ka nii

sagedasti peavalu või kõige tarvilikum näpp haige... Vaadake siia!"

Ja Stella-preili sirutas naerdes esimese sõrme välja, mida ümritses poolest saadik valge nahkkinda sõrmik.

„Te küsite vahest, miks ma end sellest vastikust ajaviitest üldse ei vabasta," jätkas preili Riesemann tõsiselt, kui ta nägi Kurbatovi pilku nagu kahetsedes enda peale vaatavat. „See pole aga sugugi kerge. Minu ema paneb suurt rõhku niisugusele tegevusele. Ja isa samuti. Nad leiavad selle vooruse ja hea kombe hoidmiseks tarviliku ja ühtlasi jumalale meelepärase olevat, sest et osa meie tööst kannab heateo ilmet. See on eriti minu jumalakartliku mamma kindel arvamine. Meie töötamine on mu vanemate meelest üks osa majakorda. Ja majakorda kummutada — kas teate, see nõuab julgust, jõudu ja võitlust; sünnitaks see ju otsatut tüli ja pahandust. Mul seda julgust ja jõudu siiani pole olnud. Ka trööstin ennast mõttega, et saan ju varsti iseseisvaks ja säärasest orjusest valla. Minu majas, Andrei Petrovitš, saab sellist aja surnukslöömist vähem olema..."

Kurbatov pidi Stellale esitama küsimuse, kuidas siis nii rikkas suurkodanikumajas, nagu vabrikant Riesemanni oma, säherdune väikekodanlik töötegemisõhin õieti on tekkinud, nii moeks ning kombeks saanud; aga ta jättis selle tegemata, sest vastus seisis nii lähedal, et ta selle isegi sedamaid kätte sai.

Härra ja proua Riesemann olid väikekodanikud olnud ja väikekodanikkudeks jäänud, ka muutunud oludes. Nad olid käsitöölise-seisusest võrsunud, esimene sellina, teine meistri tütrena, ning oma uude, kõrgemasse õhkkonda endise ümbruse kombed, arvamused, tõekspidamised, elulõhnad teatava määrani kaasa toonud. Mida

nad uut olid omandanud, see kattis ainult kerge särjesapikorrana kõike vana, oli ainult välispidine. Väikekodanlikul alusel põhines nende kodune eluehitus, nende perekondlik ja seltskondlik majakord, nende isiklik meele- ja karakteriolu. Selles juurdus härra Riesemanni tüse rahauhkus, mis tuleb põlise suurkodaniku juures ainult peenel, kaetud kujul nähtavale, ning proua Riesemanni meelega silmade ette lükatud töövoorus ja vagadus, mille asemel tarvitatakse päris rahamaailmas muid hiilgevahendeid. Sellest tekkis Riesemanni abielupaari visa kinnipidamine väliseist tähtsuseta kombeist, kuna nad iseeneste tehtud suurtest seltskondlikest kombe- ja maitsevigadest arugi ei saanud, iseäranis härra Riesemann mitte. Sellest tärkas ka Riesemannide väiklane ihnsus pisiasjus, mida Kurbatov sageli havatses, ning nende lahtine käsi kulutamises, millel otstarbeks oli neid seltskonnale lasta silma paista. Mõjuvaks, hiilgavaks esindamiseks oli Riesemanni kukkur alati avatud, aga köögitüdruku palga juures võis härra Riesemann viiekümne kopika pärast juudi visadusega tingida.

Oma esindamisõhinas vaatasid mõlemad hoolega sellele, et nad ise ja nende lapsed kannaksid uhkeid rõivaid ja ehteid, et neist selles asjas keegi ette ei jõuaks ja et nad võtaksid osa lõbudest, mida harilikult maitses suurmaailm ja mis olid „moes". Riesemannid tegid reise välismaale, nagu kuulis Andrei Petrovitš nende jutust; neil oli teatris oma loož; korrapäraselt käisid nad „kuulsamail" kontsertidel; Stellal, Riital ja Eberhardil peeti ratsahobuseid ja rattaid ning papa Riesemannil oli nõu tellida iseendale välismaalt auto, sest ratsutamisega ei saanud ta hästi toime.

See kõik oli suurkodanlik särjesapp, mille õhukese

korra all — tikiti, õmmeldi, heegeldati, punuti, pilutati, palvetati ja toatüdruku palgast kümme kopikat maha tõmmati, kui ta veeklaasi oli katki teinud; väga väikekodanlikud sõimusõnad veel pealekauba...

„Noh, preili Riesemann," ütles Andrei Petrovitš, kui need mõtted ta peast olid läbi käinud, „kas oleme siis nüüd selgusele jõudnud, et teil aega peaks jätkuma ka muude asjade jaoks, kui need on, mis täidavad teie elu praegu?"

Stella vaatas üles ühe raamatu pealt, mida ta lugema oli hakanud.

„Jaa, Andrei Petrovitš," vastas ta. „Minu enesevabandamine oli ka enam silmakirjaks — ma tahtsin vastu vaieldes ainult teada saada teie kriitilist arvamust, et seda võrrelda tundega, mis on mul enesel oma igapäevase tegevuse ning ajaviite tõttu ja mis mulle mõnikord vägisi peale tükib."

„Ja see tunne on?"

„Et ma midagi ei tee. Et teen tühja. Et raiskan aega. Et ma aga midagi tegema p e a k s i n, et südames nautida rahulolu enesega, et tunda tühjuse asemel täiust..."

Andrei Petrovitš istus laua äärde preili Riesemanni vastu. Ta silmad läikisid ja põsed punetasid.

„Stella Martõnovna," — Kurbatov, kes kõneles neiuga muidu ikka saksa keelt ja kutsus teda seejuures „preiliks", nimetas teda esimest korda nõnda — „Stella Martõnovna, te ütlesite praegu midagi, mida ma teilt ootasin. Jah, ma ootasin teie suust niisugust tunnistust. Ja siiski panen seda nüüd imeks... Te tunnistate oma senise töö ja ajaviite tühjaks, ja siiski võisite teaduse ja poliitika põlglikult haigutades riiulile tagasi panna!"

„Kas ma siis s e l g u s e l olen enese, oma tunnete ning

tahete kohta!" hüüdis Stella Martõnovna peaaegu kirgliku häälekõlaga. „Ma koban ju pimedas, ma otsin — ei, ma ei otsigi veel — ma alles tahaksin otsida, ja ma ei teagi, mida ma tahaksin otsida... Ma tunnen vaid, et mul midagi puudub, aga ma ei tea, mis mul puudub ja kust ma võiksin seda saada ning leida, mis mul puudub... Ons see teadus ja poliitika, Andrei Petrovitš, siis andke nad siia! Andke mulle kõik oma raamatud, ja ma ütlen teile mõne aja pärast, kas ma leidsin, mis mul puudus, mida otsisin!"

„Stella Martõnovna, teie otsite t ö ö d!... Terve inimene häbeneb tööta elada. Ta aimab, et ta on ilmas asjatu. Ta aimab, et ta seisab madalamal kui need, kes tööd teevad. Ta aimab, et ta elab teiste tööst. Te otsite tööd, Stella Martõnovna, sest teie häbenete ilma tööta elada!"

„Siis a n d k e mulle tööd!"

„Ma annan!"

Andrei Petrovitš astus raamaturiiuli juurde, võttis sellelt pikema otsimiseta kaks keskmise paksusega raamatut ja andis nad ükshaaval Stella kätte.

„Võtke kõigepealt see; te õpite siit tööd mõistma ja austama... Ja kui seejuures väsite, siis lugege meelelahutuseks siin seda romaani. Ja kui olete nendega valmis, siis tulge minu juurde, arutame nende sisu vabal mõttevahetusel arvustamisi läbi ning teie võtate paar uut köidet kaasa."

Kummagi raamatu nime vaatamata pistis preili Riesemann nad kaenlasse, oma südame vastu, ja läks tänades kiiresti minema.

5.

Härra Martin Riesemanni näost oli näha, et talle lõbu tegi näidata Andrei Kurbatovile oma vabrikut. Sel näol kumendas nagu mahe kuupaiste ja suu ümber mängis rahuldusse ning uhkusse kastetud isalik naeratus. Ta viis külalise ühest tahmasest ruumist teise ning seletas ja seletas. Nii jutukas polnud härra Riesemann Kurbatovi meelest veel kunagi olnud. Ta ei jätnud vabriku ruumides ainust vähegi tähelepandavat eset näitamata ning seletamata ja ta seletused venisid seda pikemaks, ta lõbutuju kasvas seda suuremaks, mida enam ta märkas, et kõik need asjad ja esemed Andrei Petrovitšit õiglaselt huvitasid. Et viimasele aimu anda oma peremehe-võimusest ja selle laiusest, pani ta meistrid ja eestöötajad nii-öelda tantsima ning sundis nad oma kareda käsutooniga kõige suuremale alandusele.

Riesemanni masina- ja malmivabrik asetses linna idapoolsel serval, lageda mäeseljandiku turjal, kust ta oma alati tossava korstna ning tahmaste hoonetega nagu lahingus olnud torniga kants maha vaatas all orus valgendava linna peale. Andrei Petrovitš oli näinud suuremaid vabrikuid, aga hoonete, sisseseade ja tööelavuse poolest vaevalt paremal järjel seisvaid. Ta märkas varsti, et juhatus seisis siin tõesti „raudseis kätes," et visa, edasipüüdja, väsimatu, järeleandmatu rikkusekoguja oli selle asutise hingeks. Härra Martin Riesemann võis oma seisukohast olla selle enda loodud saavutuse üle kahtlemata uhke.

Vabriku ruumikat õue katsid pikkades ridades valmis aurukatlad, põllutöömasinad ja sissepakitud masinajaod, mille kohta härra Reiesemann tähendas lõbusal muhele-

misel, et „see risu kaduvat varsti iga nelja tuule poole ja asemele tulevat uus puru". Suures, kõrges katusealuses sünnitasid sajad haamrid töös olevate katelde kallal kõrvu-lõhestavat, pead-uimastavat lärmi. Nagu mustad kärbsed rippusid ja roomasid nõgised töölised katelde raudsete seinte küljes, ühed sees, teised väljas. Nad pidid kurdid olema, sest muidu poleks nad seda põrgumüra, mida nad tegid suurte raskete haamritega katelde neetide kallal, niisuguse ükskõikse rahuga suutnud välja kannatada. Siis järgnesid laialised töökojad vuhisevate jõuratastega, tööpinkidega, alasitega, hulga nõgiste treijate, viilijate, hööveldajate ja seppadega.

Õhtul, kui töölised teistest jaoskondadest koju läksid, algas valamisruumis rauavalamine. Eberhardile, Andrei Petrovitši lahutamatule kaaslasele, kes ka täna temaga ühes oli linna tulnud, oli see tegevusosa vabrikus ikka olnud kõigę huvitavam. Oli ju suurepärane, tumedat luulet äratav vaade, kuidas mustad raudkäelised mehed hõõguvaist sulatamisahjudest täitsid vedelat, lõõmavat tuld raudsete anumate sisse ning kallasid põleva, kihiseva vedeliku, mille hirmus lõõsk nende nägusid ja käsi kõrvetas, vormidesse, mis olid puust mudelite järgi hiiglaruumi savi- ja muldpõrandasse tehtud. See oli nagu pilt põrgust, mis vagusaile vaatlejaile silma paistis — nii värvikalt ja siiski nii tuhmilt, tondiliselt, rõhuvalt. Ahjudest voolav punane kuma heitis nagu loitlevaid, tantsivaid verejugasid hoone pehmele mustavale põrandale, tema tahmastele seintele ja ta kõrgesse lakke ning valjaskollane leegitsev, varjatud paiste, mis lõi sulatatud rauaga täidetud anumaist valajaile vastu nägusid, muutus viimased nagu vaimudeks tumeda, vägivaldse talituse kallal. Väljaski veel, vabriku õues, andis valamistöö oma

tondilisest luulest märku, korstnast lõi heitleva, nilpava hiiglakeelena suur tulesammas välja, pani taeva tulekahju kumal õhetama ning valgustas punaka virvendava helgiga kogu ümbrust linna veerel.

Andrei Kurbatov ja Eberhard olid ratastel linna tulnud ja tahtsid nõnda ka tagasi sõita, aga härra Riesemanni tungival soovil võtsid nad, rattaid Riesemannide linnakorterisse maha jättes, istet vabrikandi uues läikivas kaleskas, mille ees tantsisid kaks tulist toredushobust. Nähtavasti tahtis papa Riesemann kuulda saada, kuis vabrik, see tema uhkus ja hing, oli Andrei Petrovitšile meeldinud, sest vaevalt olid nad vabriku kõrval oleva elumaja trepi eest minema sõitnud, kui lahke vanahärra sel sihil sõna võttis.

„Noh, härra Andrei Petrovitš, kas olete käiguga rahul? Kas leidsite mu tossuonnist ka midagi huvitavat?"

Kurbatov oli mõttes. Küsija äratas ta.

„Väga palju huvitavat," vastas ta vähese vaikimise järel.

„Soo? Üpris rõõmustav!... Te olete — lubage mind seda tunnistada — pagana terase vaimuga inimene! Teil jätkub huvi iga asja kohta — ka asjade kohta, mis teid sugugi ei peaks huvitama, mis seisavad teist kaugel eemal... Andrei Petrovitš" — ja papa Riesemann tatsutas üliõpilasele sõbralikult õlale — „kui te ehk veel teinegi kord — olge aga nii hea, kõik uksed on teile lahti! Ma tahan teid tutvustada oma inseneriga, kes polnud täna kodus, ja tema juhatusel —"

„Ma tänan, härra Riesemann," võttis Kurbatov sõna, „ja kasutaksin teie luba varsti, kui mul teile mitte palve poleks ette panna, mis suundub selle loa laiendamise poole."

Riesemann vaatas küsivalt üliõpilase peale, suu palve täitmiseks juba avatud.

„Rääkige aga, Andrei Petrovitš!"

„Ma sooviksin teie vabrikus mõni aeg paar tundi päevas töötada."

Vabrikant pööras oma raske keha pehmel istmel pooleldi ringi ja jäi Kurbatovi habeme sisse vahtima, nagu arvaks ta sõnu, mis sealt tulnud, valesti mõistnud olevat.

„Töötada?... Vabrikus?... Mis te ütlesite, härra Andrei Petrovitš?"

„Te kuulsite väga õieti," ütles Andrei Petrovitš. „Mul on himu teie vabrikusse ajutiselt tööle astuda. Kas võtate mu vastu?"

Papa Riesemann uuris üliõpilase nägu, kusjuures ta ise kahevahel näis olevat, kas panna tema sõnu pahaks või hakata nende üle naerma.

„Mistarvis see nali?" küsis ta viimaks.

„See pole mitte nali, härra Riesemann!"

„Teie — teie — kandidaadi-härra, teie tahaksite hakata minu vabrikus tööliseks?"

„Jaa — ajutiselt, nagu ütlesin."

„Te sooviksite vabrikus t ö ö d t e h a — mitte pealt vaadata?"

„Jaa."

„Aga milleks siis, kandidaadi-härra?" hüüdis vabrikant ja lõi mõlema käega laksudes oma põlvile... „Kõigi paganate nimel, milleks siis? Mis te sellest saate, mis nõu on teil sellega?"

„See huvitab mind," vastas Andrei Kurbatov. „Teie ütlesite ju, härra Riesemann, ise, mul olevat ka niisuguste asjade kohta huvi, mis minust eemal seisavad. Teie tähelepanek on õige. Kas annate mulle palutud loa?"

Härra Martin Riesemann jäi, käed põlvedel, naerunäoga mõttes enda ette vahtima. Ta püüdis kujutella,

kuidas kandidaadi-härra töömehe-pluusis, nägu tahmane, kannab sulatamisahjust malmivalatist või kuidas ta, raske vasar käes, plõõnib aurukatla kallal; pilt oli Riesemanni meelest nii naljakas, et ta puhkes täie suuga naerma.

„Võite ju katset teha, härra Andrei Petrovitš, võite ju korraks proovida!" hüüdis ta, ja ta pilges nägu lisas juurde, mis ta suu ütlemata jättis: Katsu aga peale, vennas! Poole tunni pärast viskad vasara kus tühi ja teed, et saad vabrikust punuma!

Ja sellele punumisele mõeldes hakkas härra Riesemann uuesti naerma. Aga kui ta nüüd Andrei Petrovitši otsa vaatas, muutus ta ruttu jälle tõsiseks. Ta luges selle näost midagi, mis võttis ta pilkel nagu põhja alt ära, mis märksa muutis tema peas töötavast kandidaadihärrast tehtud pilti. Ta jäi kindlaks selles, et tal on siin tegemist ühe algupärase inimese arusaamatu tujuga, aga päris naeruväärilist ei leidnud ta selles mitte enam.

„Soovite vist küll teada saada, kuidas maitseb töölise elu, või on teil ehk koguni nõu kord töötama hakata tehnika alal?" küsis ta veel ikka naeratades, aga ta sõnadel oli juba tõekas tuum.

„Ma tahaksin tutvuda ühe vabriku seesmiste oludega," kostis Kurbatov rahulikult. „Ma arvan nimelt, et mida rohkem inimene elu tunneb, seda parem ... Teie luba on mul siis, härra Riesemann?"

„Aga enesestki mõista, armas sõber! Mis võiks minul selle vastu olla, kui teil aga endal jätkub lusti ja aega ... Paar tundi päevas, ütlesite?"

„Niipalju kui õpetajaamet mulle mahti annab, ilma et mu õpilane sellest kahju saaks ... Ma sooviksin peale hakata juba homme pärast lõunat."

„Hea küll. Aga kas teate ka, kandidaadi-härra, et ma teid võin vastu võtta ainult õpipoisiks või, kui tahate, mustatöömeheks?"

„See on arusaadav."

„Teie palk ei ole mitte just kõrge: õpipoisid saavad minu juures 25 kopikat, mustatöömehed 70 kopikat päevas. Et teie aga mitte tervet päeva ei tööta, siis saate muidugi seevõrra vähem . . . Kas olete rahul?"

Papa Riesemann heitis kandidaadi-härra kulul nalja, aga sel naljatamisel polnud okast sees, ta oli toonilt ja tuumalt viisakas, peaaegu aupaklikult mahe. Sellest hoolimata ei tasunud Andrei Petrovitš peremehe küsimust vastusega, vaid möödus sellest kui naljast vaikimisega. Ta silm viibis vastas istuva õpilase näol, mis väljendas suurt hämmastust, peaaegu ärevust. Poiss näis tahtvat midagi öelda, küsida, aga papa juuresolu sulges ta suu. Ta ei tohtinud ju oma sõbrale ning seltsimehele papa kuuldes „sinagi" öelda!

Aga niipea kui nad pärale jõudsid ja Eberhard oli härra Kurbatoviga üksinda, puistas ta oma südame välja.

„Andrei Petrovitš, sa hakkad vabrikus tööl käima?"

„Jah, veli."

„Mina tahaksin ka!"

„Sina? Mispärast?"

„Ma tahaksin kah tööd teha — r a s k e m a t tööd . . ."

„Raskemat tööd? . . . Raske töö pole aga kerge teha, Eberhard! . . . Sul pole selleks rammu."

„On, Andrei Petrovitš! Vabrikus on tööl ju minust nõrgemaid poisse! Kas sa ei näinud?"

„Nägin. Aga need on raske tööga harjunud, sina mitte."

„Aga sina ka mitte."

„Ma tahan ennast harjutada."

„Mina tahaksin ka."

Kurbatov hakkas poisi kaela ümbert kinni ja surus ta pea oma külje vastu.

„Sa oled vahva poiss, Eberhard, aga see ei lähe. Papa ei luba. Ja minul pole ses asjas midagi lubada."

„Aga ma tahan sinu juures olla!" hüüdis poisike peaaegu nutusel näol. „Mis ma siis hakkan tegema, kui sina oled vabrikus? Küsi papa käest, ta ehk lubab! Kui sina küsid, siis ta lubab vististi."

„Ole mõistlik ja ära nõua seda," kostis Andrei Petrovitš pehmel, aga tõsisel toonil. „See teeks minule halba, ja seda sa vist ei soovi?"

„Ei, Andrei Petrovitš. Aga mis halba see sulle teeks?"

„Papa pahandaks, et sina kipud minu eeskujul vabrikusse ja tahad oma õppimise jätta hooletusse. Ta ei lubaks siis ka mind vabrikus käia, ja see kurvastaks mind."

„Siis ma ei kipu," otsustas poisike ruttu.

„Ühte asja tahan sulle aga tõotada: sa võid minuga sagedasti vabrikusse kaasa tulla ja seal pealt vaadata, kuidas tööd tehakse."

Sellega jäi Eberhard viimaks rahule. —

Järgmisest päevast peale hakkas Andrei Petrovitš pärastlõunail Riesemanni vabrikus tööl käima. Ta sõitis rattal või raudteel linna ja tuli sealt hilisemail õhtutundidel, vahel ka alles hommikul vara tagasi, nimelt neil korril, kui ta oli öise valamise juures tegev olnud.

Härra Riesemanni oletus, et kandidaadi-härra vabriku umbsest õhust ning mustast raskest tööst tüdineb ning väsib, ei läinud täide. Andrei Petrovitš ei pannud vabrikust mitte punuma, ei esimesel, ei ka järgmisil päevil, ning härra Riesemann võis oma silmaga näha ja juha-

tava inseneri ja meistrite käest kuulda, et kandidaadihärra ka raskeima töö eest tagasi ei hirmu, et ta otsis endale just jõudu ja vaeva nõudvaid ülesandeid, et ta püüdis olla niisama tubli õpipoiss kui mustatöömees. Küll ei suutnud ta vastupidavuse poolest teistele kõike järele teha, ta väsis ruttu ja võttis enesele puhkeaegu, mida teised ei tohtinud. Aga ta hakkas ikka jälle uue himu ning innuga peale, karastas oma kehajõudu, harjutas oma liikmeid ning sai sel kombel viimaks tüdimuse ja väsimuse üle võitjaks.

Riesemannide kodukooliõpetaja tööliseksshakkamine äratas perekonna tutvuskonnas muidugi tähelepanu — koguni „piinlikku tähelepanu", nagu väitis proua Göbler. Esmalt pandi imeks, võõristati, raputati pead, löödi käsi kokku, siis hakati naerma, pilkama, alpusest ja narrusest rääkima ning viimaks — aimama kõiksuguseid hädaohte.

Ta püüab ennast huvitavaks teha — ajab algupärasust taga — tahab hiilata iseärasusega — see oli Riita Riesemanni, Osvald Göbleri, Heinrich Bergmanni ja paljude teiste esimene arvamus.

Siis tulid proua Riesemann, proua Göbler ja paljud teised auväärt prouad ning jõudsid otsusele, et niisugune „tembutamine" vabrikant Riesemanni kodukooliõpetaja kohta ei olevat kõlblik. See käivat maja au vastu: Eberhard Riesemann ei võivat ometi vabrikutööliselt tunde võtta ja vabrikutööline ei võivat, nagu tähendas keegi proua Meier vaimurikkalt, Eberhard Riesemannile anda tunde. Jälle kord oli ohus kooliõpetaja autoriteet õpilase kohta; mida võis õppida haritud perekonna poeg inimeselt, kes käis iga päev töölistega läbi, kes seadis enese nendega ühele pulgale, nendega vennastus!

Lõppeks aeti asi poliitiliselt kardetavaks, hakati härra Riesemanni hoiatama äriliste hädaohtude eest.

„Pange tähele, ta ässitab teie töölised üles, ta ajab nad teie vastu mässama," ütles Riesemannile ta tulevane väimees, sama härra Göbler, kes seni oli arvanud, et see vene üliõpilane tahab ennast huvitavaks teha.

„Kõige vähemalt paneb ta teil ilusa streigi toime," lisas Tartu korporant juurde, sama härra Heinrich Bergmann, kes seni oli väitnud, et Peterburi kommilitoon tahab hiilata iseärasusega.

„Miks te seda arvate?" küsis härra Riesemann.

„Lihtsalt sellepärast," vastas Osvald Göbler, „et inimene, kes hakkab ilma arusaadava põhjuseta tööliseks, taotleb sellega mingit salaplaani, ja et see plaan kõige süütum ei ole, seda võib igaüks arvata, kes tunneb avalikke olusid."

„Ja eriti vene üliõpilasi," kõneles Heinrich Bergmann edasi. „Meie Tartuski näeme ja kuuleme ju iga päev, millega nad oma era-aega viidavad, kuis nad peavad salakoosolekuid, vabritsevad ja levitavad proklamatsioone ning ühenduses seisavad kõigi urgitsejatega ligidal ja kaugel, et tõmmata töörahvast oma liikumisse. Ma ei paneks sugugi imeks, kui ühel heal päeval leiaksite, et teie süütu kodukooliõpetaja on teie tööliste taskud täis toppinud üleskutsetega, milles ta neile nõu annab nõuda teilt viiekümne protsendi võrra palkade kõrgendust ja kaheksatunnist tööpäeva!"

Vabrikant Riesemann kõigutas uskmatult pead. Esiteks oli tal Andrei Kurbatovi vastu suur usaldus, ta polnud temast iialgi midagi kahtlast märganud, ei kodus, ei vabrikus. Ja teiseks tundis ta omi ja muid kohalikke töölisi — ta tundis eesti töölisi. Neil polnud naljalt

midagi „nõuda", nad olid tänulikud, et neile tööd anti ja palka maksti, nad pidasid tööandjaid oma heategijaiks, ja miski ei seisnud neist kaugemal kui streigi- või koguni rahutuste mõtted. Noorhärrad liialdasid nähtavasti, nad nägid eneste tehtud tonte. Sellest küljest ei arvanud härra Riesemann enesel midagi karta olevat.

Tähelepanu, mida Andrei Petrovitši teguviis äratas, sai talle aga seltskondlikus suhtes piinlikuks, ja ta oleks teinud venelase töötujule vahest lõpu, kui ta mitte vastu tahtmist selle mehe isiku mõju all ei oleks seisnud. Ta tundis Kurbatovi kohta seda aukartuseni ulatuvat lugupidamist, austust, mida madalusest kerkinud vähese haridusega inimene, kõigest rahauhkusest hoolimata, teda teadusliku tarkuse poolest igas asjas ületava inimese kohta tunneb, kuigi salaja, südame põhjas, enesele peaaegu teadmatult. Riesemannil oli võimatu Andrei Petrovitši ette astuda ning talle öelda: „Teie töölkäimine ei meeldi minu tuttavaile, seepärast ärge enam vabrikusse minge!" Sest mis puutus Riesemannisse endasse, siis polnud tal üliõpilase töötuju vastu õieti midagi; ta ei suutnud ära näha, kuidas see tema pojale, tema perekonnale ja tutvuskonnale kahju võis tuua, et kandidaadi-härra käis vabrikus lusti pärast — n a l j a pärast tööl. Hoopis vastupidi — teda meelitas, et kandidaadi-härra käis tema vabrikus, härra Martin Riesemanni vabrikus tööl, et ta leidis selle vabriku nii huvitava olevat.

Ja pealegi ilmus inimesele, kelle teguviis äratas nii piinlikku tähelepanu, Riesemanni omast perekonnast südi kaitsja. Stella-preili astus kõigile pilkajaile, näägutajaile ja kahtlustajaile, isegi oma peigmehele ja tulevasele ämmale nii mõjuvate, pihtakäivate argumenti-

dega vastu, et erutatud kõnelemisele järgnes tusane vaikimine. Mitte ainult ei suutnud ta ära näidata papa hoiatajaile, et nende kartused on täiesti põhjendamata, vaid tal läks ka korda teha arusaadavaks, mis oli kõigile arusaamatu, nimelt ära seletada küsimust, miks kandidaadi-härra oli tööliseks heitnud.

„See mees teeb midagi, mida teie vaevaks ei võta teha, ehk see oleks teile küll niisama tarvilik kui temale. ta uurib elu ja selle mitmesuguseid nähtusi, et jõuda nende kohta õigele, enapooletule arvamusele ja otsusele, et neid eritelles ja arvustades tugineda oma teadmisele ja seega seista võimalikult tõe põhjal. Teie kõnelete avalikkude küsimuste üle sagedasti kaasa, teete oma järeldused ja langetate oma otsused, aga kõik see, mis te teete, on teistelt ja kolmandatelt laenatud, enamasti neilt, kes isegi midagi ei tea, kes isegi laenamas on käinud; muidugi jõuate siis väärjäreldusile ja ebaotsuseile. Just nii, nagu te Andrei Petrovitš Kurbatovi uurimishimu suhtes praegu olete jõudnud ekslikule otsusele."

Selle jutluse pidas Stella-preili iseäranis Osvald Göblerile ja Heinrich Bergmannile, kui need temale vähe valitud sõnadega oma arvamusi vene üliõpilase kohta olid avaldanud.

Ja Osvald Göbler ning Heinrich Bergmann vaatasid teineteise otsa ja küsisid teineteiselt, kuidas siis Stella-preili niisugusele h e a l e otsusele Andrei Petrovitši kohta ja nii h a l v a l e otsusele nende mõlema kohta on jõudnud, ja nad ühinesid arvamuses, et seejuures süüdi peab olema Andrei Kurbatov, sama kahtlane isik, kelle kohta n e m a d nii halvale otsusele on jõudnud . . .

Andrei Petrovitš Kurbatov töötas aga vabrikus -- härra Riesemanni vabrikus — päev-päevalt edasi ja teda ei tulnud keegi keelama, nii kõlvatu ning kardetav isik kui ta Riesemannide tutvuskonna meelest ka oli.

6.

Stella Riesemanni läbikäimine Andrei Kurbatoviga muutus iga nädalaga elavamaks, nad lähenesid teineteisele vaimselt iga päevaga. Andrei Petrovitš oli saanud endale uue õpilase, Stella Riesemann seltsimehe ning sõbra. Ja kuidas see uus õpilane õppis, kuidas ta vaimselt edenes! Ja kuidas tema seltsimees ning sõber ta õppimise ja edenemise eest hoolitses, püüdes äratada tema peas ja põues ikka uusi hääli, katsudes teda talutada senisest õhkkonnast teise, värskemasse ja kergemasse.

Nende sõbrustamine ning sõbrunemine ei jäänud majas ja tutvuskonnas tähele panemata, ei, vaid seda pandi tähele kasvava võõristusega, tusaga, kadedusega, viimaks koguni mure ja kartusega. Aga et Stellal karakteritüsedust ja selgroogu küllalt oli oma vabadust kaitsta, et mamma väiklased nurisemised ning tõrelemised tema küljest niisama tagasi põrkasid nagu peigmehe väiklased kadestamised ja Riita pilkamised, siis seisti võimetult nähtuse ees, millele lõpu võis tuua ainult vene üliõpilase äraminek sügisel.

Stella igapäevane elukord oli märksa muutunud. Ta tõusis hommikuti varemini üles, pani ehtimise peale vähem rõhku, näitas ennast linna kauplustes harvemini, vähendas oma külaskäike, unustas ratsahobuse ja ratta pikemaiks aegadeks, taganes ikka enam omasuguste

noorte neidude seltsist ja vabanes mamma töötundidest peaaegu täiesti. Kõige selle asemele oli astunud vaimne ajaviide Kurbatovi raamatutega ja alaline elav mõttevahetus tema enesega. Ainult peigmehe jaoks jäi Stellal veel aega ja huvi üle, ehk küll mõnikord ka vähem kui enne, nii et härra Göbler asja leidis kurta enda hooletussejätmise üle. See kurtmine ei jäänud mõrsja kohta küll mitte mõjuta; Stella püüdis oma süüd neil kordadel heaks teha rohkendatud õrnusega ning senist olukorda peigmehe ja enda vahel kõigiti alal hoida. Aga ta ei suutnud pikapeale ometi varjata, et ta hing ja selle seesmine elu olid poolitatud, et tema üle olid kaasa valitsemas uued võimud ja mõjud, ning ta sattus peiu vastu ikka jälle endistesse vigadesse, andis ikka jälle põhjust kurtmiseks.

Stella uskus kindlasti, et Andrei Petrovitšiga ühendavad teda ainult vaimsed sidemed, et nende lähenemine teineteisele oli sündinud ainult aatelisel alusel, et nende vahel tärganud, aegamööda arenenud ja valitsema hakanud kokkukõla on üksnes välimist, asjalist laadi. See usk andis neiule jõudu olla enese kohta julge, pidada oma olekut Kurbatovi vastu õigeks ning loomulikuks ja vapra enesekaitsemisega vastu astuda kõigile, kes leidsid seejuures midagi muud, kes maad andsid kahtlemistele. Sellest voolav jõud, julgus ja iseteadvus viisid aga neiu aegamööda kaugemale kui ta ise oli võinud arvata. Nad tegid tast uue inimese. Nad äratasid tas püüdeid ja nõudeid, misüle ta varemalt naeratades pead oleks raputanud. Nad kasvatasid tast vahva ümberlükkaja enese ja seltskonna suhtes. Andrei Petrovitši õpetused, tema eeskuju ja tema isiku mõju oleksid Stellasse jälgi jätnud ka ilma selle usuta, aga vist poleks

neiu leidnud kõlblat rammu ega kindlust suurteks, otsustavateks sammudeks. Ta oleks enese kohta kahtlust tundnud, ja mõte, et teda juhivad kõrvalised voolud, oleks teda halvanud, teda ta otsustes kõikuvaks teinud.

Nõnda siis sündis, et Stella pöördus ühel päeval oma vaimse sõbra poole jutuga, mille üle viimane sattus elavasse hämmastusse, jah, peaaegu ära kohkus. Mitte need mõtted, mida Andrei Petrovitš Stella suust kuulis, polnud võõristavad — need olid ju ainult nende vaimse läbikäimise, neiu vaimse arenemise vili —, vaid need praktilised järeldused, mis ta neist mõtteist võttis, see mõtete teoks kasvamine tema peas. Kurbatov imestles neiu otsustavat julgust, tema tegelikku radikalismi.

„Andrei Petrovitš, ma tahaksin saada inimeseks," algas Stella Riesemann. „Ma häbenen nõnda edasi elada. Ma ei tahaks maailmas olla ülearune, ma ei tahaks elada teiste kulul... Aidake mind hea nõuga, Andrei Petrovitš!"

Stella tarvitas, nagu Kurbatov märkas, tema sõnu, ja vist mitte kogemata; näis, nagu tahaks neiu seeläbi oma juhtijasse ning õpetajasse, kelle nõu ta vajas, siduvalt mõjuda.

„Mis nõu teil on?" küsis Andrei Petrovitš, kuna ta pilk käis uurivalt neiu kindla, peaaegu külma näo üle.

„Ma tahaksin saada t ö ö t a v a k s inimeseks, nagu teie olete. Ma ei kannata oma olevikku ja tulevikku muidu välja. Mul on kindel nõu oma elule sisu muretseda. Ma igatsen tööd ja ametit — kindla sihiga tööd, kindla otstarbega ametit."

„Näiteks?"

„Selles pole ma veel selgusel. Seks ongi mul teie nõu vaja... Ma hakkaksin kasvatajaks, nagu teie olete — sellele olen kõige elavamalt mõelnud —, aga ma jõud-

sin otsusele, et mul puuduvad seks kutseks tarvilikud omadused, kõigepealt kannatus, t e i e kannatus. Ja et ma oma ametis poolik ei tahaks olla, siis taganesin sellest mõttest... Andrei Petrovitš, mis elukutset te mulle soovitaksite?"

„Elukutset?... Aga te tahate ju mehele minna, Stella Martõnovna!"

„Jaa. Kuid see ei tohi mulle takistuseks olla elukutse valimises ega pidamises. Abielu ei taha ma enesele teha elukutse asemikuks — nüüd mitte enam, Andrei Petrovitš."

Preili Riesemann kõneles nii rahulikul ja nii asjalikul toonil, et Kurbatov pealetikkuva sisemise ärevuse pärast endale aega pidi võtma tema sõnade, kogu ta meeleolu üle järele mõelda.

„Kuidas tahaksite siis võitu saada takistusest, mida abielu teile kahtlemata teeks?" küsis ta viimaks. „Teie mees, suurkaupmees Göbler, ei saaks minu arvates rahul olla, et tema abikaasa peab tema kõrval elades elukutselist ametit; see käiks otseselt tema ja selle seltskonna mõtte- ning elulaadi vastu, kelle mõju all ta seisab."

„Ta p e a b sellega rahul olema!"

„Sest et ta teid armastab?"

„Jaa. Nimelt sellepärast, et ma temaga teisiti ei võiks ega tahaks elada."

„Siis nõuaks kõrgem tegelik kutse, mida teie arvatavasti silmas peate, ka ettevalmistust, mis viiks teid teineteisest aastateks lahku. Kas arvate, et teie peigmees või abikaasa ka sellega lepiks?"

„Ta peaks sellega leppima, kui ta mind armastab ja minuga üldse tahab ühendusse heituda."

„Te mõtlete seda temale tingimuseks teha?"

„Jaa."

„Ning olete selles enesega selgusele jõudnud, mis võiks järgneda, kui ta teie tingimust m i t t e vastu ei võta?"

Stella pigistas huuled kokku ja lõi silmad maha. Ta kulmude vahele oli ilmunud tume vari, ta suu ümber kitsas, terav joon. Nad olid jõudnud nähtavasti asja õrna koha juurde.

„Jah, Andrei Petrovitš, ma olen selle peale mõelnud ning arvan suutvat oma ürituses jääda kindlaks, järeleandmatuks, nii raske kui see mul ka oleks. Sedapuhku ma ei karda aga veel niisugust tagajärge, vaid loodan leplikul teel, ilma niisuguse põrutava vahesündmuseta saabuda eesmärgile. Ma tahan visalt võidelda kõigi eelarvamuste vastu, armas sõber, ja alles siis astuda viimase vägivaldse sammu, kui kõik relvad on tarvitatud, kõik abinõud kasutatud."

„Teil pole mitte üksnes oma peigmehe vastu võidelda, vaid ka oma vanemate, oma tutvuskonna ja lõppeks kogu seltskonna vastu, kes seisab nende selja taga. Kas arvate seega valmis saavat, Stella Martõnovna, kas loodate endal võitluseks niipalju jõudu ja visadust olevat, et võidule jõuaksite?"

„Jaa, ma olen selles kindel."

„Ja kas te ka selles kindel olete, et teie mestang ei põhine mööduval õhinal, kunstlikult soetatud tuhinal, vaid küpsel, kaalutud veendumusel, tõsise tööhimu ja tööarmastuse alusmüüril. Ja kas teil on lõppeks veel sisemist kindlust selle kohta, et teil piisab tööjõudu ja tööpüsivust kestva tegeliku ameti tarvis, et teie lühikese aja pärast himu ei kaota, ei nõrke ega tüdine ning kahetsedes kõige peale tagasi ei vaata, mis te olete

kannatanud ja ohverdanud, et jõuda eesmärgile, mis petab teie lootusi, mis ei paku teile seda rahuldust, mida otsisite, sest et see teilt rohkem nõuab, kui teil on omaks?"

„Andrei Petrovitš, ma usun, et ma ka selles võin julge ja kindel olla."

„Siis edasi, Stella Martõnovna, vaprasti edasi! Ma usun teie jõusse, usun teie võidusse ning soovin teile seks õnne!"

Ja Andrei Petrovitši ümbert langes nagu kate, ta ettevaatlik, tagasihoidlik viludus ja hoiatav kainus kadusid, ta silmist tungis vaimustusläige, ta häälest värises rõõmu, uhkuse — võidu ärevus. Oma kareda töölisekäega hakkas ta neiu valge, pehme preilikäekese ümbert kinni, surus seda ja pani sesse surumisse kõik oma sõbra- ja seltsimehetunded, kõik oma vennatruuduse...

„Andrei Petrovitš, teie ei oodanud minult midagi sellesarnast?" küsis Stella Riesemann oma õhetavat nägu, oma läikivat pilku tema poole üles tõstes.

„Jaa, ma ootasin," vastas Kurbatov, „kuigi mitte nii ruttu, nii äkitselt ja mitte nii kaugele minevat. Ma nägin ju teie rutulist edukäiku, imestlesin teie vastuvõtuvõimet ja seedimiskärmust, aga ma ei pidanud teie teojulgust, teie tahtevahvust nii suureks, nagu see nüüd on ilmsiks tulnud."

„Selle eest võlgnen suurelt osalt teile tänu! Kas teate, mis mind taga erutas, mu tahtmist karastas, mu teguvõimu kindlustas, mu julgust kasvatas?... Teie tööliseks-hakkamine, Andrei Petrovitš!"

„Soo? Aga see ei nõudnud ja mingit erilist julgust ega vahvust!"

„Seda enam enesesalgamist, aatelist püüdeõhinat, kõige

eel aga armastust. Teie armastus, Andrei Petrovitš, see isiku ja ta egoismi üle valitsev armastus inimeste ja elu vastu küpsetas mind nii ruttu, jagas mulle selle seesmise tüseduse, millest kasvas mõte mu otsustavaks mestanguks."

Ja Stella hakkas, nagu tunneks ta end kohustatud olevat Andrei Petrovitšile, oma äratajale ning juhtijale, tema juures läbitehtud õppeaja üle esitama aruannet, seletama ja eritlema talle oma vaimse arengu käiku. Ta jutustas, kuis ta tunded juba varemini vaistlikult, tajumisi tõrkunud nii mõnegi nähtuse, kombe, viisi ja arvamuse vastu ta ümbruses, välja kutsudes tema opositsioonivaimu, äratades temas soove lahedama ruumi, vabama õhu järele. Aga et ta pidanud seltskondlikke olusid harjunud, lihasse ja luusse kasvatatud arvamuste järgi põliseiks, muutumatuiks ja puutumatuiks, siis ta teinud seda, mis kõik teevad — ta leppinud nendega, võtnud nad vastu, nagu nad on, ilma arvustamata, ilma järele mõtlemata. Siis aga ilmunud Andrei Petrovitš kui käskjalg teistsugusest, juba märksa muutunud, juba märksa uuendatud ning kohendatud maailmakesest — maailmakesest, mis on suuremalt osalt veel ainult mõtte- ja aatemaailm, vaimuvald. Ja vaata, neiule vilkunud sellest maailmakesest nii palju valgustavat kuma, puhunud nii palju värsket, karastavat õhku, et ta lühikese viivitamise järel sinna sisse astunud ja ka endale nõudnud elaniku- ja kodaniku-õigusi. Ta õppinud selles maailmakeses siis ruttu nägema, kuulma, vahet tegema — mõtlema. Ja nüüd olevat ta uue eluga nii harjunud, temaga nii ühte kasvanud, et ta vanasse enam poole jalagagi ei suutvat jääda, et see paljas mõte olevat tema meelest juba nagu patustamine enese ja kaasmaailma vastu.

„Ma pole mitte enam vabrikant Riesemanni tütar," lõpetas Stella, „ja ma ei või olla ka suurkaupmees Göbleri abikaasa. Nende mõlemate mõttes mitte. Tahavad nad mind veel omaks pidada, siis nad peavad jätma minu mu omasse maailmasse või minust ilma jääma. Ma ei taha mitte enam nende ja nende seltskonna sunnil olla ainult rätsepa ja kübarsepa moemudel, vanemate ja mehe mängukann, kohvilaudade sohijutu tegelane, laisklev lesk töötava maailma mesipuus, teiste vaevast elav parasiit! Mulle ei kõlba enam seintega kongideks jaotatud maailm, kongideks, mille nimed on salong, buduaar ja lapsetuba; ma tahan elada lagedal väljal, lageda taeva all, vaba päikesepaiste, takistamata tuulte käes, tahan vabalt ringi vaadata, vabalt oma liikmeid liigutada... Andrei Petrovitš, ma lähen ühes teiega lagedale!"

„Teie tahate heita üliõpilaseks, Stella Martõnovna?"

„Jaa."

„Enne või pärast laulatust?"

„Ma mõtlen, enne. Siis on mul kammits jalus lahedam."

„Õppeasja ja elukutse valimises soovisite minu nõu? Ma tahan teile seda anda, aga pidage meeles, et seesugusel nõuandel on ainult vähe väärtust, et te teeksite paremini, kui otsustaksite oma tulevase ameti üle ise, ja nimelt alles siis, kui te teaduseilmas juba lähemalt ringi olete vaadanud... Millisele elukutsele olete teie, peale kasvataja-ameti, ise juba mõelnud?"

„Ma sooviksin arstiks saada nagu teie."

„Selle ameti raskusi ja iseärasusi peate muidugi silmas ja loodate nendega viluda?"

„Jaa."

„Siis õppige arstiteadust, Stella Martõnovna! Teie leiate eest laialise töövälja ja tulusa, tänuliku töö... Kas mõtlete minna Peterburisse kursustele?"

„Jaa."

„Millal?"

„Varsti. Siis, kui teie meilt lahkute."

7.

Andrei Kurbatoviga õpiti Riesemanni majas ikka vähem rahul olema. Ta ladus endale ühe patu teise järel turjale ega andnud iialgi märku, et ta neid kahetses, et ta end püüdis parandada, hoolimata sellest, et ta küllalt taipas, kuis teda hukka mõisteti. Andrei Petrovitši käsi oleks vist halvasti käinud, kui Eberhardi järeleksamite suhtes tema peale mitte lepitavaid lootusi poleks pandud, sest poiss nähti tema juhatusel tõesti õppivat ja edenevat. See vastik inimene oli kahtlemata osav koolitaja; kui kasvataja ja seltskondlane ei kõlvanud ta kuhugi. Selles olid Riesemanni majas kõik ühisel arvamusel — peale Stella-preili muidugi.

Mis kasvataja see siis ka oli, kes näiteks õpetas kasvandikule, ta võivat külalastega samuti mängida ja läbi käia nagu omasugustega? Seejuures ei olevat midagi kõlbmatut ega keelatavat — see olevat koguni soovitav, sest külalapsed olevat mitmeti palju paremad ja targemad kui härrastelapsed!

Nõnda oli Eberhardi tunniandja oma õpilasele seletanud, kui viimane ühe külapoisi vastu oma seisuseuhkust oli näidanud.

„Aga papa ja mamma keelavad mind külalastega seltsimast", oli vabrikandi poeg vastanud.

„Mispärast?"
„Nad on ju talupojad!"
„Ja sina oled?"
„Ma olen saks!"
„Siis nendest parem?"
„Jaa."
„Mille poolest?'
Poiss ei leia tabavat vastust.
„Sa pole nendest parem, ka mitte pahem, sa oled ainult rikkam," õpetab seepeale eeskujulik kasvataja. „See on ainus vahe nende ja sinu, talupoja ja saksa vahel. Aga see vahe ei või sind nende vastu uhkeks teha, sest rikkus, mis sul on, pole mitte sinu teenitud, ja vaesuses, mis neil on, pole nemad süüdi. Sina tulid ilmale just niisama ilma punase krossita nagu nemadki."
Aga veel enam!
Õpilane küsib, kas ta võiks siis ka linna uulitsapoistega läbi käia, ja tark kasvataja kostab suurima rahuga: „Miks siis mitte?"
„Nad on nii nadised ja räpased!" hüüab poisike.
„Ja sellepärast ei seltsi sa nendega?"
„Jaa."
„Kui neil niisama head rõivad seljas oleksid nagu sinul, siis poleks sul nende vastu midagi?"
„Vist mitte."
„Kas arvad, et nad nii häid rõivaid, nagu on sinul, meelsasti selga ei paneks?"
„Vist küll."
„Miks nad seda ei tee?"
„Neil ei ole."
„Mispärast neil ei ole?"
„Nad on vaesed."

„Ja sinul on, sest et oled rikas... Kas näed, just sama vahe, nagu sinu ja külapoiste vahel! Ja et sa endale oma häid rõivaid mitte ise pole teeninud, mitte oma töö ja vaevaga, siis pole sul ka mingit põhjust olla uulitsapoiste vastu uhke, pidada neid halvaks ja hoiduda neist eemale. Seega teed neile ülekohut, sest nad pole mitte oma süü pärast vaesed, ja aus inimene ei tee teisele ülekohut."

„Papa ja mamma ütlevad, ma õppivat nendelt üleannetust."

„Aga papa ja mamma kaebavad ka, sa olevat ise üleannetu küllalt!"

„Ja ma õppivat neilt rumalaid sõnu," lisab õpilane.

„Kas sa siis uulitsapoistega läbi käid, Eberhard?"

„Ei."

„Ja ometi oskad hulga rumalaid sõnu, nagu olen kuulnud! Kellelt sa oma sõimusõnad õppisid, Eberhard?"

„Teistelt poistelt koolis."

„Vaata! Ja need pole mitte uulitsapoisid ega külalapsed! Kas sa oled nüüd parem kui nemad?... Ja kui sa oleksid tõesti parem, Eberhard, kas tead, mis sa siis peaksid tegema? Sa peaksid nendega virgalt läbi käima, et neidki õpetada paremaks! Siis teeksid neile õigust ja täidaksid oma kohust nende vastu."

Säherduse pöörase moraaliõpetuse jagamist oli Riitapreili kogemata juhtunud pealt kuulama, teatas seda, punetades kõlblast vihast, vanematele, ja Eberhard, viimaste poolt käsile võetud, võis seda ainult kinnitada.

Kena kasvataja! Ta ei sundinud vabrikant Riesemanni poega mitte ainult külajütside ja uulitsapoistega vennalikult läbi käima, vaid tunnistas oma õpilase vastu ka tema vanemate senised õpetused valeks ning mõistis nad

hukka! Ühtlasi muutis ta oma õpetused sagedasti küllalt teoks ja kolas kasvandikuga ümber küla suitsuhurtsikuis ja vainul ning tänaval külalaste seas. —

Järgmine tähtsam asi, millega Riesemannid enam sugugi ei võinud leppida, oli nende kodukooliõpetaja töölkäimine vabrikus.

Aegamööda hakkas ka papa Riesemann ära nägema, et lugu käis tõesti korra ja kõlbluse vastu, et ta paremini oleks teinud, kui ta seks luba poleks andnud. Riesemann leidis mõne aja pärast nimelt, et kandidaadihärra kohtleb töölisi, isegi mustatöömehi ja õpipoisse, liiga lahkesti, liiga vennalikult. See inimene töölisekuues ei pidanud sugugi meeles, et ta oli tööliste kilda astunud ainult lusti pärast, nalja pärast, üleannetu tuju pärast. See haavas härra Riesemanni. Kandidaadi-härra ei mõistnud oma ja seega ka tema seisuseau alamate inimeste vastu ülal hoida. Ta oli sellest uhkusest, mis paneb inimese ja inimese vahele tarviliku piiri, täiesti lage. Töölised võisid üksteisele näkku naerda: „Näe, missugust prostoi inimest peab meie härra endal koolihärraks!" Ja see mõte oli Riesemannile väljakannatamatu.

Ühtlasi hakkas vabrikant salaja kartma, mida ta hakatuses mitte polnud kartnud: et vene üliõpilane külvab tööliste sekka halba seemet. Tal polnud selleks arvamuseks küll mingit kindlamat tunnistust, aga ta pani kasvava tusaga tähele — ning insener ja meistrid kinnitasid teda ses nähtuses —, et Andrei Petrovitšil oli töölistega liiga palju kõnelda, et ta pidas nendega vahel nagu läbirääkimisi, jagas neile seletusi ja õpetusi. Kõneluste sisust sai vähe teatavaks, ja see, mis sai, polnud mitte kahtlane. Aga härra Riesemann kui ettevaatlik

mees, kelle umbusaldus oli ärganud, ütles enesele, et parem karta kui kahetseda, ja hakkas Andrei Petrovitšile viimasel ajal ääri-veeri mööda märku andma, et soovitav oleks, kui ta nüüd töömehepluusi seljast võtaks ja oleks jälle ainult tema poja tunniandja. —

Kõige suuremat meelepaha, jah, otse viha sünnitas aga Riesemanni perekonnas see mõju, mis oli venelasel vabrikandi vanema tütre, kaubahärra Göbleri kihlatud pruudi kohta. See mõju hakkas minema ohtlikuks, ähvardama äranägemata tagajärgedega. Mitte ainult ei löönud Stella enese aegamööda kõigest lahti, mis tema elul siiani oli sisuks ja raamiks olnud, ei taganenud mitte ainult oma senistest seltsilistest, ajaviidetest, lõbudest, vaid ta vabastas enese ka iga traditsiooniliselt maksva maja- ja perekonnakorra alt, lõdvendas seniseid sidemeid enda, oma vanemate ja õe vahel, ning näis kõigi võõristuseks ja ehmatuseks hoolimata käega raputavat ja rebivat ka selle sideme kallal, mis ühendas teda ta peigmehega. Ta ei püüdnud oma vaimset kokkukõla ning ühtekuuluvust Andrei Petrovitšiga Osvald Göbleri eest varjatagi, ta näis viimast sellega vahel otse tahtvat ärritada ja ikka sagedamini avaldas ta himu peigmeest oma teravate kriitikatega asjade ning arvamuste üle, mille eest Göbler seisis, välja kutsuda põhimõttelistele vaidlustele, et talle näidata, kui väga nende mõtted elu põhinähtusis lahku lähevad. Seesugustele ärritatud mõttevahetustele, mis võtsid vahel päris võitluse kuju, järgnes enamasti küll õrn äralepe mõlemapoolse kahetsemisega. Aga kes vaatas noorte inimeste vahekorrale uuriva silmaga, pidi jõudma otsusele, et siin asjad enam korras polnud, et nende tulevik näitas väga tõsist ja tusast palet.

Ja siis tuli otsustav päev — otsustav pruutpaarile, otsustav härra Riesemannile, otsustav Andrei Kurbatovile.

Stella Riesemann teatas peigmehele oma otsuse jääda esiotsa veel Stella Riesemanniks ja siis, kui ta proua Göbleriks saanud, ka veel olla Stella Riesemann ja tema kõrval ikka elada Stella Riesemannina — mitte vabrikant Riesemanni tütrena, vaid lihtsalt Stella Riesemannina.

„Ma tahan m i n a olla, mitte s i n a," ütles Stella Riesemann oma tulevasele abikaasale.

Härra Osvald Göbler ei olnud rumal mees. Ta oli mõndagi õppinud, mõndagi näinud, mõndagi kuulnud, mõndagi lugenud. Ta pidas endal kaks Saksamaa poliitikalehte, millest üks oli vabameelne, teine vanameelne, ning võttis nad vahel kättegi ja luges neid. Teda võis mõni tüse artikkel Maximilian Harden'i „Zukunft'is", iseäranis need, milles õndsat Bismarcki kiideti ja kaitsti, otse vaimustada, ning klubis oli ta neid mehi, kes kõige paremini tundsid ülemaailmset poliitikat, iseäranis sõja- ja rahuküsimusi, aga ka ühiselulisi asju. Poliitilised vaidlused, millest ta osa võttis, olid ikka väga elavad. Ta julges välja astuda kohaliku saksa päevalehe vilunud toimetajagi vastu. Härra Osvald Göbler luges ka raamatuid, ja mitte kõige pahemaid. Romaanid, mis raamatukauplused talle läkitasid, olid ikka „modernsed", kui nad mitte seda laadi polnud, mida ainult poissmehed tohivad lugeda. Härra Osvald Göbler käis ka teatris ja mitte ainult pühapäevaetendusil, nagu väikekaupmehed ja poesellid, vaid ka siis, kui mängiti Sudermann'i, Hauptmann'i või Ibsen'it. Ja ta mõistis, mida neil kordadel mängiti, vähemalt avaldas ta nende

tükkide kohta mõtteid ja arvamusi, mis läksid sageli lahkugi kohaliku saksa päevalehe teatriarvustaja omadest... Ja lõppeks — mis on peaasi — härra Osvald Göbler oli suur seltskondlane, sügav inimesetundja. Ta polnud mitte see harilik vilunud elumees, kellest öeldakse, et ta elu teeb ja toob, mitte harilik osav kavaler, kes daamidele „meeldib", vaid ta omas teatavat osa algupärast vaimu, algupärast nalja, mis pälvis talle seltskonnas omadussõna „vaimukas", ja mitte ilma õiguseta.

Härra Osvald Göbler ei olnud tõesti mitte rumal mees. Ja siiski ei mõistnud ta, mida rääkis Stella Riesemann. Ta ei mõistnud Stella Riesemanni ka siis mitte, kui see talle kõige lihtsamate sõnadega seletas, ta tahtvat Peterburi arstiteaduse kursustel õppida naisarstiks ja seda ametit hakata edaspidi pidama härra Göbleri naisena. Iseäranis arusaamatuks jäid härra Göblerile põhjused, mis Stella Riesemanni sundisid abiellumist — abiellumist Osvald Göbleriga — edasi lükkama ja mis sundisid suurkaupmees Osvald Göbleri abikaasat ametit pidama, mida tal tarvis polnud pidada. Tööd teevad ju ainult need, kes ei saa muidu elada!

Mis tähendas: „Ma tahan oma ülalpidamist ise teenida, oma tööga teenida, ma ei taha teiste vaevast elada, ma ei taha, et teised minu eest tööd teevad, kuna mina laisklen — ma tahan olla inimene, mitte parasiit."

Härra Osvald Göbler vaatas pikka aega mõrsja otsa ja tegi näo, nagu seisaks ta mõne ilmuurimatu mõistatuse ees. Siis oli ta esimene mõte ja tunne:

„Aga mõtle ometi, mis arvaksid inimesed minust! Mõtle ometi, mis mõeldakse minust, kui ma oma mõrsja mitmeks aastaks üksinda laseksin laia maailma minna,

kui ma oma abikaasat tühi teab mille pärast laseksin tööd teha!"

Mida inimesed Stella Riesemannist ja proua Göblerist arvaksid, see mõte ja tunne tuli härra Göblerile alles peale seda. Stella Riesemann pani seda muidugi tähele.

„Aga see on meile ometi ükskõik, mis inimesed meist arvavad," ütles Stella. „Me ei tee ju kurja."

Härra Osvald Göbler seletas, temale ei olevat see sugugi ükskõik, mis inimesed temast arvavad; ta ei võivat end naeruväärseks teha. Ta pidavat hoolima oma seisusest, oma nimest.

Mõrsja seletus, et härra Göbleri seisust ega nime ei ähvardavat mingi oht, jäi peigmehesse täiesti mõjutuks.

„Ma pole narr olnud ega taha narriks saada!" hüüdis härra Göbler, armuta rebides oma ilusaid vurrusid, ja seesama härra Göbler, kellel oli põhimõtteks pruudi soove neiupõlves pimesi täita, sai korraga vihaseks ega mõelnudki täita pruudi soovi. Ta viha aga käis peaasjalikult inimese vastu, kes tema arvates ta pruudile selle soovi pähe oli pistnud, mida ta nüüd ei suutnud täita. Mõttes hakkas ta seda meest siunama ning kiruma ja väljendas oma tundmusi veidi pehmemal kujul ka sõnadega.

„Niisugune inimene oleks väärt, et ta ülesässitamise pärast antaks kohtu kätte!" hüüdis ta leegitseval silmal. „Oleksid mina ja sinu vanemad teadnud, et ta sulle säherdused putukad pähe paneb, ta oleks siit ammugi kadunud olnud nagu vari! Sihuke äraandja! Sihuke võrgutaja! Sihuke vene nihilist!"

„Sa süüdistad seda ausat inimest täiesti asjatult," ütles preili Riesemann külma rahuga. „Ma annan sulle seepeale oma sõna, et ma oma otsusele ise, üksnes ise,

olen jõudnud. Küll aga oli Andrei Kurbatov see, kes püüdis mulle mu ettevõtte tagajärgi hoiatavalt kujutella."

„Seesugune silmateener!" põhjas seepeale härra Osvald Göbler. „See oli ju ainult tema kavalus!... Kas arvad siis, et mul on teadmata, mäherdust salalikku misjonitööd ta sinu kallal on teinud, kuidas ta sinu hinge plaanlikult mürgitas oma urgitsevate kõnedega, oma haaravate lööksõnadega, oma keelatud raamatutega, — kuidas ta sinu meelt uimastas kõiksuguste magusate utoopiatega, su silmi pimestas hiilgavate ebakujutlustega, et sind võrku püüda! Ja mida ma ei tea, seda võin nüüd oletada ja eeldada, seda kuulen ju nüüd sinu suust oma kõrvaga! Ma võin ju arvata, kes sinu ajus välja haudus selle põrnika, kes läheb nüüd põrinal lendu ja kelle kõditav nimi on „preili doktor" või „proua doktor"!... Ole julge, me tunneme neid salaõõnestajaid, neid tumedaid hingeõngitsejaid, kelle mõrda sina oled läinud!"

Härra Osvald Göbler oskas ülimõjuvalt, väga pildikalt ja üpris kujukalt kõnelda, kui ta tahtis, ja praegu ta tahtis. Ta tõi kõik oma klubis kätteharjutatud sõnaosavuse esile, et mõrsja ees seista vaimuka mehena, teda lüüa vahedate vaimurelvadega. Oli ju võitluse kõrgeks hinnaks pruudi päästmine kardetava hingevõrgutaja käest!... Aga paraku pidi päästja nägema, et t e m a lööksõnadel oli vaese eksitatud naisterahva kohta vähem mõju, kui oli võrgutaja omadel olnud. Neiu jäi kindlaks, külmaks ja kuulas peaaegu haavava rahuga pealt.

„Mida Andrei Petrovitš Kurbatov minu kallal on teinud, selle eest olen temale ainult tänu võlgu, sest see

pole mitte halb, vaid hea," ütles ta viimaks. „Ja ka sinul pole asja tema vastu tänamatu olla, sest mis on sündinud, oleks ikka sündinud, ning siis vahest vähemsündsal ajal ja vähemsoovitud viisil. Andrei Petrovitš äratas mind, aga ma oleksin varem või hiljem isegi ärganud, või minu ärataja oleks võinud keegi teine olla. Igatahes seisad tõsiasja ees, mida ei muuda süüdistused ja kaebused ega tee sündimatuks."

„Sa jääd siis oma otsuse juurde kindlaks?"

„Kõikumata kindlaks."

„Kas oled mõelnud ka sellele, et sinu vanemad ei luba seda iialgi?"

„Siis saadan oma ettevõtte nende loata täide."

„Kuidas sa seda tahad teha? Sa seisad ju oma vanemate meelevalla all, sest sul on elamiseks vaja ainelisi vahendeid."

„Ma loodan sellega toime saada. Mida mul tarvis on, tahan endale ise teenida."

„Sa läheksid ka ilma minu loata?"

„Ka ilma sinu loata!"

Härra Göbleri meelest oli silmapilguks, nagu ei seisaks ta terve mõistusega inimese ees.

Ta hakkas edasi-tagasi kõndima ja aru pidama.

Kaine arupidamine, küps järelemõtlemine, põhjalik juurdlemine on ikka tulus. See tulu tuli ka siin varsti küllalt nähtavale.

Härra Göbler hakkas korraga naeratama. Ta naeratas nii lahkelt, nii mahedalt, nii vabandavalt, nii andeksandvalt, nii isalikult... Nõnda võis käesoleval seisukorral naeratada ainult inimene, kes on täiesti vaigistunud, kes on murede ja kartuste üle võidu saanud, kes on keerulises asjas jõudnud rahustavale otsusele.

Selline otsus oli härra Göbleril tõesti käes. Ta teadis nüüd, et ta ees seisis terve mõistusega inimene, aga et see inimene — oli n a i n e, et ta oli l a p s.

Stella Riesemanni suust võis rääkinud olla ainult naine, üksnes laps. See oli naise tuju, lapse kapriis. Mõlemad nii süütud, nii mööduvad, nii võidetavad! Vaja vaid kannatada. Vaja vaid oodata. Küll jahtub, küll ununeb! Vaja kõige pahemal puhul asja silmakirjaks tõsiselt võtta — küllap pööre tuleb iseenesest. Pööre tuleb kõige hiljemini otsuse täidesaatmise eel. Siis, kui Stella Riesemann paneb käe ukselingile, et isamajast lahkuda. Ta peaks olema ju puust või kivist, kui talle siis südame peale ei lange, mis ta kaotab, mis ta enesest kergemeelselt ära heidab ja mis teda selle asemel ootab! Ta ei peaks olema naine ega laps, kui ta siis aru ei saa, et ta palja jonni pärast jätab maha Eedeni ja läheb tühja kõrbe...

Aga nii kaugele polnud vaja mõeldagi. Lapsuke Stella ei jõuagi ukselingini. Ta pöördub varemini tagasi. Tal seisab ju võitlus ees, mis ületab tema jõu. Härra Osvald Göbler ei suuda endale kuidagi kujutella, kuidas võiks naine ning lapsuke Stella oma vanemate ja tema ühise keelu ning tagasihoide vastu midagi nii otsustavat läbi viia. Ja et talle vanemate luba osaks ei saaks, selle eest tahab härra Göbler juba hoolt kanda, kui seks samme ülepea vajagi on.

Ja härra Osvald Göbler naeratas, nagu õnnelik, muretu peigmees kunagi, hakkas mõrsja lõuast hellalt kinni ja ütles heldel, isalikul toonil: „Kulla laps, sellest asjast kõneleme vahest edaspidi veel kord. Pole temaga ju nii väga häda! Nüüd ole minu armas, kallis, magus tuvike ja kõnele mulle millestki muust..."

Stella Riesemann lükkas härra Göbleri kallistava käe oma näo küljest ära ja küsis:

„Mispärast millestki muust? Ma soovin sinu otsust teada saada. Tahan seda kohe kuulda, sest mul on rutt."

„Aga — aga sa pead mulle ometi mõtlemisaega andma!"

„Mõtlemisaega? Nagu oleks sul mõtlemist vaja. Nagu ma ei teaks, et su otsus on juba nüüd kindel! ... Osvald, ole ometi õiglane ja tunnista, et sa mind minna ei lase, et sa mind mingil tingimusel minna ei lase!"

„Aga, kallis laps, ma ei või sulle enne midagi öelda, kui sa oma vanematega oled kõnelnud! Nende käes on ju praegu veel peaotsus! Saad sa nende loa, siis ei taha mina mitte vastu seista ..."

„Sa valetad!" hüüdis Stella Riesemann ja kähvas istmelt üles. „Sul pole niigi palju ausat julgust, et räägiksid mulle tõtt! Sa tead, et ma vanematelt luba ei saa, vähemalt niikaua mitte, kui sina mulle o m a luba ei ole andnud, ja sa tead ka, et ma vanematelt loa saaksin, kui sina minu nõuet toetaksid, sest Riesemanni tütar on Göbleri pruut ja tulevane abikaasa! Aga sul on hoopis teine nõu. Ma loen seda su näost. Sa tahad minu vanematesse ses suunas mõjuda, et ma loa asemel saan neilt keelu ... Osvald, sa oled valelik!"

„Aga, armas, kallis laps — —"

Kuna härra Göbler otsis sõnu, astus Stella Riesemann üsna tema suu juurde, naeris talle vihaselt näkku ja ütles:

„Ma ei ole sinu „laps"! Sul pole enam lapsega tegemist, vaid täisealise inimesega. Sa mõtled mind kui last, kui plikakest äiutamisega uinuma kussutada, sa püüad mind panna paitamisega ja tatsutamisega iseennast petma. Aga sa eksid! Ma olen ärkvel ja tahan

ärkvele jääda! Ma ei peta enam ennast ega taha sind ega teisi petta!...

Vaene härra Göbler! Ta oli oma osa halvasti mänginud: teda oli ära tuntud. Ta oli oma mõrsja kõige õrnemat külge haavanud: tema iseteadvust. Seda praegu tärganud ning vägevasti ärganud iseteadvust, milles varjas neiu oma inimlikku täisväärtust, kõike oma au ja uhkust. Vaene härra Göbler oli oma mõrsjale, keda ta enam ei tundnud, ülekohut teinud ja soetanud temast endale vastase ning vaenlase, kelle jõu kohta polnud tal aimugi.

Härra Göbler oleks vahest õnnelikum olnud, kui ta asjaga peale oleks hakanud tundmuste küljest, kui ta mõrsja ettevõtte vastu välja oleks astunud armastuse seisupaigast, kui ta hõõguva südamega ja kurva näoga ta palge ette oleks ilmunud ning öelnud: „Sa tahad mitmeks aastaks minust lahku minna — ma ei suuda seda välja kannatada, sa teed mulle seega suurt valu! Heida armu minu peale, ohverda oma taotlus meie armastuse pärast, vali enesele teine töö ning tegevus, mis sind minust eemale ei viil"

Selline palve poleks mõrsjasse mõjuta jäänud. Mõrsja oli säherdust palvet kartnud. Ja kui see härra Göblerit ka mitte eesmärgile poleks viinud, mõrsja kavatsust mitte kõigutanud, siis oleksid ometi sidemed, mis mõlemaid ühendasid, nii järsku, nii räpakalt katkestamata jäänud, sest Stella armastas Osvaldi, oli vähemalt kindlal arvamusel, et ta teda armastab. Ta tundis igatsust tema järele, oli õnnelik tema juures viibides ning mõtles rõõmsa, rahuliku meelega ühendusele, millesse ta temaga tahtis astuda. Nad olid ise, ilma vanemate või muu välise mõjuta teineteisele lähenenud, tundsid endid

seltskondlikult juba palju aastaid ning arvasid endid tundvat ka isiklikult, hingeliselt ja vaimselt.

Kuni tänase päevani.

Kuni praeguse hetkeni.

Nüüd korraga muutus lugu. Ja härra Göbleri süü tõttu.

Stella Riesemann nägi, et nad olid teineteisele võõrad — Osvald Göbleri lapsepetmine, tema paitamine ning kussutamine oli avanud neiu silmad. Ja tema üle sai võimuse aimus, et see mees ei hakka teda iialgi mõistma, et ta teda mõista ei suuda, ei taha ega julge, et ta teda peab ikka ainult naiseks ja lapseks või — mis on niisama kardetav — inimeseks, kelle iseteadvus on temale vastumeelt, haavav — meesnaiseks, kellega ta ei oska seltsida, kellega ta õnnetut elu saab elama, sest et ta teda ei saa valitseda, oma iseteadvuse, oma valitsejatujude alla ei saa rõhuda.

Ja kuidas oli siis lugu tema armastusega? See pidi tema kinnituste järgi tõsine ning suur olema. Aga tõsine ning suur armastus ei nõua mitte ainult, vaid annab ka, — annab palju ennemini kui nõuab ja võtab; ta kannatab meeleldi ohvreid, ka kõige raskemaid, ta õpetab inimesele enesesalgamist, ta teeb pimesi head.

Kas oli seda härra Osvald Göbleri armastusest märgata?

Ei.

Härra Göbleri armastus ei suutnud ohvreid kanda. Ta ei raatsinud anda, vaid aiva nõudis ja võttis. Seda ei tunnistanud mitte ainult tõik, et härra Göbler ei jaksanud mõrsja soovi täita, vaid palju selgemini veel see, et ta selle soovi täitmisest halba ei kartnud mõrsjale, vaid iseenesele. Oma isikule. Ta armastas

ennast rohkem kui mõrsjat. Ta enesearmastus ulatus armastusest mõrsja vastu nii kaugelt üle, et ta ei põlanud ka abinõusid, pettust ja kavalust, et hoida oma isikut kahju eest.

Seda fakti silma ees pidades oli Stella Riesemanni meelest ainult loomulik, et ta petliku varisideme, mis neid oli ühendanud, minema puhus nagu uduviiru.

Ta pani käe peigmehe õlale, vaatas talle näkku selle kurva pilguga, millega head sõpra jumalaga jäetakse, ja ütles:

„Osvald, me oleme kaks mõistlikku inimest ja teeme õieti, kui me ei jää teineteisele kauemini koormaks. Oleme vabad teineteisest! Mina olen sinust vaba — praegusest silmapilgust peale!"

Härra Osvald Göbleri esimene tunne, mida ta nägu peegeldas, oli umbusk. Ta tegi katset naeratadagi. Ta pilk küsis: Kuis on see võimalik, et sellesarnast öeldakse m i n u l e!!... Alles aegamööda kahvatas ta, ja nüüd paistis ta silmist nagu ehmus, nagu tusaga segatud kohkunud võõristus.

„Mis see siis tähendab, Stella?" küsis ta pikkamisi ja taganes õlaga neiu käe alt. „Sul on mõte meie kihlust tühistada?..."

„Jaa, Osvald."

„Meie avalikku, kõigile teada antud kihlust...?"

„Kõigile teada antud?... Me võime ju kõigile avalikult jälle teada anda, et seda, mis oli, enam ei ole!..."

„See on võimatu!"

„Mispärast?"

„Kas tahad mind siis maailma ees?..."

„Maailma ees?... See asi puudutab ju õieti meid, mitte maailma!"

Härra Göbler litsus alumise huule hammaste vahele. Talle paistis mõrsja näost midagi silma, mis tõi talle aimuse, et ta oli eksiteele vääratanud, ja ruttu tõmbas ta jala tagasi.

„See on võimatu, sest et ma sind armastan, üle kõige armastan . . ."

Ja härra Göbler pani oma häälesse ja oma pilgusse kõik oma armastuse, ning seda polnud hariliku mõiste järgi tõesti mitte vähe. Härra Osvald Göbler võis seepeale vanduda, ja seda võis igaüks kahtluseta uskuda, et ta oma mõrsjat armastab, kuid muidugi sel määral, kui see tal ta hingejõudusid mööda võimalik oli. Ta ei võinud ju midagi parata, et talt nõuti rohkem kui harilikult inimeselt harilikult nõutakse . . .

Stella Riesemann astus jälle tema suu juurde, pani käe jälle tema õlale ja vahtis talle oma siniste, praegu nii vastikult torkavate silmadega näkku.

„Sa ütled, et sa mind armastad, Osvald?"

„Seda sa tead!"

„Sa armastad mind üle kõige maailmas, rohkem kui midagi muud?"

„Jaa, minu Stella!"

„Siis tule minuga mu vanemate juurde, seleta neile, et sa oled nõus minu ettevõttega, ja saada toime, et nad annaksid mulle oma loa. Muretse mulle see luba, ja ma usun, et sa mind armastad! Niikaua aga, kui see ei ole sündinud, ära pea mind oma mõrsjaks, nagu mina sind oma peigmeheks ei pea."

Härra Osvald Göbler oli pilguks ajaks peatu. Ta lõi silmad mõrsja ees segaselt maha, pööras kõrvale näo, mille vastu käis neiu kuum hingeõhk nii pealetikkuvalt, ja ta tuksuvad näpud mängisid taskukella kuldse keega.

„Ja kui nad sulle seda luba, kõigest hoolimata, ei anna?"

„Siis tee mind viibimata oma naiseks, nii et ma nende luba enam ei vaja, ja anna mulle oma luba."

Härra Göbleri käed vajusid kellakee küljest lõdvalt maha, ta astus mõrsjast mõne sammu kõrvale; nähtavasti kogus ta mõtteid, murdis oma ärimehelikku pead, et leida pääseteed kitsikusest, milles ta veel sügavamale oli sattunud.

Stella Riesemann vaatles teda kaastundliku, kahetseva pilguga. See oli aga see naeratav kaastundmus, see lõbutegev kahetsus, mida tuntakse, kui nähakse kavalat inimest omas lõksus rabelevat.

Stella Riesemann teadis korraga, et ta seda meest ei armasta, et ta teda kunagi pole armastanud. Ta nägi esimest korda täiel selgusel, kui väike oli see inimene, ja pani imeks, kuidas see võimalik oli olnud, et ta temale üldse tundmuste sihil oli lähenenud, temaga siiani ühendust pidanud, seda ühendust tahtnud kestvaks teha — kuidas ta ennast nii väga oli võinud petta ja pimestada!

Kui härra Göbler jälle pöördus Stella poole, hüüdis viimane: „Ma tean, mida sa tahad öelda! Sa nõuad minult veel kord mõtlemisaega!"

„Jaa," vastas Osvald, ja ta häälel oli vihane kõmin, „ma olen harjunud tähtsate sammude üle enne aru pidama."

„Hea küll, ma annan sulle kolm päeva mõtlemisaega. Ma annan seda sulle, ehk ma küll tean, milleks sa seda tarvitad ja millise otsuse sa mulle tood. Aga sa ei pea võima mulle pärast ette heita, et ma sind tähtsate sammude üle ei lasknud aru pidada."

Härra Göbleril oleks sõnavahetuse jooksul juba mõnigi kord asja olnud vihastada, aga tema kavaleriloomus aitas tal meeles pidada, et tal on tegemist naisega, ja nõnda suutis ta end talitseda, oma rahu ja viisakust alal hoida. Stella viimastes sõnades ja nende toonis peitus aga härra Göbleri meheau ja -väärikuse kohta nii palju alandavat kahtlustust ja veristavat pilget, et kavaler temas võttis kuuehõlmad kokku ja puges nurka ning saatis vihase, kiiva, oma valitseja-tundmustes haavatud mehe enda asemel välja.

Härra Göbleri ilus, peen härrasnägu oli kahvatunud, ta laubal tuli nähtavale jäme sinakas vorp, ta suurenenud silmil oli kiirgav läige.

„Stopp — siiamaale ja mitte kaugemale!" hüüdis ta. „Sa näid unustavat, et su ees ei seisa poisike, vaid mees — aus, lugupeetud, laitmatu nimega mees, kes enesele ei lase näkku sülitada, oma meheau ei luba porri tallata... Hea küll, mul pole mõtlemisaega enam vaja, ma olen juba otsusele jõudnud, ja see otsus on järgmine: minu luba ei saa sina mitte, ja ma tahan sinu vanemaid igal viisil, kõigi abinõude varal mõjutada, et ka nemad sulle luba ei anna, et nad sind, kui vaja, hoiavad vägisi tagasi ja peavad kas või käsitsi kinni."

„Seda ma teadsin," naeratas Stella.

„Aga sa ei tea mitte kõike! Sa ei tunne põhjusi, mis mind nõnda sunnivad tegema, sest sa oled pimestatud, ja oled heast seltskonnast väljunud... Kui sina, Stella, jääd oma kavatsuse juurde kindlaks, siis oled prii — mul pole sinuga enam midagi asja. Ja siiski tahan käia sinu vanemaile ning kõigile peale, kellel sinu kohta on mõju, et nad su nõu nurja ajaksid..."

„See on kättemaks," naeratas Stella jälle.

„Ei, see ei ole kättemaks, see on mulle lähedal seisva perekonna au kaitsemine, see on püüd hoida seda perekonda h ä b i, tema tütart h u k a t u s e eest!... Ja kui mina teen seda juba teiste heaks, siis võid isegi arvata, mil määral ma ennast säherduse kombelise kahju eest püüan kaitsta..."

„Häbi...? hukatus...? kombeline kahju...?" Stella astus temale leegitseval silmal ligemale. „Osvald, mida sa sellega julged mõelda?"

„Ma julgen mõelda, et ükski aus mees oma mõrsjat, või koguni veel abikaasat, mitmeks aastaks üksinda suurde linna üliõpilaste hulka ei laseks minna ulaelu elama, et ta ei suudaks näha saada, kuis ta mõrsja või abikaasa vajub mõne nadise üliõpilase a r m u k e s e k s —"

„Osvald!"

„Ja ma julgen mõelda, et iga ausa mehe kohus on vanemaid, kelle tütar niisugusele teele on sattumas, ähvardava ohu eest hoiatada..."

Tekkis vaheaeg, mille vaikuses oli kuulda vaid Stella võitlevat hingetõmmet. Neiu näost oli valgunud iga verepiisk, ta kahvatud huuled tuksusid nagu krampliskus võimetuses leida sõnu.

„Millega põhjendad sa oma nurjatut teotust?" pitsitas ta viimaks kugistaval, pool-lämbunud häälel kurgu põhjast.

„Väga usutavate nähtustega, mis on kõigile tuttavad! Kes siis ei teaks, et sa seda seal ülal taga ajad, et teie sõprust peate, mis kõlblaist piiridest ammu on üle läinud, et sa tundide kaupa ilma kaaslaseta tema korteris elutsed... Selle üle irvitavad juba teenijad majas ning

seltskonnas on see saanud tavaliseks loba-aineks... Ainult sõge võib veel väita, et sa teda ei armasta, ja just see — see sohiarmastus soetas sulle su pöörase plaani, sest sa tahad temale ju Peterburisse järele joosta!"

Soo! Nüüd oli härra Osvald Göbler paisanud sapi, mis ta kiivasse põue oli juba ammugi kogunenud, süüdlasele viimase piisani näkku! Kõigis endistes kadetsemistes oli ta tagasihoidlik olnud, sest ühelt poolt ei tahtnud ta uskuda, et vahekord Stella ja Kurbatovi vahel võiks tõsiseks minna, nagu teiselt poolt ei lubanud ta uhkus mõrsjale selgemalt näidata, et tema, rikas ja ilus härra Göbler, n i i s u g u s e peale seal ülal on armukade. Uhtlasi trööstis ta ennast vene üliõpilase varstise lahkumisega, mis niikuinii päästis tema armukadeduseluupainajast ja Stella ta võrgutajast. Nüüd aga, kus ta mõrsjaga oli lõpule jõudnud, kus kardetud hädaoht tema arvates oli tõeks saanud, ei põlanud ta enam liialdusigi, et truudusemurdjale ta süüd võimalikult drastiliselt silma ette seada ja talle oma viha võimalikult tüsedasti maitsta anda.

Ja härra Göbleri meelest oli, nagu võiks ta oma sõnade mõjuga rahul olla.

Sest miks sattus siis vahva neiu korraga säherdusse kohmetusse, miks langes ta ilus, uhke pea norgu, miks vaatas ta vihast lõkendav südi pilk nüüd nii abiotsival segadusel maha, miks otsis ta kõnekas suu etteheidete tagasitõrjumiseks asjata sõnu?

Stella Riesemann leidis ainult veel jõudu visata oma süüdistaja tumma käskiva käenäitega uksest välja... Siis ta vajus lõdvalt toolile, hoidis oma peakest käte vahel ja mõtles, mõtles, mõtles...

8.

See oli pärast lõunat olnud, kui preili Riesemann õiendas peigmehega lõpparvet; juba õhtul oli tal vanematega, iseäranis papaga selles asjas tegemist. Nimelt oli härra Göbler — jättes proua Riesemanni kui nõrga naise sedapuhku kõrvale — otsekohe linna härra Riesemanni juurde rutanud, et teda, nagu ausa mehe kohus, ähvardava hädaohu eest hoiatada.

Vabrikant jõudis kaunis hilja koju ja oli linnas — vist Göblerite seltsis klubis — juba õhtust söönud. Varsti palus toatüdruk vanema preili härra juurde, kes teda oma kabinetis ootavat.

Stella sisse astudes sulges papa parajasti halli äriümbrikku, mille trükitud pea näitas Riesemanni firmat; neiu nägi ainult veel ühe paberraha saba ümbriku laka alla kaduvat. Siis viskas vanahärra hooletul sulel kirjale ühe nime, helistas lauakella ja andis kirja peatselt ilmuva toatüdruku kätte.

„Koolihärrale üles!"

Esiotsa tegi härra Riesemann, nagu ei paneks ta tütart tähelegi. Suure rahuga võttis ta kirjutuslaual olevast karbist sigari ja popsis ta aeglaselt põlema. Tõusis siis, pistis käed püksitaskuisse, astus tütre ette ja hakkas teda, sigar hammaste vahel ja ennast jalul kergesti õõtsutades, sõna lausumata silmitsema. Seejuures naeratas ta, pilkavalt suud muigutades, ja puhkes viimaks, nagu kõhust tuleva, rõhitseva bassihäälega pikaldaselt naerma.

„Või sina siis tahad — öh-öh-öh! — pea nudiks pügada, poisipüksid jalga ajada ja Peterburisse lipata, et — öh-öh-öh! — et kabakus teiste tudengikestega koos vodkat

trimbata, paberossi tossutada ning „Nalivai, brat, nalivai" hõisata! — Oh-öh-öh!" — Ja uue hooga: „Oh-öh-öh!"

Papa Riesemann näis Göbleritega joonud olevat, sest iga öh-öh puhul paiskus tal suust veinilõhna.

Stella astus, ilma musta ega valget lausumata, temast sammu eemale.

„Ära karda ühtigi, kulla laps," ütles papa Riesemann, „ma ei tee sulle midagi... Ma tahtsin sulle ainult natuke näkku vaadata, et aru saada, kas sul siin" — ta tippis tütrele sõrmeotsaga otsmikule — „midagi rikkesse pole läinud. Aga ma näen, et mu kartus oli asjata. Su pilk on üsna selge..."

Ta näis tütrelt vastust ootavat, aga see vaikis kinnisel, kivisel näol. Kuid see ei rikkunud papa heldet naljatuju.

„Sa oled oma peigmehe vastu täna väga inetu olnud, laps," kõneles ta edasi. „Kuidas võib hästikasvatatud noor neiu, pealegi pruudipõlves, nii tujukas ja turtsakas olla! Häbi sulle!... Homme olgu sinu esimene tegu temalt andeks paluda — ta tuleb siia."

Stella vaikis edasi.

„Ja mis puutub siis sinu suuresse tohtriprobleemisse — luba, et ma seeüle veel kord südame põhjast naeran!"

Ja papa Riesemann hakkas südamepõhjast naerma. See naer tuli aga nagu kõhu põhjast.

„Nüüd mine magama!" ütles ta siis lühidalt, pööras selja ja võttis istet kirjutuslaua ääres.

Stella jäi seisma. Ta kahvatanud näost tuksus seesmise võitluse kaja. Riesemann silmitses juba ajalehte, kui kerge käsi ta õlale pandi.

„Papa!"

„Mida sa soovid?"

„Papa, kas armastad mind?"

„Missugune küsimus!"

„Ja soovid, et oleksin õnnelik?"

„Aga laps —!"

„Kui sa mind armastad, papa, ja soovid, et mu elu oleks õnnelik, siis lubad mind arstiks õppida. Ei või ju halb olla, kui inimene midagi õpib... Ja kas tead, isa, mida ma sulle tõotan — püha vandega tõotan: ma tahan õppida tubliks arstiks, arstiks, kes oma ametit oskab ja armastab! See ei või ju halb olla, kui inimene tööd teeb!... Ja ma tõotan sulle veel midagi: ma tahan ennast laitmata üleval pidada, minu peale ei pea keegi tohtima näpuga näidata, sinu au peale ei lange vähemat kui varju!... Isa, luba mind arstiks õppida!"

Stella lihtsad sõnad sisaldasid nii liigutavat palvet, et see kuumalt ning sulatavalt igasse südamesse pidi tungima. Võib-olla tundis ka härra Riesemann selle mõjust midagi, aga ta ei tahtnud seda märgata lasta — see oleks isalik nõrkus olnud ja last julgustanud — ja ta sai sellest ka ruttu küllalt võidu. Ta pöördus toolil ringi ja küsis samal kalgil, pilkaval toonil, mida ta hakatuseski oli tarvitanud:

„Stella, kas sa ehk mäletad veel, mis on vitsad?"

„Isa, ma ei ole enam laps!" hüüdis noor neiu ning viha- ja häbipisarad tungisid tal silma.

Sa oled veel täiesti laps, ja pealegi väga rumal ja üleannetu laps, kellele oleksid vitsad üsna omased," vastas Riesemann häälega, millest kostis juba vihase kareduse kõmin. „Ja kuule, Stella, mis ma sulle nüüd ütlen: kui sa hommikuks oma lapsikut hullust peast välja pole maganud, siis haaran vitsa asemel kepi kätte ja uhan ta sinu seest ise välja!... Sa võid selles kindel

olla! Vana Riesemann ei lase oma lapsi mitte hukka minna!"

Ning punasel punsunud näol avas ta kõrvalkambri ukse ja hüüdis sinna sisse: „Ema, tule, vii see põrunud peaga tüdruk magama!"

Ruttu olid pisarad Stella silmis kuivanud ning nägu, mille ta minnes isa poole pööras, oli külmem, kinnisem, kivisem, aga ka kindlam kui enne. —

Seega polnud Riesemanni tütre võitlused tänaseks päevaks veel mitte lõppenud. Papale järgnes mamma, kes oli õnnetusloo abikaasalt kuulda saanud.

See vastane jooksis eksiteele sattunud lapse peale tormi pisarate ja palvetega, jumalasõna ja noomimisega. Tütre elukutselise kavatsuse tegelikkude tagajärgede äranägemiseks puudus proua Riesemannil nähtavasti vaade ja kujutlusvõime, sest ta ei teinud peaaegu katsetki seda kavatsust arvustada, ei kiites ega laites, vaid tema mõtted keerlesid ainult selle „skandaali" ümber, mida Stella ja Osvaldi kihluse nurjaminek saaks seltskonnas sünnitama. Ta kinnitas mitmendat korda, ta ei julgevat oma silmi kellelegi näidata, kui lugu nii kaugele läheb, mitte oma teenijailegi; ta pidavat häbi pärast kas või vette jooksma! Ja ta nuuksus Stella rinnal, nagu oleks ta leidnud tütre mõnest avalikust majast. Ta ujutas vaese neiu oma vannutamiste ning usutamistega nii üle, et viimane meeleheitliku tüdimuse pärast tema käte vahelt põgenes. —

Neiude ühises magamiskambris oli Riita-preili parajasti sängi minemas, kui Stella sisse astus. Ta seisis juukseid patsi põimides, palja rinna ja käsivartega peegli ees ning silmitses oma neitsilikku ilu nähtava meeleheaga. Siis ta päästis paelad oma keha ümbert,

laskis kõik alusrõivad korraga voodi ette langeda, astus nende seest särgiväel välja ja puges sängi, jättes aluskuued ja püksikesed rattakujuliselt põrandale vaibakese peale. Nõnda oli tal viisiks. Hommikul astus ta siis voodist otsekohe selle rõivasteringi sisse.

Sängis teki all sirutas ta suure lõbuga oma noori õitsvaid liikmeid ja jäi selili, käed risti pea all, vastu lage vahtima; ainult paar pealiskaudset, pool-uudishimulikku, pool-ässitavat pilku riivas õe roidunud nägu. Oli ju Riita-preili ikka hukka mõistnud, et Stella selle rõugearmilise venelasega nii silmapaistvalt sõbrustas, ja nüüd oli kentsakas tüdruk veel nii sügavasti selle vastiku inimese mõju alla sattunud, et ta, tahtes peigmeest maha jätta, kippus temale võõrasse linna järele! Mis puutus õe studeerimisõhinasse, siis ei uskunud Riita sellesse silmapilkugi. See oli tema meelest ainult ettekääne, mille taha õde oma arusaamatuid tundeid selle inetu inimese vastu püüdis varjata.

Stella pilk langes õe kalgile, peaaegu pilkavale näole ja mõru naeratus mängis hetkeks ta suu ümber. Veel üks leppimatu vastane! Ei osavõttu, mõistmist, mõistatahtmist üheltki poolt!...

Kumbki ei lausunud sõna.

Stella hakkas end pikkamisi, mõtteis lahti rõivastama.

Enne kui ta sellega valmis sai, oli Riita uinunud. Seda tunnistasid ta kinnised silmad, ta tugev hingetõmme. Ta oli uinunud, õele seekord head ööd soovimata.

Stella kustutas lambi ning heitis ööjakis ja alusrõivais voodisse vaiba peale. Lahtiste silmadega vahtis ta pimedusse, kuulatas teraselt iga kõppu, mis majast veel kostis, ning oli nõnda enam kui tunni aega liikumata paigal. Siis ta tõusis ettevaatlikult, heitis endale midagi ümber,

avas tasahiljukesi lukustamata ukse ja puges välja. Ta jõudis vahekojast, kellegagi kokku puutumata, aeda.

Väljas lõi soe uduvihm nagu pehme, märg loor talle vastu nägu. Puud ja põõsad seisid liikumata, nagu raskesti uinudes. Sügav vaikus, punakashall udune pimedus ligidal ja kaugel.

Stella sammus, vaevalt teed leides, märjast pehmeks ja libedaks läinud radu mööda edasi, ikka sügavamale aia sisse. Vaatas korraks maja poole tagasi ja nägi selle ülemisel korral ühest aknast valgust: kõik muud aknad olid pimedad. Stella tundis seda akent hästi ja ta oli aimanud, et tuli selle taga täna õhtul kauemini põleb kui muidu. Kitsas kollakas valgusejuga, mis sealt alla aeda tungis, näitas talle pisut teed, ja ta hakkas, kui ta aia korraks pikuti ja põigiti läbi oli käinud, selle joa suunas edasi-tagasi rändama, rahutult, püsimatult, kõvemaks minevat vihma tähele panemata...

Tal oli ju nii palju mõelda, et lõplikult jõuda otsustavale selgusele.

Taoti tõstis ta silmad üles valgustatud akna poole ja ta meelest oli, nagu voolaks talle sealt jõudu, julgust ja karastust südamesse...

9.

Kiri, mille Andrei Petrovitš õhtul härra Riesemannilt sai, tõi tema tegevusele vabrikandi majas veidi enneaegse lõpu, sest Eberhardi esimese järeleksamini oli veel kümme päeva aega. Õpilase isa saatis tunniandjale ta palga — ka puudujääva aja eest — kätte ning aval-

das paari ebaviisaka reaga põhjendamata jäetud soovi, et härra Kurbatov võimalikult peatselt tema majast lahkuks. Õhtune Peterburi rong oli juba läinud, kui toodi kiri Andrei Petrovitšile; seepärast otsustas ta tarvitada hommikust ja hakkas kohe oma asju sisse pakkima.

Aga nii vilunud kui ta selle tööga ka oli ja nii vähe kui ta ilmlikku vara omaks nimetas — täna ei tahtnud asi sugugi edeneda; ta käperdas rohkem kui tegi ja tabas end ikka jälle hooletusevigadelt või töö poolelijäämiselt.

See polnud ka ime, sest pea kihas tal mõtteist ja rinda rõhusid rasked, erutavad tunded.

Andrei Petrovitšil ei võinud iseäralikku kahju olla lahkuda majast, mille olukord talle nii vähe meeldis. Ta ei tundnud ennast haavatud olevat enneaegsest lahtilaskmisest, kuigi see oli jämeda äraajamise laadi, sest ta aimas, mispärast see on sündinud, ja tal polnud asja antud põhjuse pärast häbeneda.

Oma õpilase pärast ei olnud tal muret; ta oli julge, et Eberhard järeleksamid sooritab, ja seega teadis oma kohused tema ning palgamaksja vastu täidetud olevat. Tõsisemat kartust polnud tal ka Stella saatuse pärast, sest neiul oli oma võitluses tegemist inimestega, kes teda armastasid, kes talle liiga ei võinud teha. Ja siiski laskus Andrei Petrovitšile nagu muljuv koorem hinge peale, kui ta Riesemanni kirja oli lugenud, kui talle teatavaks sai, et ta kaheteistkümne tunni pärast sellele majale selja peab pöörama, ja ta põues hakkas käärima valu, tõsine, pitsitav lahkumisvalu, see kummaline närtv ning rebiv tundmus, mille all kannatab inimene, kes peab eemale minema kõige kallimast, mis tal on.

Küsimus, kas jõuab Stella Riesemann võitluses võidule, kas ta oma ettevõtte läbi viib, kas ta Peterburisse läheb, sai Andrei Kurbatovi kohta korraga niisuguse tähenduse, mis tal seni oli puudunud; Andrei Petrovitši meelest oli äkki, nagu oleks see küsimus kõigist, mis temasse puutusid, kaugelt kõige tähtsam, nagu täidaks ta kõige sügavamalt tema olevikku ja tulevikku. Tormi ägedusel sai tema üle võimuse tunnetus, et ta Stellast jäädavalt lahkuda ei või.

Lahkumisvalu tegi Andrei Petrovitšile selgeks, mida ta südame põhjas seni ainult aimamisi ja kahtlemisi oli tundnud, mille vastu ta oli võidelnud, nagu võitleb mõistlik ja kaine inimene tühise nõrkuse, petliku viirastuse vastu. Andrei Petrovitš teadis korraga, et ta armastab Stella Riesemanni.

See teadvus tuli ta peale sellise hooga, et halvas tema seesmisi jõude, uimastas tema meeli. Lõdvalt vajus ta toolile ja esimest korda elus kobas ta selle kohta, mida teha, mida ette võtta, kust peale hakata, nagu pilkases pimeduses. Ta tundis jalaalust kõikuvat, õhuringi enda ümber võbisevat; ta senisest tundmusteilmast puhus läbi nagu lõhkuv ning laastav maru.

Ta püüdis end üles raputada, kainendada, oma lagunevaid jõude koguda — see läks tal korda ainult hetkiks. Varsti seisis ta, mõni rõivahilp või raamat käes, jälle nõutult ringi vaadates paigal, ja kui ta aju üldse mingit selgemat mõtet jaksas soetada, siis ei käinud see tegevuse kohta, mis tal praegu käsil, ega ta lähemale tegelikkude sammude kohta. Andrei Petrovitš nägi und — tema, kes unistamise ja sonimisega seni nii vähe aega oli viitnud!...

Kell võis olla juba kaks, kui Kurbatov oli viimaks niikaugel, et ta täidetud reisikohvri võis kinni tõmmata ja lukku keerata. Ta istus kohvri servale, toetas küünarnuki põlvele ning põse käe najale. Lambi helk valgustas tema mustjat pead, ta hõbekiududega segatud habet, ta kahvatunud nägu. See nägu ilmutas, ehk ta pärast vabrikust koju jõudmist küll oli pesnud, ikka veel tahmase töö jälgi; tema laugude ümber mustasid need silmi suurendavad nõgised võrud, millest rauavabriku tööline ka pestes naljalt lahti ei saa, mida ta otsekui ametimärki enese küljes kannab. Et Andrei Petrovitš kandis ka veel pluusitaolist sinist vene särki — neil õhtuil, mil tuli vabrikust, ei söönud ta Riesemannide lauas õhtust, vaid laskis söögi tuua oma tuppa —, siis võis teda, nagu ta seal kohvril istus, lahtilastud tööliseks pidada, kes peab murega aru, kuhu nüüd pöörduda, et leida taas igapäevast leiba ning ulualust...

Kas ta puutub temaga veel kokku, saab temaga veel mõne sõna vahetada? Või hoitakse teda kardetavast eksitajast vägisi eemale, kuni see suvila piiridest on kaugele eemale jõudnud? Need küsimused käisid läbi Kurbatovi pea, kui korraga tema uksele koputati, tasa ja argselt. Enne veel, kui ta midagi sai vastata või üles tõusta, avanes uks ja sisse astus preili Stella Riesemann pikas mustjashallis vihmamantlis, must pitssall lahtiselt pea ümber. Ta kahvatunud nägu kumendas marmorvalgelt tumeda peakatte ja ruugete juuste raamis, millel särasid vihmapiisad nagu hõbepärlid; ta helkjad silmad paistsid suurematena ja tuhmimatena kui muidu. Pikkamisi ja rahuga lähenes ta, kui ta ukse ettevaatlikult kinni oli pannud, Andrei Petrovitšile, kes ikka veel kohmetult paigal istus ja alles siis märkas tõusta, kui

neiu talle märja mantli seest oma niiske käe teretuseks vastu sirutas.

„Stella Martõnovna, kust te tulete?"

„Aiast."

„Nii hilisel tunnil!"

„Jah. Mul oli aias tegemist."

Kurbatovi pilk heitus küsivalt, tunnistavalt neiu tõsisele, rahulikule, peaaegu külmale näole. Stella vastas vaatega, mis oli sügav ja mõistatuslik nagu merepõhi.

„Andrei Petrovitš, ma tulen teile head teed soovima."

„Ja mida võin ma teile soovida, Stella Martõnovna?"

„Varsti ka head teed."

„Teie lähete —?"

„Ma lähen."

„Loaga või loata?"

„Loata."

Kurbatovi meelest oli, nagu peaks ta selle märja vapra pea enda ees käte vahele tõmbama, teda suruma ja suudlema.

„Mis on sündinud, Stella Martõnovna?"

Preili Riesemann võttis sohval pikkamisi istet ja tegi käega tähenduse, et Andrei Petrovitš istuks oma kohvrile tagasi, mis sündis.

„Kõigepealt on mul teile teatada, et ma pole enam mõrsja. Ma olen vaba. Teil ei maksa mulle õnne soovida, sest ma olen muidugi õnnelik..."

„Teie ei armasta oma peigmeest enam?"

„Ma pole teda kunagi armastanud."

„Ja see tunnetus —?"

„See tunnetus tuli mulle alles täna, peale seda, kui ta oli kõnelnud, kui ma olin teda tundma õppinud..."

„Ja teie vanemad?"

„Ka oma vanematega olen selgusel. Mul pole nende poolt midagi loota. Ma seisan üksinda maailmas, ja see teeb mu nii julgeks... Andrei Petrovitš, täna esimest korda tunnen ma, et olen täiskasvanud inimene! Ja see tunne teeb mu nii tugevaks. Mu meelest on korraga, nagu võiksin rauda murda."

Andrei Petrovitš ei suutnud silmi pöörata rääkija näolt; seal asetses midagi, mida ta nägi esimest korda, mis oli sinna alles täna tulnud, midagi, mis andis neiu vaatele, ta kõnelemisele, kogu ta olekule nagu uue laadi.

„Ja mul on teile veel midagi teada anda," kõneles Stella Riesemann edasi. „Veel ühes asjas olen ma selgusele jõudnud. Minu endine peigmees heitis mulle ette, mina armastavat teid, Andrei Petrovitš. Ma mõtlesin tema etteheite üle järele ja jõudsin otsusele, et see on põhjendatud. Ma armastan teid, Andrei Petrovitš."

Andrei Petrovitš ei liigutanud esimesel poolel minutil oimugi. Ta vahtis ainult neiu peale — ainiti, silmi pilgutamata, nagu suures halvavas hämmastuses. Siis — siis ta hakkas naeratama. Ta vahtis temale otsa ja naeratas — naeratas niikaua, kui tal pisarad silma tulid. Ja need pisarad kasvasid suureks, jagunesid piiskadeks ja piisad veeresid särades ta põskedelt habemesse ja habemest üle töömehesärgi maha.

Tal polnud Stella Riesemannile vaja suuga midagi vastata, midagi tunnistada — Stella Riesemann seadis neist piiskadest tema vastuse ning tunnistuse kokku, ja seda säravat kirja oli nii kerge, nii selge lugeda...

Ja kui neiu seda läikivate silmadega oli lugenud, astus ta tema juurde, asus mõlema käega tema pea ümbert kinni ja suudles tema juukseid ning suudles neid silmi, mida ehtisid vabrikutöölise nõgised märgid. Ja vabri-

kant Riesemanni tütar kahisevas siidmantlis istus reisikohvrile selle mehe kõrvale, kelle rinda kattis tööliserõivas, ning laskis ennast suruda tema rinna vastu ja oma suud katta töömehe janus kõrbevate huultega...

Täidetud ja kinni köidetud reisikohvril istus abielupaar, kes oli välja rändamas, istusid kaks töölist, kes läksid tööd otsima...

Nad ei kõnelnud hulgal ajal sõnagi, nad vahtisid ainult teineteisele silma ja küsisid ja pärisid ja uurisid tummalt, kust ning kuidas oli neile osaks saanud see õnn, mida nad kaenlas hoidsid ja mille suurust ning väärtust nad vaevalt julgesid hinnata.

Ja nad pärisid ja uurisid niikaua, kui väljas hakkas koitma.

Koidu ajal leidsid nad vastuse.

Koit ise oli neile nende õnne toonud.

See seisis ülal koidu kuldsel kilbil särava kiirtekirjaga.

Seal oli purpuri ja kulla ja hõbeda pealt leegitsevate tähtedega lugeda: „Tehke tööd ja armastage!"

Rohkem polnud neil vaja teada.

Nad mõistsid nüüd ka oma õnne hinnata.

Ja nad mõistsid hinnata elu väärtust.

10.

Kui Stella Riesemann magamiskambrisse tagasi ilmus, ärkas Riita ja küsis: „Kus sa käisid?"

Stella vastas: „Käisin koidul külaliseks."

Kui Riita seda ei mõistnud, pööras Stella oma naeratava näo, millel loitis koidu kuma, õe poole ning lisas juurde: „Käisin oma mehe juures."

Riita tegi pahase näo, sest ta ei sallinud, et temaga nalja heideti, pööras teise külje ja jäi taas magama.

Stella aga avas mõlemad aknad oma sängi kohal, et koit võiks nüüd ka tema tuppa külaliseks tulla ja ta vanem vend päike tagajärele.

Ja vaata, nad tulid!

Vaevalt oli neiu heitnud sängi, kui koit teatas oma tulekut. Vaibale langes kimbuke lilli — tulipunaseid, helevalgeid, kollaseid nagu koidukuld, vihmast märjad, kastest karged... Ja koit ise voolas järele, ehtides tuba purpuriga, ja tema kannul ilmus päike, täites kambrit hiilgusega. Ja nende mõlema kaisus, lilled rinna peal, uinus neiu magama, ja ärkas alles, kui vankri müdin akna taga ta äratas.

Härra Riesemann sõitis linna.

Stella hakkas ruttu rõivastuma, sest poole tunni pärast pidi tallipoiss viima Andrei Petrovitši raudteejaama, ja ta tahtis lahkujat enne veel näha.

Ta oli juba valmis, kui mamma sisse astus.

Proua Riesemann suudles enne Riitat sängis, kes talle uniste silmadega ja ringutades patjade seest vastu haigutas, ning siis Stellat põsele.

„Papa laseb sulle öelda, Stella, et sa härra Kurbatovit mitte ei tohi minna jumalaga jätma, — sinust on niisugust hullust karta."

„Soo! Aga kui härra Kurbatov tuleb mind jumalaga jätma?" küsis Stella naerdes.

„Sa pead tema eest kõrvale hoiduma, nagu meie kõik seda teeme; see on papa kõva käsk," ütles proua Riesemann ja püüdis oma haledasse kaebehäälde võimalikult rohkesti valjust panna.

„Ja mida sina ise käsid, mamma?"

„Mina käsin sedasama."

„Milline liigutav üksmeel teie mõlema vahel!" hüüdis Stella parimal tujul. „Ma ei saa aga aru, mispärast ma härra Kurbatovi eest peaksin redusse jooksma, — ta ei hammusta mind ju mitte!"

„Sa tead ometi, mispärast papa ta enneaegu minema saadab?"

„Ei tea."

„S i n u pärast ometi!"

„Minu pärast? Aga siis olen ju mina süüdlane ja mitte härra Kurbatov, keda teie karistate! Et Riesemanni abielupaaril on üleannetu tütar, selle eest peab siis keegi võõras kannatama!... Sa näed isegi, mamma, see ei lähe! Ma pean enda pärast tehtud ülekohut katsuma heaks teha! Jumalagajätt on selleks kõige väiksem samm!"

Stella pistis naerdes toast. Mamma ähvardav järelhüüd põrkas ukselt tagasi.

Eeskojas tuli preili Riesemannile härra Kurbatov täies reisimundris vastu.

„Sa lähed jumalaga jätma, Andrei?"

„Jaa."

„Pole vaja! Isa on juba ära sõitnud ning ema asemel tulen mina sind jumalaga jätma."

Stella hakkas Andrei käe alt kinni ja sammus temaga majast välja — otseteed aiavärava ees ootava vankri poole.

Mamma Riesemann ja Riita seisid ristis kätel lahtise akna taga ega võinud midagi parata! Teistest akendest ja trepilt vahtisid muigavad teenijad ega t a h t n u d midagi parata...

Ja nüüd ilmus ka veel Eberhard kustki nurga tagant nutetud silmadega, sirutas käed lahkuva sõbra ning selt-

simehe kaela ümber ning suudles teda ja laskis ennast suudelda. Ta nägu tunnistas, et ta juba varemini oli jumalagajätmiskurbust maitsnud; oli ta ju kogu aja pärast papa ärasõitu Kurbatovi toas viibinud.

Kui Andrei Petrovitš juba vankril istus, pigistas Stella-preili veel kord tema kätt ja toatüdruk arvas kuulvat, et ta seejuures ütles „varstise jällenägemiseni". Preili ja noorhärra — mõlemad lehvitasid lahkujale rättidega järele. Magamiskambri aknal aga seisid proua ja Riita-preili ristis kätel ega võinud midagi parata...

Aga ka papa ei võinud midagi parata, kui ta pärast lõunat koju tuli ja lugu kuulis. Ta võttis tütre küll käsile, aga sai temalt niisugused vastused, et jäta jutlus pooleli ja otsi keppi! Otsiski keppi, aga kätte ei haaranud seda mitte, — seks puudus tal siiski julgus. Talle tuli parajal ajal meelde, et mis ütleksid üleaedsed, kui kuulevad, et vabrikant Riesemann andnud oma täiskasvanud tütrele keppi...

Ja siis kartis mees ka, et tütar võtab oma peigmehe liiga trotslikul tujul vastu, kui see tuleb õhtul tema andeksandmist kuulama. Kepiga oli ju ikka veel aega. Paras aeg oli näiteks siis, kui tütar peigmehelt m i t t e andeks ei palu. Papa Riesemann ei jätnud tütrele endist ähvardust seks puhuks meelde tuletamata.

Aga mis mõjuvad kõige kurjemad ähvardused sihukesse ülekäte läinud lapsesse!

Härra Osvald Göbler tuli. Aga ta läks niisama, nagu ta oli tulnud.

Ta hakkas üsna ilusasti peale. Oli kurb, kahvatu, rõhutud. Oli pehme, viisakas, järeleandlik. Rääkis leppimisest, mitte andekspalumisest.

Leppimiseks oli Stella Riesemann ka kohe valmis. Ta

ei lubanud härra Göbleri peale mingit viha kanda. Aga mis see aitas, lisas leppimatu seletuse juurde, härra Göbleri mõrsja ei olevat ta mitte enam, peigmehe ja pruudi vahekord olevat neil jäädavalt lõppenud, nad võivat olla ainult veel head tuttavad, ja kui härra Göbler tahab, ehk ka head sõbrad.

„Mispärast siis?" hüüdis härra Göbler kõige suuremas ärevuses.

Temale ei tahtnud nimelt mingil tingimusel pähe mahtuda, et niisugune taganemine võis tulla mõrsja poolt, et keegi neiu t e m a võis ära põlata, ja seepärast oleks ta ohverdanud jumal teab mäherduse summa, kui keegi lugu nõnda oleks muutnud, et tema oleks võinud etendada taganeja osa.

„Mispärast siis?" päris härra Göbler kõigest kehast värisedes, ehk ta vastuse selle küsimuse peale küll juba esimesel arutegemisel oli saanud.

„Sellepärast, et meie teineteist ei armasta," seletas Stella kannatlikult.

„Aga mina armastan sind!"

„Mitte sel määral, kui mina nõuan. Ja mis on meile mõlemale ühel viisil tähtis: ma ei armasta sind!"

Aga see on ju võimatu! pidi härra Göbler peaaegu hüüdma, kuid et ta ikka selgemini hakkas tunnetama, et see oli ometi võimalik, siis võttis ta teoksile pigemini vapra taganemise: ta pakkus neiule jumalagajätmiseks kätt.

Stella astus tema juurde, pani mõlemad käed ta õlale, vaatas talle sooja sõprusega silma ning ütles:

„Ma soovin, et sa saaksid oma tusa üle varsti võidu. Muidu olen sinu pärast üsna muretu. Sa leiad enesele varem või hiljem naise, kes su õnnelikuks teeb, sest et

sa teda mõistad. Siis tänad jumalat, et said minust lahti. Naiseks, keda sina vajad, olen mina kõlbmatu. Ela hästi, Osvald!"

Ja kui härra Göbler oli juba ukse juures, lisas tema endine mõrsja: „Veel midagi, armas sõber! Sa võid inimestele öelda, et meie kihluse katkemine sündis s i n u soovil. Sedasama tahan ka mina öelda, selle peale võid julge olla. Sinu seltskondlik seisukord nõuab seda ja minule ei tee see midagi paha... Eks, Osvald?"

Neiu sõnades polnud mingisugust torget, seepärast nokutas Osvald ainult pead, kui ta välja astus; aga kahevahele jäi, kas ta võttis ettepaneku vastu või lükkas tagasi. —

Esimene, kellega Göbler teistes ruumides kokku puutus, oli tema endine „tulevane äi". See astus temale vastu näoga, mis oli üksainus suur, rasvane, põnev küsimärk. Aga härra Göbleri turri tõusnud juuksed ja longu langenud vurrud ei kuulutanud talle midagi head.

„Härra Riesemann," ütles noor Göbler, ja ta häälest värises vaevaga tagasihoitud valu, „teie andsite mulle eile oma sõna, et teie tütar oma hullusest taganeb ja minule tehtud ülekohut kahetseb. Teie pole oma sõna pidanud!"

„Kuidas? Ta julges vastu panna?"

Noor Göbler kehitas ainult õlgu ja tegi, nagu otsiks oma kübarat.

Härra Riesemann veeretas oma laia keha talle tee peale ette.

„Vist oli see liiga varane," kogeles ta lepitava, vaigistava häälega, kuna ta pisukestest silmadest välkus vihane ärevus tütre kohta. „Ma ei saanud teda veel

küllalt pehmeks teha ja — ja võrgutaja sõitis ju alles täna hommikul ära... Aga — ma võin oma sõna anda, armas poeg —"

„Teie sõna ma enam ei usu!"

„Ma võin sulle siiski oma sõna anda, et lugu kolme — ütleme viie — päeva pärast — kõige hiljem viie-kuue päeva pärast — — sest ma olen ju isa siin majas — —"

„Siin majas ei ole isa."

„Kannata ometi natuke!... Poeg, kes siis nii uisapäisa asju ajab!... Et neil noortel sugugi kannatust ei ole!"

Aga selle etteheitega rikkus papa Riesemann kõik ära. Noor Göbler viskas pea selga, sammus ukse poole ja hüüdis: „Osvald Göbleril ei ole kannatust tarvis, kui ta austab katelsepa tütart oma kosjaga! Osvald Göbler ei hakka katelsepa tütrele järele jooksma — pange seda tähele, isand Riesemann!"

Võttis kübara ja kadus.

Papa Riesemann vahtis nagu inimene, keda on rabandus halvanud, kinnivisatud ukse poole. Ainiti ja liikumata vahtis ta niikaua sinnapoole, kuni vali nutukahin kuski teisal ta kaelata pea mõne tolli võrra kõrvale pööras.

Seal seisis proua Riesemann, hoidis oma oime ning nuttis näoga, millest paistis tapaohvri ahastus.

„Martin, ta sõimas sind katelsepaks!..."

„Jaa, ta sõimas mind katelsepaks!"

„Ja sa oled ometi vabrikant!"

„Olen vabrikant!" kordas härra Riesemann masinlikult, sest ta pea ei suutnud ise veel mõelda, — maailm tema ümber käis ringi nagu vabriku suur jõuratas.

Tema haletsemisväärt kohmetus täitis proua Riese-

manni hinge kaastundmusega; ta jooksis mehe juurde, asus tema kaela ümbert kinni ja nuuksus: „Martin, me oleme teotatud! Kogu maailma ees teotatud!"

Sellest aga sai Martin isegi aru, ja kui ta pisut oli toibunud, plahvatas ta põues hirmus viha nende vastu põlema, kes olid selles teotuses süüdi.

Teotajat ennast ei saanud ta enam kätte, aga teine süüdlane oli ju lähedal.

„Ma löön ta maha! Ma raiun ta pihuks!" möirgas endine katelsepp, raputas abikaasa nagu takutopi enesest lahti ja jooksis ülestõstetud rusikatega tütarde buduaari poole, kust noor Göbler mõne minuti eest oli välja astunud.

Ta tõukas ukse enam jala kui käega lahti ja tormas musta vandesõnaga sisse.

Nägus ruum oli aga tühi.

Ka mujalt polnud süüdlast leida.

Ta tuli alles mõne tunni pärast metsast, ja siis oli papa Riesemanni viha juba märksa raugenud.

11.

Riesemanni abielupaaril oli tõsiselt kahju, et tütre kosjakaup noore Göbleriga nurja oli läinud. Sest mõlemad Göblerid, isa ja poeg, kes ühist äri pidasid, mis jäi Osvaldile pärida, polnud mitte ainult rikkaimad suurkaupmehed mitme maakonna kohta, vaid ka paremas seltskonnas kõrgesti lugupeetud. Nende äri — põllutöömasinad ja tööriistad, põllurammud, seemned, raud, sool, silgud, petrooleum, jahiriistad jne. — viis neid mõisnikkudega kokku, kellest mitmed nendega ka seltskondli-

kult läbi käisid seda enam, et mõlemad Göblerid olid spordimehed, kelle hobused näiteks väljasõitudel tähtsat osa etendasid ja kel olid mõisnikelt suured jahipaigad renditud. Riesemannide ammune igatsus pääseda kord ka seltskonda, kus nad võiksid istuda aadlisoost isikutega ühes lauas, oli siis tütre kaudu olnud hiilgavalt täide minemas. Ja nüüd ei tulnud sest midagi. See oli valus, see oli mõru.

Härra Riesemanni meel oli aga veel ühe asja pärast mõru. Et noore Göbleri teotus teda haavas, oli enesestki mõista. Kuid nüüd näris teda ka veel see uss, et ta oli jäänud talle vastuse võlgu! Ja ta oleks talle nii niuhti võinud vastata, nii neerudeni ulatuvalt, kui ta mitte nii naeruväärt kohmetu poleks olnud! Ja seda vastust oleks nii vaja olnud, sest otsas oli ju ometi kõik! Ta oleks noorele Göblerile võinud — ei, ta oleks p i d a n u d temale järele hüüdma: „Ja katelsepa tütrel pole ammugi vaja Silgu-Siimule järele joosta! Katelsepa tütar näitas Silgu-Siimule praegu, kus on uks!"

Osvald Göbleri vanaisa oli nimelt vanal hallil ajal, kui liignimesid veel ei muudetud, linna agulis maantee ääres talurahva-poodi pidanud ja erikaubana maitsvaid silke müünud. Tänuks selle eest, et ta poel silti muidugi ei olnud, seadis rahvas tema ausale ristinimele „silgu" ette. Vana Silgu-Siimu perekonnanimi oli aga kirikuraamatu järgi Kabli. Jumal ja Silgu-Siimu poeg üksi teadsid, kuidas see nimi aegamööda muutus „Göbleriks". Ajalugu vaikib sellest.

Aga kas oli siis Martin Riesemannil, kes ainult oma eesnimele väikese „in'i" taha oli teinud, vaja sellest vaikida! Iseäranis kui teda nii raskesti oli teotatud!

Ja papa Riesemann sügas tulise kahju pärast oma

kõrvataguse kupla. Niisugune lajatav vastus — ja see häbemata kollanokk pidi sellest ilma jääma!

Riesemanni suureks pahanduseks jõudis noor Silgu-Siim temas veel ühes auasjas ette.

Härra Osvald Göbler kaitses oma meheau ja head nime Stella Riesemanni nõuande järgi ja levitas linnas sedamaid jutu, tema olevat pruudi maha jätnud. Riesemann tuli o m a jutuga, pruut jätnud Göbleri maha, liiga hilja; ta leidis ainult kahtlevaid nägusid ja õlakehitamist. Ei aidanud midagi, et ta, püüdes lugu ustavamaks teha, ära jutustas, kuidas ta noorele Göblerile, kes läinud häbematuks, ust näidanud ning öelnud: „Vabrikant Riesemanni tütrel pole niisugust Silgu-Siimu vaja! Vabrikant Riesemanni tütar soovis juba ammu, et niisugune Silgu-Siim temale järele ei jookseks!"

Paar korda kukkus vaene papa Riesemann oma jutuga ka veel nii haledasti sisse, et ta ei teadnud, kuhu silmad lüüa. Temale vastati: „Aga see pole ju sugugi võimalik, härra Riesemann, sest teie tütar ütles mulle enesele, et taganemine tulnud härra Göbleri poolt."

Ja kui härra Riesemann tütrelt järele küsis, kas ta kellelegi nõnda olevat rääkinud, sai ta vastuseks, et — jah, rääkinud küll!

Kõige suurema rahuga!

Aga mispärast siis?

Vastus: härra Göblerile tasuks. Kaotsiläinud pruudi eest tasuks! Kahi olnud ju tema pool...

Oo, oo, niisuguse lapsega polnud juba midagi peale hakata!... Seo kivi kaela ja viska merre, kus see on kõige sügavam...

Stella elu isamajas muutus põrguks.

Ta oleks vististi juba lööke saanud, kui ta ennast

nende eest ei oleks teadnud hoida. Igakord, kui papa vihast süttis, oli ta kadunud. Ta tuli alles nähtavale, kui papa viha juba oli raugenud.

Aga siis tuli päev, kus ta kadus ja mitte enam nähtavale ei tulnud.

See unustamatu hirmus häbipäev Riesemanni majale!

See päev, mil vabrikant Riesemann pidi tunnistama, et ta on löödud mees — löödud ja murtud! . . .

Eberhard oli oma järeleksamid õnnelikult sooritanud.

Veidike rõõmu isa rõhutud südamele raskel ajal!

Päev pärast viimast eksamit — ühel pühapäeval — sõitis Stella hommikul linna ega tulnud õhtuks tagasi. Papa ei leidnud teda esmaspäeval linnakorteris eest, tütar ei tulnud ka päeva jooksul sinna, ja õhtulgi polnud teda veel suvikorteris. Sedamaid hakati tema järele kuulama ja teda otsima. Järgmisel päeval oli vanematel põrutav otsus käes: nende tütar oli isamajast põgenenud!

Maksuvalitsusest pass võetud, hoiukassast kasuraha — mõnisada rubla — välja nõutud, linnakorterist rõivad kaasa viidud! . . . Pealegi oli keegi tuttav teda näinud pühapäeva õhtul linna vaksalis Peterburi rongi astuvat . . .

Kui Riesemann nende andmetega koju jõudis, oli ta uimane. Ta ei lausunud sõnagi, kui mamma, käsi taeva poole tõstes, karjuma hakkas: „Ta jooksis oma venelasele järele!" Siis tuli ka Riitale meelde, et Stella öösi enne Kurbatovi lahkumist oli väljast tulnud ja öelnud: „Ma käisin oma mehe juures!" . . . Äkitselt ärkas Riesemann ellu. Ta kähvas üles, nagu oleks põrand ta alt põlenud, ja sattus nüüd nii meeletu viha marru, et ta,

kollane vaht suu ääres, tormitsema hakkas nagu nõdrameelne.

Ta haaras kepi kätte ja peksis saalis ning tütarde buduaaris pihuks ja puruks lambid, vaasid, peeglid, ülepea kõik asjad, mis katkedes kõlisesid...

Emal ja tütrel läks alles suuri vaevu viimaks korda teda seal pisut vaigistada ja kepi ta käest ära võtta.

Vaene mees vajus seepeale lõdvalt, üleni higine, tugitooli, lõi mõlemad käed näo ette ja nuttis.

Ta nuttis oma uhkuse pärast, mis nii raske hoobi oli saanud.

Ja nutmisest toibununa hüüdis õnnetu: „Vabrikant Riesemannil ei ole enam seda tütart! Et tema nime siin majas keegi enam suhu ei võta!"

Päev hiljem tuli Stellalt kiri, milles ta vanemaid enese pärast vaigistas ja neile teatas, et ta hakkavat pealinnas arstiteadust õppima.

Aga et Riesemannil enam tütart ei olnud, siis kiskus isa kirja tuhandeks tükiks ja andis oma perekonnale valju käsu teisi säherdüsi kirju mitte enam vastu võtta.

12.

Ja ometi oli Riesemannil veel kaks tütart.

Seda leidis tema isasüda ning tema haavatud uhkus, mis nõudis tasu.

Ning lõppeks — ta ei tahtnud oma abikaasa pisaraisse uppuda!

Ühel heal päeval seisis vanaldane paks härra Suure Monetnaja uulitsas, Peterburi poolel, maja nr. 47 neljandal korral ühe korteriukse ees, millel valendasid

kõrvuti kaks nimekaarti. Paks härra lõõtsutas tugevasti, sest kõrged trepid olid talle kopsu peale käinud, ja kuivatas näolt nõrguvat higi suure siidist ninarätiga. Et ta silmad eeskoja pimedikuga nii pea ei harjunud, siis ta tõmbas tikuga tuld ja lõi selle paistel pilgu mõlemale nimekaardile. Silmapilk kukkus tikk ta näppude vahelt maha ja vanahärra kurgust tungis raske ägamine.

„Ometi," litsus ta hammaste vahelt nagu tagasihoitud valuga välja, „oo, oo — ometi!"

Kuna ta parem käsi hakkas hõbenupuga jämeda kepi ümbert tugevamini kinni, vajutas ta pahemaga ruttu ja räpakalt uksekellale.

„Ma tahan talle näidata! Ta peab mind tundma õppima!" mõtles härra Riesemann, ja ta pähe tõusis kuum voog, ta kõrvad vuhisesid ja silmade ees tantsis purpurne virvendus.

Uks avati ja vanahärra astus ruttu sisse.

Riesemanni suureks hämmastuseks võttis tema vastu üks ohvitser. Ta tundis Andrei Kurbatovi, tema ohvitserimundrist hoolimata, küll varsti ära, aga vastu tahtmist halvas teda hetkeks kohmetus, sest sõjameheröiva kohta oli Riesemannil eriline aukartus.

Et Andrei Petrovitš ohvitserimundrit, mis oli sõjaväe arstiteadusliku akadeemia üliõpilastele ette kirjutatud, mitte meeleldi ei kandnud, siis ta oli suvel Riesemannide juures käinud kas lihtröivas või oma endises juristiaegses ülikoolimundris. Nüüd, käies loenguil, oli tal seaduslik rõivas muidugi jälle seljas, mille vastu aga Riesemann ei olnud ette valmistatud.

Kui vanahärra oma ehmusest oli üle saanud, küsis ta lühidalt ja karedalt, ilma teretamata:

„Kus on minu tütar?"

Andrei Petrovitš pöördus vaheukse poole, mis viis teise kambrisse, ja hüüdis: „Stella, tule siia, sinu isa tahab sinuga kokku saada!"

Sedamaid ilmus Riesemanni tütar ukse vahele, astus mõne sammu isa poole, jäi aga siis, nähes tema punetavat nägu ja kiirgavat pilku, seisatama.

„Soo, teie elate siis ühes!" hüüdis Riesemann ja tema hääl andis aimata algavat kõuekõma.

„Jaa, meie elame ühes," vastas Andrei Petrovitš.

„Mispärast?"

„Nii on odavam ja meie oleme teineteisele seltsiks."

Venelase suur rahu, mida Riesemann häbematuseks pidas, röövis viimaselt iga enesevalitsuse.

„Kelm! Nurjatu kelm!" möirgas ta oma lõvihäälega, ja ta oleks karanud kepiga Andrei Petrovitši kallale, kui Stella mitte vahele poleks rutanud.

Neiu asus isa käsivarrest kinni, hoidis teda, võttes kõik oma jõu kokku, tagasi ja ütles pehme, vaigistava häälega:

„Papa, ära tee, mida sa pärast kahetsed! Sul pole õigust Andrei Petrovitšit sõimata! Ta pole seks midagi teinud, et mina siin olen. Kui sul seeüle on rääkida, siis räägi ainult minuga!"

Aga Riesemann tõukas tütre hoolimatult kõrvale, tikkus otse Kurbatovi suu ette ja karjus talle näkku:

„Äraandja! Võrgutaja! Taskuvaras!..."

„Olge nii lahke, härra Riesemann, võtke istet," ütles Andrei Petrovitš, näidates käega sohvale, kuna ta endale ühe tooli ligemale tõmbas.

Härra Riesemann istus tõesti sohvale, nagu oleks see läbitungiv, kaine, rahulik pilk, mis viibis tema näol, teda nõidunud, murdjat tema sees taltsutanud.

„Härra Riesemann," algas Andrei Kurbatov, kui nad vastastikku istusid, „võttes vaevaks reisida Peterburisse, tegite seda muidugi kindlal otstarbel. Teie ei tulnud vististi mitte siia, et minule ainult halbu sõnu öelda. Mis oli teie reisi otstarve? Öelge mulle, ja me jõuame ruttu otsusele."

„Ma nõuan, et teie annate minu tütre au tagasi!" hüüdis härra Riesemann.

„Aga ma pole teie tütre au sugugi võtnud!"

„Soo? Kas ta ei tulnud teile siia järele? Kas ma ei leia teid nüüd ühes elamast?"

„Teie tütar tuli Peterburisse arstiks õppima, ja et me teineteist armastame ja et meil vähe raha on, siis elame ühises korteris. Teie tütre au on puutumata, sest tema ega mina — me kumbki pole midagi kurja teinud."

„Nõnda mõtlevad hukkaläinud inimesed!"

„Nende sekka ei või meie endid lugeda, sest me elame laitmata elu... Aga kuidas peaksin ma teie nõude kohaselt teie tütre au tagasi andma?"

„Te peate ta tegema oma seaduslikuks naiseks!"

„Ta ongi juba minu seaduslik naine!"

„Ilma vanemate loata, ilma laulatuseta?"

„Jaa, sest meie armastame teineteist."

Stella isa heitis pilgu Kurbatovi peale, nagu kahtleks ta tema terves arus, vähemalt aga tema kõne tõsiduses. Ja siis ta vaatas tütre peale, nagu ootaks sellelt protestisõnu, nagu ootaks, et see läheks häbi pärast punaseks.

Aga Riesemanni tütar ei punastanud, ta seisis sirgelt isa ees ja ta silmad hiilgasid.

„Härra, teie lasete ennast minu tütrega laulatada!" põrutas Riesemann uue vihahooga ja ta nägu tõmbus siniseks.

„Kui seda on tarvis ja kui minu naine on nõus — jaa," vastas Andrei Petrovitš.

Stella astus isa juurde, pani käe ta õlale ja ütles: „Papa, ma näen sinu näost, et sa oled minu pärast kurb. Kas on ka mamma väga kurb?"

„Küsi parem, kas ta veel elab!" rõhus Riesemann kurgu põhjast välja, ja habe ta suu ümber hakkas värisema, ja see habe oli lühikese ajaga läinud lumivalgeks.

„Siis laseme endid varsti laulatada, Andrei," ütles Stella ja ruttas isa juurest mehe juurde, et panna nüüd oma pehme, lepitav käsi tema õlale.

„Ma olen valmis," oli Andrei Petrovitši lühike vastus.

Riesemann pühkis külma higi laubalt ja ütles häälega, millel oli sarnasust juba raugeva kõuega: „Laulatuse eel käib kihlus. Ma ei lahku Peterburist enne, kui mul teie kihlakaardid on taskus. Ma lähen neid sedamaid tellima."

Andrei ja Stella — nad ei naeratanud, sest neil oli vanahärrast, keda nii suured mured rõhusid, hale meel. Nad lasksid sündida, et ta võttis kübara ning kepi ja läks jalamaid kihlakaarte tellima, ilma milleta ta Peterburist ei võinud lahkuda. Ja ta tuli laste juurde alles tagasi, kui tal olid needsinased kihlakaardid taskus.

Ja alles siis — veidi hariliku korra vastu — andis ta neile oma isaliku õnnistuse.

Ta tegi seda lühidalt, külmalt, vastumeelselt, aga ta tegi seda. Ning oma loa, et tütar võib tohtriks õppida, lisas ta küsimata juurde . . .

Kuid tal oli veel üks kombemure südamel.

Ta nõudis, et pruutpaar elagu laulatuseni lahus. Mõrsja pidavat ühisest korterist sedamaid välja kolima. Kuid selle nõudega polnud tal laste juures õnne. Nad

panid mõjuvalt vastu ja mõistsid talle ära näidata, et sellega midagi poleks saavutada, et sündinud asju ei saa sündimatuks teha. Ja raske südamega andis ta järele.

„Ma ei soovi aga, et Riesemanni tütar kauemini elab säherduses viletsas pogris," ütles ta, ajades nina püsti ja lüües silmad noorpaari kehvas pesakeses ringi.

Ja ta tõmbas taskust suure nahkse punga ja ladus laua nurgale mitu kollast riidakest. Ja noorpaar laskis seda sündida, et tema tuju mitte rikkuda.

Siis lahkus vabrikant Riesemann põgenedes pisukesest patusest pesakesest, mis peitis nii palju puhast õnne.

13.

Stella Riesemanni lugu andis Balti linna kohvi- ja õllelaudkonnile vähemalt aastaks maitsvaimat mäletsemisainet.

See oli ometi kord asi, mis sünnitas tõsist kõmu, mis pani keeled ja meeled korrapäraselt liikuma!

Ja kuidas käis pauk paugu peale, nii et kui üks oli veel arutamisel, seisis teine juba varuks valmis!

Esmalt kihluse katkemine neiu ja noore Göbleri vahel.

Siis neiu põgenemine pealinna „oma armukese juurde".

Siis kihlus ja pulmad selle armukesega papa sunnil.

Lõppeks nooriku tohtriksõppimine naiste arstiteaduslikel kursusil . . .

Et tüdruk, kes selliste tempudega valmis sai, poole aruga pidi olema — kes tahtis selles kahelda! Ja aasta ning enam räägitigi ainult „Riesemanni hullust Stellast".

Ja kui muud asjad juba veidi ununesid, andis „hullu Stella" studeerimine ikka veel asja peaväristamiseks, silmapööritamiseks ja „vaeste Riesemannide" kahetsemiseks.

Sest kuidas võis siis naisterahvas, ausa perekonna laps, rikaste vanemate tütar — kuidas ta võis ometi minna — — üliõpilaseks!

Õnnetud balti kodanikud — seda ei suutnud nad mõista ega unustada!

Just nagu vaene proua Riesemann ei suutnud unustada, et tema tütar oli läinud mehele — teiseusulisele!

Võrdlemisi kõige paremini sai härra Martin Riesemann toime õnnetusega, mis teda, tema maja ja seltskonda oli tabanud. Tema oli kord äriinimene, kes mõistis viluda iga olukorraga.

Kui keegi tema vastu ta tütart kahetsemise või pilkamisega puudutas, ajas Riesemann silmad suureks, kehitas võõristades õlgu ja hüüdis õiglase edusõbra rinna häälega:

„Ma ei mõista teid! Miks ei peaks naine omandama kõrgemat haridust ja ametit! Me elame ju kahekümnendal sajandil. Ma olen uhke oma tütre peale, kelle nimekaarti ehib kord doktori aunimi... Teie aga, te kõik olete viletsad tagurlased, kes aja vaimu ja voolusid ei suuda mõista!"

Nõnda ütles vabrikant Martin Riesemann.

Ja ta jäi põnevusega ootama, mil tema tütre nimekaarti ehib doktori aunimi.

1904.

MINU ESIMESED „TRIIBULISED"

Olin seitse aastat vana, kui mulle esimene suur au osaks sai, mis minu iseteadvust märksa tõstis. Parun ja paruniproua olid pika arupidamise ja sisemise võitluse järel otsusele jõudnud valida mind oma ainsa pojakese mänguseltsiliseks — mind, aidamehe Eedit, kõigi teiste mõisalaste seast! Toatüdruk kutsus ühel päeval ema „üles" — nõnda nimetati meil härrastemaja — ja kui ema jälle „alla" tuli — nõnda nimetati meil teenijatemaja —, tõi ta minu toa tagant vihmaloigust välja ning ütles mulle ärevusest väriseva häälega:

„Poiss, tule, ma pesen su puhtaks; sa pead noorhärraga mängima minema — noorhärraga, kas kuuled!"

Põhimõtteliselt polnud mul jumala vee vastu midagi, kui see mul alumisi kehaliikmeid niisutas ja kas või kaenla alla ulatus, aga nägu ja kaela — iseäranis kaela märjaks teha lasta, pealegi kui seejuures seepi tarvitati, mis mulle igakord silma läks, see oli mu surm, selle vastu tõrkusid kõik mu tundmused. Ema ja minu vahel algas siis — nagu igal hommikul — meeleheitlik võitlus, mis paraku tugevama võiduga lõppes, ja see tugevam polnud mitte mina. Varsti olin otseti pesuvaagnas, suud-silmad seebivahtu täis, ja ema nühkis ja küüris, nagu oleks tal minu asemel piimapütt või koorekirn

käte vahel. Minu ulguvat protesti ei pandud mikski — hoopis selle vastu, mulle käis paar lahmakat selleks loodud tallermaa peale, nii et tolm aga lendas.

Nüüd järgnes suurepärane peasugemine isa tehtud pigiharjaga; et mu juuksed — nagu ikka — olid väga vanunud, siis oli valu suur ja ulgumine paisus möirgamiseks. Veidi lepitavat tasu pakkus mulle see, et ema mulle lõppeks kõige paremad pühapäeva-hilbud selga tõmbas.

Vahepeal ilmus isa, ja ma sain nüüd vanemate jutust kuulda, mispärast parun ja paruniproua pika arupidamise ja sisemise võitluse järel just minu, aidamehe Eedi, kõigi mõisalaste seast oma ainsa pojakese mänguseltsiliseks olid valinud.

Ma meeldivat prouale kõigepealt oma puhtuse poolest. Kuna aedniku ja kutsari sihvermeistri laste näod ja käed olevat alati kriimud — opmanil ei olnud lapsi —, olevat minukese põsed ja sõrakesed alati nii ilusad puhtad. (Jaa, kui paruniproua oleks teadnud, kuidas ma pesemist kartsin, ja et ma ainult sellepärast näo ja käed puhtad püüdsin hoida!) Teiseks ei olevat mu nina, nagu teistel lastel, iialgi — noh, kuidas tuleks kirjakeeles öelda: mu ema tarvitas paraku lihtsat viru maakeelt — mu ninaalune ei tuletavat rasvküünlaid meelde . . . (Nagu näha, polnud paruniproua mu mõlemaid käiseid lähemalt silmitsenud!) Lõppeks ei olevat ma nii „narr" kui teised lapsed — mina mängivat enamasti üksinda, ja see tähendavat — kuidas ta nüüd öelnud? — see tähendavat saksa vaimu või suurtsugu vaimu või pagan teab mis vaimu; minule oli see vaim hoopis tundmatu, ja ma aimasin, et paruniproua ses asjas raskesti eksib, mis aimus ka varsti täide läks.

Isa oli muidugi uhkuse pärast oma „suurtsugu vaimuga" poja üle niisama liigutatud nagu emagi, ja nüüd hakkasid mõlemad mulle võidu tulusaid õpetusi kaasa andma, kuidas mul noorhärraga tuleks ümber käia. Terve kombeõpetuse katekismus topiti mulle pähe, aga ma tahan õiglaselt tunnustada, et see mul enamasti ühest kõrvast sisse ja teisest välja läks. Ainult niipalju on mul praegu veel meeles, et ma pisikese paruni ette ilmudes mütsi peast pidavat võtma, et ma teda mitte lihtsalt nimepidi „Villi" ei võivat kutsuda, vaid „noorhärra", ja et ma kõik ta käsud pidavat täitma, aga teda mitte käskida ei tohtivat. Ma ei tohtivat temaga riidu minna, teda lüüa ega tõugata. Üldse oli seda, mida ma ei tohtinud, nii palju, et ma tõesti ei teadnud, mida ma õieti pidin tohtima.

„Aga kui ta mind lööb või tõukab?" küsisin emalt.

„Siis kannata ära," vastas ema, „tema on ju saks."

Ja kui ema mu suuri silmi nägi, ruttas ta juurde lisama: „Saksalapsed ei löö ega tõukagi, saksalapsed on pailapsed, ja ole sina ka pai, siis saad proua käest ilusaid asju!"

Ema viis mu nüüd kättpidi härrastemaja trepi ette, kus mind paruni ja paruniproua juuresolekul noorhärraga „suu suud vastu" seati.

Oli ilus musta verd poisike, umbes minuvanune, aga pikem ja peenem minust. Hakkasime teineteist vastastikku silmitsema, tunnistama, uurima, meie silmad vajusid sügavasti teineteisesse. Ma olin teda siiamaani ainult eemalt näinud, kaugelt eemalt; nüüd seisis ta nii ligidal minu ees, et ta soe hingeõhk mu põske puutus. Mul on veel selgesti meeles, mis mõtted mu peakesest sel silmapilgul läbi veeresid.

Poiss ise ei meeldinud mulle nii kui ta riided. Ma vaatasin tema ja siis enese peale ja tundsin nagu häbi. Hakkasin alt peale: tema jalad ja minu jalad! Temal päikese käes läikivad kingad siretavate hõbepannaldega jalas; mul ainult tökati ja searasvaga võitud vene saapakesed, mille sääred nii kurvameelselt lossi vajunud. Temal peenike sinisetriibuline, kuldsete ankrutega ilustatud madruse-ülikond seljas ja helevalge, hiilgav krae ümber kaela ja õlgade; mul omakootud potisinised poolvillased püksid ja roosa sitskuub, kraeta ja ankruteta, üle särgi. Temal tuliuus kahe siidlindiga meremehe-müts peas, mille esiselt suured kuldtähed särasid, mul Rakverest Kondivalu kaupmehelt ostetud „kahekümnekopikane", mille lagunevast nokast papitükid maha pudenesid ja mille alguskarva ma isegi enam ei mäletanud.

Veel haledamale otsusele iseenese kohta jõudsin, kui mu pilk langes noorhärra loendamata paljude mänguasjade peale, mida trepiesine täis oli. Kui ilusad kollased ja läikivad olid nad — kõik need vankrid, kärud, labidad, kirved, saed, haamrid! Seal seisis koguni päris loomuliku naha, laka ja sabaga mänguhobune punase sadulaga kiikuval alusel — muudkui istu selga ja sõida! Mõtlesin oma mänguasjadele, ja jälle käis südamest hale vool läbi. Minu terve vara oli ainult mu enese tehtud värvimata puulabidas, aednikupoisi sepitsetud pisike vanker, millel üksnes rattad ja needki ilma kodarateta, siis Karja-Jüri kingitud poollõhkine pajuvile ning jälle mu enese valmistatud veevirts heinputkest...

„Eedi, tereta ometi noorhärrat ja tee ilus „kratsfuss"!" äratas mind korraga paruniproua terav hääl mu mõtetest.

Et ma ei teadnud, mis on „kratsfuss", siis jätsin ta parem tegemata ning sirutasin ainult käe truusüdamli-

kult välja. Seejuures unustasin mütsi peast võtmata, ja et ma ema sosistatud meeldetuletusest aru ei saanud, siis pidin seda häbi kannatama, et ema mul mütsi peast võttis, mille ta mulle alles proua armulise lubamise tõttu jälle pähe pani. Noorhärrat ei sunnitud „kratsfussi" tegema ega mütsi tõstma ühtigi, oldi üsna rahul, kui ta pooltõrkuvalt oma pisikese valge käekesega minu pihku puudutas.

Mul on loomuomaduseks oma silmapilkseid tundmusi kohe avaldada, seepärast pöördusin ema poole ning ütlesin: „Näe, kui ilusad riided ja asjad on noorhärral," kusjuures ma sõna „noorhärra" peale etteheitva rõhu panin, mida ema väga hästi mõistis.

„Nojah," vastas ema, samuti sosistades, „noorhärra on ju saks."

„Miks meie siis saksad ei ole?"

„Rumal laps, sellepärast, et me oleme teenijad?"

Ma olin nüüd niisama tark nagu ennegi ja oleksin hea meelega edasi pärinud, aga ema pani mulle käe suu peale, pühkis põllenurgaga veel mu nina ja käskis mind noorhärraga mängima hakata. Paruniproua poolt saime siis veel põhjalikud määrused, kus me pidime mängima ja kui kaugele härrastemajast eemale tohtisime minna; mõisa taga olevale tiigile lähenemine keelati meile meie suureks kurvastuseks kõvasti ära.

Esimene mängupäev möödus läbistikku kaunis õnnelikult. Et saksalapsed just pailapsed oleksid, et nad kedagi ei löö ega tõuka, seda ma noorest parunist küll ei märganud. Ta hakkas mulle juba esimesel pooltunnil oma labidaga liiva silma loopima, ajas mulle oma käru jalge vahele, nii et ma kõhuli kukkusin, ja kiskus vahel ajaviiteks mu karvu. Ema käsku mööda ja „ilusate

asjade" peale mõeldes, mida mul paruniproualt oli oodata, neelasin valupisarad alla ja kannatasin kõik kätte maksmata ära. Tasuks oma kannatamise eest sain õhtul proualt — õhukese viilaka kollast saia.

Võite arvata, et tundsin end veidi petetud olevat, mispärast noorhärra käsi järgmisel päeval enam nii hästi ei käinud. Loopis ta mulle jälle liiva silma, siis loopisin talle vastu; ajas ta mulle jälle käru jalge vahele, siis kukutasin ta oma labidaga ninali, ja kiskus ta minu karvu, siis rebisin teda kõrvust, sest karvad olid tal kiskumiseks liiga lühikeseks pöetud, kõrvad aga just parajad. Tema mehike tõstis igakord põrgukära, mis õnneks polnud saksu sel päeval kodus, nii et ta mu peale kaebama ei võinud minna.

Kolmandal päeval sündis midagi, mis mu kuulsusele ja hiilgusele olla noorhärra mänguseltsiline niisama äkilise kui traagilise lõpu tõi. Noorhärrat piinas vastupandamatu himu minna tiigi äärde, ja nagu varsti selgus, ka tiigi peale, — tegu, mis meile nii kõvasti oli keelatud. Aga et noorhärra tahtis ja mina tema tahtmisi ema käsu järgi pidin täitma, ja et ma ka ise tahtsin, siis ei leidnud ma põhjust sellele vastu panna.

Oli ka minu teada täiesti hädaohutu ettevõte, sest vesi oli tiigis vaevalt jalasügavune, kõik mu oli paks pori, milles mustad verekaanid looklesid. Sinna ei võinud ju keegi uppuda! Ma ise olin „laevaga" nii sagedasti terve tiigilombi risti-põigiti läbi sõitnud. Laevadeks nimetasime meie, teenijate-lapsed, vana vettinud ust ja niisama vana vettinud tõrrekaant, mis me kord viinaköögist ühendatud jõul tiiki olime vedanud, et nende peal — teivastega tagant tõugates — meresõitusid ette võtta.

Noorhärra ja mina olime varsti laevul — tema uksel, mina tõrrekaanel. Sõit läks teivaste tõukel toredasti, ja kui Ameerika mitte juba avastatud poleks olnud, meie oleksime ta julgesti avastanud. Aga „ookean" oli meiesugustele kangelastele liiga väike, ta oli meil varsti igast sopist läbi purjetatud, ja me püüdsime meremeheelust uusi huvitavaid külgi leida. Leidja oli noorhärra. Ta hakkas mind oma teiba abil veega pilduma. Selles oli ta nii osav, et mu õhuke sitskuub varsti nõretas ja porist mustakirjuks muutus.

„Noh, kui meresõda tahad, siis olgu meresõda," mõtlesin iseeneses, seadsin oma laeva lahinguvalmis ja panin suurtükid sülgama.

Väike saks oli minu julguse üle esmalt kohmetanud, hakkas siis appi karjuma ja palus viimaks sõjariistaderahu. Ma olin nõus. Aga kes rahu ei pidanud, kes lepingu truudusetult murdis, oli väike saks. Ta tõukas oma laeva minu omaga külg külje vastu — me peatusime kalda ääres — ja enne kui mina tema salalikku plaani mõistsin märgata, oli ta mul teibaga mütsi peast vette virutanud, kusjuures teivas nii valusasti mu pead puudutas, et mul silmad tuld lõid.

See kelmus kisendas kättemaksmist! Haavatud lõvi vihaga kiskusin truudusetu vaenlase käest sõjariista, hüppasin tema laevale — ja nüüd algas käsitsivõitlus, mille koledusi sulg tõrgub kirjeldamast.

Mäletan ainult veel, et kindel pind meie jalge alt äkitselt kadus, et süsimustad paksud lained meie peade üle kokku lõid — siis valitses tüki aega sügav vaikus...

Kui mu silmad jälle veidi seletama hakkasid — nõudis palju meeleheitlikku kraapimist, enne kui niikaugele jõudsin —, nägin oma jalge ees sügavas poris midagi

siputavat. Ja kuidas siputavat! Nii siputab ainult elukas, kel surmahäda käes. Ja see elukas oli meie vaene noorhärra...

Mu südamest tuksatas tundmus läbi, et midagi on sündinud, mis ei ole mitte väga hea. Välgukiirusel asusin siputaja peast kinni — ma usun vähemalt, et see pea oli —ning hakkasin teda, kõike oma kangelasjõudu kokku võttes, kaldale rebima. Seejuures oli mu õnnetu vaenlane vait kui sukk. Polnud ka ime — ta suu oli paksu pori täis.

Minu päästetöö läks õnnelikult korda. Varsti seisis väike saks kaldal omal jalal. Aga jumala eest, nii „kurva kujuga rüütlit" nägin elus esimest korda. See mehike, kes seal kössis ja lossis mu ees seisis, tuletas meelde enam koerte puretud ja mudast väljatõmmatud vaest varest kui meie mõisa noorhärrat. Ta kingad hõbedast pannaldega, ta peenike madruse-ülikond kuldsete ankrutega, ta helevalge läikiv krae — kõik oli nagu pigipatta kastetud, ning tiigi mustaval pinnal ujus ta kuldtähtedega meremehe-müts minu kahekümnekopikase Kondivalu lätuga võidu Ameerika poole!... Et ka minu oma välimus mõndagi soovida jättis, et mu roosa kuub ja potisinised säärikud sisseimetud veest ja porist tinarasked olid, seda ei pannud ma oma kaastundlikus ärevuses tähele.

Nüüd algas mul samaaria mehe teine järk pisikese porise sõjamehe kallal. Ma hakkasin ta nina, silmi ja kõrvu mustast mudast tühjendama. Oh, et ma ta suu kinni oleksin jätnud! See suu sai mulle hukatuseks, sest niipea kui ta jälle hinge läbi laskis, hakkas ta hüüdma — ta hakkas hüüdma nagu auriku hädasarv, nagu see pasun, mis Jeeriku linna müürid ümber lükkas. Terve

mõis, mõisa terve ümbrus kolme verstani ringi rõkkas, ja mõisas ja külas hakkasid koerad ulguma ja inimesed jäid kahvatudes seisma.

Ei kestnud kaua, kui tiigi vagusail kallastel suurepärane elu tekkis. Terve mõis ja pool valda näis kokku jooksvat: kõige ees parun ja paruniproua käsi ringutades, nende kannul pikas reas peremamsel, toapoiss, toatüdrukud, kokk ja kokapoiss valge mütsi ja põllega, esimesel pikk nuga, teisel kulp käes, siis korratus trobikonnas opman, meier, aednik, kutsar ja tallmeister oma auväärt abikaasade ja tütardega, lõppeks kõik tallipoisid, aednikupoisid, hane- ja seapoisid, hulk teomehi ja külarahvast. Terve sõjavägi tõttas õnnetule noorhärrale appi, ja kõigi näod peegeldasid arvamust, et tal kõige vähemalt nüri noaga pead maha lõigatakse.

Mul pole vist vaja juurde lisada, et ka minu isa ja ema olid appitõttajate hulgas, ja kui ma seda esimese ehmatusega tähele ei pannud, siis andsid nad endast varsti kõige mõjuvamal viisil märku. Härra, proua ja minu vanemad olid esimesed, kes meid ümber piirasid; mõlemad emad põrkasid meid nähes karjatades tagasi, ja paruniproua kiskus nuuksudes oma murjaniks muutunud pojakese rinnale. Sedasama tahtis ka minu ema minuga teha, aga ta jäi poolel teel seisma, sest mõisahärra vihane hääl hüüdis:

„See on muidugi kõik sinu üleannetu poja süü, aidamees! Ma loodan, et sa talle hea keretäie annad!" — käsk, mille isa karvapealt lubas täita.

Seepeale lahkusime rahvapilve sees õnnetuspaigast — mina vaese vangina isa ja ema vahel, noorhärra toapoisi süles ruttu kokkuotsitud rättides. Nagu hiljemini kuulsin, viidud noorhärra sedamaid palavasse vanni ja

sealt sängi soojade vaipade ja patjade vahele, kuna kutsar linna tohtri järele kihutas. Mind aga ootas kodus sõjakohus, ja valjule kohtule, kes mu süütusetõendused kõik tähele panemata jättis, järgnes raske ning häbistav nuhtlus.

Siiamaani oli mind ainult ema karistanud — õrnalt ja harva, nagu esimest ning ainsat last karistatakse; palja ihu peale polnud ta mind veel kordagi löönud. Täna aga läks järg isa kätte, ja ta alustas ettevalmistusi, mis mu ihukarvad püsti ajasid. Väljast toodi kohutav vitsakimp sisse, aknad lükati lahti, et mu kisa mõisamajja kuulduks, siis kisti mu märjad potisinised jalast. Mis lõppeks tuli, selle peale, oh lugeja, lase mind laotada häbelik kate ning lepi sellega, kui sulle kaeblikult kõrva sosistan: „Isalt sain täna — oma esimesed triibulised! Soojad punasetriibulised!"

1904.

SEADUSEMEES

See võib ju olla ainult pöörane, äraräägimata pöörane eksimus, mis peab selgeks saama! Ega niisugune üleko hus siis kuigi kaua kotis seisa! Vaikse küla kallale tikkuda, hulk inimesi kinni võtta ja püsside vahel minema viia — tule taevas appi, õigus peaks ju maa pealt sootuks kadunud olema, kui see ei ole verine eksimus, mis ilmsiks peab tulema! Kui mitte enne, siis sõjakohtu ees. Ei, juba ennemini — juba poole tunni pärast! Kõige hiljemalt poole tunni pärast. Sest kas ei viida meid kirikualevi ja mõisa poole? Muidugi! Noh, eks komissarihärra, või maakonnaülema noorem abiline, või ka mõisasaks ise — eks nad ju tea, kas me oleme mässajad või mitte! Kas me oleme liiga teinud ühelegi ametnikule, või mõisnikule, või kirikuõpetajale! Kas me oleme kellegi varasse puutunud! Kas me oleme keisripilti või kohtukulli teotanud! Ei midagi sarnast... Mis mujal on sündinud, nagu lehed räägivad — Lätimaal, kus valitsusele sõjariistus vastu hakatud, Tallinna ligemal, kus mõisu põletatud ja rüüstatud — mis on meil sellega tegemist! Meie naabruses paaris vallas olevat küll ka midagi ette tulnud, millega ülemus ei või leppida: vanad vallaametnikud lastud lahti ja valitud teise hääleõigusega uued, monopol ja paar õllekõrtsi pandud vägisi kinni, keiser

võetud vallamaja seinalt maha, kogukonna rahaga otsustatud muretseda sõjariistu ja ei tea mida veel... Aga meil — mitte kõige vähemat! Mitte sõrmegi pole me liigutanud... See on jõle eksimus, mis ei või jääda selgumata ega karistamata! Sest muidu oleks see meeletu vägivald, päris röövlite tegu, ja meie ei ela ju mitte Hiinas ega Türgimaal!

Ja ta tõstab, kuna see mõttevool mässates ta ajust läbi mühab, parema käe kõrgele, et vaigistada naisi ja lapsi, kes jooksevad nuttes ja ulgudes rongile järele, ja hüüab neile valjusti, et see olevat ju eksimus, mis varsti selgeks saavat. Pahema käega äigab ta oma otsmikul üle suure veripunase muhu, mille lõi vihane tragun talle püssipäraga, kui Kadaka Jaan aru ei tahtnud saada, et ta on tema vang, kes teistega peab ühes minema. Ja kui ta uimaselt tuigerdas naise kaenlasse, murdsid soldatid kapi lahti ja võtsid sealt ta raha ära ja andsid talle toibutamiseks veel ühe võmaku, millest ta sai kuklasse veel teise muhu.

Kõik, mis meil tehti, kui anti vabadused, oli kõnelemine — harutab hämmastunu oma mõtteid edasi. Et meile kooskäimiseks ja kõnelemiseks õigus oli kingitud keisri-härra armuliku käskkirja läbi, siis tegid inimesed ka suu lahti ja igaüks kõneles, mida arvas õigeks, ehk see minu meelest vahel küll oli võõriti... Pea — kas ehk kõned?...

Ta peatab äkitselt sammu, nii et järeltulija põrkab tema vastu.

Aga siis peaksid kõnelejad üksi olema püsside vahel, aga mitte ka tummad pealtkuulajad. Ja mitte ka pealtkuulajad, kes kõnedega nõuski ei olnud! Kuidas tulen näiteks m i n a vangide hulka? Miks on m i n u l muhud

peas ja miks võeti m i n u raha ära? Kuidas sattus Kadaka peremees mässajate kilda?

Ühe käega katab ta lauba-, teisega kuklamuhu, sest tal on tundmus, nagu seisaks ta pea pragisevais leekides ja nagu soritaks ta aju tuletangidega.

Kõigepealt m i n a. Mina, Kadaka peremees... Kõnet ma ei pidanud, sest avalikult hulga rahva ees ma kõnelda ei saagi. Pole ma koosolekuil niuksatanudki. Minu arvamine on aga teada. Mida ma hulkadele ei öelnud, seda olen öelnud üksikuile. Ma olen seadusemees. Läbi ja läbi seadusemees. Alati olen olnud palumise poolt, mitte iialgi nõudmise või kättevõitlemise poolt, liiati kättevõitlemise poolt vägivallaga! Truualamliku palumise poolt olen olnud, ma mõistan hukka iga vägivalla, kardan ja austan valitsust ja iga ülemust. Ja ma olin ikka selle poolt, et palutaks v õ i m a l i k k e asju, et paludes peetaks targu m õ õ t u, ja tormajaid olen hoiatanud ja neile öelnud, et nad annaksid valitsusele ometi aega, ega kõike või korraga saada, vabadusi ja õigusi ei või pimesi pihust puistata... Ja inimesed teavad ka, et olen liiga suure vabaduse vastane, sest see kasvataks kõiksugu vallatust ja üleannetust, ja viimaks ei tea enam, kes on peremees, kes sulane ja kes peab sõna kuulama, kui kõik tahavad käskida ja valitseda...

Ei, see eksitus, see õnnetu eksitus — ta tuleb ju välja! Poole tunni pärast. Kõige hiljemini poole tunni pärast. Kadaka Jaaniga pole neil midagi pistmist. Kadaka Jaani nad kinni ei pea. Sest võhivõõrad vene soldatid ei tunne ju inimest, ei tunne ühtegi hinge külas, ja rääkida ei saa nendega ka mitte — umbkeelsed kõik ja pooljoobnud...

Ning jälle viipab ta käega — seekord oma naisele ja

pojakesele, kes tema ligidale on jõudnud, sõrkides tragunite hobuste kõrval sügava lume sees — ja valju häälega kuulutab ta, et eksitus tulevat ilmsiks, nad olgu üsna rahul ja mureta, Kadaka Jaani kinni ei peetavat — t e d a mitte...

Aga ka teisi käsi kerkib üles rahustama ja vaigistama, ja ka teised kahvatanud suud paistetanud ja kriimustunud nägudes kogelevad eksimusest, millele järgnevat varstine selgumine, p i d a v a t järgnema, ja ainult vallakirjutaja, kes rääkis oma kõnedes nõudmisest, ja metsavaht, maatainimeste kõnemees, kes välja astus kättevõitlemise eest, sammuvad tummalt ning hämaralt rongis, ehk küll ka nende naised-lapsed on järeljooksjate ahastavas salgas, ning mõned noored mehed, kes on tegemist teinud kihutavate lendlehtedega, vaatavad tühjal pilgul üksteise otsa ja hoiduvad ligistikku kokku, ning üks neist kiristab kuuldavalt hambaid, kui tragunihobuse puristamine niisutab tema põske.

Eksituseuskujaid ja naistetrööstijaid ei lasta aga kaua käsi tõsta ja hõikuda. Poliitilised kurjategijad peavad olema keeletud ja kurdid, ainult süda võib neil karjuda, niipalju kui tahab. Püssipäradelt sajab hoope igasse külge, ja uued muhud ning kriimud seltsivad endistele juurde, ja siin neelab keegi verd suust ja ninast, ja seal sülgab teine oma hambaid lumme.

Ei hõika varsti enam keegi ega tõsta kätt. Ka Kadaka rentnik mitte.

Sest sel on nüüd veel kolmas muhk ja poolik nina.

Eksitus kestab edasi — sedapuhku pole teha midagi.

Aga varsti hõiguvad jälle. Karjatavad. Ulguma panevad. Seisma jäävad. Käsi ringutavad.

Ka seda veel!

Mitte ainult, et tikutakse vaikse valla kallale, võõrmitakse inimesi püssipäradega, röövitakse nende raha ja tehakse nad vangideks — ei, nende küla pistetakse ka veel põlema!

Kahe talu õlgkatusest pahvatavad üles nõgised sambad, mustad nagu põrgu vanded, veriste vöötidega nagu kuradite keeled. Säherdusi põrgulippe nähti eile õhtul lehvivat paaris naabervallas, ja siis ütles Kadaka peremees üleaedsetele: Ennäe, mis tuleb mässamisest! Kes käskis seadusi rikkuda! Vaata nüüd!

Ametlikud tulesüütajad, salgake traguneid, kõik joobnud, jõuavad nelja ajades rongile järele, huilgavad läbisegi ja näitavad üksteisele lõbusat tulevärki.

Ja talupojad vahivad üles taeva poole, käed ristis ja ahastav ootus silmis, nagu peaks hall vaip kärisema ja mingi keelav ning õigust mõistev ilmutis välja raksatama. Aga taevas näitab neile tumeda türanni jääkülma kinnist palet. Tuhmilt ja sapiselt haub ta kõige häda üle nagu kuri südametunnistus. Ainult lumi vägistatud väetite tuikuvate jalgade all kriuksub kaastundlikult ning vihaselt ja külmetunud maapinnast hoovab üles nagu emalikku ägamist, ja üks vares saadab haledal kraaksumisel halli hulka, milles on näod talle viimaseni tuttavad.

Nad jõuavad kirikualevi lähedale, pöörduvad aga paremat kätt kõrvale — teed mööda, mis viib mõisa juurde.

Noh, eks paruni-härra tea, ja ametnikud pole kaugel, ja hingekarjane, kui peaks tarvis olema, ka mitte.

Ta pole küll talurahva sõber, see mõisasaks, ja mitte pehme isand, kuid ega ta või salata. Ja valetada ammugi mitte. Seks on asi liiga tõsine.

Ja nõnda jõuavad mõisa juurde usalduse ja haljendava lootusega. Kõik vaikivad. Naised ei nuuksu enam ja lapsed kuivatavad silmi. Hingetu põnevus nöörib nende kurgud kinni.

Jõuk kasakaid peatub mõisaõues — paruni-härra ihukaitsevägi, siia kutsutud juba rahutuste algul. Nende punsunud näod vaatavad ükskõikselt vangide rongile vastu; selles aga läbistab külm võbin kehad peast jalgadeni — hoolimata süütusest ja kindlast usust, et eksitus saab ilmsiks. Ilmsikstegijaist, päästjaist, ei ole aga ühtegi näha, ka paruni-härrat mitte. Ainult üksikuid mõisateenijaid, silmad suured ja näod valged, piilub nurkade tagant välja; neetutele läheneda nad ei julge.

Rong juhitakse loomalauda ja hobusetalli vahelt puiestiku taha, kus see on plankaiaga lagedast väljast lahutatud. Tragunid hüppavad sadulast, noor ohvitser sammub kõlisevail kannuseil üles härrastemaja poole, kasakad lähenevad jalutades.

Vangide ja nende omaste hulk, kokku rudjutud, hunnikusse rüsitud, on seisma jäänud — äkitselt, ühe nõksuga, nagu oleks elu kõigist neist kehadest k o r r a g a põgenenud, nagu oleksid kõik südamed, kõik veresooned ühel ja samal sekundil tuksumise lõpetanud... Surnud, tardunud, rühm seisvaid laipu... Ja hauavaikus — see vaikus, mis sunnib elavaidki vaikima...

Puusärgid!

Viis — kuus — seitse puusärki.

Hööveldamata laudadest suurte naeltega toorelt kokkuklopsitud kirstud.

Ja vitsad ning kepid, korralikult pinusse laotud, kaks kihti kõrvuti, natuke maad eemal kirstudest...

Mitte elu, mitte liikumine, mitte ringivoolav veri ei

pöördu tardunud inimestehunnikusse tagasi, aga üks toon rebeneb lahti tema keskelt, tema ühisest suust, ta kokkukasvanud kehast — toon nagu tagakihutatud ja äkitselt kuristiku äärele jõudnud jahilooma summutatud, korisemiseni tasandatud möire — ehmuse ja surmaviha ühiskisa, koondatud peaaegu hääletuist häälist...

Sellest pilgust peale algab unenägu.

Unenägu, millest sa unes tead, et see on unenägu.

Ja mida sa edasi unistad, sest et sa tema võimusest ei suuda vabaneda.

Sest et ärkamine ei taha tulla...

Unes ütleb Kadaka peremees enesele, kui ta kirste ja keppe küllalt on tunnistanud: „Eksitus läheb ju ikka suuremaks!... Mitte pokri pista ei taheta meid, vaid peksta ja maha lasta!... Otsekui mässajaid!... Otsekui inimesi, kes on mõisu põletanud ja sõjaväele vastu hakanud... Nagu nad teevad lätlastega ja Tallinna poolt mässajatega... Ja siin peab see sündima — siin, mõisa külje all? No kas siis parun sellest midagi ei tea? Ja politsei?... Kus see sõjakohus peaks olema? Kas ehk ülal mõisamajas?... Noh, küllap me paruni käest kuuleme..."

Äkki tuksatab ta kobavast ajust läbi ja nagu nähtamatu valgusejuga puudutab see paljusid teisigi:

Vigur!... Hirmutamisvigur! Et ka meie mässama ei hakkaks!... Ehk ka, et me arvatavad ülesässitajad eneste hulgast üles annaksime... Vigurdamine kõik see siiaajamine ja kõik need kepid ja puusärgid!...

Ja halvatud hunnikusse sigib natuke elu, hangunud kehasse ilmub pisut liikumist... Ainult vallakirjutaja seisab paigal nagu tulp, ja metsavaht vahib silmi pilgutamata, ja noormehed, kel lendlehed süüks, seisavad

õõnsa vaatega koos, ja üks neist, kes silmitseb kirste ja keppe, kiristab kuuldavalt hambaid.

Unelm kestab edasi. Eksitus suureneb.

Või on see ainult vigurliku näljamängu järg, ta teine vaatus?

Noor traguniohvitser ilmub jälle näitelavale. Ja temaga ühes kirikuõpetaja ametikuues. Veel üks kolmas härra — paruni vilajas kogu tuntakse ära — läheneb härrasmaja poolt, jääb aga vaatepaigast natuke maad eemal seisatama.

„Kordon sulgeda!"

Veltveeblile ja lipnikule annab ohvitser hiljukesi käskusid, mis näikse käivat teatavate ettevalmistuste kohta, sest mõlemad astuvad vitsa- ja kepihunnikute juurde.

„Kindralkuberneri-härra käsul —"

Vaeh, noor tragunileitnant oskab korraga eesti keelt! Aga kui nad temaga külas püüdsid kõnelda, tõrjus ta neid vene keeli tagasi nagu mõni umbkeelne! Kodumaalane siis! Võsuke omade härraste hõimkonnast...

„Kindralkuberneri-härra käsul saate teie mässamise eest ihunuhtlust ja seitse meest teie seast (ta loeb nimed sedelilt ära — need on metsavahi, vallakirjutaja, kooliõpetaja ja nende nelja omad, kes on levitanud lendlehti) lastakse siinsamas maha."

Hingetu vaikus.

Kas peaks ka see veel vigurdamine olema?

Ei, ei!

Õpetaja-härral on liiga pühalik nägu, ja ohvitseri-härral liiga kale pilk, ja paruni-härra läheneb nii huvitatult... Politseid aga pole nähagi — see on andnud ametitalitused nähtavasti sõjaväe hoolele. Sõjaväe ja mõisniku hoolele.

Ei, see ei või enam olla mäng.

Ja ka eksitus ei või see enam olla.

Ainult ü k s inimene on veel, kes veel ei kaota usku eksitusse. Hoolimata sellest, et kaks seletuseandjat ja päästjat seisavad nende juures ja kuulavad kohtu otsust pealt, ainust seletavat sõna lausumata. Und nägev Kadaka peremees on see üks. Oma verekriimu silmnäoga, millest lihatu ninaluu välja valendab, astub ta ohvitseri ette ja ütleb:

„Meie ei ole mässajad, aulik härra, meie oleme süütud... Eksitus on, aulik härra, — kõik puhas eksitus..."

Aulik härra teeb, nagu ei näeks ega kuuleks ta teda.

„M i n a, Kadaka peremees, m i n a pole mässaja — ma olen seadusemees! Ma vannun seda kolmainsa jumala nimel!" Ja vanaldane mees langeb noore ohvitseri ette põlvili.

Otsekui niidetud kõrred laskuvad ka kõik teised vägevale jalgade ette, üksnes mitte metsavaht, vallakirjutaja ja see noormees, kes kiristab hambaid. Ja nad kordavad kooris:

„Meie ei ole mässajad, auline härra, me oleme süütud!" Ja seda vannub endast igamees veel üksikult!

Pahaselt, varjund suursugust jälkust suu ümber, taandub aadlik timukas nendest. Aga nad nihkuvad põlvedel temale järele ning püüavad ammu-unustatud orjakombel kaabata tema reisi. Ja nendega seltsivad põlvitades ja anudes ka naised ja lapsed.

„Armu, kõrgeauline härra! Jeesukese nimel armu!"

Vaene kooliõpetaja, kel jooksevad läikivad pisarad üle põskede, palub jumala keeli, et ta antaks sõjakohtu kätte — ainult seda!

„Sõjakohus olen m i n a!" müristab noormees talle vastu.

Vallavanem, üpris allaheitlik mees, suudleb vägeva saapanina ja ägab hambaid lõgistades paluda, et viidagu tema kui hallpea peksu asemel pigemini vangi.

„Sõjakohus" aga tõmbab oma lakksaapa tema suu eest ja tõukab ta sellega põlglikult tagasi.

Noorim surmamõistetud poistest tuleb palvega, saadetagu tema Siberi kaugemaisse paigusse: suremiseks — võtku kõrge härra seda armulikult tunnetada — suremiseks olevat ta ju liiga noor.

Elu ja surma üle otsustama pandud noorisand hoiab teda mõõgaga endast eemal.

Kadaka peremees anub väid ülekuulamist, üsna väikest ülekuulamist siinsamas kõrge, armuliku härra enese poolt. Eksitus, õnnetu eksitus pidavat siis kohe selguma, eriti mis puutub temasse. Kunagi pole ta mässumõtteile oma peas ruumi andnud, ei kunagi sihukest sõna suust pillanud, ammuks siis säärast tegu teinud või teha kavatsenud. Alati hoidunud ta keisri ja tema seaduste poole, austanud iga liiki ülemust ning alistunud selle korraldusile. Seda võivat igaüks kogukonnas tunnistada ja selle peale vanduda. Tema, Kadaka peremees, olevat truu ja ustav seadusemees läbi ja läbi...

Ning lumes lamav, põlvil nihkuv rahvahulk, kes nurus ühega sõjakohut, teisega vangipõlve ihunuhtluse asemel, nuuksub nüüd Kadaka peremehega koos ülekuulamist, üsna väikest ülekuulamist siinsamas kõrgeaulise armulise härra poolt, keda nimetavad paljud oma hädas kindrali-härraks.

„Rahu! Mulle on küllalt teie armulise mõisahärra ja politsei tunnistustest!"

Naiivsed rahvasalgas teritavad kõrvu. Naiivsed ja mitteteadjad, need, kes ei ole kursis sündmustega kaugemal ega ole veel kuulnud, mäherdust osa mängivad parunid „kohalikkude rahutuste summutamises", või kes seda ei tihka uskuda. Ka Kadaka peremees jääb kuulatama... Või siis see mees, kelt nad lootsid eksituse selgitust, kaitset, päästet, — otse see on tunnistanud nad mässajaiks, tõugates neid kepi, ja püssipära, kuuli alla! Ülekohtuselt, parema teadmise vastu!... Ja ta seisab nende eest kui õige mees kunagi — rahulikult, uhkelt, ühe inimese iseteadvusega, kelle tunnistus teeb ülearuseks kohtuliku ülekuulamise, — kelle tunnistusest piisab, et seitsme inimese elu kustutatakse t ä i e s t i ja sajal p e a a e g u!... Ta seisab nende ees näoilmega, nagu oleks ta korda saatnud hea ja kasuliku teo!...

Järsu nõksuga tõstab Kadaka peremees üles oma parema jala — ta põlvitab ainult veel vasakul. Siis järgneb seegi, ja mees taarub otsejoont mõisniku poole... Temale järele sõgedal, märatseval võisturoomamisel kõik need ikka veel naiivsed!

Ja nüüd, kus ta märkab nende tahet, ehib see õiglase näoga mees oma nägu ka veel helduse ilmega ja tuleb neile vastu. Ta ei ole kõrk, ta võtab nad jutule.

„Jaa, armsad inimesed," algab ta, „leeme, mis te enestele keetsite, peate nüüd ära sööma. Ei saa osa võtta mässulistest mürgeldustest ja jääda karistamata..."

„Härra," kostab Kadaka peremees, „kas meie oleme puutunud teisse või teie omandusse —?"

„Küllap te oleksite puutunud, kui mul neid seal poleks olnud," — ja ta näitab pöidlaga üle õla kasakate poole.

„Ei, seda me poleks mitte teinud, sihukest mõtet meil kellelgi ei olnud —"

„Teil oli ju veel palju pahemaid mõtteid," naeratab heldemeelne leplikult. „Kas te oma miitinguil mitte täie tõsidusega ei nõudnud, maavalitsus ja ka riigivalitsus mingu rahva, see on talupoegade, tööliste ja kõiksuguste pättide kätte?"

„Meil kõneldi üldisest valimisõigusest, paruni-härra."

„Ja kas te ei tahtnud mõisnikult võtta tema vanad seaduslikud õigused ning kirikuõpetajalt ta kirikumõisa?"

„Ühetaolisest õigusest kõigile olen kuulnud kõneldavat, härra, ning eesõiguste kaotamisest."

„No kas sellest ei ole siis küllalt? Kas te seda mässuliseks ei peagi? ... Ja vägivallaga tahtsite seda läbi viia, kui muidu ei saa —"

„Mina pooldasin palumist, truualamlikku palumist," pudendab kooliõpetaja nuttes vahele.

„Jaa, aga kas siis mässulisi asju himustada ei tähenda mässuline olla? Jäta sihuke pöidamine ja jõhvipoolitamine, kulla mees! ... Oma palvetega olete riigivalitsust muide juba küllalt tülitanud. Küünrapikkuse palvekirja saatsite kolme kuu eest Peterburisse, täis ülekohtusi kaebusi mõisahärra ja maavalitsuse üle, ja selle kirja koostajad olid vallakirjutaja ja sina!"

„See sündis ju ministri-härra soovil, ja mitte üksnes meie, vaid enamasti kõigi valdade poolt —"

„Pidi aga sündima üksnes nende valdade poolt, kel tõesti asja on kaevata — nälgivate v e n e talupoegade poolt. Aga teie — tule jumal appi! — mis häda on siis õieti teil, — kõhud on teil kõigil täis?"

Heldet mõisavanemat, kes suvatses laskuda talupoegadega vaidlusse, ei söanda ses punktis keegi tusastada vastulausega ... Meest, kel käsutada sõjavägi kuulide

ja keppidega, ei maksa targu ärritada... Seepärast piirdutakse vaid enesekaitsega.

„Vägivalda, paruni-härra, — vägivalda pole meil keegi tahtnud appi võtta," haarab sõna vallavanem, võbisedes kõigest kehast, käed rinnale risti pigistatud.

„Soo-oh? Aga kõnemeestele, kes teid üles kutsusid vägivalda tarvitama, — sellele ässitajale linnast ja me metsavahile ja kirjutajale — neile plaksutasite ometi kuuma kiitust — eh?"

„Ei, seda me ei teinud!" hüüavad paljud rahva seast.

„Aga olite nendega täitsa ühes nõus."

„Ei! Ei!"

„Kuidas? — Ja keegi ei vaielnud neile vastu?"

„Ei saa ju igamees avalikult kõnelda, härra!"

„Ohoo, aga minuga saate vaielda küll!... Pea lõuad! oleks teist igaüks osanud hüüda — eks?"

„Pidi ju olema kõnevabadus, paruni-härra."

„Rumalus! Kõnevabadus pole ässitajate ega mürgeldajate jaoks, vaid korra-austajaile ja käsutäitjaile... Ja teie ei visanud neid rüüsteapostleid mitte uksest välja, ei toppinud neid mitte kotti, ei hassatanud mitte koeri nende peale, ei löönud seda mässulist linnavurlet mitte kaigastega surnuks, — ega, teie vaesed süütud?"

„Meie hülgame iga vägivallategu, armuline paruni-härra."

„Vägivallategu?... Mässajat hävitada ei tähenda mitte vägivaldset tegu teha, vaid korda kaitsta! Mässajat sallida ja säästa tähendab aga korda põlata, ja korra põlgajaid kutsutakse mässajaiks... Siin te kohtuotsus ongi — sähke!... Aga teil on veel enamgi patte soolas... Need poisid seal, kes teile kätte sokutasid mässulisi lendlehti ja raamatukesi — kas andsite nad politsei kätte

või klobisite läbigi? Võta näpust! Hoopis vastupidi. Te võtsite kihutuskirjad vastu, lugesite ära ja sallisite nende levitajaid, neid võllaroogi, otsekui korralikke kaasinimesi eneste seas!... Ja Tartu kongressile, kus vastu võeti need tulipunased otsused, sinna läkitasite teiegi oma saadikud — vallakirjutaja ja metsavahi..."

„Meie neid otsuseid ei teostanud, paruni-härra."

„Selle eest ka see pehme karistus teile: tinanööbid ainult ninameestele, teistele punased püksid, nagu nad mässajaile omased... Jah, armsad inimesed, teil oleks asja küllalt oma mõisavanemat tänada selle — selle armuandmise eest..."

Otsegu räpane käsi laksatab see künism inimestele näkku: nad võpatavad tagasi ja vaikivad. Üksnes Kadaka peremees jääb visaks. Pidevalt und nähes on ta rumaldunud. Ta kuulis juba kõik, aga õieti taibanud pole ta veelgi. Üsna ligidale pealekaebaja ette nihkub mees; oma õudse näo verise ninajäänusega tõstab ta laialt ta poole üles, vahedalt lööb ta silma tema silma ja ütleb:

„Härra, mina olen korra-austajaid ja käsutäitjaid. Kui karistate mind, siis karistate s e a d u s e m e e s t!"

Rahulikult vaatab junkur talle otsa, aeglaselt vastab temale:

„Noh, loodetavasti teeb karistus sinust veelgi suurema seadusemehe... Muide: mispärast sa siis õieti nii suur seadusemees oled? Kas tegid midagi, mis teised jätsid tegemata, ja jätsid midagi tegemata, mis teised tegid?"

Kadaka peremehel pole midagi ette tuua. Kõnelejaid ta maha ei karjunud, maha ei löönud samuti mitte, ei viinud proklamatsioonide levitajaid seotult politseisse

ning märgukirjale, mis saadeti kohalikkude agraarolude üle ministeeriumile, oli temagi alla kirjutanud.

„Kas näed? Veel natuke enam seadusemehelikkust ei teeks sulle kahju — mis?" arvab parun.

Ja ta tahab pöörata talle selja. Kuid talupoeg tõstab jala talle ette. Veel kauemini peab ta nägema tema veriselt irvitavat lõusta.

„Härra, ma olen juba raskesti küllalt karistatud: vigaseks on mind löödud, mu raha on röövitud, mu maja põlema pistetud..."

„Jaa, vaata, kulla mees, need on nii-öelda karistuse mittelõbusad kaasnähtused, millega peab juba leppima..."

„Härra, ma olen nigel ja põdur mehike. Peks teeks mu eluaegseks sandiks. Surmgi poleks võimatu. Ja ma olen nelja väeti lapse isa... Härra, siin ma põlvitan su ees ja palun sind oma süütute laste ja vaese naise nimel: jäta mind nuhtlemata! Kui sa inimene oled, härra, ja sul on süda rinnus, siis jätad mu nuhtlemata!"

Ja kuumas, kiimalises kooris kostab kõikjalt ja tõuseb otsekui pilv anuvat häda põlvitajate tihnikust:

„Kui sa inimene oled, härra, ja sul on süda rinnus, siis jätad meid nuhtlemata!"

Ning surmamõistetute omaksed — noori naisi hälbiva vaatega, raugalisi isasid ja emasid tudisevate peadega, vendi ja õdesid külmunud pisaratega veretuil nägudel — nad trügivad kallis kasukas mõnuleva mehe juurde, ja nagu palve kõigekõrgema poole paiskub nende tukslevailt huulilt:

„Kui sa inimene oled, härra, ja sul on süda rinnus, siis kingid neile elu!"...

Aga kui nad seejuures hingetul põnevusel üles vaatasid, oodates innukalt ta suust inimlikku sõna, haarab neid äkki nimetu jälestus. See inimene nende ees naeratas. Endamisi, vaevu märgatavalt. Ta oli lasknud pilgu käia üle maharõhutud, põrmusse tallatud rahvahulga ja — naeratas... Kõvade, puremisvalmite hammaste põgus välgatus... Ja nüüd pole see enam inimlik nägu, mis vaatab nende peale maha, vaid see on murdja nägu... Jäleda murdja nägu... Klassimurdja nägu... See on see murdja, kes millestki ei hooli ega midagi ei kingi...

Ja et neil selle juurest midagi ei ole otsida, siis pöörduvad nad selle poole, kes on hakanud vahemeheks jumala ja inimese, inimese ja inimliku murdja vahel — lootusnõrgal südamel, kuid püüdega kasutada pääsuks kõiki vahendeid, kas või õlekõrt.

Kuid see püha maakler, see piirivalvur hea ja kurja vahel, see armu ja armastuse apostel — ta tõstab näo ette lähenematu üliväärikuse maski ning deklameerib jäise paatosega, kuna ta pilgud kosivad maiste võimude kiitust:

„Mitte teie ihude jaoks pole ma siin, vaid teie hingede jaoks! Teie patuste ihude üle otsustab ilmlik õigus, minu ülesandeks on muretseda teie vaeste, eksinud hingekeste eest."

Ning ilmalikud võimud, kes esindavad maist õigust — junkur ja sõdur, — nad noogutavad talle mõistmisagarat pooldust ja maine õigus asub tegevusse...

Kadaka peremehe suust vallandub tasane karjatus. Karjatus otsekui pimeda suust, kes äkki on saanud nägijaks.

Ta ärkas. Unelm oli otsas.

Uskmatu usub...

Ja tema paksus, hämaras unikolbas idaneb ja tärkab võimsasti, võimsasti.

Mitte minule, mitte sinule — mitte Jürile, mitte Jaanile — see on määratud m e i l e!... See on määratud neile, kes lõid astla vastu üles, — see on määratud neile, kes seda teha tahtsid, — see on määratud neile, kes seda edaspidi veel võiksid teha... See on määratud meile — massile — massidele... Astel ja ike — nad peavad j ä ä m a. Kes neisse puutub, selle sööb murdja nahka. See murdja, kes millestki ei hooli ega midagi ei kingi, kes ei tunne armu ega halastust...

Need seitse siin, need tundsid murdja varemini ära kui mina ja võitlesid ta vastu. Mina aga olin rumal ja sõge ja uinusin. Ja kuna uinusid teisedki minutaolised, sai murdja võitjaks ja nüüd ta murrab ärksad ning tahab uinujaile ajada verise ähvarduse, igavese hirmu liikmeisse...

Ja Kadaka peremees sülgab verd, sappmõrudat, ta viskab metsa lume, millega ta jahutas oma haava, ja ta käed krambivad rusikaiks.

Roomasin ja kiunusin nende ees kui koer. Nad aiva irvitasid, põlglikult ja pilgeselt. Nagu koer seda on pälvinud... N e e d sellevastu, need nägijad ja võitlejad — metsavaht ja kirjutaja, isegi poistest teine — seisavad uhkesti sirgelt, alandamatult. Nad ei nikutanud oma põlvi tapjate ees, ükski palvetoon ei pagenud nende huultelt. Ja surm istub neil juba kukil. Ning neil on naine ja lapsed nagu minulgi, või isa ning ema... Uhkesti seisavad püsti, teades, et nad õieti on teinud, ja et nad endid ei ole roojastanud nagu mina — nagu kõik teised... Oi, kuis nad võivad koeri põlata!...

Peied algavad. Elavate surnute peied. Seitse laipa juhitakse eraldatult nende puusärkide juurde ja kirikuõpetaja matab nad elusatena fraasikruusa ja sõnaliiva künka alla. Leinalaulu nuuksuvad nende mahajäänud omaksed, orelimängu teevad tragunite mõõgad, kannused, puristavate hobuste suurauad... Uksnes koolmeister ja kaks poissi võtavad surisakramendi vastu, teised hülgavad. Ja usklik Kadaka peremees leiab, et need teevad õieti: sest mehelt, kes seisab viha teenistuses, kuna ta kiitleb, et ta teenivat armastust, ei võtaks temagi vastu lunastaja püha ihu.

Tragöödia lõppvaatus algab. Seitse surmalast viiakse pisut eemale, puiestiku äärde, ja seatakse seisma lattaia najale. Kuna teised oma silmad lasevad siduda, tahavad metsavaht, kirjutaja ja see noormees, kes kiristab vihases võimetuses hambaid, kustuda nägevate silmadega. Need kolm seisavad ka sirgelt ning kindlalt jalul, kuna nelja teist, kes tikuvad tuikudes lõdvalt kössi langema, köitega kinni peab seotama. Need surmatavad ongi juba surnud.

Tardunud ja hangunud on kõik inimlikud helid ringi. Rinda tardunud, kurku lämbunud on iga nuuksatus, iga õige toon ja ühestki silmast ei piiska enam pisar. Hukatavad on tummad, liikumatud, ka nende jäsemeist näib iga elu välja nõrgunud olevat.

Kuid ei! Sest niipea kui kajab ohvitseri komandosõna ja püssid praksatades tõusevad, niipea kui viimaste sinised rauad sihivad neile näkku, ärkab elu nende peas ja põues — visa, hävitamatu elu, mis kolmest kurgust kähiseva võidukusena välja murdub:

„Elagu vabadus! Elagu vabadusvõitlus! Maha — —"

Prahvatav kogupauk matab lõpu... Põlved nõtku-

vad... pead vajuvad... verejoad sööstavad esile... Põlved nõtkuvad... Pead vajuvad...

Kuid halvasti on sihitud. Visa eluga kolmest on ainult ühe suu kinni pandud; teised mõlemad täiendavad hüüdu — vihakuumalt, tasulõõmavalt keeb neil vahuste huulte üle:

„Maha mõrtsukad!"

Ja isegi pärast teist raginat seisab veel keegi püsti ja liigutab suud: metsavaht, maata inimeste, hoopis paljaste juht... Ta tahab midagi öelda, aga ta suu täitub sooja, soolase märjaga, ja kuna ta selle laseb laias auravas vibus välja voolata, sirutab ta käe ülespoole nagu vandudes ja paljud arvavad kuulvat, kuidas kõik kolm hüüdu vabisevad õhust läbi ja hõljuvad laiali üle kauge lumise lagendiku... Hääletu hüüdja aga variseb kummuli aurava purpuri sisse...

Surma vägeva vaikuse, mis selle sündmuse järel heitub verise vaatepaiga üle, käristab korraga lõhki lühike, röögatav möire.

Selle tõukas välja Kadaka peremees.

Ta on hüpanud suure kivi otsa, mis vitsavirnade kõrval lumest välja paistab. Tema ninata nägu, must paatunud verest, punane auk keskpaigas, sarnaneb õudse maskiga. Ta kaelasooned on paisunud, ta kiiskavad silmad tikuvad aukudest punades välja ja sasiste salkudena ripuvad juuksed tal üle otsmiku. Parema käe on ta aia poole sirutanud, mille ääres ja küljes lamavad ja kõlguvad tapetud.

Mida ta tahab, see inimene?

Keegi ei saa sest aru.

Kas ehk kõnelda?

Kõnelda ta ju ei oska!

Siiski! Kadaka peremees oskab kõnelda. Korraga oskab... Elu, hävitamata elu, välja pitsitatud nende ihudest seal aia ääres — ta on Kadaka peremehe sisse pugenud. Mässavalt käärib ta üles tema põue sügavusest, ta vihas voogavast hingest ja murrab endale hoolimatult ja hirmunult tee valla:

„Elagu vabadus! Elagu vabadusvõitlus! Maha mõrtsukad!... Õige oli, mis nad kõnelesid, need keeletud seal aia ääres! Õieti kõnelesid surmas, õieti kõnelesid elus. Mina aga ei mõistnud seda, ja teie, mehed, teie ei mõistnud seda ka. Nüüd ma mõistan ja ka teie peate hakkama mõistma... Vabadust ihaldate ja õigusi? Ja arvate, et seda saate? Te usute, et seda teile antakse, kingitakse! Ei, ebausulised, teile ei kingita. Sest k e s peab kinkima? Need, kes teilt on riisunud selle kalli vara, et hoida seda enestele üksi? Need, kes teid külmavereliselt maha kõmmutavad, sest et teie julgesite ilmutada paljast soovi selle vara väikesegi osa järele? Valitsus, kes koosneb aina säherdustest?... Minge ikka, mehed, ärge unistage! Vabaduse peate endile kätte v õ i t l e m a, õigused peate endile v a l l u t a m a! Ja tasu andma tapjaile — silm silma vastu, hammas hamba vastu! Ja jala vajutama neile kaela peale, et nad teid tunnistaksid inimesteks ja õpiksid teie inimesõigusi austama! Ja kõri peate neil vereimejail kinni nöörima, et nad kauemini ei saaks endid nuumata teie elumahlast!... Talupojad, põllutöölised — —"

Kolm pauku kõmmuvad, Kadaka peremees kukub kivi otsast.

Üks mõõgahoop lõhub ta pea pooleks.

Lööja oli uniformeeritud mõisnik isiklikult.

1906.

NIMEKIRI

„Isekeskis öelda, paruni-härra, — meie valla inimestest ei võtnud küll keegi lõhkumisest osa..."

Ta ütleb seda pool sosistades ja ringi piiludes, nagu kardaks seinte kõrvu.

„Ega jah!" naerab teine mürgisel pilkel valjusti. „Olid teised kõik ilusti kodus ja palusid vist mõisahärra eest jumalat!"

„Mehed, kes raha ja püssid ära viisid, lasksid viinavabrikus piirituse maha ja purustasid saksste tubades majariistad, — need olid kõik võõrad, niipalju on kindel, parunihärra. Nad on küll külast läbi käinud meie rahvast kaasa kutsumas ja mitmed on silmakirjaks ka tulnud, aga rüüstamise eel on nad siit salaja putku pannud."

„Tühi lori, Mühlberg! Kas te siis oma hirmuleilis ülepea midagi nägite? Ma usun, teil on praegugi veel kananahk ihul. Pealegi olite kõige aja oma korteris mässajate käes vangis."

„Aga ka teised pole nende seas ühtegi tuttavat nägu märganud."

„Missugused teised?"

„Mõisa teenijad, paruni-härra."

„Ärge olge laps! Need ju kõik ühesugused mässajad

— minu toapoiss eesotsas... Ja siis: eks heinaküüni põletamine tunnista selgesti küllalt..."

„See hakkas põlema kohe peale seda, kui mässajad olid mõisast lahkunud. Ma ei usu seepärast, et meie talupojad —"

„Mida teie usute või mitte ei usu, Mühlberg, on mulle ükskõik! Ja kuigi meie omad otsekohe kaasa ei lõhkunud, siis nad olid sellega ometi nõus. Niipalju on m i n u l e kindel, ja sellest on küllalt."

Paruni-proua võtab sõna.

Tema peenekortsulisel, roosakal näokesel asetseb vaga kannataja kristlik-mahe valjus. Ta silmist paistab valu, ta hääles väriseb nutuseks haleduseks muutuv moraalne viha-õud.

„Karistus peab olema üldine. Ilma ei või jääda ka mõisa teenijad, välja arvatud need mõned, kes olid meiega linnas. Sest kui mõtlen sellele, et tervest vallast mitte keegi, ja ka mõisainimestest mitte ükski, kõigist mitte üksainuski hing röövlitele vastu ei astunud, et kaitsta mõisavanemate vara, siis ütleb mulle mu kristlik südametunnistus, et nad juba selle oma alama- ja teenijakohuse häbemata täitmatajätmisega on valju karistuse teeninud. Seda tahab jumal — ma tunnen seda oma hinges..."

Paks valitseja köhatab. Ta tahtis tähendada, et inimesed mässajaile ju relvastamatult vastu ei võinud hakata, aga ta matab asjatu tähenduse pigemini köhimisse.

„Ja k u i d a s on nad siin lõhkunud ja rüüstanud, need neetud põrgusulased!" kõneleb paruni-proua, käed ristis, edasi. „Ka majas, Mühlberg, ka härrastemajas! Miski pole neile nurjatuile enam püha, mitte sakste

toadki! Peeglid, kroonlühtrid, klaver, kallid mööblid — kõik puruks pekstud, pihuks tallatud! Ja ükski, mitte ükski ei teinud vähimatki katset vahele astuda. Nad vahtisid vist koguni naerdes pealt — kõik need tänamatud, kes elavad sakste maa peal, söövad sakste leiba, maitsevad sakste heldust! ... Ei, suur jumal taevas karistaks meid endid raskesti, kui annaksime ühelegi andeks, kui kergendaksime ühegi nuhtlust ..."

Ja paruni-proua vagad silmad täituvad pisaratega.

„Olen sinuga täiesti nõus, mu kallim," ja parun heidab hella rahustamispilgu abikaasale, „kuid mõned erandid peame siiski tegema, — seda nõuab õiglus. Need vähesed, kes on meie vastu poolehoidu ja truudust näidanud, sest et nad meile hulga mässumeelseid üles andsid, paneme erilisse nimekirja ... Aga ütle mulle, kas on Doora ohvitseridel seltsiks?"

„Ma käskisin teda ... Ta on tusane, et naabermõisadesse saadeti saksa ohvitserid, meile aga kaks venelast."

„Tal on ju õigus — sakslased on tegelemises palju agaramad, seltskonnas palju peenemad, aga mis parata — igale poole neist ei jätku ... Härrad on vist veel pruukostil?"

Enne kui proua sai kosta, kajas nagu vastuseks eemalt kõrvalruumist vali naerulagin ühes klaaside kõlina ja mõõkade tärinaga.

„Ja nüüd nimekiri käsile! Võtke istet, Mühlberg! Paneme kõigepealt üles need, kes tuleb maha lasta."

Parun pöörab oma väikese teravalõualise kulupea, mis sarnaneb jääkaru omaga, aeglaselt valitseja poole. Tema pilk on selge, rahulik, äriline.

Hämmastudes ajab ta suu lahti.

„Jaa, aga — mis teil siis viga on, Mühlberg? Te värisete ju kõigest kehast nagu külmtõbine!"

Paks mees seisab tema ees — punsunud nägu roostetanud vase karvaline, jäme kael sinakaspunane. Selle määratu nuumkaela jao sisse lõikub kohutav-sügav vagu. Väikesed pungis silmad näivad otsekui verises rasvavedelikus ujuvat. Ta püüab varjata oma põlvede nõtkumist, oma käte vabisemist, ja kuna ta oma hiiglakeret kirjutuslaua kõrval olevasse korvtooli hakkab vajutama, levib ta külma higiga kaetud näol isevärki totter muie.

„Ma — ma — olen tõesti natuke — mures," ökitab paks argpüks.

„Mispärast siis?"

„Ma olen mures — tuleviku pärast, paruni-härra!"

„Rumalus, Mühlberg! Milleks on meil siis sõjavägi ja sõjaseadus! Ja valitsust võime täiesti usaldada. Eks antud mässavate talupoegade karistamine ju mõisnikkude juhatuse alla? Eks nuhelda süüdlasi meie tehtud nimekirjade ja ülesandmiste järgi? Eks ole ihunuhtlus, mida meie ikka oleme soovitanud, jälle tarvitusel? Kõigest sellest võime enestele tuleviku kohta kõige paremat järeldada..."

Paruni-proua on vahepeal õhuaknakese avanud, sest et valitseja veesaapad määrdehaisuga ta nina pahandavad. Avatud aknast tungivad sisse karedad, trallitavad lauluhelid, mida toob tuul alt teenijatemajast üle mõisaõue härrasmajjagi.

Härra naeratab.

„Ha, stepipojad pidutsevad! Jaa, jaa, ega nad Balti sakste võõrustamist niipea unusta!... Kuulge, Mühlberg, kui palju andsite neile piiritust?"

„Kolm vedru — poole sellest, mis oli kogemata veel hävitamata jäänud."

„Kas sellest saab?"

„Ei vist; nad joovad teda ju peaaegu ilma veeta."

„Siis andke neile veel. Nad on ju raskel tööl... Ja õlut?"

„Seda on neil küllalt."

„Ja sina, mu kallim? Ega peremamsel toitudega kitsi ole?"

„Ma andsin talle tarvilikud käsud. Neil ei pea millestki puudust olema."

„Jaa, aga Doora, — mida sina siit tahad? Miks sa jätsid külalised üksinda, laps?"

Väga kõhetu ja punaka peaga küpsemas eas preili on astunud paruni kirjutuskambrisse. Ta teeb, nagu oleks ta, noore tütarlapse kombel, väga kartlik.

„Nad joovad, papa!"

„Noh, seda nad peavadki tegema! Ega sa unustanud lahket sundimist?"

„Nad on juba teise konjakipudeli kallal. Benediktiliköör näis neile liiga lahja olevat."

Paruni jääkarukärss avaneb heasüdamlikuks naeratuseks.

„Sa ei pea nii arg olema, kulla laps! Vene sõduri pea suudab midagi kanda, ja meil on mässuaeg: me peame oma külaliste suhtes, kelle abi me vajame, teise silma kinni pigistama."

„Ka on nad ju aadlikud — teine koguni vürst, ehk küll kaukaasia või tatari tõugu," lisab mamma julgustades. „Mine aga nende juurde tagasi ja vabanda meid mõlemaid — me peame ju nimekirja koostama. Papa ja mina lunastame su varsti vabaks."

„Või teie värisete siis iseenese ja meie elu eest, teie jänesejalg," pöördub parun jälle valitseja poole, kui Doora-preili on kirjutustoast lahkunud. „Aga me peame ometi kõik mässumeelsed ässitajad ja kihutajad, kõik need vastased lõua- ja ninamehed, kellega meil alati pahandust küllalt on olnud, vallast hävitama, kui soovime rahu ja julgeolekut."

„Mahalastuil ja surnukspekstuil on omaksed, paruni-härra!"

„Ahaa, teie kardate neilt siis verist kättemaksu — sihukest eesti *vendetta gentilizia*'t? Noh, ma tahaksin ometi näha saada, kas need veel pead julgevad tõsta, kui meie vits neist üle on käinud? Ja k u i seda oleks karta," — äkiline vihahoog värvib paruni pea punaseks, nii et nahk karvade all hõõgub nagu palavikus — „ja kui ma oma perekonnaga palja jalu peaksin üle piiri põgenema, ma ei kuula sellest ja ma ei kingi neile talupojakoertele, mis nad on teeninud, neile lurjustele, kelle turjad kangeks on kasvanud meie viletsa kepita aja tõttu! Ma tahan neile mälestustähe anda, mis peab nende järeltulevatel põlvedel veel meeles seisma!"

Seejuures on ta laual sinava brauningi kramplikult, nagu küünistades pihku tõmmanud ja ta kiiskav pilk riivab mõlemaid tuliuusi kuulipüsse veripunase paberiga kaetud seinal.

„Ja nüüd surnute nimekiri käsile, Mühlberg!"

Kõik kolm nihkuvad lauale ligemale, parun lükkab valitsejale paberipoogna ette ja tuksuvate näppudega asub viimane sulepeast kinni. Suured higipiisad siretavad paksu isanda laubal. Ta rasvane elu on talle liiga armas!

„Na, te teete ju, nagu peaksite oma surmaotsuse üles kirjutama!"

„Ma olen närvlik, paruni-härra."

Paruni-proua naeratab mahedasti ja vabandavalt, parun naerab lühidalt ja laginal, kõneleb siis äritoonil edasi:

„Surmakandidaatidele tehke kaks jämedat risti ette, raske ihunuhtluse saajatele üks rist. Neid, kellele anname sada ja vähem hoopi, ei maksa vist üles kirjutadagi, — need võtame huupi käsile. Lõppeks tähendame üles need vähesed, kellesse soldatid sugugi ei tohi puutuda... Algame mõisainimestega. Siin on ainult üks, kellele kaks risti ette tuleb: toapoisinäru muidugi, kelle juurest leidsin revolvri ja kes luges salaja mässulist eesti lehte... Kas ta keldrist välja ei pääse?"

„Ta on seotud, paruni-härra."

„Ja ei tunnista süüd üles?"

„Ei. Kinnitab, et ta olevat süütu."

„Aga miks ta endale salaja revolvri oli muretsenud?"

„Revolver olnud tal juba ammu enne rahutusi. Vahetanud teise kellegi käest kord taskukella vastu."

„Aga kui tal meie vastu kurja nõu ei olnud, miks ei tarvitanud ta siis oma tuleriista röövlite vastu?"

„Olnud liiga hirmunud."

„Ja keelatud ajaleht?"

„Ütleb, see olnud tsensuurist läbi käinud leht, nagu kõik teisedki."

„Kirjutage ta krants üles! Kahtlane on ta minu meelest juba ammugi olnud!"

„Aga pikk Jaan, armas Evald," paneb paruni-proua ette, „see häbemata moonamees, kes kõigi inimeste kuuldes on öelnud: Kes tuult külvab, lõikab tormi?"

„Hm — ta on tubli töömees, armas laps..."

„Aga suur ässitaja — usu mind! Palju kardetavam kui see poisike oma revolvriga!"

„Noh, siis pange ta kirja, Mühlberg!"

Sulg valitseja tõntsis, lihavas käes roomab ragisedes üle paberi, jättes maha vigasejalgselt tantsivaid tähti.

Söögitoast kostavad taoti joogilaua vallatud lõbutoonid: hüppavate korkide paukumine, kokkulöödud klaaside helin ja valjud tervisehüüded, mille hulka segunevad lagisev naer ning kannuste ja mõõkade kõlin. Väljas teenijatemajas aga on vene trallitamine paisunud suureks müraks, mis koguneb karedast läbisegi karjumisest, huilgamisest, vilistamisest ja mürtsuvast uste viskamisest.

Parun vaatab muheldes surnute nimekirjast üle. Tubli sõjavägi lõbutseb!

„Vallainimestest paneme kõigepealt paberisse eesti mässulehtede lugejad ja kirjasaatjad," kõneleb ta habet siludes edasi. „Nende nimed on mul teada. Nad on kõik mässumehed läbi ja läbi, anarhistid ja sotsiaaldemokraadid. Nende peamees vallakirjutaja Kask kirjutage esimeseks. See häbematu inimene ei tereta mind."

Mühlberg paneb kardetava roimari kirja.

„Koolmeister Palm kirjutage teiseks; see pole põrmugi parem," haliseb paruni-proua halekas kannatajahääl. „Hiljuti lasksin ta koolimajast meie tõlla juurde välja kutsuda. Kas arvate, et ta tuli? Ei! Ta nurjatu laseb mulle öelda, tema ei võivat jätta koolitundi pooleli, ma pidavat tema toas niikaua ootama, kuni tund otsas! . . ."

Mühlberg tähendab ka selle mässaja üles.

Punajuukseline paruni-preili pistab pea ukse vahelt sisse. Ta nägu on vihane.

„Mamma, härrad on juba väga kaugel! Vürst püüab toatüdrukuga sõbrustada ja teine ohvitser tahab mulle vägisi kasakatantse õpetada . . ."

„Siis kao nende juurest tähelepanematul hetkel, armas laps."

„Nüüd pistke üles Käbisalu Mart, armas Mühlberg," räägib mõisahärra edasi, kui tütar ukse vahelt on taganenud, „see lurjus, kes löömise pärast minu peale kaebas. Juba ammu tahtsin talle natuke õpetust anda."

„Siis lisame juba kohe juurde Kulbi-Jüri ja Matsi-Tõnu Jaagu, kellega käime praegu ilma võidulootuseta kohut," tähendab valitseja, kes juba erksamaks on toibumas. „See oleks vististi kõige lühem asjalahendus."

„Usna õige, Mühlberg, — võtsite mul sõna nagu suust! Aga seal on ju veel üks sihuke vastupanija — Võsandiku Toomas, kes vintsutas meid mõne aasta eest kohtust kohtusse. Need kolmsada rubla, mis ma sellele võlanäole pidin maksma, pole mul veel meelest läinud."

Ja jälle krabiseb paber paksu mehe kriimustava terassule all.

Sel silmapilgul koputatakse ukse vastu. Vana, halli peaga teener astub sisse.

„Kubjas seisab väljas ja laseb paruni-härrale öelda, et kasakad on mõisameestega riidu läinud."

„Mispärast?"

„Kasakad tikkunud tüdrukuile peale, meie poisid hakanud tüdrukute eest seisma... Nüüd peksvat kasakad neid nuutidega —"

„Noh, ja siis —?"

„Puusepp ja tallipoiss olla juba veriselt lume sees maas... Kasakad kõik purjus..."

„Ütle kupjatolale, sääraste tühiste sõnumitega ei pea ta minu aega raiskama!" kärgatab parun. „Parem ta kandku selle eest hoolt, et mõisainimesed oleksid sõjaväe vastu alandlikud ja aupaklikud... Nagu näha, ei

suuda nad võllaroad ära oodata, kuni järg tuleb nende kätte," naeratab ta silma pilgutades nimekirjategija poole. „Aga lähme edasi, Mühlberg... Ärge unustage Muru Kaarli „koolitatud" poega, seda tattnina, kes pahaks paneb, et mina temale „sina" ütlen ja kel ma kord mütsi maha lõin, kui ta kaetud peaga minu ees seisis. See poisinolk seletanud ühes mässukõnes hiljuti, talupoegadel ei ole saksa mõisnikele millegi eest tänu võlgu! Ma usun, Aleksander on ta lontruse nimi."

„See on põgenenud."

„Mis? Põgenenud? Na, siis pange ta isa ja noorem vend nimekirja! Andku poisi elukoht välja või vastutagu oma nahaga!"

Seepeale järgneb keegi talupoeg, kel olnud häbematu julgus nuriseda kohalike rentide liialise kõrguse üle, ja kingsepp Lepp, kellest arvatakse, et ta paruni lööma-protsessi kohta mõne aasta eest vallas käima pannud pilkelaulu ja peale vallakirjutaja ja kooliõpetaja kirjutavat eesti lehtedele sõnumeid valla viletsate agraar-olude üle.

Valitseja Mühlberg paneb omalt poolt kirja ühe moonamehenaise, kes sõimas teda kord „pulgajunk-ruks", ning tähendab ühe ristiga üles noore tüdruku, kelle süüd ta lähemalt ei seleta.

Jumalakartlik paruni-proua soovitab siis veel kõlblail põhjusil väga soojalt „üheristiliste" sekka: Rabalauka peremehe tütart, kes on gümnaasiumi läbi teinud, sest et kõik niisuguse kooli kasvandikud elada meestega häbielu, ning Kaarnamäe möldri poega, kes kooliajal Peterburis muidugi vahekorda pidavat mõne kursist-kaga.

„Mühlberg, kirjutage ka nende mõlema isad üles!"

hüüab parun agaruseõhinal. „Aeg on ammugi käes meie jõukamate külaonude seest välja ajada see kõrkusekurat, kes neile nõu annab oma lapsi nii kõrgesti koolitada!"

Nimekiri pikeneb. Kolm pead otsivad ja uurivad murega, et mitte mõni kõlvatu teiste seast kogemata välja ei jääks. Korraga vuhiseb paruni-preili sisse ja teatab:

„Ma vahtisin ukse vahelt salaja, mida ohvitserid söögitoas teevad. Vürst vehkleb palja mõõgaga mis hirmus, et näidata, kuidas tema üksi pataljoni jaapanlasi maha oleks raiunud, kui ta sõjas oleks olnud, ja teine joob vahet pidamata konjakit ja deklameerib koledasti silmi pööritades: „Verd tahan näha, mitte konjakit!""

„Soo?" tähendab parun pead rõõmsasti tütre poole noogutades. „Siis peame nimekirjaga ruttama."

Mõne minuti pärast ilmub kubjas. Koputamata, luba küsimata astub ta uksest sisse. Ta on kahvatu nagu surnu, ta huuled värisevad, üksik pisar veereb tal üle põse.

„Paruni-härra, — nad — nad lõid tallipoisi surnuks —"

„Soo?"

„Ja noore karjatüdruku kallal —" rinna põhjast tõusev nuuksumine paneb tugeva mehe vabisema — „karjatüdruku kallal tarvitavad — vägivalda — — mitme ja mitme mehega — —"

Parun tõuseb istmelt.

„Seda nad võiksid parem külas toimetada! ... Kuid aeg on käes, et ma viin nad töösse ... Mühlberg, andke nimekiri siia!"

1906.

VIABURI

Kolmas hommik pärast unustamatut ööd, hommik, mille teraskõridest möirgav vihkamine unest oli raputanud. Hommik nagu kaks eelmist, käima peal januneva ootuse ning nälgiva lootusega, aga juba mahasaamisaimuse palavik õhetaval palgel — nii kerkib ta merest ja metsa tagant ja roomab kaljudele.

Ja jälle toob ta lõhna kaasa, mis on katkune verest ja vägivallast. Muudkui kangem on see sünnitamislõhn täna, nii kange, et linnud Kaevu puiestiku okstel uimaselt vaikivad, ja inimestel rannas hing kurku kinni jääb, ja rebuselt punetav päike saarestiku laugul hallid rätid suu ette on tõmmanud. Meri aga kaljukindluse müüristiku ümber kahvatub mürgise lõhna all valgeks nagu sulav tina ja linna peale rohelise tuka taga langeb pruunikas loor nagu kuivanud vere ja rauarooste tolm.

Ja oma hääled on sel hommikul. Sa ei tea, kas kuuled neid kõrvaga või veresoontega. Sa ei tea, kas sa imed neid õhust, merest või aimad maa alt. Seal murdus miski! Kus? Seal nuuksatas keegi! Kes? Seal vannuti ja võeti elu — seal neeti ja heideti hinge! Sina aga seisad ja otsid. Sina aga vahid ja kuulad. Oli, ja ei olnud mitte. Ning südames paisub sul midagi, mis on suurem nimelisist tundmusist — kaugem kartusest ja

lootusest, kõrgem valust ja rõõmust. Ja nagu kergendavat meelehead tunneb su rind, kui kuuled, mida tõesti on kuulda, kui näed kajakat, kes karjatas, kui silmad varest, kes kraaksus, kui silmaga näed ja kõrvaga kuuled, kuis lained loksuvad ranna vastu ning taganedes sisistavad ussikeeles.

Ja oma värvid on sel hommikul. Ma näen neid, aga ma ei mõista neile nime anda. Ma seisan nende mõju all, aga ma ei oska neid seletada. Nad võbisevad ja virvendavad mu silma ees eeterpeene lainetusena, ja kui ma neid tahan tabada ja lahutada, siis leian, et nad lahutamatult on ühinenud minu tuksuva südamega, minu heitlevate meeltega. Kõik, mis seal salajalt must ja valge, punane ja kollane, sinine ja roheline, pole mulle nähtav, vaid üksnes tuntav — värviline virvendus pakitsevat hinge. —

Siin maal on mammutite karjad maa alla vajunud ja kivinenud. Ainult nende seljad ja turjad paistavad välja muru ja sammaldunud mätta alt — hallilt ja hallikirjult, punaselt ja punasekirjult. Kus neid hiigelmammuteid kobaras koos oli, sinna tekkisid neist kõrged mäed, ja kus nad merre ei uppunud, seal nad lamavad sirutatud koibadega kõrvuti rannal, ja sa arvad veel nägevat, kuis nad ronivad ähvardava uputuse eest, üles maa poole, et kaljuneda kuival elutuks, aga surematuks.

Nende selgadel seisame ja istume, vahime ja ootame. Meid on veel vähe, aga meid saab rohkem, ikka rohkem, mida kõrgemale tõuseb päike ja peseb oma verise põse helkjamaks. Ja palju saab meid, kui ka need pärale jõuavad, kel rahu oli öösel magada ja hommikul kohvi juua, ja lõppeks need, kes tulevad lõbusalt lobi-

sedes, et tunaeile pooleli jäänud näitemängu edasi nautida — kui võimalik, lõpuni. Ma näen silmi, mis on õõnsad ja tuhmid uneta ööst — need on võidulootjad ühest leerist. Ja ma näen silmi, mis keerlevad selgelt ja värskelt ringi — need on võidulootjad teisest leerist. Ja kolmandad, need vahivad silmadega, mis ei tea, mida nad näevad, mis ei mõista, mida nad ootavad. Ja kõik need silmad täis vaimset ja hingelist võitlust või täis meelelist vedelust ja lodevust — ühed kahvatanud kannatajanägudes või õitsvais peremehepõsis, teised rahulisis kõrvepalgeis — kõik on pöördunud metallises sulavuses siretava veteväljа poole, mille märjast kaisust kerkib hall hukatuseteater.

Surmarahu, hauavaikus hauduvad tema müürides. Aoudu on laotanud tema üle valge leinaliniku, mis aegamööda hõreneb ja rebeneb, nii et tema nurgeline ja sopiline kerestik katkestatud joontes meile lähemale ujub. Mustavad müüriavaused tulevad luuravalt nähtavale, kantside vallivibud, patareide hammastikud, kahurite tumedad putkekujud poevad varjavast loorist paistmatult läbi. Kiriku kuplisibulad ida pool, kindluselinna valkjate majade keskel, on juba võidukalt selguses, muudkui nende karv kõigub veel kollakassinise ja roosakasrohelise vahel, ja lääneservas, seal lehvitab julgustav hommikutuul vallil lippu, mille punasesse värvisse ma usun — ainult usun, sest silmale selitatav ei ole see mitte. Mäherduse võluva ilu kallab uduhõbedaga võitlev päikesekuld sellele tragöödiateatrile, mille varjatud näitelaval on juba kaks päeva kuumalt tuksuvat noort elu kustutatud! Nagu ei teaks vägistatud elu armastuses hõõguv ema oma taevalikul aujärjel midagi sellest koledusest, suudleb ta tapalinna müü-

rid kuninglikult särama ja kroonib ta katuseid ning torne välkuvate kiirtepärgadega.

Täiel valgusel, käega katsutavalt lömitab üksnes Haraka saare kaljukantsike nagu saaki piiluv murdja meie jalgel vees. Mustavad surmatorud tema peal, korratult sinna ja tänna sihtivate otstega, paistavad nagu vihast turri aetud karvad looma kuklal. Ja karvade vahel pugevate suurte kirpude sarnased on munderdatud mehed, kes seal, võitluse vastu valmistudes, segelevad läbisegi. Ta on hüppel, see väike murdjake, ja igakord, kui minu pilk teda tabab, on mu meelest, nagu peaks mulle juba kõrvu puutuma tema lõugade matsutamine ja vahusülgamine.

Ja nüüd — nüüd tuleb läikival veelagendikul veel midagi loomataolist nähtavale — seal kaugel läänes, kus sinine taevas kokku sulab halli merega kitsas udupalistuses. Kaks musta putukat. Pikka, pikka siginevad nad veest tõusvale tõmmule tulbale, tuletornile, kõrvuti ligemale. Kas nad lendavad õhus, ujuvad meres või roomavad vett mööda? Veel ei tea seda. Veel me ei näe nende tiibu, nende koibi, nende katsesarvi; ainult nende jämedad munajad sitikakujud on tuntavad. Aga nad poevad ligemale taeva ja mere prao vahelt, nad pöörduvad ning näitavad oma külgi ja nüüd näeme et neil on seljas mustad sarved, mille otsas keerlevad tumehallid tossulipud.

Me tunneme juba neid surmasülgavaid skorpione. Kui nad eile sellesama prao vahelt himukalt hiilides välja pugesid, hoovas meie keskelt, meie rindade ühinenud kogust, hääletu lootusehüüd üles. Kumbki leer teretas surmaputukaid o m a d e abitoojatena, o m a võidu otsustajatena. Ja meie meelest oli, nagu rõkkaks võitlejate

suudest kindluses sama hüüd hääleliselt üles — tuhandehääleliselt. Kuid mustad elukad avasid oma kurgud ja punase leeri eksitus sai ilmsiks. Tuli, mida nad purskasid, oli sihitud vereva lipu poole, ja meile kuuldus hingesse, nagu oleks selle lipu all hambaid kiristatud ja rusikaid kokku pekstud, teise lipu all aga hurraatatud ja tänupalveid ümisetud.

Kuid mõlemad ujuvad teraskantsid otsivad tuletorni kõrval aegamisi aset, algab suures kaljuteatris oodatud etendus. Ma pikutan kõrgel ühe raudkivi avaras lohus kui sängis, toetan pead sammaldunud mättakesele nagu padjale ja minu meeled võidavad sigitava elavuse nagu sonijal. Ma ei näe ega kuule mitte üksnes seda, mis praegu sünnib, vaid ka seda, mis sündis eile ja üleeile — kõike, mis mul mu piinatud närvides laenguna tallel seisis. Ma täiendan, viljastan, elustan praegust endisega ja see sulab mu vaate ees ja kõrvus harmooniliselt ühte. Aga pildiks, melodraamaliseks aktiks, mille sisu on kirju, kentsakas ja kohutav nagu muinasjutt.

Saarestikul röögivad lõvid. Kas olete kuulnud, kuis röögivad näljased lõvid, kui nad haistavad toore, verise liha lõhna? Nõnda hinge põhjast, vabisedes kõigest kerest, peast sabaotsani, rinda ja kõri lõhestava kirega, pannes kõike oma ihurammu ja himujõudu sesse röökimisse? Nõnda ka röögivad Viaburi lõvid. Ma näen neid ridamisi rivis seisvat, mitmes rivis, kaks rivikonda vaenuliselt vastastikku; nende ninasõõrmed ahnitsevad verd nuusutada ja nende pikalevenitatud kõrid kipuvad röökides rebenema; leegitsev hingeaur, mis pahvatab nende lõugadest, lööb keerlevate keradena taeva poole ja hõreneb õhus valgeiks pilvetortideks; hääl aga, mis kärgib nende kurkudest, see möirgamiseks ühinev

koorihääl, ei laineta mitte sõudval voogamisel laialt, vaid veereb murdes ning purustades läbi ehmunud õhukihtide, ja kui ta on jõudnud minu valutava südameni, siis rõhub ta selle põrmusse.

Ja nüüd murtakse luid. Kas kuulete, kuidas luid murtakse? Selgroogusid, sääre- ja reieluid? Ma sulen silmad ja nüüd võin seda ka näha. Ma näen rattaid, millele on tuksuvad kehad seotud, ja rattaid aetakse ringi, ja raginal murduvad luud ning liikmed neis tuksuvais kehades. Kas olete kuulnud kuulipildujate raginat? Oma ihu ja hinge erkudega? Ja teades, et nende rattad töötavad surmatõsidusel? Mina kuulsin seda kolmat hommikut ja hingesse tekkis seletamata iha seda veel kuulda, ikka veel, ja valu, mida tundsin, oli neid tiirasmagusaid valusid, mille korduvat hoogu oodatakse kirglikul innul. Iga uus ragin ratastas mind ennast. Ma tundsin murdumist kogu oma elulises sisemuses. Aga see murdumine oli lõbus, salalik-lõbus, ja ma vaatasin teisile kahvatanud isikuile palgesse ja lugesin seda lõbu ka nende palgelt.

*

Mõlemad putukad silmaringi prao vahel satuvad ärevusse. Nad keerlevad ja siputavad. Kaugus nende vahel on laienenud. Siis tuleb rahu nende üle. Ja korraga algavad sülgamist. Tulekeeled, leeginooled, mähitud valgete suitsukerade sisse, sähvivad välgu eredusel kord ühe, kord teise suust. Nagu lohed, kes altilmast oma lõuad lõõska pursates välja on ajanud, mustavad nad oma põrgulise tossu sees. Mingit tooni ei sünnita nende üksikud salvangud esimestel pilkudel. Salalikult,

ootamatult nilpavad nad üle vee. Siis aga elustub õhkkond häältest. Tumedale mürtsule, mille mitmekordne kaja käristab endale praginal teed, järgneb ulgumine. Ulgumine, otsekui vihiseks taevalaotus tormitiivul põgenevaist vaimudest, kes nutavad kirglikus vihas. Sel kaebehäälel on suurust ja vägevust. Tunnen hanguvat üdi oma luudes ja nahka pingule tõmbuvat oma liikmete ümber. Ja arvan ulgujaid nägevat — neid surmaga täidetud läikivaid terasvaime, kes ahnusevalus niikaua nutavad, kuni nad oma saagilennul veel pole tabanud ohvrit.

Nad heituvad maha kindlusse ja kindluse veeümbrusse. Ja kuhu nad on heitunud, sealt kasvab puu üles. Kindlusest kerkib tuleokstega, sädemeokastega hall suitsupuu vildaku ladvaga, nagu painutaks teda marutuul; merest aga sihvaksirge, vahtvalge vesipuu — hiiglapikkune hõbepappel, mille lopsakas lehestik ilutseb briljandisäral. Või ei ole see puu? See seal — ta sööstab praegu Kuninga saare nina ees voogude kaisust üles — see on kumendava ihuga neitsi, sale, luhtava rinnaga, nõrguvate juustega. Ta tõuseb, raputab end, puristab hõbepiisku suust, naeratab mulle vastu ja vajub.

See ilm täis ulgumist ja undamist, täis raginat ja mürinat, täis suitsupilvi, tolmupöörlusi ja mühavaid veesambaid täieneb äkitselt uue kära ja uue äreva liikumise poolest.

Haraka saarel hauguvad hüäänid. Üks algab, teine järgneb, kolmas tõstab järgnemiseks pead. Ja kõigi suud sihivad ühte külge, sama tillukese täpi poole, mille leiab silm alles kauema otsimise järel merepeegli hallist vinetusest. Haraka saare hüäänid — nad on meile nii

ligidal, et võiksime visata neile kiviga pähe — miks hauguvad nad selle veepinnal liikuva musta täpi peale, miks paiskavad nad temale oma tulesappi? Me teame seda. Me saime seda eile teada. Sest juba eile haukusid ja sülgasid nad paari säherduse täpikese peale — sama kõva-heleda, kilkava häälega ja sama vihiseva, vinguva ilapildumisega. Need väiklased kiskjad — nad haistavad ka selles ujuvas pähklikoorekeses hukatavat elu. Nad haistsid seda juba eile oma nuuskivate murdjaninadega ja tõttasid teda vihasel räginal hävitama. Ja meie ajasime kaelad pikale ja silmad pungi, ja süda tahtis põuest hüpata põnevuse pärast, ja igakord, kui purustamisele pühendatud pähklikooreke ülespaisatud veemühangute seest seal kaugel jälle nähtavale tuli, ikka jälle tabamatult, siis kerkis rahvametsast pilkega segatud rõõmuleitsak üles. Täna kordub mäng. Laeng kõmmub laengu järel üle vee, veest puhkeb vahukuhi üles, see laieneb kobrutavaks mulinaks või pikeneb pöörlevaks veevaoks ja selle sisse kaob veneke. Kadunud, ära neelatud! Kuid ei. Niipea kui vood on veidike silenenud, näeme paadikest laineil heljuvat, muudkui need meist, kes tarvitavad pikksilma, ümisevad kahvatanud huulil verest, mis värvivat lootsiku istmeid ja põhja. Haavatud, aga mitte veel hävitatud. Surma piitsutusel püüavad nad varjava ranna poole. Pooltegi elu tahavad päästa murule. Aerudeks saanud meeleheit sunnib lootsiku lendama. See jõuab kuulirahe all kaldale, kaob kaljude varju, ja meile jääb nähtamatuks, kui palju päästetud elu roomab temast veel mättale.

Kes nad on? Suurest tapateatrist põgenenud mässulised võitlejad või nende salasaadikud? Me ei tea seda. Eile tõi üks säherdune lootsik kaldale pommikildudest

haavatud naise ja lapse ning teine kaks-kolm verist soome kalameest. Siis kõneldi eksitusest, süütuist inimesist.

Haraka saare vahikoerad vaikivad undamast, sest veepeegel paagi ja ranna vahel on jälle puhas. Ka mõlemad ujuvad murdjad paagi taga peavad vahet. Ainult kindluse lõvid möirgavad veel, kuid harvemini ja nõrgemalt, urisemiseks raugevate häältega. Kuuldub, nagu oleksid nad oma esimese nälja- ja janutuhina kustutanud ja puhkamiseks kõhuli heitnud. Näib, nagu läheneks väsimuse sunnil ühes kui teises leeris vaikne vaheaeg.

Või on see lõpp?

See on lähenev lõpp.

Raskejalgne hommik oigab ja saab maha. —

Kindlusekogu tagumisest osast kasvab üles lillekimp. Seotud valkjatest, punakatest, kollakatest tulililledest. Kubu lõõskavaid leeke helehalli ja pigimusta käharladvikuga, mis ulatub pilvedeni. Pundar sära ja sätendust silmikustutava toredusega, hingepõrutava vägevusega. Meie seas pole suud, mis ei karjataks, meie seas pole silma, mis ei jääks pärani. Ja paljud meist põgenevad, langevad maha, löövad käed kaitseks pea ümber, kui meid tõugates tabab järgnev raksatus mühiseva õhupuhangu saatel. Selle tumeda, muljuva, mägiraske, majesteetliku kärgatuse all sureb iga muu hääl ligidal ja kaugel, meie tuhandesuulisest karjatusest kuni kõige jämedama kindlusekahuri mürinani.

Siis on vaikus. Kohmetu, närtsinud.

Minestus pikutab merel. Jõuetus põõnutab kaljudel.

Ma ei kuule oma kõrvus muud kui ilmakauget surevat sahinat ja oma vaibunud põue tuima tuikamist. Ja laisk lõtvus koormab liikmed mul raskeks.

Saarestikul aga laguneb rait lillekimp. Ta haruneb laiali, vajub vildakile, kaotab värvid, pudeneb tolmu-, tuha- ja tahmakarva halbeiks, mida tuul pilvepasimustena veeretab üle saarestiku, üle mere. Ainult väike, kollakaspunane tüükajätis, kiiresti kahanev, liigub veel paiga peal, kust tempas hiigelkimp.

Aegamööda toibub tarretus.

Meeled virguvad, ajud ärkavad, keeled pääsevad valla.

Kus? Kummas leeris?

Kihin meie seas, kohin linna poolt, müdin kaugemal puiestikus. Kaldale koguneb kasakaid.

Kus? Kummas leeris? Kelle laskemoon?

Esimesed lõõtsutavad salgad jõuavad linna poolt pärale.

Kumma püssirohuait?

Küsimused ja vastamisi käivad vastused soome, rootsi, vene, läti, eesti suudest. Vastused, mida enamasti soov enneaegselt ja vägivaldselt sünnitanud. Valitsuse pool! — Muidugi valitsuse pool! — Vist valitsuse pool! — Ei, mässajate pool! — Nähtavasti mässajate pool!

„Bog s n a m i!" hüüab jalaväe-ohvitser meie keskel ja laseb käe pikksilmaga langeda.

„Kuningasaarella," kinnitab tume soome hääl teise pikksilma alt.

Nüüd teame. Kuid kas see on lõpp?

Haudselt vaikiva kindluse peale heitub roidunud kolletus. Pikad varjud roomavad üle vee. Irvitav kolp tantsib voogudel, seal, kus senini kiikles kollakas puju.

Me ootame.

Ootame ikka veel.

Ootame häälitsemist hauast.

„Belõi flag!" hõiskab ohvitser.

„Valge lipp!" sosistab värisev eestlane minu kõrval.

Minu jalgade ees langeb üks mees kaljule ja hammustab kivisse.

Üks härrasmees vahib kindluse poole ja naerab.

Nüüd on lõpp.

LEIB

Olin jõudnud Milaanost pärastlõunase kiirrongiga Comosse. Ruttu äigasin võõrastemajas näo ning kaela märja rätiga tahmasest higist ja tõttasin uulitsale. Mu süda tuksus vastu paljuimestatud järvele, mille ilu pidin esimest korda näha saama. Aga enne kui olin vana linnakese kitsaist vintavänta-tänavaist läbi pääsenud, köitis mingi muu mu tähelepanu. Paljudel majadel lehvisid lipud. Ühes järve poole minevas laiemas uulitsas olid värviliste vaipadega ehitud palkonid täis ootavaid inimesi. Liiklemine kõnniteedel läks iga hetkega perekamaks ja elavamaks. Tahtsin parajasti kelleltki hakata küsima, mida siin pidulikku tulekul, kui äkitselt algavad pillihelid sulgesid mu suu. Selsamal pilgul pistis pidurong nina nurga tagant välja. Nagu punane jõgi hakkas uulitsat mööda alla voolama. Sinisest õhust aga püüdsin nime kinni, mis küsimata andis mulle seletust. Como pühitses tänavust Garibaldi-päeva. Need punaste särkide ja punaste mütsidega hallpead rongi tipus, muusikakoori kannul, vanade lõhkiste lahingulippude all — ühel tühi käis vöö vahel, teisel puust säär põlve all — need olid Itaalia ühendussõja veteraanid Garibaldi vabatahtlikkude seast, salgake tema kuulsast „tuhandest". Punasele peale lookles järele pikk punasekirju keha, koondunud linnakese seltsidest, erainimesist ja

väeteenijaist. Mina uudishimulikuna kaasa. Kui rong oli au andnud kangelase rikkalt ehitud mälestuskujule, suundus ta järve poole, mille kallas avanes meile hotellide ja restoranidega palistatud platsi kujul. Selle loodepoolne külg aga vajus sinavusse, mis ulatus maast taevani ning vasemalt ja paremalt poolt oli surutud tumerohelise raami vahele. Jäin seisma, et vaadata, kuidas rongi puna voolab nagu verejuga selle sinirohelise fooni südamesse. See värvide karjatlev kokkupõrge mõjus sütitavalt mu meeltesse. Tundsin oma keha kergeks, vaimu kargeks minevat ja rinnas surises midagi, nagu oleksin joonud lonksu vana kallist veini. Punane rong tegi platsil aeglase ringi, pistis siis pea ühe aiarestorani pidulikult ehitud väravast sisse, ja selle taha kadusid pikkamisi ka ta keha ja saba. Varsti rõkkasid aed ja restorani saal garibaldilaste patriootilistest rõõmuhelidest. Saalis algas peagi tants. Istmed restorani esisel, kust võis avatud akende kaudu vabalt saali näha, täitusid ruttu tantsu pealtvaatajatega. Ka mina nõutasin endale väikese marmorlaua taha, kus istus juba keegi üksik härra, istepaiga. Kelner tõi veini ja ma hakkasin rahu ja rõõmuga silmitsema kaht elu- ja värvirikast maali, mis seisid vastamisi mu vaate ees: Como järve ühel ja itaalia rahvapidu teisel pool. Ma pean tunnistama, et mu pilk viibis pigemini tantsuruumis kui järvel. Mõned sihvakad, pajupainduvad neiukehad, mis vilksasid angerjalibedusel ja sisalikuväledusel meeste käte vahel üle põranda, maiustasid mind nii rohke liikuva silmalõbuga, et varsti unustasin rahulikult sinava järve ja tema paradiisilise kallastiku. Ja õhetavad näokesed, elama ja põlema süttinud kahest mustast tulelättest, ja tõmmud käharpead, metalliläikega, punavad

lilleleegid ja hõõguvad roosisõed juuksepadrikus, lipsasid minust mööda, pilt pildi järel, paisates mu põue ilu, noorust, jõudu ja lusti. Ammu enam polnud mul südames olnud nii palju kuumalt vallatavat verd kui täna...

Äkitselt nuuksatas keegi mu selja taga.

Pöördusin ümber. Mu pilk langes sellele üksikule härrale, kelle lauaosaline olin. Aga see härra vahtis magusasti läbi akna saali. Ja naaberlauad olid ümber piiratud ainult naervate nägudega. Mu kõrv oli nähtavasti eksinud.

Paar minutit hiljemini — silmad olid mul taas sootuks itaalia neiude orjuses — käis uus ning pisut valjem nuuksatus.

Nagu kuivast, kitsast, kõrbevast rinnast pingutas see krampliik, katkikistud toon enese vägivaldselt välja.

Kui ma nüüd tagasi vaatasin, ei lasknud ma ennast oma lauanaabri rahulikust näost enam eksitada. Ainult t e m a võis olla nuuksataja. Ma heitsin pilgu nii ustava vaatega tema peale, et ta teisiti ei võinud kui mulle vastata. Kui mitte sõnadega — seda ma ei nõudnudki — siis ometi õiglase näoga. Teist korda ei pidanud ta mind enam tüssama.

Ta vastas. Ja õiglaselt. Naeratusega. Aga naeratusega, mis oli h ä ä l e t u nuuksatus. Ja raputas pead ning ümises itaalia või prantsuse keeli midagi, mille tõlkisin endale palja tooni järgi: „Vabandage! Ärge laske end tülitada!"

Ma ei arvanud enesel õigust olevat t e d a g i kauemini tülitada, seepärast pöörasin silmad jälle kirju kihina koosi. Mu tuju oli segatud. Aga et ta seda ei märkaks ja ennast ei süüdistaks, mängisin huvitatud tantsuvaatlejat edasi. Ja võitlesin tungi vastu vaadata temale veel kord näkku.

Kuid mul oli tundmus, et t e m a pilk viibis nüüd m i n u näol. Peitlikult, aga vahetpidamata. See kestis paar minutit, siis kuulsin teda enesele ligemale nihkuvat ja mulle kostis kõrva küsimus:

„Vabandage... Teie leiate, et Como naised on ilusad?"

Ma jaatasin.

„Minu naine oli p a l j u ilusam!"

Ütles ja kugistas kurgust midagi alla.

Ma tundsin enesel jälle õiguse olevat temale vabamalt otsa vaadata. Minu pilk puutus vastamisi kahe juttuotsiva silmaga. Ja peale jutu otsisid need mustjad, niiskelt läikivad silmad teatava naiivsusega osavõttu ja usaldust.

Seda ei võinud ma temale keelata. Kuna ma silmitsesin tema noorevõitu, kahvatut nägu, millele mustad, meelekohtadest lõuapäradeni ulatuvad kitsad habemeribad ja liiga pikk ning püstakas nina mitte just rohke vaimse rikkuse jumemärki ei aidanud laenata, küsisin võimalikult vastutulelikult:

„Teie abikaasa — ta o l i ilusam...? See tähendab..."

„Jaa, palju ilusam!" pistis tema vahele.

„See tähendab, ta on surnud?" lõpetasin lause.

„Ei, ära jooksnud."

Öeldes seda üsna kergelt ja kuivalt, lõi ta silmad minu pealt kõrvale ja vajutas nad kurva, tuhmi pilguga tantsupöörlusse. Ma nägin nüüd, et nende laud olid punased ja kergesti tursunud, kuna nende ääred tõmbusid pikkamisi märjaks.

Jäin vaikides ootama, kas ja mida ta edasi räägib oma õnnetusest, kui ta on pealetikkunud haledusest võidu saanud. Ta huuled kitsaste, teravaotsaliste vurrukeste all tuksusid natuke aega närviliselt, siis ta hakkas jälle kõnelema. Summutatud häälel, natuke läbi nina:

„Kas näete seda noort saledat neiut maksakarva kleidis, kelle piha ümber sinise mundriga kornet praegu käe paneb? See seal — ta vahib just üle õla, nokutab pead ja naerab... Helevalged hambad — süsimustad silmad — aga kehvavõitu juuksed... Näete? Ahaa!... Vaadake, sel on pisut sarnasust minu naisega, aga v ä g a pisut — nii üldiselt — kasvu — liigutuste — seisangu suhtes... Ta on sale, aga kõhn — liiga kõhn — nurklik — terav. Seda polnud minu Ninette mitte. Minu Ninette õitses, veeres, paisus, nii sale kui ta ka oli!... Oleksite teda näinud, härra! Oleksite näinud seda kasvu, neid vorme, seda graatsiat!... Oleksite teda näinud tantsul või ka lihtsalt üle põranda kõndivat, üle uulitsa sammuvat!..."

Kõneleja silmad särasid; mälestuseõndsus näis neist ära imenud olevat iga kurbusepiisa. Ta oli minule nii ligidale nihkunud, et ta võis oma lõuga vahel mu õlale toetada.

„Ja nägu, härra, — Ninette'i nägu!... See maksakarvaline seal — temagi on ju näokeselt kaunis kenake, aga mitte rohkem! Temast ilusam on juba see punase pihikuga seal — kas näete? See, kes istub kahe garibaldilase vahel ja tõstab praegu klaasi suule... Vaadake seda pehmet lõuga väikese lotikesega... neid priskeid põski kelmikate lohukestega!... Aga tal puuduvad Ninette'i silmad! Kariksuured, sügavad, naervad silmad pikkade läikivate ripsmete vahel... Et kui sulle otsa vaatas, siis käis kuum hoog sul ihust läbi ja süda hakkas tuksuma!"

Ta rüüpas klaasist kähku, nagu oleks tal suur rutt taga, sügava lonksu veini ja kõneles juba, enne kui see täiesti alla oli neelatud, märjal suul edasi:

„Aga ma unustan midagi... Neil kummalgi pole suuremat juukseilu. Need on igapäevased õhukesed, pruunmustad juuksed... Üksainus päris must pea paistab mulle siin silma, — see seal — selle noore naise oma, kes oma kollast lehvikut liigutab, ja elavalt lõõtsutab... Kas näete? — Valget verd paks isand viis ta praegu istmele... Aga Ninette'i sinimustad juuksed... sinimustad, härra... niisugused, mis löövad põhjast sinama, kui valgus neile eredasti peale paistab... mis paksult ja pikalt — üle poole keha — tihedalt nagu vaip — nagu mantel — —"

„Teie abikaasa oli itaallanna?" küsisin, kui tema sõnavool järsku natuke ummistus.

„Ei, prantslanna... lõunaprantslanna."

„Ja teie ise?"

„Ka prantslane..."

„Aga kõnelete väga hästi saksa keelt."

„Ma kõnelen ka itaalia ja inglise keelt... Teiega hakkasin saksa keelt rääkima, sest et teil saksa ajaleht taskust välja paistis... Aga ma olen — vabandage, härra — väga viisakuseta!... Lubage, et ma ennast teile esitlen: George Lebaudin — Armand Clarette & Ko asemik Montpellier'st — — esimene firma linnas, üks esimesist departemangus ja tervel Lõuna-Prantsusmaal, — ainult peened, vanad, garanteeritud suhkurpuhtad margid... Siin, härra, olge nii lahke... — —"

Ta parem käsi oli teinud väikese masinliku liigutuse, mispeale sigines mulle midagi siledat ja libedat kahes eksemplaris näpu vahele: härra George Lebaudini avar nimekaart ja Armand Clarette & Ko veini-hinnakiri.

Viimase oli ta mulle küll vist kogemata andnud, aga

ta ei pannud seda tähele, vaid vestis, kui ma talle ka oma nime olin teatanud, jutukalt edasi:

„Reisin juba neljat aastat selle suure äri veinidega... Üsna hea koht nii palgalt kui provisioonilt ja teerahalt — selle poolest täitsa laitmatu — aga raske... päratu raske teenistus, härra!... Sest mõelge: ainult mõned päevad — kõige rohkem paar nädalat puhkust kahe-, kolmekuuse teekonna järel... Vaevalt on rongimüdin kõrvus raugenud — laevaõõtsumine jalust veidi võõrdunud — juba kööbutad jälle vagunis või kabiinis!... Ja siis see igavene hotellielu! August sisse, teisest välja!... Ja igasse auku topi raha!... Mis aitab sulle hea sissetulek, kui pead jätma suurema osa teele —"

„Oma noorest abikaasast olite sel kombel ühtelugu lahus?" tähendasin vahele.

„Oh, jumal — muidugi! See ju kaubareisija saatus! Alati üksinda — alati teineteisest eemal — alatine igatsus — igavus..." Ta laskis hääle vajuda; see muutus pehmeks ja niiskeks, nagu ta silmadki omandasid jälle märjema läike... „Ja Ninette elas kõigest hingest. Ta armastas seltsi. Tal oli midagi näidata... Niisugune noor võluv kaunitar — ega ta pime ole — ega kivist... ta näeb ju, kui teda vahitakse, tunneb lõbu... Ja kui võrgutaja oli kaval ja libe —"

„Te arvate, et teie abikaasa sattus seesuguse küüsi?"

„See on niihästi kui kindel... Üksinda põgeneda — seks puudus tal iga põhjus... Me elasime ju nii õnnelikult!..." Ta neelas kuuldavalt, tuksuv võru suu ümber.

„Tema võrgutaja on teile teadmata?"

„Jaa. Minu arvamine kaldub küll ühe ja teise poole, aga mul pole põhjendatud selgust..."

„Teie järelekuulamine Montpellier's jäi asjatuks?"

„Jaa... See tähendab: jumal paraku — oli mul siis põhjalikuks järelekuulamiseks aega!... Lugu sündis nelja nädala eest. Olin parajasti saabunud kuuenädalaselt teekonnalt — Hollandist, Saksamaalt, Taanist... Leian, et pesa tühi... Esimesed kaks-kolm päeva olen uimane — loll — nõdrameelne... Ei märka kuhugi minna, ei kelleltki küsida... Ei usugi, et on tõsi... Ja kui siis hakkan pärima ja uurima, tuleb paari päeva pärast käsk: homme lähete jälle teele!"

„Ja läksite?"

„Mida parata! Siin ma olen... Aga ma teen teel, mis võin. Ma oletan nimelt, et nad on reisil. Praegu on reisiaeg. Ja vaese mehega Ninette ei läinud. See on peaaegu kindel. Ta armastab häid rõivaid, ehteid, lõbu... andsin talle, mida võisin, aga... niisugune piltilus naine — ja kiusatus oli suur — —"

„Teie otsite teda siis tõepoolest nüüd teel, härra Lebaudin?"

„Jaa... Ma pöördun oma ärisihist tihti kõrvale, sõidan kaude... See raiskab minu aega, teeb mulle kulu, aga sellest ma ei hooli... Õnneks viib ärireis mu seekord vähemalt sinna suunda, kust neid arvan otsida võivat. Aprilli alguses olin Rivieras, nüüd tulen Rooma, Firenze ja Milano kaudu Napolist ning sealseilt saarilt, kus mul polnud midagi ärilist, ja pöördun siit, kui Ülem-Itaalia järved on vaadatud, Šveitsi ja Tirooli poole... Ma loodan õnnelikule juhusele, härra —"

„Aga — kui tohin küsida — mis eesmärk on teil selle otsimisega? Kas mõtlete teise mehega põgenenud naist enda juurde tagasi kutsuda või tahate —?"

Härra Lebaudin näitas mulle kuuehõlma alt revolvri otsa.

„Ma tahan röövli verd näha... Ma janunen tema elu järele... Ma olen vandunud, et tema neetud silm peab viimast korda Ninette'i nägu näinud olema, kui ta minuga kokku juhtub!"

„Seega hävitate aga ka oma elu —"

„Sellest ma ei hooli!"

Sinakas joon tema laubal oli jämedaks paisunud, ta huultest veri valgunud.

„Oma abikaasale ei mõtle te mitte nii — nii raskesti kätte maksta?"

Ta näis sattuvat kergesse kohmetusse.

„Ma ei tea veel... Selle toob silmapilk kaasa... Selle üle otsustab situatsioon... tema olek minu vastu..."

„Te võiksite temale ehk teataval puhul andekski anda, härra Lebaudin —?"

„Jaa... ei... Ma ei tea tõesti mitte... praegu mitte, härra! — Esimese tuhinaga mõtlesin küll mõlemale... aga... vaheajal... Vaadake, ta ei ole iseenesest ju mitte halb... Ja kui ta mulle —"

Äkitselt suri sõna härra Lebaudini keelel. Ta suu jäi lahti, silmad rebenesid pärani, kogu ta olek muutus nagu hääletuks karjatuseks. Lähemal pilgul kähvas ta istmelt.

„Mis teil on, härra Lebaudin?"

Ta ei vastanud. Nagu soolasammas seisis ta mu kõrval. Ta kähvatanud nägu oli veninud pikerguseks ning kitsaks.

Ma juhtisin nüüd pilgu terasemalt sinna koosi, kuhu vahtisid nagu ääretul imestusel tema liikumata silmad. Järve poolt, mõnekümne sammu kauguselt, lähenes

meie restoranile rõõmus paarike — noor, peaaegu poisikeseohtu härra temast pisut vanema noore daamiga. Mõlemad kandsid helkjaid, ülipeeni jalutusriideid: meesterahva moodsa panama kübara kõrval kumendas naisterahva väike, sinise paelaga elustatud promenaadikübar, millele tagaseinaks oli punasest siidist päevavari. Nad vestlesid elavalt ja daamike naeris nii südamest, et ta seejuures kõverdus, lastes seks oma kaaslase käsivarre hetkeks lahti. Ent varsti pistis ta käe tagasi, tõstis lobiseva suukese teise poole üles ja kõneles niikaua, kuni kavaleri vastus ajas talle uue naeruhoo peale...

„Ninette!" lipsas mul suust.

„Noor Clarette!" sosistas härra Lebaudin.

„Noor Clarette?... Teie peremehe poeg?...

George Lebaudin ei kostnud, aga ta vaatest imesin ma jaatava vastuse välja.

Järgnes halvav silmapilk.

Põnevus sulges mul suu, liitis mu liikmed paiga külge, tasandas mu südame tuksumist.

Paarike lähenes, otsides vaba kohta, restorani esist mööda pikkamisi meie lauale. Neil oli teineteisega niivõrd tegemist, et neile nähtavasti ükski nägu rohke publiku seast selgemalt silma ei hakanud.

Nüüd nad olid sammu seitse meist veel eemal... nüüd vaevalt kolm...

Ma nägin härra Lebaudini paremat kätt liikuvat...

Nüüd sammus noor Clarette oma armukesega meie lauast mööda...

Härra George Lebaudini parem käsi tõusis ja — kergitas kübarat...

1908.

TOOMA TOHTER

Kui Toomas silmad lahti lõi, nägi ta läbi kollase udu musta murdjapead oma valge rinna kohal. Ta tahtis karjatada, aga kurgust tuli tal ainult jõuetu korin. Ta tahtis üles kähvata, aga ta liikmeid halvas tinane võimetus. Ehmatus surus ta silmad jälle kinni. Ta ootas meelemärkusega minestuses, mis temaga nüüd sünnib, mil murdja talle hambad ihusse lööb. Kollane udu hingas talle ninasse väävli- või mingit muud kanget haisu. Ta tundis, kuidas see hais nagu uimastav ving talle pähe imbus, kuidas see tema kõrvad sahisema pani. Aga tal oli veel niipalju teadvust, et ta ootas metsalise hambaid edasi. Elava ihaga. Et tuleks lõpp. Pääsu ju ei olnud. Ja see teadvus lõppes alles siis, kui hambad tõesti tulid. Esimene põlev valutunne kiskus ta silmad veel korraks lahti. Ta nägi, kuidas kollase udu asemele must öö maha heitis. Ta nägi kiskja pead selle öö sisse kaduvat. Siis ei näinud ega tundnud enam midagi. —

See oli Tooma esimene ebamäärane mälestus. Tume nagu karmukannataja unelm. Siis järgnes teine. Kui palju esimese ja teise vahele aega jäi, seda ta ei teadnud. Aga teine oli selgem. Kollase udu asemel valkjashall. Murdjapea asemel inimesepea. Hais nõrgem. Sündmuse pilt muidu seesama.

Sest ka inimesepea tahtis Toomast hammustada. See pea kummardus Tooma paljakskistud ihule just nõnda, nagu hakkaks sealt purema. Pureski, Toomas tundis selgesti puremise valu ja pigistas silmad kinni. Ja nüüd läks hais kangemaks, vängemaks. Ja Tooma peast vilksas läbi välgukiirune mõte: inimesesööja! Aga sedamaid aimas ta eksitust, nagu unenägija, kes tunneb pöörase unenäo ära juba und nähes. Ta meelest oli, nagu märkaks ta oma eksiarvamuse üle naeratadagi. Ja et teda enam ei hammustatud, julges ta silmi jälle avada.

Udu oli juba palju hõredam. Valgus tungis tast läbi nagu jõhvsõelast. Virvendades nagu põudsel aasal. Ja selle valge, pilku puhastava vinetise seest koorisid endid välja kindlad jooned, mis ühinesid kehadeks. Kujult äratuntavaiks kehadeks, nagu see must inimesepea, mille kuju Toomale hirmuergutusel kõige esmalt äratuntavaks oli saanud. Ta ei olnud mitte lageda taeva all selili maas — märkas ta —, vaid nelja seina vahel, millel lagi peal. Ja alus, millel ta selitas, oli laest madalamal ja maast kõrgemal. Ja nüüd ta silmas seal eemal lauda ja tooli ja sängi ja aknaruute. Ja peale musta pea veel üht inimesepead, esimesest veidi kaugemal. Ta suutis vahetki teha mõlemate peade vahel: üks näis olevat meeste-, teine naisterahva pea. Ligemal olev köitis teda rohkem. See oli villakate kräsukarvadega tihedalt kaetud ja läikiv nagu karakullinahka kasukakrae. Ja suur ja raske ja peaaegu neljanurgeline. Kus karvad lõppesid, sealt algas helevalge peenike ihunahk. Missugune kõrge, kumajas, luuläikega laup! Kui pea tõusis kõrgemale, tuksatas Tooma hingest läbi kerge juga midagi ärritavat: ta pilk oli kokku puutunud kahe mustjalt hiilgava munaga, mis keerlesid valge ümbruse sees — kahe

suure, päriva, uuriva silmaga. Toomas kordas vaadet ja kuum tusk asus ta hinge ümber, iseäralik hirmuaim heitis lasudes ta rinnale. Ta ei vaadanud enam neisse silmisse, vaid tõstis pilgu üles lakke. Ta pidas hinge kinni ja püüdis hoiduda iga liigutuse eest. Ta tundis oma külje kallal nabitavat ja näpistatavat, pistjad käisid tal paar korda küljekontidest südameni. Siis jäi kõik soiku. Soojus asus viluduse asemele rinna ja külje ümber. Musta pea tume vari kaugenes pisut, tõusis kõrgemale. Ja nüüd kuulis Toomas esimest korda häält, inimlikku häält. Mida hääl ütles, seda ta ei mõistnud, sest ta kohkus. Aga hääl ütles veel midagi — valjemini, selgemini, ja nüüd sai ta ka sõnast aru.

„Kas märkate juba, et olete jälle elavate kirjas?"

Toon oli madal, põrisev, aga usaldust äratav. Toomas oleks pidanud küsimusele vastama, — see oli lahkesti kutsuv, kerge naljasuhkruga üle riputatud. Ent Toomas ei saanud vastata. Tal polnud seks ka mahti. Sest sõna „elavate kirjas" hakkas nagu musta seina tagant, pimedusemüüri seest midagi välja rebima, mis sulges Tooma suu, ajas ta ihukarvad püsti, keskendas kõik ta meeled ja mõtted sesse nähtusse. Pildikatkendid tuksatasid pimedusest nähtavale — ääred, nurgad, keskpaigatükid paiknesid hüpates kokku, puudulikult, poolikult, aga tekitades ikka suuremaid jagusid, juba aimu andes täispildi sisust. Aga liitumine kestis üha edasi, pilt täienes valmis, sai valgusepaiste kasvamisel selgemaks ning kujukamaks. Tooma aju, mis valvas värisedes protsessi arengut, võis varsti iga üksiku rühmituse maalil seletades ära tähendada, mõtlemise järje kaupa, sisu loogika järgi: küla — võõrad mehed — mõis — rüüstetöö... Siis, lühikese tühja vahe järel: soldatid — kinnivõtmine

äraviimine ... Ja kohe seepeale nagu raksatus äikesepilvest, aju hangutav, verd tarduma panev lõpp, millest oli Tooma mälusse viimane silmapilk nagu sisse põletatud: püsside praksatav tõus ja väljasirgumine. Järg puudus. Pilt oli otsas, tundudes poolikuna.

Aga järjest räägiti s i i n. Järjest, mida ta ise ei tundnud, mis selle eel oli käinud, mida ta praegu nägi algavat. Järjest, mis ei olnud lõpp, mitte igavene öö, vaid, nagu nüüd näha, pimedus enne uuesti tõusvat valgust. Surmale järgnes imelikul kombel elu! Sellest aru saada ja uuesti alanud elu kalliks tunnistada oli Tooma ajule välgukiirune silmapilgutöö. Ta hing asus kõige jõuga, kõigi oma liikmete ja harudega elutunde, elumõiste ümbert kinni, nagu uppuja lainetest leitud pilpa ümbert. Üks rakuke ta ajus kõverdus hädaohu tumeda aimuse all, mis ähvardas seda uuesti võidetud elu, ja kohe oli Toomal meeleerkust otsida viimase vastu abinõu. Ta pidas suu kinni, ehk ta küll oleks jaksanud rääkida. Ta jättis küsimusele, nii sõbralik kõla kui sel ka oli olnud, vastuse andmata. Ta kartis kuidagi eksida, midagi lausuda, mis oleks ta kallile varale kahjulik. Ta märkas tarvilikuks pidada mõelda vastuse üle enne vastamist. See nõudis aga aega, sest olukord, millest ta enda leidis, oli plahvatav-uus. See nõudis niipalju aega, et küsija ei püsinud vastust ära oodata, vaid jättis kinniste silmadega vaikija rahule.

Toomas kuulis oma ümbruse jäävat vagusaks. Veel mõne aja peitis ta ennast ja oma saladust suletud laugude taha, siis tõstis ta neid piiluva pilgu jaoks jälle pisut. Ei üht ega teist pead enam. Ta laskis luurava vaate alla libiseda oma valendavat rinda ja hallilt kaetud alumist keha mööda, kuni seda peatasid kaks kulla-

selt kumendavat muna. Need kerkisid tema jalgade kohalt kõrvuti üles. Ta rõõmustas leiust, et need olid raudsängi vasksed sambanupud. See kinnitas tema endist kergelt vilkuvat tunnet, et ta puhkas voodis, et ta viibis toas, et aknast paistis valgus sisse, et tubased tarbeasjad, mida ta silm esmaltki oli seletanud, olid siin tõesti olemas. Ja et ta arvas hädaohu sedapuhku möödas olevat, lõi ta silmad korraga laialt lahti ning hakkas neid julgesti tarvitama.

Vähem kui udu oli kadunud — ta nägi kõike, mis näha oli. Põnevusel rebenevale küsimusele: kus ma olen? sai ta vähemalt selle vastuse, mis silm talle võis anda ja mida ta järelduste abil peagi täiendas. Haavatud oled — ütles ta enesele kähku — ja sind põetatakse siin. Aga kus see „siin" peaks olema? Kelle tuba see on ja kes põetab sind? Ja kunas — kirevase pärast! — said sa siia?

Uus hoog ärevust asus õhetavalt ta hinge juurde, ehmatus takistas ta südame noort tuksumist. Kelle meelevalla all sa oled? karjatas temast äkitselt läbi. Ja kui ta nüüd räpakalt otsiva hirmupilguga lõi silmad paremale ja pahemale poole, kuna ta siiamaani üksnes üles- ja ettepoole oli vahtinud, ning mõlemal pool oma sängi kõrval nägi veel kaht raudvoodit, milles kummaski puhkas kah inimene, siis tundis ta korraga selguse ja valguse, mis ta meeli oli ümbritsenud, uuesti kaduvat ning selle ja järgneva mälestuse vahel paiknes jälle must vööt.

*

Aga mitte lai. Ja mitte tihe. Nagu hämarikulõime sisse löödud koidukude suvisel ööl. Rabelev jõud võitis silma-

pilkse nõrkushoo. Juba läbi tuhmi varju märkas Toomas tõusvat kuma — ta mõttevärk hakkas liikuma, enne kui meeled panid ratta käima. Sul on kaaslasi — ütles ta enesele — ja need puhkavad samuti sängis. Järelikult on nad haiged nagu sinagi. Oleme aga kolmekesi sängis haiged, siis on koht, kus viibime, haigemaja. Või pole need kaks vahest mitte haiged, vaid magavad ainult siin toas? Haige oled ehk üksnes sina? Sel puhul — sel puhul — — Toomas hakkas ruttu aru pidama, ta tundis oma meelekohti kiiresti tuksuvat, nagu kellavärk tiksus tal korrapärasel käigul pealuus — — sel puhul oled ehk — soldatite kasarmus? Samade kasarmus, kes . . .

Vajadus jõuda selgusele, kindlale teadmisele haaras vapustava käega ta mõistuse ümbert kinni . . . Ja jälle teadis ta silmapilk, et ta selgust otsides peab ettevaatlik, tagasihoidlik, kaval, salalik olema. Talle tuli meelde loetud looke, kuidas keegi, kes teinud enese surnuks, pääsenud lõvi käest. Ja veelgi mõni pääsemisime tuksatas ta mälust läbi. Oletuse vastu, et ta on kadunud — selle uuesti võidetud kalli eluga siiski kadunud, — selle palju lähemal seisva oletuse vastu puikles kõik ta seesmine tundmusevägi, selle arvamuse vastu tõstis ta mässu. Surm oli ta oma käpa alla vajutanud nagu lõvi maharabatud küti. See oli talle kindel. See oli tõsik, mida ta selgesti mäletas. Aga niisama kindel tõsik oli nüüd, et ta selle käpa alt eluga oli pääsenud. See oli kordaläinud ime. Miks ei võinud ta põõsa taga varitseva lõvi meelevalla alt veel kord pääseda? Esimene ime oli sündinud ilma kavaluse abita — teist upitab ehk kavalus takka. Ja siis veel see siretav võimalus: vahest ei olegi lõvi enam lähedal, vahest on tema meelevald ainult põhjendamata kartus!

Igatahes — ettevaatlikult, kavalasti! — Toomas pööras padjal puhkava pea kulmude alt piiluvate silmadega pikkamisi paremale poole. Sängis, mis seisis sammu kolm tema omast eemal, pikutas halli vaiba all karvane mees, kelle pikk must habe nagu lehttubaka viht teki veerele oli pandud. Kitsa vaikja vöödi seest, mis jäi habeme ja otsmiku peale langenud juuste vahele, vaatasid kaks naeruläikega silma Toomale vastu ning punakast august kostis korraga lahkesti:

„Tere ka, külanoormees!"

„Tere, tere," vastas Toomas rõõmlikult tuksataval südamel, sest võõra eesti keel ja sõbralik toon puhusid talle koduselt vastu.

„Noh, kuidas tervis on?"

Ahaa, mõtles Toomas, nüüd vaja targu kosta! — „Ei ole väga viga, aga kuis käib siis t e i e käsi?"

„Käsi käib hästi, aga näe j a l g ei käi enam!" krussitas muhelus musta habet.

„Noh, eks ta parane ka —"

„Mis ta, vennike, paraneb — p o l e g i teist enam!"

Ja habemik lõi vaiba ääre üles ja näitas Toomale valgete sidemete sisse mähitud jämedat, pikergust tompu, mis tal pahema jala asemel ulatus ülemise keha küljest parema jala põlveni.

„Või maha võeti teine!"

„Maha neh! Põlvest saadik maha —"

Toomal ei olnud aega imeks panna, kuidas inimene, kel jalg maha võetud, ise veel nii heas tujus võis olla. Ta tundis sündsat rada selguse poole oma jalgade all ja ihkas õhinaga jõuda seda mööda edasi. Seni oli kõik ootamatult hästi läinud — iga koputus hea õnne peale käis tõele pihta.

„Kas siis tohter muidu ka parandada ei saand?" küsis ta.

„Põletik lõi sisse — mine veel paranda! Oli ka nii ära muritud, et aina narmendas — luu mitmest kohast väljas . . ."

„Kuidas see õnnetus teile siis juhtus?"

„Jäin vankri alla. Kaks ratast jalast üle. Ränk koorem peal. Mis võis seal inimese ihust järele jääda!"

„Kustpoolt mehi olete?"

Jalatu mees nimetas valla, mis oli Tooma kodukohast kaunis kõrval.

„Noh, eks siis otsind aegsasti arstiabi, enne kui pahaks läheb?"

„Jah, vennike, kust sa otsid! Maal meie ligidal tohtrit pole — linn veel kaugemal — kas või sure! Alles kui viimne häda käes, lasksin enese vankrile tõsta ja siia vedada."

Pagana mees! mõtles Toomas. Miks ta nüüd ära ei öelnud, k u h u ta enese laskis vedada! T. kiriku juures elab tohter, P. alevis elab tohter ja linnas on arste ja haiglaid nii palju! Mida Toomas aknast nägi, see ei seletanud, kas tuba, milles neid põetati, oli maal või linnas. Ruutude taga kõikusid naagus puude mustjad oksad sügisese tuule käes — see oli kõik, mis silma puutus, ja puud kasvavad nii linna- kui maamajade aias.

„Kui palju on teilt siis linna maad?" päris ta.

„Kolmkümmend versta tuleb ära."

„Ja T. kiriku juurde?"

„Kakskümmend kolm, aga sant tee."

Ahaa, — lendas Tooma kärmesti töötavast peast läbi, — siis oleme P-s, sest see asetseb kauguselt mõlemate vahel ja hea maantee ääres . . .

„Kui kaua te siin P-s siis juba olete?"

Ai, see oli väärsamm!

„P-s?" küsis musthabe. „Ega me P-s ei ole!"

„Linnas, tahtsin öelda!"

„Saab juba kuu aega. Ootan oma eite täna-homme linna tulevat."

Linnas siis! mõtles Toomas. Ja nähtavasti mitte mõnes sõjaväe hospidalis, sest kuis oleks see talumees niisugusesse saanud! Aga mis põetamispaik see on? Toomas oli kord käinud linna avalikus haigemajas üht oma valla haiget poissi vaatamas; ruum, kus Jaan siis oli viibinud, oli mitu korda suurem kui see, kaks pikka rida sänge haigetega sees. Siin aga — ta pööras pea ka vasakule poole — ainult neli voodit. Toomas riivas seejuures oma teist naabrit tunnistava pilguga.

See oli nelja- või viieteiskümne-aastane kahvatu poiss, kes vastas ta vaatele teraste silmade ja rõõmsa näoga. Igavuse pärast nabistas ta hammastega oma vaiba serva kallal ja lõi varvastega teki all kõpsu voodi otsmiste raudvarbade vastu.

„Kah juba terveks saamas?" küsis Toomas sõbralikult.

Poiss nokutas naeratades oma punakat pead.

„Jah, sel väikesel mehikesel pumband tohter ligemale toobi mäda seestpoolt rinda välja," tähendas habemik.

„Mis häda pärast?"

„Rinnanaha põletik," kostis poiss ise. „Haiguse ajal korjas mäda sisse... Nii suur tükk lõigati küljekondist välja," lisas ta heleda hääle ja kiitleva uhkusega, kuna ta näppudega näitas tüki suurust. „Tohter ütles, muidu oleksin surnd..."

„Lõikamise peale on nad ikka meistrid küll, need tohtrid!" tähendas vanem haige. „Nagu minugagi. Veel

paar päeva, ja mind poleks enam old... Parem juba säär jalaga kui elu!"

Toomale oli nüüd mõlemate rõõmus olek täiesti mõistetav. Surmast pääsenud, elule tagasi antud! Igavese öö tardunud koledusest nattipidi välja kistud ja jälle valguse soojale, säravale, emalikult naeratavale paistele paigutatud! See oli sama määratu rõõm, mis paisutas Tooma noort põue, mis kokku kutsus kõik jõud ta ärganud sisemuses kaitsema tagasivõidetud positsiooni, mis teda sundis hambaid ja küüsi kindla pinna sisse lööma, mis teda kandis, et teda hoida kuristikku tagasi libisemast...

Võlgnes ka tema tohtri abile oma uue elu? Vististi. Mäletas ta ju, kuidas surm oma vägivaldse käpa talle peale oli vajutanud. Sellele silmapilgule järgnev olek, millesse ta oli sattunud, oli kahtlemata ligidalt sugulane olnud surmaga, sest paljast hirmuminestusest ei võinud juttu olla juba sellepärast, et Toomas tundis enese haavatud olevat. Niipea kui ta end vähegi liigutas, puuris ja rebis miski südameni ulatuva kuuma joana ta rinnas ja küljes. Ja keha ja kõiki liikmeid täitis tuim, halvatusesarnane raskus, nagu oleksid nad mingi rõhu tõttu aseme külge kinni liidetud... Kes küll muu kui tohter oli sädemekese, mis kogemata selle surnud keha sisse oli jäänud, lõkkele puhunud. Ja Tooma peale tuli vaimustusesarnane hoog.

„Tohtrid on ikka suured mehed — ega seda või salata!" tõukas ta rinna põhjast välja, ja ta häälel oli nii pühalik-härras kõla, et mõlema kaashase pilgud pöördusid terasemalt ta peale. Nad nägid ta silmi läikivat.

Ent seega oli Toomas midagi välja kutsunud, teistele keele peale kergitanud, mida ta poleks soovinud: pärimise.

„Teil olla kuulihaav rinnas — kuida see kuri lugu õieti sündis?" küsis ühe jalaga haige.

Toomale anti nagu notiga pähe. Ta silmad lõid tuld. Aga sedamaid teadis ta, et peab vastama. Kui kiiresti aju säärasel puhul töötab! Silmapilk oli nõu valmis, mida öelda, mida teha.

„Rumal õnnetus —" kohmas ta. „Ettevaatuse puudus." — Kuid korraga sulges ta silmad ägades, nagu valuhoo all. Mõlemad kaaslased nägid ta kramplikult kokkukistud nägu, ta kinnipitsitatud suud, ja jätsid ta rahule. Kuigi noormees valust aegamööda võitu näis saavat, jäid ta laud ometi kokku. Vist oli uni talle peale tulnud. Haigetoas valitses vaikus. Habemik vahtis lakke. Poiss nabistas vaipa ja kõpsutas jalga.

Aga Toomas ei uinunud. Mõttevärten keris ta peas uue elavusega ringi käia. See mees teadis kuulist. Mida ta veel teadis? Kas kõik? Teadis tema, siis teadis kogu maja. Siis polnud midagi varjata, midagi salata ega kavaluste pärast pead murda. Muudkui oota ära, mis tuleb, kuis lugu lõpeb...

Toomas oleks heameelega pühkinud kihelevat ärevusehigi laubalt, aga ta ei tahtnud märku anda enese ärkvelolekust. Ta kannatas kihelemise ära ja mõtles edasi.

Trööstiv helk järgnes mustale mõttevarjule. Ta oli ärevuses vist liialdanud. Mees teadis küll kuulihaavast, aga ta küsis ju, kuidas õnnetus sündinud! Ega ta oleks küsinud, kui oleks teadnud... Vahest kuntskoppi?... Ei vist. Küsimuse toon oli ju nii ükskõikne olnud, nii avameelne...

Aga tohter? Või tohtrid? Ja teenijad?... Need inimesed, kes olid toonud haavatu siia — kes nad olid?... Kui s e d a teaks, siis teaks ka — —

Tooma kinniste silmade ees hakkas korraga punakalt vudisema, loitlema, nagu küünlaleek enne kustumist. Ta havatses, kuis mõttelõng läks lipsu, kiskus krussi. Aga veel oli ta ajul jõudu enne seismajäämist midagi soetada. See ei seisnud senise tööga hästi ühenduses, see oli kiiresti kujunev ja niisama ruttu lagunev mõlgutusekatkend, kerge ja õrn nagu vahumull: Kui nad mu elusalt maha oleksid matnud!!... Aga sel vahumullil oli saladuslik mõju. Haige tundis end järsku olevat elusalt maha maetud. Määratu raskus rõhus tal rinnale. Ta hing jäi kinni. Siis kustus iga tunne.

Teistele teeseldud unest oli saanud viirastuslik, kuid tõsine nõrkuseuni.

*

Sellest ärganud, leidis Toomas oma ümbrusel olevat uue näo. See tuli muutunud valgustusest. Sumeda valguse asemel kollakas. Seda levitas laest rippuv suur lamp, mis tõmbas ärkaja unestvõõrduvad silmad kohe enesele. Paari pika ringvaate järel, mis Toomas üle toa laskis käia, otsis ta lähem pilk mõlemaid seltsimehi. Pahempoolse voodi leidis ta tühja olevat. Poiss, kelle küljekondist tükk välja oli lõigatud, istus toolil väikese laua ääres ja lõmpsis valgelt taldrikult valkjat vedelikku. Ta oli riides. Ainult vest puudus. Märgates Tooma vaadet peatas ta lusika suu ees, et naeratada.

„Jätku leivale!" ütles Toomas; ta tundis end värskemana ja vahvamana.

„Jätku tarvis!" tuli vasemalt kui ka paremalt poolt.

Toomas lõi pea kähku habemiku haige suunda. Ka see ei puhanud enam vaiba all, vaid istus, pikk hall kuub seljas, süües voodi äärel. Leemetaldrik, millesse

ta lusikat pistis, leib ja pisuke liud veel millegagi olid, nagu poisilgi, sängi peatsi kõrval lauakesel.

„Eks teiegi kõht nõua juba õigust, külamees?" tähendas sõbralik musthabe.

„Peaaegu."

„Ega muud kui laseme tuua... Preili käis juba paar korda vaatamas, kas uni ei hakka teil lahkuma."

„Preili?"

„Nojah — halastajapreili."

„Halastajaõde ikka!" parandas poiss.

„Noh, kes siis tohib nii prostoisti öelda! Eks ta saksematele või olla õde, meile ikka preili... Siis süüa?"

„Kuluks ära," vastas Toomas, „aga kes meist saab minna küsima? Vahest noormees —?"

„Oo, sellega ei ole tüli midagi — mis eest on meil välk seinas!" Ja ühe jalaga mees vajutas valgele nöörbile oma peatsi kohal.

Paari minuti pärast ilmus haigetalitaja. Oma pika ja laia valge põllega, mis varjas rootsi riidest hallitriibulise kleidi eest hoopis ära, tõi ta nagu rohkem valgust tuppa. Ka ta pikergune kahvatu nägu valendas Toomale juba eemalt vastu. Kuulmata sammul libises ta pikk, sale kuju üle ruumi. Laelambi all jäi seisatama ning Toomale torkas silma, kuis ta helkjas sile pea lõi kullaselt kumendama, pikk otsene lauk eredalt valuma.

„Juba kolmandal mehel ka nälg käes, preili," ütles musthabe.

Sedamaid sigis helenev põll Tooma sängi ette. Kui Toomas vajutas pilgu tema üle kummarduvale valgele näole, vaatasid talle kaks suurt sinist lilleõit läikivalt vastu. Ja nüüd avanes pikergune punane õis nende all,

näitas valgeid tolmukaid ja Toomale kostis mahe, mesine kõla kõrvu:

„Taevale tänu, et olete juba niikaugel! Kui haige toitu tahab, siis on tervis tulekul . . . Soovin teile õnne, Toomas Marjapuu!"

Ja Tooma laubale laskus kerge, pehme käsi. See käsi ajas Tooma põue sooja täis, nagu hääl oli ajanud ta rinna kõla täis. Ta ei märganud midagi vastata, muudkui vahtis ja kuulatas ja tundles. Siis lahkus käsi jälle, valge nägu kaugenes, kumendav põll libises eemale ja sale kuju liikus kuulmatul sammul, nagu ta oli ilmunud, jälle läbi ruumi, kuni uks ta Tooma vaate eest kustutas.

Aga ainult viieks minutiks. Siis tuli ta söögiga. See peen, õrn, valge ilming, mis ajas Tooma imetlema, millist ta nii ligidal enese juures kunagi polnud näinud, mis tema meelest senisesse ümbrusepilti nagu hästi ei sobinud, — ta kerkis uuesti üles, kandmik toitudega käes. Ja hakkas Toomast ümmardama. Kärmesti ja osavasti. Naerunäol ja jutukail silmil. Road asetas ta niikauaks Tooma sängi kõrval seisvale lauakesele, kuni ta haige, teda õlgadest upitades, istukile oli aidanud ning padjad, millele ta tühjast sängist lisa tõi, seljatoeks püstakalt kohevile oli seadnud. Ise häälitses meelitavalt nagu lapsele: „Sooo — — sooo — — nõnda — — nõnda," ja päris, kui Toomas varjutas korraks nägu, kaastundlikult, häda vastupaiste palgel: „Ai, kas oli valus?" Siis paigutas kandmiku toiduga Tooma sülle pandud padjale ja küsis, kas ta saab tema abita süüa.

„Küll, preili, küll!" vastas Toomas elavalt.

„Õde Emma hüüdke mind!" õiendati naeratades.

Toomas häbenes. Mitte nii väga sellepärast, et preili teda ümmardas, vaid rohkem sellepärast, et ta oli preili

ees särgiväel. Üsna tõmbilt võttis ta selle tõttu lusika kätte ja kaunis tõmbilt läks söömine üldse, niikaua kui see naisolend ta lähedal seisis, mis aga õnneks kaua ei kestnud. Õde Emma läks taas, kui ta kõik korras nägi olevat, soovides haigele head isu.

„Hea inimene, väga hea inimene!" kiitis habemik külamees, kes oli söögi lõpetanud ja enese kahe toolitoe najal tervele jalale püsti ajanud, nagu harjutades end oma ühejalalise tuleviku vastu. „On ikka sakstegi seas häid inimesi. Mitte põrmu uhkust — õde mis õde!"

„Halastajaõde," kohmas Toomas, nagu meeldiks talle see sõna.

„Päriselt," kinnitas musthabe.

Toomal oli tundmus, nagu suriseks talle värsket verd südamesse ja soontesse. Mingi lahedus laiendas ta põue. Ta vaimu ees avanes nagu tänav.

„Ja tohter?" küsis ta.

„Neid on siin mitu. Meie juures käib peaperemees ise —"

„Peaperemees?"

„Nojaa — see, kelle kliinik see on. See'p see lõikabki. Suur lõikaja teine..."

„Ühel võt soolikad välja — need old sassi läind — parandand ää ja õmmeld kõhu jälle ilusti kinni," jutustas poiss lapseliku õhinaga.

„Tohoo — kas elama jäänd?" küsis Toomas lusikat poolel teel peatades.

„Elama jah!"

„Kuda siis!" kinnitas ka musthabe tagant, kuna ta toolide vahel oma poolikut jalga õõtsutas. „See pusida ju kõik välja, mis inimesel ihu sees on, kopsud ja maksad ja neerud! Küll halastajapreili teile vestab, kui

küsite... Uhel raskejalgsel naisel" — habemik tasandas natuke häält — „seda rääkis mulle üks haige teisest toast — ühel naisel lõigand teine lapse kõhu seest välja, ja mõlemad elus — naine ja laps!"

Toomale tuli suur himu tohtrit näha saada.

„Kas ta peaks tulema meid täna veel vaatama?" päris ta.

„Küllap vist. Kui mitte meid terveid, siis ometi teid, haiget."

Nüüd oli Toomal midagi oodata. Midagi huvitavat ja ühtlasi erutavat. Midagi, mida ta ihaldas ja ühel hoobil nagu kartis. Ta meelest oli, nagu seisaks ta suure otsustava silmapilgu ees. Ärevus kahandas ta söögiisu, puru hakkas ta suus kasvama. Varsti pani lusika ja saiatüki käest.

„Niisama vähe?" küsis naaber.

„Ei libise veel," naeratas Toomas, hakates kandmikust kinni, et seda kõrvale tõsta, mida nähes habemik ulatas talle aitava käe vastu.

Sel hetkel avanes uks, õde Emma ilmus jälle ja tema kannul see, keda Toomas ootas.

Tema jah!

See ta oli.

Toomas tundis ta kohe ära.

Ta oli teda ju näinud!

Unes? Ilmsi?... Unes ja ilmsi!

Enam kui üks kord.

Tema p e a s t tundis ta tema ära... See pea oli olnud kord murdja, kord inimesesööja pea. Ja nüüd ta oli surmast päästva imetegija pea.

See vägev pea, mida kandis tore, kõrge keha laiade õlgade vahel, tuli Toomale nii lähedale, et viimane sel-

gesti võis näha hõbekiude juuste käharsalgukestes ja kortsukeste võrku valges näos. Ja siis nägi ta jälle neid öötumedaid, sametiläikega suuri silmi, mis talle ennemalt kord olid hirmu peale ajanud, mille pilk talle nagu salapärase vardaga hingesse oli torganud. Ja nüüd tundis ta selle suure neljakandilise kräsupea, selle marmorkivise näo ja nende mustalt hõõguvate silmade all kartust, käärivat kartust, kuid selle sisse segines rahustades ja julgustades veel teine tundmus — tundmus, millega teretatakse imetegijat! Imetegijat ja elupäästjat...

Aga nende tundmustega seltsis veelgi uue maiguga lisa, kui imetegija, võtnud Tooma sängi ees istet, korraga häält tegi. Ka see metalselt kõmisev hääl oli Toomal enne kuuldud, isegi selle ajutine pehmendatud, soojendatud kumin. Aga mulje, mis ta temast nüüd sai, oli sel selgusel uus. Tooma süda lõi puhkema. Ta oleks meeleldi suudelnud selle mehe kätt.

„No, Marjapuu, ega ole enam tervise pärast karta?"

„Ei ole, tohtri-härra."

„Võiksite ehk varsti kosjagi minna?"

„Peaaegu," naeratas Toomas.

„Ega te mind ilma kosjaviinata jäta?"

„Ei, tohtri-härra, — esimene käik ikka terviseandja juurde!"

„Eks näe, — tänamatu te just ei ole!... Aga katsume nüüd järele, kas pulmadeks tervist ka jätkub."

Ta pistis Toomale pisikese soojamõõtja kaenlaauku ja kaapas ta käerandme pihku, kuna ta teise käega vestitaskust kuldkella tõmbas. Tõsise näoga, nagu ta naljatanud, jäi ta nüüd ka kella peale vahtima, silmade vahel kaks mõttekortsu, luuläikega laubal paar pikka uurimisvagu.

Kuna Toomas sel vaiksel vaheajal silmitses tohtri kuninglikku pead, mille nurgeline mudel ta omaniku järsu, krõbeda oleku ja tragi liikumisega nii ühte käis, tundis ta suurt julgust endale põue kogunevat, mis ära pühkis iga vastupidise tundmuse. Arsti kondisest käest, mis liikumata rahuga ta rannet ümbritses, voolas Toomale iseäralik vaikne võimutunne liikmeisse, tervisetunne, mis pani talle arvamuse pähe, nagu võiks ta juba praegu valuta ja nõrkuseta jalule tõusta. Ta silmad lõid läikima. Liigutuseõhin paisutas ta põue. Teist korda lähenes talle lapsik käesuudlemis-kiusatus ...

„No ei," ütles tohter, kui ta kella ja varsti seepeale ka soojamõõtja jälle oli ära pannud, „pulmatantsust teeme alles edaspidi juttu. Teile on rahu vaja, Marjapuu, rahu ja und. Ärge juttu ajage, ärge pead murdke!"

Ta pöördus siis lühikeste küsimustega Tooma kaaslaste poole, soovis haigetele head ööd ja läks. Tema kärmest kindlast sammust jäi nagu raudne kajakumin tuppa maha.

Vahepeal oli õde Emma kuulmatul talitusel haigete söögiriistad välja viinud ja hakkas nende sänge öö vastu kohendama. Kui ta järjega Tooma juurde jõudis, leidis ta selle näo olevat naerukil, silmad jutukil. Õde vastas talle lahke pilguga. Sellest ei olnud aga Toomale küllalt. Ta tundis tungi kõnelda midagi tohtrist.

„Tohtri-härra räägib väga selget eesti keelt!" ütles ta rõõmsalt.

„Jah, ta on maal üles kasvand," vastas haigetalitaja. „Tema papa on kirikuõpetaja ühe maakoguduse peal."

Väikese vaheaja järel jätkas noormees, kõigest näost naerdes: „Ja naljagi teeb! Ajab haigegi naerma!"

„Jaa, doktor Grauenfels armastab oma haigeid."

Toomas tahtis veel midagi öelda, aga halastajaneitsi ähvardas teda näpuga:

„Mitte juttu ajada, Marjapuu! Tohtri-härra keelust ei tohi üle astuda! Homme jälle!"

See imeilus emalik-murelik ja ühtlasi kelmikas näputõste kõditas Toomast nii väga, et talle tuli hetkeks poisikeslik vallatustuju peale. Ta ei kõnelnud küll enam, aga ta varitses itsitavate pilkudega talitava naisterahva väledaid kehaliigutusi, kuni viimane, lõpule jõudes, minekut tegi. Kahjutunne seeüle silus Tooma korraga jälle tõsiseks. Ka oli laelamp kustutatud ja väike öölamp laual andis nii vähe valgust. Öö oli Toomale praegu vastik. Ta ohkas.

„Head ööd!"

„Head ööd!"

Tooma vastus oli nukker ja pahane.

*

Kuid pool tundi hämarat vaikust — ja unine rammetus sai haige üle peremeheks. Senine jõutundeline elevus lõi ümber väetiks nõrkuseks. Toomas saatis mööda unenäota ja ärkamistest takistamata öö. Valge oli ammugi väljas ja mõlemad kaashaiged juba ärkvel, kui kosutav uni Tooma laugudelt lahkus.

Täna oli ilm selge. Päikesepaiste ujus täie säraga aia raagus puude ümber. Tuppa tungis ta poolviiliti, heites valkjashalliks vaabatud seintele kuldseid tahvleid, milles kihisesid kõikuvate puuokste varjud nagu üksteisest läbilooklevad ussid.

Toomas pani tähele, et ta silm seletas täna asju ümberringi paremini, et asjadel oli nagu loomulikum,

lihtsam, tuttavam nägu kui seni. Mis oli udutavalt, moonutavalt, luuletavalt nähtuste ümber heljunud, see oli nüüd kadunud ja aset andnud kainele, selgele labasusele. Tuba ja tarbeasjad ümbruses, mõlemad kaaslased, lõhn ja valgus ruumis — kõik koondus üsna tavaliseks uudsuseta olukorraks. Ja mida ta täna selle poolest tähele pani, jäi maksma ka järgmisil päevil.

Iseäranis selgesti märkas Toomas oma nägemismuutust õde Emma najal. See naisterahvas ei levitanud tänasest hommikust peale endast mitte enam seda valgusekuma nagu esimesel korral, vaid kuma seest oli välja koorunud halli kleidi ja valge põllega pikk blond naine, keda Toomas ilusaks ei võinud tunnistada, kuigi talle meeldisid neiu sõbralik-lahke nägu ja sinised mõtlevad silmad. Toomas tabas enese ka veel selt eksituselt, et ta oli õde Emmat pidanud nooreks, kuna ta nüüd juba eemalt nägi, et neiu seisis kaunis küpses eas. Ja kui ta tuli oma peene valge näoga haigele ligemale, silmas viimane sellel — kinnituseks oma tähelepanekule — õrnu, kergeid salakriipsukesi, nagu poolkustunud linnujäljekesi lumel.

Ainult tohtri isiku ümber oli paiste. Ka täna veel. Täna ja edaspidi. Kui tema kõrge, tugev, kindlajooneline kuju selle suure, uhke, nagu kivist tahutud peaga tuppa ilmus, siis oli Tooma meelest, nagu tooks ta enesega kaasa helgi, mille silm arvustamata pidi vastu võtma, mõju, millele meeled sõnakuulelikult pidid alistuma. Ja kui see mees oma järsul, murtud kombel sõna ütles, siis lõikas see sisse, tungis sügavasti mällu. Ja kui ta tegi haigete kallal oma osavaid, kindel-julgeid käsitsusi, siis tundis Toomas enese olevat mingi jõu meelevalla all, millele ta nime ei mõistnud anda.

Sel selgel hommikul nägi Toomas esimest korda omi ja oma kaaslaste haavu. Tohter, valge rüü seljas, tegi nad järgemööda sidemeist lahti, silmitses ja katsus neid, pani Tooma omale rohtu peale ja sidus nad jälle kinni. Aga mitte haavad ei huvitanud Toomast, vaid arsti tegevus. Ta nägi tohtrit külma rahuga, kergel liikumisel, nagu mängides nende kallal talitavat, ja Toomale tikkus peale elav soov seda kunstnikku kord näha saada, kui ta inimest lõikab, kui ta oma terariistadega sähvab lõhki elusa olendi, viib ta surmasuhu, et teda sel kohutaval teel päästetult elule jälle rüppe visata. See nähtus ei võinud, arvas Toomas, suuremat kohutav olla. Läks ju kõik kunstniku rahuliku, külmaverelise osavuse ja väledusega — mitte liiga palju teisiti kui praegune haavaravimine. Ja tal seisis korraga kujukalt vaimusilma ees, mida ta tohtri suurtest lõikamistest oma kaaslastelt oli kuulnud.

Järgmistel päevadel oli Tooma tervislik seisund kord parem, kord pahem. „Täna olen teiega rahul, Marjapuu," kuulutas arsti suu ühel, „täna pole ma teiega mitte rahul," kuulutas see teisel hommikul või õhtul. Ja Toomas hakkas tähele panema, et tohter polnud temaga enamasti siis rahul, kui tema — haige — muremõtetega pead oli murdnud, kartustunnetega südant vaevanud. Aga selle vastu polnud parata. Need mõtted ja tunded tükkisid haigele ikka jälle uuesti peale, lühemate ja pikemate vaheaegade järel, niihästi päeval kui öösi. Ta sattus nagu tigedate hagijate kätte, kui ta imelik olukord talle meelde tuli, kui ta hakkas enesele kõige kohta, mis talle veel tume, küsimusi ette laduma, püüdis arvamusi soetada.

Mida teati temast siin, mida teati temast väljaspool?

Ta uskus, et ta saab terveks — tohter tahtis teda ju nähtavasti terveks teha, ja selle suure tohtri käes oli see võimalik. Aga mis siis?... Mis sünnib, kui siin tõtt teatakse? Kas lastakse teda vabalt minna, kuhu tahab, või antakse nende kätte tagasi, kelle käest ta mingi ime läbi oli pääsenud?... Või kui siin tõtt ei teata, või jälle, kui siit teda karistajate kätte tagasi ei anta — milline saatus varitseb teda väljaspool? Eks olnud ehk silmi nägemas ja kõrvu kuulmas, et ta siia toodi, kuigi toojad — need võisid olla ainult heatahtlikud inimesed — seda salajas püüdsid pidada!... Teab aga võidul olev võim nägijate ja kuuljate kaudu tõtt — kuidas kujuneb asi siis? Kas lastakse teda ehk vaid terveneda, et võtta ta haigemaja ukse ees jälle püsside vahele ja heita uuesti hirmsa saatuse alla — nüüd aga põhjalikuma tagajärjega — —?

Asjata katsus Toomas mõistatada tohtri ja haigetalitaja näost, pilgust, tähendustest, mis neil teada. Iga selgus jäi saamata. Kumbki ei küsinud talt midagi, kumbki ei öelnud talle midagi, kogu nende olek tema vastu oli just seesama, mis jalata mehe ja rinnahaige poisigi vastu. Ta oli neile lihtne haige, nagu need teisedki. Kas võis see aga nõnda olla, küsis Toomas eneselt, kui nad tema imelikku lugu teadsid? Inimene on ju inimene — kuidagi o m e t i, nii kogemata, pisut s i n n a p o o l e g i — peaksid nad märku andma! Ja ta hammustas meeleldi kinni tõenäolisemast võimalusest, et nad ei tundnud tõtt. M i k s nad seda aga ei tundnud, see küsimus jäi muidugi lahtiseks, selle kohta võis Toomas enesele soetada ainult kõikuvaid arvamusi.

Oma mõlemate kaaslaste mitteteadmise kohta jõudis ta seevastu varsti kindlale otsusele. Nende mitmel puhul

pillatud märkustest selgus, et Toomas ühel heal päeval kui kuuliga haavatud meelemärkuseta haige oli siia sängi kantud, kuna tema haav enne lõikamisruumis järele oli vaadatud, puhastatud ja seotud. See oli kõik. Ja enda rahustuseks kuulis Toomas, et õde Emma sel puhul habemiku küsimuse peale, nagu Toomas isegi, kah midagi „õnnetusest" oli maininud, lähemat seletust andmata, milleks puudus juhtumisi paras maht. Sellest nii lähedal seisvast vastusest ei selgunud haigetalitaja e n e s e teadmise või mitteteadmise kohta muidugi midagi, aga jalata mees mõtles kahtlemata mõnele harilikule püssiõnnetusele. See sai ühel päeval ka kõigiti kindlaks, kui habemik küsis Toomalt, kas püss ta omas käes lahti läinud või lasknud teda keegi teine kogemata.

Toomas oli igaviisi püüdnud hoida, et jutt ei kalduks sellele asjale; tarvitades tohtri kõnelemiskeeldu ettekäändeks, oli ta oma kaaslastega üldse vähe rääkinud. Aga seekord ei olnud vastuse eest enam pääsu. Ta võttis siis õnnetuse omaks süüks ja luiskas selle sündimisest mõne lühikese lausega tavalise lihtsa lookese. Nõnda oli vist kõige parem. Just vaikimine või põiklemine oleks kahtluseks asja andnud.

Oma kaaslastest jäi Toomas aga varsti ilma, nii et ta kartus vale lühikeste jalgade pärast aluse kaotas. Habemikule tuli eit järele ja viis ta koju ühes ilusa uue puujalaga. Paar päeva hiljemini lahkus ka terveks saanud poiss kliinikust. Toomas jäi nelja sängiga haigetuppa päris üksinda.

Ega tea, mis nüüd tuleb, — mõtles ta. Üksindus, toas valitsev vaikus ja liikumatus tegid ta rahutuks.

*

Aga midagi ei tulnud.

Kõik jäi vana viisi.

Hommikuti ja õhtuti ilmus tohter teda vaatama, mitu korda päevas käis õde Emma teda talitamas. Mõlema olek oli endine. Tohter pillas oma järsk-lühikeste küsimuste sekka mõne karastava naljasõna. Õde Emma kõneles oma pehme, vagusa häälega kussutavalt, nagu tal viisiks oli. Tohtril oli alati rutt taga — tuli ja läks. Õde Emma viibis kauemini, ent mitte niikaua, et Toomal temast tunduvat seltsi oleks olnud. Kuid Toomas õppis üksinduse rahust, mis nüüd ta ümber valitses, varsti lugu pidama. Tal oli hea. Ta tundis end kosuvat selle rahu kaisus. Turrutav vaigistus laskus ta üle. Ta mõtte- ja tundevärk töötas korralikumalt, puhanud, koondunud jõuga. Esiotsa heidutas teda pisut veel igatsus omaste järele; ta ootas, et nad tuleksid teda vaatama. Ei olnud ju naljalt arvata, et isa ja võõrasema ning õde ja õemees tema siinolekust ei teadnud, kuigi nad — mida jällegi raske mõelda — ise tema siiatoojad ei olnud. Aga see ootus jäi Tooma põues teatavateks ajajärkudeks ikka jälle soiku, taganes eemale, sest teine, palju sagedam uhtus temast üle. Sellest hoolimata et see teine leidis kustutust.

Toomas ootas tohtrit.

Kaks korda päevas: hommikul kella kümneks, õhtul kella kuueks.

Juba varakult hakkas ta kella vaatama. Ümmargune kollane laevakell tiksus tema vastas seinal. Kui see enne lõunat üheksa ja pärast lõunat viis oli löönud, virgus haige kehkvile. Ta silmad usutasid iga kümne minuti takka kella sinist, kiililäikega minutinäitajat, ta kõrv hakkas kuulatama uksetaguseid kõbinaid. Ja mida lähe-

male nihkus oodatud tund, seda kõrgemale kerkis haige pea padjal, seda koitvamaks lõi ta pale, seda haledamaks ta pilk. Ja kui siis ukse taga kuuldavaks said nii ruttavad, kärmed-kindlad, vedrutavad sammud, kui uks lahti läks tuntud avamisviisil ja tuntud laiuseni ning tohtri kõrge, tammtugev kogu selle malmist valatud pea ja marmorist raiutud näoga, mida Toomas enesele igal ajal loomuliku selgusega meelde võis kutsuda, tuppa tõttas, siis lainetas nagu peigmehelik rõõm noormehe palgel. Ta oli kohmetu ja punastas nagu häbelik kosilane, kui tohtri esimene küsimus teda puudutas. Ja ta üheksateistkümne-aastane süda tuksus nagu esimest korda armastajal, kes kohtab oma neiut...

Kui ta haigetalitajaga üksi oli, juhtis ta jutu võimalikult ikka tohtri isikule. See läks tal seda kergemini korda, et õde Emma ise meeleldi kõneles dr. Grauenfelsist. Sageli võttis neiu säärasel puhul haige sängi ees mõneks minutiks istetki. Ja vestis elavalt ja ladusalt. Isukalt ja isutegevalt. Need olid Toomale lõbuminutid.

Ta esitas õele kõiksuguseid küsimusi.

Kui palju inimesi küll tohter lõikamisega juba surma suust on päästnud?

Neid oli kaunis palju.

Kui palju neid lõikamise tagajärjel vahest on surnud?

Neid oli üsna vähe.

Kui palju ta oma kahekümneaastase arstitegevuse vältel haigeid üldse umbes terveks on teinud?

Seda õde Emma ei teadnud, arvas aga, et neid vist küll mitu tuhat pidavat olema.

„Minu ots oli ka vist õige ligidal?" päris Toomas edasi.

„Jaa, palju ei puudunud. Haav oli väga kardetavas kohas ja teie nõrkus suur põhjatust verekaotusest. Dr.

Grauenfels näris juba huult," naeratas õde Emma, „mis tähendab, et ta oli kitsikuses."

„Aga asja sai siiski!"

„No tema nüüd! Talle tuleb ka kitsikuses viimaks ikka hea nõu. Selle poolest on ta kuulus."

Toomas päris ligemalt järele mõnd imestamisväärt lõikamist, millest ta endised kaaslased talle kõnelnud. Õde Emma täitis ta teaduhimu ja lisandas veel mõne keerulise loo. Muu seas jutustas ta, kuidas tohter paari aasta eest ühel inimesel pealuu lahti võtnud ja laejao nagu kumera kaane üles tõstnud, et kõrvaldada pisikest ajuvigastust, mis oleks mehele vaimuhaiguse kõrval hiljemini surma toonud. „Kaas" pandud siis jälle kinni ja nahk õmmeldud ümber siidiga kokku. Trepaneerimiseks nimetatavat säherdust lõikamist.

„Ja seegi haige jäi ellu?"

„Jäi ellu ja sai terveks."

Nagu vaga härdus heitus Tooma näole. Ta vaikis natuke aega mõttes, siis tõukas hüüdesarnase küsimuse välja:

„Tal on vist väga hea süda?"

„Tal on suur, küldne süda!"

Toomas vaatas õele vilksti näkku.

See nägu oli nagu ehapuna poole pööratud.

„Kas tohtri-härra on veel poissmees?" küsis Toomas.

Õde Emma tõusis. Tal ei olnud enam aega. „Tohtri-härra on lesk," vastas ta minnes, kusjuures ta käsi ühe tühja sängi vaibast üle libises.

Toomas vaatas talle laia, sooja pilguga järele ja ümises, kui uks neiu saleda kuju tagant oli sulgunud, endamisi ainult: „Õde . . . õde . . ."

*

Tooma haav paranes korrapäraselt. Mingit halba pööret ei tulnud takistama tervenemiskäiku. Tohter tähendas peaaegu iga päev, et ta haigega rahul olevat. Oli juba päevi, kus ta käis teda ainult üks kord vaatamas, mis haigele sugugi armas ei olnud.

Toomas viitis aega enamasti plaanitsemisega. Ta mõtles viivule, mil tohter tunnistab ta terveks ja laseb kliinikust välja. Siis punuma! Eemale igast ohust selle uue eluga! Kas või tulest ja veest läbi! Ja Toomas kudus kümme põgenemisplaani varuks valmis.

Et neil seal väljas tema põdemispaik teada oleks, see Tooma kartus lõi ühel päeval kahanema. Nimelt ilmutas õde Emma suu juhtumisi jutu sees, kes oli toonud haavatu kliinikusse. Tooma isa. Mida vana Marjapuu siin poja „õnnetusest" oli pajatanud, ei tulnud haigetalitajal paraku kõnesse, nii hea meelega kui Toomas ka seda oleks teada tahtnud saada.

Isa siis. Tooma hea isa. Oli aga isa tooja ja toimija, siis võis loota, mida loota oli. Isa tegi ja oli teinud, mida ta mõistis ja suutis. Mida teada ei tohitud, selle varjamiseks ja summutuseks oli sündinud, mis võimalik. Väljas ja siin. Vististi ka siin.

Aga kuigi tohter oleks teadja — üksnes temale ehk v õ i s isa õigust rääkinud olla — mis sest! Ega selle mehe poolt ole midagi karta. Toomas tundis teda ju. Tema suur, kuldne süda oli Toomale pandiks. Kui Toomas oma isa kõrval veel kedagi teist inimest usaldas, siis oli see tohter Grauenfels. See mees, kes ei põlanud vaeva, et rebida tundmata külapoissi surma küüsist ja aidata väsimata hoolel jälle tervisele.

„Kuulge, Marjapuu," ütles tohter ühel hommikul, „ma

tahtsin teilt juba ammugi küsida: kuidas te selle kuuli küljeluude vahele õieti saite?"

„Eks isa rääkind tohtri-härrale."

„Rääkis, aga see oli natuke segane ja — ma olen ka unustanud..."

Tohtri suured mustjad silmad hingasid vajutava vaatega Tooma näol. Neile vastu seista, nende alt pääseda oli võimatu. Toomal oli tundmus, nagu kipuksid tal sõnad vägisi suust pugema. Veel peatas ta neid kinniste hammaste taga silmapilgu — siis oli ta jõud otsas.

Ta pani oma saladuse usaldusmehele sülle.

Tohter kuulatas rahulikult, pistis mõne lühikese küsimuse vahele, hoidis pilgu Tooma silmadel. Miski ei muutunud ta marmornäos. Lõpuks tähendas, jalg minekule seatud, pool-endamisi:

„S e l l e pärast siis kuuli tugev läbilöömisjõud... Kahest kondist läbi... Ja haava kitsus... No jaa, arvasingi juba..."

Tooma suu liikus, nagu tahaks veel midagi öelda. Ta pilk õhetas tohtrile näkku. Aga siis väristas ta tasakesi pead. Ja laskis tohtri minna. Tal ei olnud minejale enam midagi öelda...

Kui ta jälle oli üksinda, tundis Toomas jõuetut lõtvust kõigis liikmeis. Ta meelest oli, nagu oleks ta kellegagi raskesti rüselnud.

*

Järgmisel päeval tuli haigele külaline. Õde Emma tõi noore talunaise tuppa. See tarvitses oma kohmetuses paarikordset julgustavat kutsumist, enne kui astus ukse alt kompsuvate sammudega Tooma sängi juurde. Ja seal ei märganud teregi öelda. Jänesesilmil vahtis aina

ringi. Haiget nägi vist kõigest kõige viimaks. Ta hakkas alles siis toibuma, kui haigetalitaja nad mõne sõbraliku sõnaga üksinda jättis. Kulus aga siiski veel uste ja akende poole piilumist ja kikikõrvul kuulatamist, enne kui külalise võbisev pilk laskus haigele ja suu sünnitas sosistatud sõnu:

„Elus oled, vaeneke, veel!"

„Varsti ehk tervegi!" vastas Toomas ja kogu ta nägu naeris. Ta tõusis istukile ja kahmas õe käe pihku, mida ta tükil ajal enam lahti ei lasknud.

„Ei meie julend seda loota!" Nooriku silmad imbusid märjaks. „Tulin kuulama, kuhu sind on maetud..."

„Jah, kui tohtrit poleks old... Aga istu ometi, Mari, ja räägi!... Ma ei tea ju midagi..."

Noorik vahtis paremale ja pahemale poole, enne kui silmas tooli, mille õde Emma talle voodi äärde oli lükanud. Sügava ohkega vajus ta tooli nurgakesele. Käsi hõõrus otsmikku, mille taga kõik nii segi oli.

„Kust otsast nüüd õieti peale hakata!" sosistas ta, suud lähendades venna kõrvale. „Mis sa nimelt tahaksid kuulda?"

„Noh, kas teatakse... või nuusitakse... ja kas nägijaid oli ja kes?..."

„Pole meilt ega teistelt veel keegi käind küsimas," kõneles Mari nagu palja hingeõhuga. „Eks nägijaid old, aga need kõik oma inimesed... viha täis... ei need hinga..."

„Ja linnaviimine?... Kuidas meid kohe sealsamas maha ei maetud?..."

„Omaksed pidid matma... Vägi läks kähku edasi... Meie rahvas, Pepu omad, Kiltri isa ja ema — kõik nuttes surnuid küüni tagant ära tooma... Mart ja Peeter —

otsas mis otsas ... Külmad ... Peas ja kehas mitu ja mitu haava. Riided täis tarretand verd ... Aga sina? Vaatame ja vaatame. Verine küll, aga haava ei leia! Peas ei ole, kaelas ei ole. Kisume riided lahti — nüüd näeme. Külje pool rinnas pisuke sinakas auk — seljas teine, kust kuul välja läind ... Teistel mitu, sul üksainus kuul! Ja ihu soojem kui teistel ... Isa otseti maha, kõrv südame peale ... Peab hinge kinni ... lõug väriseb ... silmamunad kipuvad pealuust välja ... „Mari, kuula sina ka, sul noorem kõrv!" ... Kuulan — Issand halasta! — tuksub nagu! ... Kuulan veel — tuksub tõesti ... nõrgalt, vaevalt tunda ... Isa — põlvili maas — nuuksatab valjusti ... Ei tea, mis teha? ... „Haav kinni ja koju!" sosistab minu Mart ... Seon oma sitsirätiku su särgitükkidega haava ümber, kust ühtelugu niriseb sooja verd, ja — koju! Mart ja isa kannavad, näod mõlemil valged ... Kodu hüüab isa: „Hobune ette — vankrivahe heinu täis!" ... Meie emaga paneme ruttu uued, puhtad sidemed — siis tekkide alla vankrile, — ja juba sõidab isa õueväravast välja ..."

Kuidas ta mind siia kliinikusse teadis tuua?"

„Noh, mõeld, et suures hospidalis kardetav ... Küsind linnas head haavatohtrit — juhatatud siia."

„Mis ta siin siis rääkind?"

„Ooh, tal käind teel sajad kavatsused peast läbi! ... Valetand tohtrile ka ikke vale ära, aga tuli pool nuttes koju — eksind ühe sõna pealt kogemata! ... Tahtis kas või keele suust hammustada ..."

„Mis sõna pealt?"

„Öeld tohtrile sinu õige nime! ... Old küll teine nimi valmis mõeldud, aga tohter küsind nii järsult ja vahtind vanamele oma mustade silmadega nii puurivalt näkku,

et mõeldud nimi läind meelest ja õige lipsand suust . . ." Valla nime öeld siis küll teisiti . . ."

„Ja haavast?"

„Noh, et noorem vend jahipüssiga kogemata last . . ."

„Vaene vana!" naeratas Toomas. „Vist nüüd mures oma eksimise pärast?"

„Nii mures, et! . . . Pea teisel selle aja sees üsna valgeks läind . . . Ei julend sind vaatama tulla, et ehk ütleb jälle midagi lollisti ja kes teab, mis sina ise tohtrile rääkisid, kui ärkasid meelemärkusele ja oled veel elus . . . Ajas siis mind, aga ma jäin ehmatusest haigeks, nii et ennemini ei saand, ja Mart ja ema arvasid, et nemad togud ehk rikuvad asja hoopis ää . . . Noh, kuidas sinuga siis nüüd on? Kas tohter küsis?"

„Küsis küll."

„Jumal! . . . Mis sa vaene teadsid talle öelda?"

„Rääkisin tõtt."

Vallatu õnnetuju, mis õe ilmumisega Toomale peale tulnud, laskis ta silmapilguks julmuda. Talle tegi nalja ajada teist orgi otsa. Vaikides vaatas ta õele kahvatavasse näkku.

„Kas sa hull peast olid!" Ja Mari tõstis ristis käed endale suu ette.

„Teie mure oli asjatu," lõpetas Toomas piinamise. „Isal poleks vaja old asja salata, aga või ta seda teadis. Tohtri poolt pole mul nimelt midagi karta . . ."

„Kuidas? Ta ju saks!"

„Aga aus mees. Aus ja hea mees. Nagu isa haigetele. Vaeseid arstida mõnikord maksuta . . . Ei see mees hakka kurja tegema inimesele, kes nii imelikul viisil pääses surmast, keda ta ise aitas päästa! Seda pole mõeldagi."

„Aga ehk räägib teistele, ja need —"

„Ega ta vana naine ole!"

Varjutatud palgel vajus noorik silmapilguks mõttesse. Pead väristades ja kulmu kortsutades litsus siis ohke välja:

„Tead sa küll ise paremini... Ei meie seda oleks uskund... Arvasime ikke ja palusime jumalat, et ehk mõistab niikaua suud pidada, kui meist keegi linna tuleb, või kui räägib, siis teeb asja ka kuidagi ilmsüütuks. Püssiõnnetusi juhtub ju iga päe!"

„Ära muretse, Mari!" Toomas võttis ta käe jälle pihku. „Siitpoolt võin olla julge — seda ma tean... Ütle parem, mis nüüd väljas tehakse? Kas teeääred ja linnauulitsad on kõik kasakaid täis?"

„Oh jumal — eks neid ole kõiksuguseid liikumas!... Ja peksmisi — mahalaskmisi!... Inimesed hirmu täis — ei julge enam linnas käia..."

„Aga läbi ikka pääseb?"

„Ei minusse juhtund keegi puutuma."

„Mari, kas sa mulle raha tõid?"

„Muidugi." Noorik hakkas oma rinnanööpe vallandama. „Isa andis sada rubla ja ütles: Kui ta on surnd ja maetud, siis maksa kulud ära; kui elab ja saab terveks, siis katsugu, et kodupiirilt kaob..."

„See on mu enesegi nõu."

„Tohtrile maksti viiskümmend rubla ette. Mis ehk veel juurde nõutakse, maksa sest rahast ise tasa..." Mari poetas põuest sõlmitud nurgaga ninaräti välja ja pistis vennale pihku. „Riideid tõin sulle ka; see preili, kes mu siia tõi, laskis koti kuhugi ära panna..."

„Te olete ju päris mõistlikud inimesed! Isale vii palju, palju tänu!... Ega te passi peale mõeld?"

„Mõtlesime, aga kust seda praegu saada! Oled ju

surnute kirjas... Mart lubas siiski veel vaadata — vahest mujalt..."

„Ma lähen kõigepealt Narva Villemi juurde. Kui saate — saatke sinna! Kui ei — ehk leiab Villem nõu..."

„Ole sa jumala pärast ettevaatlik!"

„Teen, mida mõistan... Ega ma kõige lollim poiss ka ole!"

Nad olid veel nokkapidi koos ja sosistasid õhetaval palgel, kui õde Emma, tuues haigele süüa, neid kolmveerand tunni pärast eksitas.

*

Järgneval ajal ei olnud Toomas Marjapuu enam üksinda lõigatud haigete ruumis. Talle toodi kaaslasi. Jodoformi vänge, ninakas lõhn täitis jälle tihedamalt tuba. Esiti kanti üks, juba mõne päeva pärast teine kloroformi-uimane põdeja Tooma kõrval olevaisse sängidesse. Nende oksendamisägamist oli halb kuulata, aga selle-eest sai Toomas nüüd jälle tohtrit kaks ja kolmgi korda päevas näha, mis talle lapselikku rõõmu tegi. Et mees saaks mehele nii armsaks, seda poleks ta naljalt uskunud; säherdusi tundeid oli tal seni üksnes oma isa vastu olnud.

Ka rõõm oma rutulise paranemise üle tõstis ta lootustega tiivustatud meeleolu. Ta võis hommikuti igavast sängist tõusta, rõivad selga tõmmata, toas vabalt liikuda, akna all tugitoolis istuda, laua taga rooga võtta. See oli jälle inimese elu! „Noorus, Marjapuu, noorus!" ütles dr. Grauenfels oma valilahke naeratusega tema võimsa tervenemise kohta, „Noorus on haiguse vägevaim vastane, arsti parim abiline..." Nagu tohtri sõnad kõik,

nii jäi ka see Toomale meelde, ja ta mäletas mitu aega hiljemini ka seda veel, mida ta tema sõna kohta oli mõelnud: „Ilma sinuta poleks aga noorusest sulle abilist, haigusele vastast saanud. Ei ta aus mees võtagi kõike omaks teeneks!"

Ja siis jõudis kätte päev, mil tohter kõige tähtsama sõna ütles, sõna, mis täitis Tooma põue nii erutavate tunnetega. „Noh, Marjapuu," ütles tohter, „laupäeva hommikul võite pambu selga võtta — terveid inimesi pole meil haigemajas vaja!"

Välja siis elavate ja tervete maailma! Aga välja ka senisest julgest pelgupaigast!... Toomas ei teadnud, kas ta pidi rõõmustama või kurvastama. Nagu külmalõdin vapustas teda tüki aega. Kulus pool päeva ära, enne kui ta sellele ammugi oodatud ja ettekujutatud pöördele rahulikumalt sai mõelda...

Järgmisel päeval viilis siis viimast korda oma sala plaanikese kallal. Kõik oli ette valmistatud. Pärast õde oli veel õemees teda vaatamas käinud ja talle vargsi pihku libistanud paberisse pandud asjakese, mille Toomas hiljemini, kui teiste haigete uinuvad silmad järelevaatamise võimalikuks tegid, ära tundis kui väga tarviliku dokumendi, ehk see küll ta oma ei olnud. Tähtsamad põgenemistingimused olid seega joones. Et lahkumine hommikul kähku läheks, et ta kliinikust, kui tohter jumalaga jäetud, lipsti uulitsale võiks astuda, õiendas ta arve õe Emma kaudu juba eelõhtul ja pani oma riidekompsu näppuvõtmiseks valmis.

Viimase öö saatis Toomas veidi rahutu unega mööda ja tõusis hommikul varaselt üles. Kella üheksa ajal, kui kohv joodud, pistis õde Emma oma kullakarva pea ukse vahelt sisse ja küsis, kas Marjapuu on minekuks valmis.

„Valmis jah!"

„Tohtri-härra ootab teid juba kontoris."

Toomas võttis kimbu, soovis haigetele head paranemist ja astus vahekotta.

„Jumalaga siis, Marjapuu, ja head õnne," ütles halastajaõde väljas, teine jalg ülemisele korrale viiva trepi astmele tõstetud.

Toomas tahtis talle sooja tänu öelda, sõnad jäid tal aga ärevuse pärast enamasti kurku kinni. Õde Emma naeratas heldelt, pistis oma sõrmeotsakesed talle pihku ja astus siis kärmesti trepist üles.

Kontor oli kohe trepi vastas.

Marjapuu pani pambu ukse kõrvale maha ja seisatas veidi, et korraldada peas tohtrile öeldavaid tänusõnu. Kohendanud ruttu veel kraed ja silinud pead, avas ta ukse ja astus, müts näpu vahel, sisse.

Tohter ei olnud üksinda.

Tema kirjutuslaua otsas istus sigarit suitsetades keegi härra mundris ja mõõgaga. Ukse kõrval seisis veel mõõgamehi — kaks tugevat linnavahti. Dr. Grauenfels lõpetas pristaviga puhutud lahke jutu pikema lausega, enne kui aeglaselt pööras silmad sisseastunu poole.

„Tjah, armas Marjapuu," ütles ta, kõpsides paberinoaga lauale, „see härra siin tahab teid nüüd oma hoolele võtta. Minu kohus oli muidugi ülemusele teada anda, et olete minu juures."

Marjapuu vaikis tüki aega. Siis nihkus tohtrile ligemale, ikka ligemale ja karjatas äkitselt, nagu lõhkeks tal süda:

„T e i e, tohtri-härra, t e i e — t e i e..."

1908.

KUPJA-KAARLI ADJUSTAADID

Kui vana kupja-Kaarel lasti viimasest kohast lahti. ütles ta eidele:

„Mina nüid — miks ma uut kohta ei soa! Olen enne soand, soan nüüd koa. Mul jo head adjustaadid."

„Põlgavad ehk vanaks nagu meiegi oma," ütles eit. „Üks põlgab, teine ei põlga. Küll ma koha soan. Mul head adjustaadid."

Ja kui ta uut kohta läks otsima ja teel inimestega kokku sai, siis rääkis, et ta otsivat uut kohta ja et tal olevat head „adjustaadid". Ja kellega sai pikemalt jutusse, sellele näitas oma adjustaadid ette. Ta poetas põuetaskust, südame kohalt, vana kulunud „tassenpuki" välja, mille nahksel vööl oli veel paelast vöö ümber. Tassenpukist tõi nähtavale kolm paberit, kaks vana ja koltunut, ühe uue ja valge. Aga et adjustaadid saksa keeli olid kirjutatud, siis pidid külamehed lugemata uskuma, et nad on head. Kirikutrahteris aga juhtus kord üks pottsepasell purjutama; see mõistis selgesti saksa keelt. Ta luges adjustaadid sorinal ära ja ütles ka teistele, mis ta oli lugenud.

Esimesel lehel kirjutas Päravere parun, et Kaarel Raismik teeninud teda kupjana kuusteistkümmend aastat kõigiti korralikult ja ustavalt. Teisel lehel tunnistas Kobraste härra, et kubjas Kaarel Raismik olnud temale

kakskümmend üks aastat agar, truu, hoolas ja kaine teenija. Kolmas tunnistus oli kõige lühem, aga mitte pahem. Liigandi krahv, kes kirjutamist ei armastanud, ütles ainult, et ta olnud Kaarel Raismikuga üheksa aastat täiesti rahul.

Kuna pottsepasell adjustaate seletas ja kõrtsmik nende omanikku kiitis „ontlikuks" inimeseks, laskis kupja-Kaarel silmad ringi käia, silitas oma halli habet ja ütles:

„Jaah — ärap see teeb kokku oma nelikümmend kuus oastakest välja! On ikke soand neid teenida ja ümmardada, nende orje sundida ja nende vara hoida. Nelikümmend kuus oastat saksa teenida — ega see ole jüst naljaasi."

Aga kui vana Raismik näitas oma adjustaadid saksale ette, kellel oli kubjast tarvis, ütles saks:

„Sul on väga head atestaadid, aga ma tahan nooremat."

Ja teine saks ütles:

„Sa oled ju väga kaua olnud truu saksateenija, aga mul on nooremat vaja."

Ja kolmas, kes talle nii teravasti näkku ei vaadanud, lõi tunnistuse pealt silmad üles ja küsis kähku:

„Aga kui vana sa siis õieti oled?"

Ja kui ta kuulis, et vana Raismik „paastu-moarjaks soab seitsekümmend täis", siis pani paberid ruttu kinni ja ütles:

„Ei, ma otsin nooremat."

Nõnda jäi kupja-Kaarel seks aastaks kohata ja läks kirikualevisse „aplaagrisse". Eidele aga ütles:

„Oleme oasta aplaagris — eks siis ikke soa! Mina nüid — mul jo head adjustaadid!"

Olid siis aasta aplaagris, sest hoiumoona jätkus ja

hoiukopikaid jätkus ka. Ja kui tuli aeg, käis Kaarel jälle kohta kuulamas, ja kõik õllekõrtsid ja monopoliesised ja vürtspoed kauges ringis said kuulda ja näha, kui head adjustaadid olid kupja-Kaarlil. Ja saksad, kel oli kubjast vaja, said neid lugeda ja kiita, ja nad oleksid vana Raismiku kohe võtnud, kui ta oleks noorem olnud.

Aga et ta noorem ei olnud, siis ta pidi taas jääma aastaks aplaagrisse. Hoiumoon oli ammu otsas, aga hoiukopikaid jätkus veel. Ja et ta nooremaks ei tõotanud minna, vaid vanemaks, siis ta ei otsinud sel aastal enam nii väga kupjakohta, kui „mingit muud kergemat ametit".

Aga sakstel ei olnud talle kergemat ametit anda ja üks ütles:

„Sa ära enam ametit otsigi — hakka nüüd vanust puhkama!"

Vana Raismik vastas: „Kes mind siis toidab?"

Saks küsis: „Kas sul siis toitjat ei ole?"

Vana Raismik vastas: „Ei ole. Vanem poeg oli Paduveres kutsariks — täkk lõi surnuks; noorem poeg oli Saupa mõisas kirjutajaks — see suri tiisikusse."

Selle peale ütles saks: „Noh, eks siis pea vald sind toitma."

Aga see mõte oli kupja-Kaarlile vastik ja ta kostis: „Ega ma untsakaid eluaeg ole teenind, ma olen teenind nelikümmend kuus oastat suuri saksu. Kuda siis kõlbab mõisasundijal minna vallavaeseks!"

Ja et see mõte oli temale vastik, siis ta hakkas seda suurema hooga kohta otsima.

Ükskõik missugust. Et aga saaks leivale, enne kui viimne kopikas lõpeb. Et aga eemale jääks mõte saada vallavaeseks, eidega tükkis saada vallavaeseks. Ja et

kopikas jätkuks kaugemale, nii kaugele, kuni koht leitud — seda kopikat ei olnud ju ülearu, sest noorema poja koolitamine oli teinud rohkesti kulu — siis kõpitses vanamees tööd teha päevilisena, kuni kohaotsimisaeg jälle kätte jõudis.

Kolmas juba.

Ei ta olnud enam nii suureline oma kohasaamisega, ei ta teel enam nii väga näidanud oma häid adjustaate. Kuid ega ta usk olnud seepärast veel otsas. Eidele ütles teine:

„Kui mitte kupjaks, siis öövahiks; kui mitte öövahiks, siis minupärast kas või seakarjaseks!"

Aga oma adjustaate ei maininud, rääkides karjasest. —

Varsti peale küünlapäeva sai Kaarel kuulda, et Põhulas öeldud teenijaile üles. Kellele nimelt, ei olnud kindlasti teada, aga mitmele. Kaarel muidugi adjustaadid kapist ja teele. Rühkis joonega ära käia kakskümmend viis versta, hoolimata tuhkjast teest. Teel palus ühtepuhku jumalat ja niisutas palvet silmaveega.

Aga vist oli taevaisal tähtsamate asjadega tegemist, sest neil ei olnud jällegi õnne. Põhula härral oli küll öövahti tarvis, aga ta ütles Kaarlile:

„Praegu on kurjad ajad, alam rahvas on hukka läinud — ei mina usu mõisa ööseks nii vana inimese hooleks."

Kaarel paluma. Tema ju veel üsna kõbus. Ja kui püss kaasas — kohe lubas kõmmutada, kui keegi tuleb.

Aga härra arvas, et ta enam hästi ei näe ega kuule ja et ta jääb kuhugi tuulevarju magama.

Mispeale vana Raismik:

„Magama! M i n a, kes ma eluaeg saksa olen teenind ja mõisa vara hoind! Ennem torkan enesel silmad peast, kui jään mõisa valvates magama!"

Aga Põhula härra väristas naeratades pead ja ütles: „Mine aga nüüd peale — ei sest tule midagi! Näe, ukse taga ootab nooremaid."

Ega muud kui tuldud teed tagasi. Pühkis küll metsa vahel silmi oma labakindaga, aga mis see aitas. Vanaks põlgavad! Tee mis tahad — vanaks põlgavad! Ei pane adjustaatisid enam tähelegi!

Kaarel mõtles niikaua veel sammuda, kuni läheb pimedaks, ja siis öömaja otsida. Aga täna läks varakult pimedaks, sest hakkas tuiskama. Hakkas nii kangesti tuiskama, et hinge tahtis kinni matta, ja kolme sammu peale ei olnud midagi näha. Tohoo hullu, mõtles vana Raismik, viimaks kaotan tee jalgade alt ja eksin ära! Aga seda mõeldes oli ta juba tee jalgade alt kaotanud ja ära eksinud. Ja et talle oli siitpoolt nurk täiesti võõras, siis polnud ka mingisuguseid märke appi võtta, et pääseda teele tagasi. Ja pimedaks läks, ikka pimedamaks — kogu maailm muutus mustaks mässuks ja kustki ei tulnud nähtavale inimeste eluhoonet, ei kustki aknatulukest.

Tohoo hullu, mõtles vana Raismik, viimaks pean jääma siiasamasse öömajale! Võitles veel tormi ja lume, väsimuse ja vanaduse vastu, ja kui enam ei jaksanud, laskus maha ja mõtles: Tuisuke, vii eidele koju tervisi, ma jään siiasamasse öömajale!

Aga tuisk kestis öö ja päeva, ja siis tuli sula, ja sula järel kõva külm, ja kui lumi kandis, läks Põhula parun mõne naabriga Purvita nõmme jänesejahile. Päike paistis heledasti, lumi siretas ja puudel olid klaasist oksad.

Korraga jäid koerad ühte paika peatuma — mõned haukusid, mõned ulgusid. Vilistati, aga ei kuulanud käsku. Kui saksad jõudsid pärale, leidsid nad männi alt habemiku vanamehe, kes oli vööst saadik lumes.

Ta puhkas selili männi all ja vaatas laial silmal päikese sisse. Pahem käsi seisis poolpüsti, aga parem hoidis põue kinni, milles olid adjustaadid. Ja männi oksad kõlisesid tuule käes nagu sukavardad, ja lume peal kõlisesid tuhanded nööpnõelad. Päike aga säras ja lumi siretas.

Seal vaatas Põhula parun terasemalt vanamehele otsa ja ütles:

„Näeh — see ju see vanamees, kes tahtis mulle öövahiks tulla. Näitas teine head tunnistused ette, aga mul oli nooremat vaja."

1908.

SURNUTE PIDU

Toapoiss leidis leivaisa niisugusel näol ja olekul eest, et ta teda tükil ajal ei usaldanud eksitada. Kaubandusnõunik Mangold näis pildi ees palvetavat. Ta näis vastu võtvat kõige kõrgemaid ilmutusi. Käed hoidis põlvel ristis, pea parema õla poole viltu, huuled aplal kuulatamisel, silmad iharal maitsmisel, ja hingelik elevus, mida tema õrnroosad põsed hõbedaste habemepeenarde vahelt välja koitsid, hõimus nii väga kõikeunustava, kõigest maisest puhtunud õndsusetundega, et Friedrich pistis näpu suhu ja astus diskreetse sammukese tagasi. Alles paari minuti pärast söandas mees köhatada, nõnda köhatada, nagu köhatada oskavad ainult vanad, vilunud toapoisid, et oma alandlik-targast minakesest märku anda.

Mangoldi-härra ärkas, aga mitte täiesti. Pead pööramata, unelinik näol, unistusmesi pilkudes, küsis ta nagu kaugelt udu seest tuleva häälega:

„Mida jälle? Te pidite mu jätma paar tundi tülitamata."

Ka Friedrich püüdis oma häälele anda udust mahedust, kui ta kikivarbail kostis:

„Direktori-härra Speidel! Ta ütleb oma asja tungiva olevat."

Kaubanõunik laskis teda seista, sest üks uus imeilmutis maali detailides vajutas ta vaimu iluvoogudesse tagasi.

„Direktor Speidel?" kordas ta viimaks, võideldes unelemisega. „Jaa, Friedrich, jaa — laske ta tulla."

Kui härra Speidel sisse astus, tõttas Mangold talle haruldasel elavusel vastu, pani käe ta õlale ja ütles kartliku ärevusega: „Mitte sõna äriasjust, enne kui olete näinud minu uusimat aaret! Seal ta seisab! Praegu välja pakitud! Viimane Hallberger! Teie mäletate ehk veel, et mina olen selle noore geeniuse leidja ja päikese kätte tõstja."

„Ma mäletan, härra kaubanõunik. Aga ma pole suurem kunstitundja. Ja asi, mille pärast ma tulen —"

„— on hädaline — ma tean juba! Ja ma aiman ka, et see käib meie õnnetuse kohta, mis mind vähe ei piina. Aga nii hädaline, mu armas Speidel, nii meeletu hädaline pole ükski asi maailmas, kui et ma oma õnne selle meistritöö üle kümmet minutit teiega ei tohiks jagada. Ja mis puutub teie kunstitundmisse — teil on iluterast silma ja luulesõbralist vaimu, Speidel, ja see —"

„Ehk vabandate siiski, härra kaubanõunik: plahvatusekoopast on nüüd viis viimast laipa — —"

Kuid kähku tõstis kaevanduseomanik käe, nagu tahaks ta selle väljasirutatud sõrmi direktorile suu peale litsuda. „Ma palun teid kõigest hingest, härra Speidel, jätke mulle mõneks minutiks veel mu püha joovastus, mille eest ma valmis oleksin iga ainelist ohvrit kandma! Ma vannun teile, et ma natukese aja pärast pühendan kõik oma meeled, terve oma mõistuse ja isegi südame teie proosalistele uudistele, olgu need mustemad kui ükski mure maailmas! — Tulge ja nautige minuga, sõber, ja nikutage põlvi jumala ees, kel väge on korda saata säherdusi imesid!"

Ta viis pika, kõhna härra, kelle välimus hingas välja kuiva jahedust ja karmi tõsidust, käistpidi taburetı

juurde, millelt ta ise praegu tugeval tugimil lasuvat suurt raskeraamilist maali oli vaadelnud. Viimane seisis sündsaimas valguses, ja vaimustusest hõõguv metseen hakkas teda oma vilule kaaslasele poeetilise hoo ning dotsentliku õppehimuga seletama ning eritlema.

„Lõuenditäis surnuid, mu sõber! Surnuid mõlemast soost ja mitmest vanusest, surnuid, kes oma mullamajadest välja on ilmunud, et rahulinna katusel magusal salatunnil pühitseda lõbukirglikku pidu. Varane kevade, kuupaistene öö. Tontlikult raagus mustavad veel puud ja põõsad. Niiske pigi katab veel lume alt tulnud kalmukünkaid. Närtsinud, luitunud on pärjad ja lillekimbud unistavail haudadel, vanikud kahvatunud ristide, obeliskide ja kujuliste monumentide ümber. Veel puhkab tarduneline surm mullas ja mättas, juures ja tüves, veel nutab aher elutus tüdinenult kõiges, mis muidu pakatab ja puhkeb, õilmitseb ja ilutseb. Kuid juba aimleb ärkus, esimene magus ärkus, nagu õrn unenägu soojas, siidtiivulises tuuleõhus, mis voogab üle kalmistu, rohekas, tõotustiines kumas, mis nõrgub läbi sametise pimeduse, puude hingetult oótavais varjudes, urvakeste värisevas kuulatamises. See algav aimus uuest saamisest ja sigimisest looduses on ahvatelnud igavesele olematusele mõistetuid haudadest, täitnud nende põrmu elunäljaga ja lõbujanuga, süüdanud nende ihad ja kired lühikeseks vargusetunniks jälle põlema. Me näeme kandlelööjaid ja pillipuhujaid, kelle ümber salgakesed bakantlikul lustil tantsivad, näeme karikakandjaid ja sarvetäitjaid, kelle huuled vastu sirguvad himukalt sütitavale joogile, näeme armupaare ja nende rühmitusi, kes istuvad õndsal kaisutamisel koos või hõljuvad õhus, näeme aga ka sõõre ja ringkondi, kelle tahtmine ja tegemine jääb meile mõistatuslikuks,

peidetuna sügava sümboolse müstika taha: me seisame saladuste ees, mida meile ei ilmutata, mis võtavad meie luuleilus unistava hinge aga tiivule ning kannavad tundmata kõrgustesse.

„Ja nüüd pange tähele, millise üllatava algupärasusega, mäherduse võrdlemata fantaasiaküllaga on kunstnik peenenenud ja kõrgenenud esteetilise mõtte ning maitse igas asjas ja asjakeses kuni subtiilseima elevusekiuni läbi viinud, kuidas ta iga ainelise ja asjalise inetuse, iga näotuse poole kalduva välise rabeduse on meisterlikult taltsutanud, kuidas tema luule väriseval sensiiblusel, aga vääratamatul sihikindlusel ikka uut otsib ja ikka uut leiab! Vaadake neid surnuid, kes ei ole surnud ega ole elavad, aga siiski on surnud ja siiski on elavad! Vaadake nende üksikuid nägusid, nende liigutusi, salkade seisanguid — kas ei kõnele see kõiki keeli, mida me ei tunne, mida meie kõrv enne pole kuulnud, vähemalt sel kõlaval võõrsusel mitte, mida meie aga oma õnnelikuks imestuseks hingega, hinge salajaste, tavalise teadvuse piirkonda küündimata organitega ometi mõistame! Need vaimnenud, hingestunud surnud on müsteerium. Aga a i n u l t müsteerium, ainult öö, ainult arusaamatus labasele, konventsionaalsele teadvusele, mitte sellele t e i s e l e müsteeriumile, mida varjab intellekti kõrval hingelise aimejõu poolest kõrgeimale tipule arenenud moodne inimene oma põue salakambrites, — müsteeriumile, mille kunstiks, see on konkreetseks ilminguks saanud refleks on siin see surnutemaal. Me seisame siin kultuurinimese k õ r g e m a ja k õ i g e kõrgema teadvuse poole rühkiva hinge ees, Speidel, ja näeme, kuidas ta seal visal võitlusel juba pinda on võitnud. Sel peenenenud, puhtunud, mõistatuste eetrivalda üles lennanud kunstil pole enam

midagi ühist oleviku kõhuli roomava, põrmu sööva ja reaalseid tugipuid otsiva kunstiga, millega banaalsed, tiivustamatud tosinahinged leplikult oma arenematut isu kustutavad... Ja nüüd on teil sõna, sõber Speidel! Mida arvate, mida tunnete Hallbergeri „Surnute" hõnguses?"

„Nad on ilusad."

„Ainult ilusad?... Ma tean ju, et te kunagi ei satu marru, aga —"

„Nad on väga ilusad... Nende looja on kunstnik."

„Ainult kunstnik —?"

„Jaa — kunstnik." Ja härra Speideli välkuvate prilliklaaside tagant jooksis midagi nuuskivat, sorivat, urgitsevat maali õhetavale väljale. Siis hüppas ses naaskelteravas pilgus üks tigerõõmus säde sissepoole ning härra Speidel tegi kanna peal järsu käänaku, ja kui kaubanõuniku päikesenägu seisis täiel loitel ta vastu, viskas ta kõige kuivemal äritoonil sinna sisse: „Viimased viis surnut on nüüd päevavalgele toodud. Te peate tulema neid vaatama, härra Mangold."

„Kuidas? Mis?" kohmas teine, ikka veel maali vangistuses ja unelevate silmadega.

„Te peate tulema surnuid — neid teisi surnuid — vaatama."

„Surnuid?... Aga te teate ju, et ma surnuid ei või näha. Laibad on mulle vastikud."

Härra Speideli silmaklaasid lõid jälle välku. See mees ei naeratanud kunagi, ja ometi näis murtud kiirte sähvatuses peituvat midagi muiglevat.

„Siiski — te peate tulema," kordas ta.

„Aga miks siis, kulla sõber?"

„Äri huvil. Rahu pärast. Nad nõuavad."

„Kes nõuab?"

„Leinajad muidugi. See on: kõik töölised."

„Aga teie — kas teie siis —?"

„Ei, nad nõuavad teid ennast — tingimata teid ennast. „Kaubanõunik Mangold peab tulema!" mürises mulle vastu, kui ma ennast näitasin. Ma annan teile nõu surnute juurde ilmuda."

Mangoldi-härra pani käe laubale ja tegi lühikeste sammudega väikese ringi Hallbergeri maali ees. Jäi siis direktori vastu seisma ja küsis käe alt vildaku peaga:

„Need laibad seal — kuidas nad välja näevad?"

„Nagu plahvatuslaibad kunagi: mustad, sinised, mõned tumerohelised, kõrbenud juuste, habemete ja rõivastega —"

„Ja verd — —?"

„Ka verd on näha — veriseid haavu. Ja mõnel on suust ja ninast — —"

Härra Mangoldi keha läbistas vapustus; ta tõstis käe direktori suu poole üles. Aga sundlikult naeratades ja poolsosinal päris ta siiski edasi:

„Ja silmad — nende silmad —?"

„Silmad on neil lahti."

„Ei," ütles kaubanõunik, paremat jalga kindlasti maha vajutades, „ei, ma ei lähe! Ma ei või. Süda ei luba. Nende jälk inetus rabaks mu pikali. Surm — pealegi niisugune surm — see on midagi koledat ja oma koleduses midagi alatut. Tavalinegi surnu, härra Speidel, — tavalinegi surnu tuletab mulle — vabandage tugevat sõna — tuletab mulle raiska meelde..." Ja härra Mangoldi pahema käe näpud, mis mängisid uurikeega, kollendasid vahaselt ja värisesid.

„Hm," tegi Speidel ja liigutas oma teravaid õlgu kord üles ja alla. „Streik praegusel konjunktuuril — paaripäevanegi streik — —"

„Te peate võimalikuks streiki —?"

„Kõige kindlusega. Nad on vihased. Midagi vaigistamatut, lepitamatut käärib ses massihinges. Nagu kunagi säherduse õnnetuse puhul, kirjutavad nad süü direktsiooni või juhtivate ametnikkude arvele ja — nelja silma all öelda — seekord, nagu isegi teate — —"

„Ma ei lähe!" Härra Mangoldi hääl oli tõstetud ja teritatud. „Ma olen haige. Aga öelge neile — kuulutage neile valitud sõnadega minu nimel, et ma surnute leskede ja vaeslaste — ja — nah, minugipärast — — et ma ka vallaliste õnnetute lähemate omaste eest ohtrate legaatidega — — kui palju neid õieti on, Speidel?"

„Omakseid?"

„Ei, surnuid?"

„Kakskümmend üks."

„Ja omakseid umbkaudu — —? Kuid see on ükskõik — — parem juba — na!... Minge siis minu volitatud asemikuna, avaldage neile minu sügavat kaastunnet ja leina, — — seda kinnitage rõhuga: ma tahan aidata nutjate pisaraid kuivatada, õnnetuse raskus lasub sama väega minu kui nende hingedel..." Härra Mangold lõpetas liigutatud toonilangetusega, ta silmad vaatasid niiskelt ja direktori õlale vajutatud käel oli pehme ning soe surve.

„Parem kui kõik oleks praegusel pilgul teie isiklik ilmumine," võttis Speidel puise rahuga jälle sõna. „Ma kardan nimelt, et neil on ainelise hinge kõrval veel teine, ja see tõstab eetilisi nõudeid, pärib kõlisematut tasu. Ka väljapoole mõjuks voogude varane vaigistus

hästi. Linnast on tulnud mõned reporterid ja üks punane riigipäevamees. Nägin ka päevapiltnikke ja üht maalijatki — —"

„Maalijat? Mida see hull tahab?"

„Nähtavasti maalida. Ta hakkas virgasti skitseerima —"

„Mida? Surnuid?"

„Ja nende ümber seisjaid."

„Speidel, kihutage see barbar minema! Kihutage ta silmapilk minema, Speidel!"

„Aga miks?"

„Kunsti tulul, kunsti kõrguse ja pühaduse nimel! Ma ei salli, et minu maa peal korjatakse aineid kunsti alandamiseks, kunsti mahasõtkumiseks!"

„Aga kui see on kunstnik, härra Mangold? Kui ta pintsel soetab kunsti?"

„Isik, kes s e d a tahab maalida — seda inetust, seda jäledust, seda jämelabast tõelikkust —" — härra Mangoldi ärevus kerkis nagu marune meretõus — „säärane isik ei või olla kunstnik ega tema pintseldus kunst! Mõelge need surnud lõuendile, härra Speidel, kujutelge värvides neid tuimi, punsunud, kriimuks nutetud nägusid nende ümber, seda luulelagedat paika kaevanduse suu ees, kogu äripäevast, tolmhalli, tahmtumedat, mageigavat õhkkonda! Mitte kunstitoode ei sigiks sellest, vaid verine tükk kõige madalamat kõmuvaabatust!"

„Kahtlemata, kui seda maalib mittekunstnik." Jälle naeratasid härra Speideli prilliklaasid, mitte ta ise. „Maalib seda aga kunstnik, siis võib ta teha need surnud surematuks, surematumaks kui need seal Hallbergeri lõuendil. Ma olen nimelt tähele pannud, et kunstnik hoiab oma hinge salajaimas salakambris müsteeriumi, mis sei-

sab kujutatava aine müsteeriumidega hõimulises ühenduses ja viljastab seda imetegevalt, selgendab, kaunistab, nõiub üle. Sünnib see protsess siin, imeb kunstniku müstiline salahing neist poolpõlenud surnuist, nende lahtisist tardsilmist, leinajate kriimuks nutetud nägudest ja rinda küünistavaist kätest, nende armetust ümbrusest ja trööstitust õhkkonnast välja saladused ja mõistatused, mida ta võib sugutada, siis, härra Mangold, siis tekib pilt, mis ei karda moode, siis sigineb maalitud tragöödia täis iluvägevat hirmsust, mille iga võib olla igavene."

„Võimatu! Lihtsalt võimatu!"

Nüüd esimest korda naeratas Speidel ise, kui ta küsis:

„Milleks see — sallimatus, härra Mangold?"

Tema peremees aga vajus, olles jälle üksinda, pehmele taburetile, kinkis oma armastavad silmad „Surnute pidule" ning mõtles kaastundlikult:

„Eksinud olin. Kunstist ei tea see mehike midagi."

1911.

MINU ESIMENE BUSINESS

Istusin New Yorgi Central Pargis ja kirusin iseennast ja jänkisid. Ma olen elus juba palju lollusi teinud — Ameerikaga panin kõigele krooni pähe. Mis ma sõge siit õieti tulin otsima? Kus oli mu aru, kui viskasin Viinis raudtee- ja laevapileti eest terve varanduse välja? Nüüd istun viimase viie dollariga siin ja tasuks pean sisse hingama seda südant närtsitavat, meeli nürivat, aju kuivatavat brutaalsuseõhku, mida levitab selle hiiglalinna ja tema taga oleva maa määratu sisikond!

Saadana jänkid! Oma lipule on nad pannud tüki sinist taevast siretavate tähtedega. Nagu oleks neil midagi, mis viib hinge ülespoole, tõstab tundeid tähtede poole, kannab mõtteid mudapinnalt kõrgustele! Rusikas, suur rusikas pihku pigistatud dollarilipakatega — see sümbol peaks nende standardil seisma, ja kui jääb veel ruumi, siis lisatagu juurde mõned mäletsevad pühvlipead, muidu jääksid lähemalt ära tähendamata selle cowboy-rahvuse intellektiline seisukord, tema vaimne võimine, tema nõuded aatelise vara kohta.

Kuhu sa silma iganes lööd, sealt vahib sulle laia hoolimatusega vastu jäme matsakus, mage snobism, haigutav luulelagedus, igasugune katmata korruptsioon. Isegi nende loodus põeb neid vääromadusi. Vägivaldse survega lasub tmane õhukoorem mu õlgadel; mu kops

ahnitseb asjata kosutust ja karastust. Minu ees õitsevad puud, aga nende õied ei lõhna. Minu ümber lendavad linnud, aga nende nokad ei laula. Ja need hallid elukad muruvaibal, need jämedad, rasvaläinud mõisarotid — need on jänkide oravad! Ei midagi sellest eeterlikust sulgkergusest, sellest sihvakast linnugraatsiast, mis on lahutamatud orava mõistest. Snoobideks nuumatud oravad! Vilistlasteks korrumpeerunud ja degenereerunud loomad! Et susi neid söögu!

Sülitasin paar korda ja võtsin siis hoogu hakata kaasatoodud õpiraamatust õppima jänkide riigikeelt. Kuid mine õpi keelt, milles „rebane" kirjutatakse, aga „hunt" loetakse! Mis sa õpid keelest, mida sa kunagi ei hakka kõnelema! Mu suu tõusis uuesti sappi täis, kui korraga väike automobiiliäpardus mu tähelepanu endale juhtis. Üsna minu lähedal läks ühel haisutõllal toss välja. Must juhf ruttas viga parandama, ka peremees hüppas maha, aga kui töö kujunes kestvamaks, jalutas viimane paar korda edasi-tagasi ja võttis siis istet minu pingil.

Ma riivasin teda poole pilguga: habemetu vananaisenägu nagu kunagi. Mis annab füsiognoomiale iseloomu, mis teeb näo ja näo vahel, tihti soo ja soo vahel huvitavalt vahet, seda jänki ei salli, selle kasib ta hoolega ära. Karakterita sarnasus, šablooniühtlus — see on tema ideaal. Pidin seda võõrale vanahärrale peaaegu suhu salvama, nii täis oli mu süda, kui juhtus midagi, mis hoidis mind kahju eest...

Minu naaber tõmbas püksitaskust natuke räpakalt välja briljantidega ehitud kuldse ninatubakatoosi, ühes sellega aga ka suurema kägara paberrahasid, mis lendasid osalt minu lahtisele õpiraamatule, osalt tema jalgade ette maha. Esimesed ulatasin talle jaheda käeviskega

tagasi, viimased jätsin ta enda korjata. Ta kummardus aga viitsimata hooletusega ainult paari ligema lehekese järele, teised jättis tuulepuhangu kätte, mis pühkis nad üle muru põõsastesse.

Võõras härra tänas mind. Ma ei vastanud. Ta küsis minult midagi. Ma kehitasin õlgu. Nüüd riivas ta vilu pilk minu õpiraamatut.

„Aa, teie olete võõras?" tõnkas ta saksa keeli.

„Jaa."

„Sakslane?" Ja ta mõõtis mind nii ülevalt alla.

„Ei. Aga ma oskan saksa keelt."

„Mina ka. Natuke. — Kas olete juba kaua Ameerikas?"

„Kolmat kuud."

„Kuidas meeldib teile Ameerika?"

„Oo, väga!" litsusin hammaste vahelt välja ja irvitasin.

„No vaadake!" Ja ta nihkus mulle ligemale. „Missugused Euroopa maad on teile tuttavad?"

„Peaaegu kõik."

„Mäherdusi neist võiksite võrrelda meie maaga?"

„Mitte ühtki — jumal hoidku! Ameerika on võrratu!" muigasin sopilise suuga.

Ta nihkus mulle veelgi ligemale. Viisakalt pakkus ta mulle toosist tubakat. Kuna ta mulle sõbralikult vastu naeratas, välkusid ta suured kuldsed jänkihambad päikese käes. Iga teine, vähemalt aga iga kolmas hammas oli tal kullast. Kahel neist sätendasid pisukesed briljandid sees.

„Sir," ütles ta siis, „teie meelitav kiitus on liiga üldine. Mind huvitaks kuulda saada, millega imponeerib minu suur isamaa teile eriti."

Tema s u u r i s a m a a ! Liigutav oli kuulda, kuis ta seda sõna toonitas. Kaastundmuse pärast kostsin võimalikult soojalt ja seekord ilma itsitamata:

„Imponeerivaid, imestust ja kadetust äratavaid külgi on teie ilusal isamaal nii palju, et nende loendamine nõuaks õige rohkesti aega. Ma näen aga, et teie auto on jälle korras —"

„Oo, mul on aega, ma olen lõbusõidul!" heitis tema elavalt vahele. „Kui teie ehk vaba olete ja kui see teile oleks meeltmööda, siis sõitke minuga lahkesti ühes; muidugi toon ma teid soovitud ajal siia tagasi või sõidutan teid koju, kui käsite."

Mees hakkas mulle meeldima. Sisemine hääl ütles mulle, et inimesega, kes mahapillatud raha ei viitsi üles tõsta, kes aga metsast korjab võhivõõra inimese üles ja viib oma toredas tõllas lõbusõidule, tutvusesobitamist ei maksa põlata. Pidasin silmakirjaks natuke aru, siis tähendasin, et olen nõus. Pilguke hiljemini lendasime looklevaid teid mööda läbi mahuka puiestiku.

„Seal on näiteks teie isamaa luuleline loodus, et sellega peale hakata," võtsin pateetilisel tõsidusel sõna. „Midagi peenetoonilist, õrnamaitselist, hingelist, ühendatud karastava värskusega ja tüseterve lopsakusega, ilutseb mulle siinseist maastikest vastu. Euroopa taime- ja loomamaailma kaine ja mage iseloom, nende haiglane, kurvameelne kidevus — see on siin tundmata —"

„Aga meie lilled ja linnud — —"

„Tean, tean — need ei lõhna ega laula suuremat. Kuid selles näen algupärasust, ülihuvitavat vaheldust, looduse edupüüet mitmekesisuse poole. Milleks on tarvis, et lind laulab ja lill lõhnab? Kas te ei märka, mäher-

dune spiessbürgerlik labasus peitub selles eurooplaste nõudes?"

„Kui vaimurikas!" sosistas minu kaaslane.

„Maitsevaene eurooplane nõuab, et orav olgu kerge nagu sulg, sihvakas, graatsiline — ta olgu tiivutu lind! Kas pole absurd! Loom, kes ei ole lind ega liblikas ega kiil, peab olema loom; tal ei tohi puududa teatav kehakus, teatav raskus, teatav iluline priskus. Midagi plastiliselt armsamat kui teie oravad, need hästitoidetud ümmargused hallid trullad, härra, pole ma iialgi näinud."

Soojalt suruti minu kätt.

„Seesama nõiduv luulekuma heljub kõige ümber, mis mulle silma paistab teie elust, teie rahvuse loova geeniuse sünnitustest. See on südant kosutav, meeli teritav, aju viljastav inimsuse- ja paleuse-õhk, mida levitab selle hiigellinna ja tema tagamaa õnnistatud sisikond. Teie suured jänkid! Oma lipule olete pannud tüki sinist taevast siretavate tähtedega. Mäherdune mõtterikas, märkitabav sümbol! Sest kas ei ole kõik, mida teie vaimselt ja aineliselt omaks nimetate, niisugune, mis viib hinge ülespoole, tõstab tundeid tähtede poole, kannab mõtteid mudapinnalt kõrgustele!"

„Sir, lubage, et ma end teile esitlen! Vabandage lahkesti minu unustust — James William Johnson."

Vahetasime nimekaardid. Kätlemise asemel haaras mister Johnson mu piha ümbert kinni ja pigistas mind hellalt oma pehme külje vastu.

„Teie trustid, teie pilvelõhkujad, teie kuulsusega kroonitud dollarimajesteedid — kas need pole kõik taevani tungiva loomisvõime jumalikud ilmutused! Kas need

pole kultuurilised kõrguse- ja suurusemärgid, mille kõrval kahvatama lööb kõik, mida vanamaailma kõdunev, loojaminev teovõim iganes on soetanud! Kaksteistkümmend Euroopa kuningat ühe Ameerika miljardäri peale! Rooma Peetri kirik, Milaano ja Kölni doom ühe New Yorgi pilvelõhkuja vastu! Kõik Euroopa pildikogud ühe New Yorgi või Chicago reklaamiseina eest! Kogu Euroopa sõjaväeline organisatsioon — ja üksainus Ameerika trustiorganisatsioon! Kui inimlik intelligents kuski pühitseb võidupidusid, kui *homo sapiens'i* vaimuvägevus kuski täiel majesteetlusel tiibu laotab, siis teie isamaal, mister Johnson!"

„Ja missugust tulevikku ennustate minu isamaale?" küsis mister Johnson, suured pisarad silmis.

Ma vahtisin unistades mõõtmata kaugustesse.

„Selle ära-aimamiseks, mister Johnson, on inimlik ettekujutusvõim liiga väeti! Niipalju kui minu nõder vaimusilm suudab seletada, näen ma tähtedelippu lehvivat põhjanabast lõunanabani ja Greenwichi kraadist Greenvichi kraadini, atlas on maise pinna poolest ühevärviline. Tuntakse ühtainust isamaad, ühtainust rahvust, ühtainust presidenti, ühtainust Valget Maja, kõneldakse ühtainust keelt. Mäherduseks kultuuriliseks imedemaailmaks aga Carnegie ja Rockefeller, Gould ja Vanderbilt, Astor ja James William Johnson selle esimese tõsise maailmariigi ümber loovad, selle hiilgusepildi maalimiseks ei küüni minu piiratud ajakirjanikumõistus."

Mister Johnson värises kõigest kehast.

„Aga sotsialism?" küsis ta poollämbunud häälel. „Kas teie sotsialismi võitu ei usu? Ta tõstab ju ka meil ikka julgemalt pead."

„Võite täiesti rahustuda, dear sir! Nii head rohtu sotsialismi vastu, kui teil, pole ühelgi maal. Ma panen imeks, et teie seda rohtu ikka veel ainult neegrite vastu tarvitate. . ."

„Lynch law?"

„Seesama! Kui tohiksin nõu anda: ärge selle abinõu tarvituselevõtmisega kauemini viivitage, muidu läheb töö teile raskemaks. Teie sotsiaalne ja riiklik tervis on nii turd ja tugev —"

„Euroopa heidab meile korruptsiooni ette," viiksatas minu kaaslane.

„Laimdus! Õigemini: mõistmatus. Kui neil Euroopas tõsist kultuuri oleks, ei kutsuks nad seda nähtust korruptsiooniks, mille õige nimi on businessivaim, ärigeenius. Nad ei oska lihtsalt selle kõige tarvilikuma ja tähtsama eduteguri sotsiaalset ega poliitilist väärtust veel küllalt õieti hinnata. Kuhu satuks siinne avalik elu, kui mitte enam ei kaubitsetaks üldsuse tuluks ja isamaa kasuks valimishäältega, riigiametitega, seadusandlusega, kohtumõistmisega? Rappa, ütlen teile, otsekohe rappa! Kes valitseb, sel on valitsemisõigus. Siin valitseb õnne ja õnnistust jagavalt kontsentreeritud kapital — vaba tee, piiramatud õigused temale!"

Mister Johnsoni põsed punetasid, ta silmad särasid. Nähtava vaevaga talitses ta oma tungi langeda mulle kaela ja mind suudelda.

„Olge täna, olge homme, olge terve nädal minu kallis külaline!" hüüdis ta nuuksatuste vastu võitleva häälega ja surus minu mõlemaid käsi. „Sääraseid sõnu kuulda ühe eurooplase, ühe paljureisinud vanamaailma ajakirjaniku suust, see on ameeriklasele tõsine hingekosutus. Et teie minu isamaad, mille peale ma nüüd uhkem olen

kui kunagi enne, igast küljest põhjalikult võiksite tundma õppida, tahan teile nõu ja teoga abiks olla. Üks minu salongvagunitest meie raudteil jäägu teile vabalt tarvitada. Soovituskirjad annan teile kaasa kõigisse tähtsamaisse paikadesse. Lähemal võimalusel esitlen teid president Taftile, saadikutekoja ja senati esimeestele ja kõigile ministritele."

Meie lõbusõit venis pikale, sest härra Johnson tahtis mulle New Yorgi ja selle ümbruse tähtsusi näidata ning seletada. Siis sõitsime tema klubisse, kus ta mind tutvustas oma sõpradega ning võõrustas lõunasöögiga, mis saatis minu kõige julgemad gastronoomilised unenäod häbisse. Vahuviin voolas. Lauakõnesid peeti. Isamaid lasksime elada. Mind seati ühte ritta suurimate Ameerika kõmureporteritega. Iga vähegi kiitev käänak, mis ma Ühendriikide kohta pillasin, sünnitas prantsuse vaimustust. Kui tuletasin meelde Ameerika võitu hispaanlaste üle, tõusis terve klubi püsti ja laulis kuus korda rahvushümni; siis suudeldi mind ja tõsteti toolil lakke. Ja lõppeks küsiti, mäherdused vanamaailma suurriigid nad nüüd peaksid vitsutamisele võtma, milleks soovitasin kolme kõige vägevamat.

Klubist sõitsime 5. avenüüle: mister Johnson viis mind oma paleed vaatama. Kahetses väga, et ma tema perekonnaga veel mitte ei saa tutvuda, olevat suvitamas — muidugi Euroopas. Palee oli stiililt kaunis — plaan muidugi Euroopast. Ruumid hiilgasid raskest rikkusest — kogu sisustus muidugi Euroopast. Ka kujud ja maalid ei puudunud — ostetud muidugi Euroopast. Ja mister Johnsoni kokk, kelle kunsti ma õhtulauas küllalt kiita ei jõudnud — see oli ka Euroopast...

Järgmine päev tõi mulle lõbusa üllatuse. James W.

Johnsonilt tulid kinnitatud kiri ja suurem pakk. Kirjas oli pangatäht viiesajale dollarile, pakis kallis päevapildiaparaat. „Minu kahel erasekretäril on käsk" — kirjutas lahke kinkija muu seas — „Teile igal hommikul varmalt teatada, kus mina päeva jooksul iganes mõtlen käia ning liikuda ja mis mu majas vähegi kirjeldamisväärilist ette tuleb. Kui jõuavad Euroopast koju minu abikaasa, kaks tütart ja poeg, siis saate muidugi ka nende kohta kõik tarvilikud näpunäited, muu seas nende uute garderoobide, ehte- ja iluasjade, rariteetide jne. suhtes. Kaasasaadetud aparaat on uuemate täienduste viimne sõna. Ajalehtedele, milles seisavad Teie kirjeldused ja piltlikud ülesvõtted minust ja edaspidi minu perekonnast sees, vaatan huviga vastu, ka siis, kui keel on mulle võõras..." Masinakirjale sulega isiklikult alla kirjutanud: „James W. Johnson."

Mister Johnsoni ihureporterina oleks minu käsi Ameerikas kahtlemata hästi käinud, kui mind mitte üks tema ihunuuskureist raske süü pealt poleks tabanud ja temale üles andnud: ma olin Ameerika lipust kuski kaetud päi mööda läinud.

1911.

JACK BROWN

Meie tutvus sai alguse järgmisest ebatähtsast juhtumist.

Kui ma ühel ööl koju tulin, leidsin maja alumise trepikoja magamiskambriks muudetuna. Põlema keeratud elektrileegi valgusel silmasin kõigepealt saapapaari, mille üle ma olin komistanud, siis jalapaari, mis sellest saapapaarist vabanenud, siis põrandamatist ja trepi alumisest astmest improviseeritud voodis suurt ilusat džentlmeni ööröivas, ning lõppeks tema hoolsasti ärapandud pealmisi ihukatteid koja peeglilaual ja uste käepidemete küljes. Pahemas käes hoidis magaja lühikest merevahtpiipu, paremas hõbedast tikutoosi. Ja õhk tema ümber hingas välja peent viskit.

Köhatasin kõvasti, ja kui see ei aidanud, siis tõmbasin teda suurest varbast ning sõnasin:

„Teie elate trepike kõrgemal, sir! Eksitust võiksite minu abil kergesti parandada."

Aga mister Brown ei maigutanud suudki. Nüüd tarvitasin abinõu, mis mõjub alati: ma pitsitasin ta nina kinni. Paar korda ahnitses ta matsuva suuga õhku, siis lõi silmad lahti; järgmisel sekundil oli ta jalul ja hakkas susiseva vandesõnaga särgikäiseid üles käärima. Mulle välkus pilk täis surmavat viha näkku.

Kuid korraga — ta seisis juba keritud rusikatega

võitluspositsioonis — nõtkusid ta põlved ning lüües käsi pea ümber kokku ja kiskudes nägu valukortsudesse, hakkas ta tuikuma. Sain ta piha ümbert veel parajal pilgul kinni haarata, ja nüüd laskis mister Brown ennast nagu väike poisike trepist üles talutada. Kui ma tema riided ja jalatsid alt olin ära toonud ja kuuetaskust leitud võtmega ta ukse lahti keeranud, puges minu kojanaaber sedamaid sängi ning tähendas ainult:

„Jätke oma nimi ja aadress lauale, sir!"

See sündis, ja ma läksin magama. Minu tuba oli kolm ust sellest uksest eemal, mille sildikeselt ma nime „Jack Brown" olin lugenud ja millest ma praegu tundma õpitud härrat olin näinud sisse ja välja käivat.

Järgmisel hommikul ilmus mister Brown minu poole, ühes käes suur pudel viskit kahe klaasiga, teises väike sifoon. Ta nägu oli rahulik ja väga tõsine.

„Kui mul mitte kindlat lootust ei oleks," algas ta, „et teie oma öist sündsusetust kahetsete ja minu ees vabandate, siis võiksite julge olla, et ma nende rahu- ja sõprusmärkidega mitte teie juurde poleks tulnud."

„Mis kurja ma teile tegin, mister Brown?"

„Teie ei mäleta seda enam? Siis olite —?"

„Ei, ma olin kaine ja mäletan kõik."

„Aga siis peaksite ometi teadma, et te mind tülitasite, minu vabadust puudutasite!"

„Seega et ma teid tõin kojapõrandalt pehmesse ja puhtasse sängi magama?"

„See võib teie süüd ainult pehmendada, mitte kustutada!" hüüdis mister Brown teravalt. „Vaba kodanikku tema valitud viibimispaigast tõrjuda, teda unes eksitada, tema külge kätt panna, ilma et ollakse temale esitelnudki — härra, kui kaua olete siis õieti Ameerikas?"

„Paar nädalat ainult."

„See on teie õnn. Muidu poleks ma tohtinud teiega nii pikalt parlamenteerida. Kuid vabandamist ei või ma teile mitte kinkida."

Ja ma vabandasin end mister Browni ees oma öise nurjatuse pärast. Ta surus mu kätt ja avas viskipudeli. Seega oli meie sõprus põhjendatud. Alles õhtu eel lahkus ta minu juurest ja väga armulikul tujul.

Aga ehk me küll peaaegu iga päev kokku puutusime ja kõiksuguseist asjust juttu ajasime, ei saanud ma siiski mitmel nädalal jälile, missugust ametit või äri peab minu sõber õieti. Sellest rääkida ja selle järele pärida pole Ameerikas kõlblik, seda ma teadsin juba, ja Jack Browni jutust ei pudenenud midagi ilmutavat. Ma teadsin teda päevade kaupa väljas ja päevade kaupa kodus olevat. Ta käis peenesti riides, maksis oma kahe kambri eest viisteistkümmend dollarit nädalas, tõmbas püksitaskust ikka hea pasimuse paberraha välja, kui kuski oli arve õiendada.

Kord tulid aga päevad, kus minu sõber hingelist rõhutust laskis märgata. Ta kõneles vähe ja vandus palju. Landlordile jäi ta üüri võlgu, söömas käis üks kord päevas, taskust kadus kuldne kell, sõrmest jäme pitserisõrmus.

„Kas võiksite mulle väikest lahkust üles näidata —?" küsis ta minult viimaks.

„Hea meelega," ning mu käsi puges punga poole.

„— ja sooviksite mõndkümmend dollarit teenida?" lõpetas Jack oma lause.

„Mina?"

„Jaa. Ma nõuan teilt aga viiskümmend protsenti."

„Suure rõõmuga! Milles seisab asi?"

„Teil pole muud teha kui kihla vedada. Uulitsal kihla vedada. Võimalikult paljudega kihla vedada. Kolme dollari, viie dollari, kümne dollari peale — nii kuis kaupa saate —"

„Aga —?"

„Muidugi m i n u võidu peale. Mina poksin, teie veate kihla. Ja sarvik viigu mind, kui õnn meie poolt ei ole! — Tulge, Tom ja Sam ootavad meid juba."

Me sõitsime Broadwayle, kus valitses sel päevatunnil suur kihin, ja saime Jacki mõlemate gangiliikmetega ühes baaris kokku. Mulle anti mõned näpunäited, siis astusime taas uulitsale. Et teised kolm võidu peale nii julged olid, siis ei maksnud minulgi ilmutada argpüksi. Nelikümmend dollarit krabises mul taskus.

Paari minuti pärast oli Jack Browni keegi vanem džentlmen rüsinas tõuganud ning vabandamata sammu edasi astunud. Seega oli legaalne põhjus kahevõitluseks antud. Jack pidas mehe kinni, vihastas teda ühe valimata sõnaga, ja mõlemate kuued lendasid seljast. Ruttu muretses politsei neile vaba ruumi, publik jäi musta ringvallina seisma, ja harilik etendus algas. Kihla vedasime meie, kihla vedasid lugematud teised. Siimapilk olin oma nelikümmend dollarit kaalule visanud. Aga, oh häda, Fortuna kinkis oma poolehoiu meie vastastele! Sõber Jack poksis nagu noor jumal, tema võit näis olevat meil pihus. Kuid korraga sai ta vanemalt jumalalt välgutaolise hoobi lõua alla, teise sedamaid südameauku, tuigerdas ja prõntsus maha.

End! Politseinik astus võitja ja võidetu vahele. Me maksime kihlveod ja tõstsime Jacki autosse. Rahvas mõõnas laiali, nagu poleks midagi sündinud.

Jack toibus mõne minuti pärast, kui Tom tal salmiaagi-

pudelikest nina all oli hoidnud ja Sam temale oma tasku-plaskust lonksu konjakit andnud. Ta toibus, aga ei lausunud musta ega valget. Sülitas ainult punast üle tõlla veere, vahtis meist mööda ja värises tasakesi kõigest kehast. Siis nägime ta suunurki tuksuvat ja põsele märga veerevat. Ka meie vaikisime. Terve tee.

Kodu andis ta meile käega märku, et tahab jääda üksinda. Ja selle ning veel järgneva päeva jäi mees üksinda lukkus ukse taha. Ja kui ma teda kolmandal hommikul trepikojas juhtusin nägema, häbenes ta mind nagu pöetud puudel, ei teadnud, kuhu silmi lüüa, ei märganud teretust vastu võtta, komistas trepist alla kobades mitu korda — ma arvasin tal nägevat jalgade vahele tõmmatud koerasaba...

Aga siis, kakskümmend neli tundi hiljemini, astus ta minu tuppa — sirge, priske, julge, iseteadlik.

„Täna võite oma raha saja protsendiga tagasi võita."

„Jälle kihlveoga?"

„Jaa."

„Mul ei ole enam sisse panna."

„Siin — ma laenan."

Ma võtsin temalt oma nelikümmend dollarit vastu, kuid naeratasin: „Aga kui mul kihlavedamiseks enam lusti ei ole?"

„See on teie asi. Vaadake siis vähemalt pealt, kuidas Tom ja Sam oma kaotused tagasi saavad."

Tema toonis oli midagi, mis mind nagu paluvale lapsukesele sundis vastama: „Ei ei, ma tulen ja teen kõik, mis sa soovid!"

Pool tundi hiljem olime Broadwayl. Ka Tom ja Sam olid seal. Ja nüüd sobis meie sõbral järgemööda kahe tugeva jänkiga riid, mis lõppes jälle poksimisega, ja nii

õnnelikult, et Sam, Tom ja mina võisime kihlveod tõepoolest ennustatud sajaprotsendilise võiduga likvideerida. Jack Brown aga tegi toredust: ta leppis ainult veerandosaga ning sellestki tasus Tomile veel ühe värske võla.

Niisugune teenistusliik võis olla üksnes ajutine ja harukordne. Millestki polnud märgata, et minu sõber elas aiva kaklemisest. Kui ma kord oma landlordilt küsisin, mäherdust või mäherdusi ameteid peab mister Brown, vastas see näpsakalt:

„Nõnda ei või Ameerikas küsida; te peate küsima: mäherdusi ameteid üks džentlmen m i t t e e i p e a."

Ja ta luges mulle neli või viis inimlikku tegevusharu ette, millest ta enam või vähem julgesti arvas tohtivat väita, et minu sõber neid selle poole aasta jooksul, mis ta tema majas elas, veel mitte polnud pidanud. Nende hulgas olid: korstnapühkimine, peldikukasimine ja lutikate hävitamine.

See oli esteetiliselt arusaadav, sest Jack oli osalt kunstnik. Aegamööda läks mul nimelt korda mõne tema elukutse kannule saada. Ühes kinematograafis lugesin etenduse eel eesriidelt filmi nime; värviliste elektertähtedega säras seal: „Kosjad tuhande takistusega — Jack Browni tragikomöödia." Kirjusid koeri on New Yorgis vähem kui Jack Browne, mõtlesin, — võib ju olla kellegi teise teos. Kuid „Kosjad" algasid ja tuhande ennekuulmata takistusega võitlevat peategelast mängis — minu sõber ise! Ja siis leidsin ta ühes Coney Island'i lõbupalees kupleesid laulmast, pööraseid, kahemõttelistest *pointe*'idest kubisevaid kupleesid, mille üle palju hirnuti, nõnda kuis ainult jänkid oskavad ja jaksavad hirnuda. Ja siis oli ta ühel brasiilia reisiseltskonnal linna-

juhiks ja tõlgiks — ma nägin, kuidas ta näitas ning seletas kreoolidele Central Pargi muuseumis Ameerika kunsti.

Aga ka ühe poolmaailma-neitsi autojuhina, ühe öökohviku kelnerina ning aknaraame vaapava maalrisellina puutus ta mulle järgneval ajal silma. Ja ühel nädalal, kus ta ujus kullas, kuulsin sõber Tomilt, et Jack olevat kuski mängupõrgus *croupier*'ks, ja teinekord sõber Samilt, et tal olnud ühes hiina linnajao oopiumikõrtsis suurmaailma naiste kaitsekaaslasena hea *business*. Browni omadest tähenduspudemeist tohtis mulle siis veel selguda, et ta mõistis ka kokaametit, oli pesutriikimises osav ja töötas vahel viljakalt ühiskonna kasuks küsitavat laadi aktsiaseltside agendina. Siis aga tuli päev, kus võisin Jack Browni tema hiilgeosas imestella.

Kui ma ühel pühapäeva-hommikul tema poole läksin, istus ta viskipudeli ja piibli seltsis kirjutuslauas ja tegi taskuraamatusse märkmeid. Et ta oli juba kaunisti vinnas ja ikka veel rüüpas, siis ma ei suutnud tagasi hoida vennalikku tähendust:

„Jack, ära joo nii palju; alkohol on kange mürk!"

„Jaa, aga ma pean end ometi ette valmistama," vastas tema, „ma pean täna jutlust."

„Jutlust?"

„Jaa. Mul on kirik üüritud, hind on soolane — kui ma vesiselt kõnelen, ei tule mind teine kord keegi enam kuulama. Sa ei tunne meie patuoinaste nõudeid."

Muidugi ei raatsinud ma sõbra jumalateenistusele minemata jääda. Kiriku müürid leekisid reklaamiehtes. Pääsetäht maksis viiskümmend senti. Seestpoolt säras pühakoda elektrist, oli aga juba nii paksu piibusuitsu

täis, et mulle tükkis läkastus peale, ning õpetajal kulus veerand tundi ära, enne kui suutis jutuvadinat ja naerumüdinat seevõrra summutada, et oma lõvihäälega läbi tungida.

Siis aga müristas Jack Brown räästoolist jutluse maha, mis ajas koguduse juba kümne minuti pärast nõnda vilistama, et minu parema kõrva trumminahk rebenes. Vilistamisega avaldab jänki nimelt oma kiitust ja vaimustust. Mehed, naised, lapsed — kõik vilistasid: sõrmed suus, kojavõtmed suus, tinaviled suus, mängupasunakesed suus! Jack aga kärkis ja kärkis ega lõpetanud enne, kui hakkas kuulduma hüsteerilisi kiljatusi ja kui mindi kolmele nõrkenud piigale külma vett tooma.

See oli Jack Browni suurpäev.

1911.

SÕBER

Ta on alati minuga, ta ei kaota mind kunagi silmist. Kui istun lauas ja teen ridu, peab ta mu selja taga vahti. Ma tean teda ühtlasel soldatisammul edasi ja tagasi sammuvat, ma tajun teda paremalt ja pahemalt poolt minu paberile vahtivat. Tema hall silm täis halli armastust puhkab igavese õrnusega mu pealael, ripub mu sule otsas, uitab mu ridade vahel. Ta on rahul, et ma teen ridu.

Hommikul torgib tema vaade mu lauge, kuni ärkan. Ta seisab mu voodi ees, näpp püsti ja nägu manitseval muigel. Ja õhtul veab mulle vaiba peale, silitab mu silmad kinni, kallistab mu kõrvad kuulmatuks. Ta valvab mind kogu öö, ma aiman tema istumist sängi serval.

Ja söögilauas istub ta minu kõrval ja loeb mu suutäisi. „Mitte palju, mu sõber, — mitte vähe, mu vend!" Ja kui pean puhkust või varastan väljas värskust, hoiab ta kella pihus ja ümiseb korrast ning kohusest. „Mitte nii kaua, sõber, — mitte nii üürikeselt, vend! Parajalt, mõõdukalt, mu kallim!"

Tema sõprus täidab minu õhku, tema vendlus mu aega, ma elan tema armastusest. Iialgi pole ma üksinda, iialgi pole ma vaba, iialgi pole ma mina.

On aga momente, mil ta ununeb. Lühikesi, üsna lühikesi. Võimsaid, salavõimsaid.

Ma vajun mõne vaba mina trükitud mõtteloodusse — ilmutuste maailma, mis mitte ridadest ei ole üles ehitatud. Ma söön selle õnneliku puhtast viljast, joon tema selgest allikast. Ma imen enese kinni nagu kaan, saan pimedaks ja kurdiks kõige vastu enda ümber.

Või: ma jään eluks ja iluks nõiutud marmori ette seisatama, ma heitun lõuendil õhetavate värvide voogudesse. Ma lasen oma närtsinud hingesse paista vabade loojate päikest, oma kõrbenud südamesse sadada nende vihma.

Või: ma suigun metsatemplites sügavasti palvetama, satun mäestikumajesteete kirglikult kummardama, vaibun järve-ema ja jõe-isa muinasjutte härdalt kuulatama.

Või: ma juhtun vabrikute mürinasse nõgistes alevites, uurin tossavate hiigelsõrmede suitsukirja tuleviku tahvlitelt, loen karjatusi, mis kostavad keldreist ja katusekambreist, mõistatan maa-alust müdinat, mida tekitavad uue maailma müürsepad.

On säherdusi hetki. Võimsaid, salavõimsaid. Aga nad on lühikesed.

Minu sõber äratab mu. Ta seisab mu selja taga, kell käes ja nõiasõna suus. Ja kuna ta kella laseb lüüa, puhub ta mulle oma nõiasõnu hellalt ja heldelt hingesse: „Rida on raha — rida on leib! Tee ridu, vend! Tee ridu, vend! Tee kergesti hüppavaid ridu, mu vend!"

Sule surub ta mulle kätte — juba istun, juba küürutan, juba külvan ridu, mis on leib. Leib, nii kuiv, nii kõva, nii aganane ja hapu, kuid leib, kuid leib!

Ridu külvan, kergeid, kirjusid, lendlevaid, — ridu, mis kõrgele ei tõuse ega sügavale ei vaju, — ridu, mis ei naera ega nuta, ei armasta ega vihka, ei pure ega paita. Ridu haun — põlgus põues, irvitus huultel, häbi-

härm vaevatud vaimus. Ridu lasen lendu, mille tiibu mu vanne on kärpinud. — —

On aga veel suuremaid hetki. On hetki, kus ma tõrgun, kus ma mässan. On hetki, kus ma kuulutan: „Ma ei t e e enam ridu! Ma tahan midagi kivisse raiuda. Ma tahan välja tahuda kaljutahvleid ja nendele urgitseda kirja, mida ei kustuta tuul ega vihm. Ma tahan kujuks tõsta selle gigantse kaksikvõitluse, mis on alanud mõlema hiiglase vahel ja mida kõik nägijad hinged vaatlevad põnevusvärinail. Ma tahan nikerdada aasta, kaks või kolm üheainsa pea, üheainsa käe või jala kallal, et mul oleks tast rõõmu, minul ja teistel, ja et nad ei häviks üleöö."

Aga minu vend nutab. Minu nõuandja on hirmunud. Tema hall silm täis hävimata õrnust puhkab paludes ja hoiatades mu näol. Tema katkemata truudus ennustab õnnetust.

„Sinu saatus on teha ridu — read on leib! Kiri kivil, kujud kaljul — see on nälg! Üksainus pea, üksainus käsi või jalg — ja sind ei ole enam!"

Ära kägistaksin, üles pooksin ta! Jalgade alla tallaksin ta armastuse ja truuduse! Aga ta ei nihku, ta ei vangu. Ta on tugevam kui mina, tema sõprus on surmamatu, tema vendlus vastuseismatu. Ja lõdvalt vajun alla, vajun alla, vajun õudsele tõele alla — — —

Ma teen katseid tema eest põgeneda. Ammu juba. Võimetuid katseid kasina lootusega. Ainult mõni kuu, mõni nädalgi üksindust, vabadust, minasust! Mõned päevadki tööle pühendatud pühapäevsust! Et ta hoiduks mu kuklastki pisut kaugemale! Mäherdusel maal, mäherduses linnas võiks see õnn saada sündmuseks?

Me uurime, me proovime.

Aastaid juba, palju halle aastaid.

„Naine, kus kepid ja pambud, minu sõber ei anna mulle asu! Otsime odavust, otsime kergust, ehk jääb ta minust maha!"

Ja rändame. Ja hulgume. Aasta algab, aasta lõpeb — me rändame. Meie ees sammub Ahasveerus, tema kepp juhatab meile rada. Ja riik järgneb riigile, maa maale, linn linnale, aga meie hulgume, meie otsime. Ja kui me ümber vaatame, siis on t e m a meie kannul, meie mõlema kannul, ja tema hall vaade täis halli armastust täidab me südameid ahastusega.

Ta ei tagane minust.

Ta oli, ta on, ta jääb.

Ükski võim ei vabasta mind tema hinge halvavast, vaimu suretavast, aga ihu elatavast sõprusest.

Hõbedat peitub juustesse, liiva koguneb liikmeisse, tina tuiksoontesse, udu silmadesse. Ma istun ja teen ridu.

Kui kaua veel?

Kas kustub silm? Kas murdub aju? Oh, et murduks süda!

1911.

PUNANE VIIR

Ookean puhkas esimeste tähtede valvel, ma rinnutasin pau tagumisel reelingil ja kuulatasin tema soolast hingamist. Korraga sahises videvik minu kõrval ja ma kuulsin sosistatavat:

„Ta tuleb meile järele, ikka järele!"

„Seal ei ole midagi, usu mind!"

„Ta on laeva joomes ja tuleb meile järele, ikka järele!"

„Siin on ju veel teisi nägijaid: küsi neilt, kas meile tuleb midagi järele! — Härra — vabandage! — kas näete laeva joomes midagi, mis ujub meile järele?"

„Mis see peab olema?"

„Üks punane viir."

Ma vahtisin ja eitasin.

„Vaadake teraselt ja hoolega!"

Ma tegin seda ja eitasin uuesti.

„Kas kuuled, Truude, seal ei ole midagi! Kõik ütlevad, seal ei ole midagi!"

Truude vaikis, aga tema silmad trotsisid: „On!"

„Kas sa ei tahaks magama minna, laps?"

„Ei."

„Või salongis lugeda?"

„Ei, ema."

„Siis vahi vähemalt mujale: teki poole, taeva poole, paremale või pahemale poole!"

Mu meelest oli, nagu päästaks tütarlaps oma penikoormapikkuse pilgu mõne pideme küljest vaevu lahti, kui ta reelingilt taganes ja meist eemale teki poole liikus — sammudega, mis visad olid sigima. Ja oma näost ja kujust jättis ta mulle jooned maha, nii kitsad ja teravad, nagu oleksin näinud kedagi tõvevoodist tõusnut. Ma panin ka tähele, et Truude, kui ta siin ja seal veidi oli seisatanud ja silmakirjaks ringi vaadanud, lähenes vargsi ülateki trepile, mille poole ema selg oli pööratud. Ma ei varitsenud teda enam, olin aga kindel, et ta puges trepist üles ja sealt — vahest mõnest meile varjatud kohast — liitis oma tard-usklikud nägijasilmad selle nähtamatu külge, mis ujus punasena laevale järele.

„Õigust öelda — ma isegi näen teda," ümiseti minu kõrval.

„Punast viiru? — teie ka?"

„Jaa — ma ei taha seda tema kuuldes ainult öelda."

„Te näete seal laevavöödis —?"

„Mitte üksnes seal — ma näen teda ka mujal. Ma näen teda igal pool ja igal ajal, kui t a h a n. Truude aga näeb teda tahtmata, ja see on see õnnetu vahe! Ta nägi teda järgnevat laevale, mis tõi meid Alaskast Seattle'isse, ta nägi aknast teda järele kihutavat rongile, mis kandis meid Seattle'ist New Yorki — tuhandeid penikoormaid, härra, — ja nüüd saadab ta meid New Yorgist kolmat päeva Hamburgi poole! Minust jääb ta ajuti maha, kui mu mõte kaldub mujale — minu tütrest ei jää ta mitte maha. See'p see õnnetu vahe on!"

Minu pilk püsis palgel, millele sumedalt nõrgus ühe elektrilambi kõrgelt tulev valgus. See oli neid noorvanu nägusid, nagu neid ilmub Ameerika läänest ja lõunast — õige vanus elab neil silmis, ülearune nahas, mis

on pärgamendiks muutunud. See pärgament siin oli veidi omapärane kriipsukeste peaaegu mustava sügavuse poolest: eriti otsaesine sarnanes praegu aparaadi alt tulnud telegraafikirja ribaga. Võõra silmad aga olid selged ja nende vaade karge.

„Te tulete Alaskast?"

„Jaa, Douglas Islandilt."

„Kas sel saarel mitte kulda ei kaevata?"

„Jaa, seal kaevatakse kulda. Jää ja lume alt kaevatakse kulda. Minu meeski, kes sinna jäi, kaevas ja pesi kulda. Muidugi mitte endale, vaid neile härradele, kes elavad San Franciscos, Chicagos ning New Yorgis ja märkavad oma aktsiatest, et kuski tundmata maailmanurgas peab olema koht, kus kaevatakse neile kulda. Vahest on nad kogemata ka ajalehest lugenud, et talv kestab seal üheksa kuud ja külm ulatub kuuekümne kraadini — võib olla, ma ei tea. See aga, mis meile mõlemale järele jookseb, seisnud vististi mitte lehtedes, mida nemad loevad, seda teavad ainult suuremad neist — need, kes seda ise näevad, kord või paar aastas — ja need on nägematud; nad on keeletud ja kurdid."

Oli, nagu mähiks end kivi ümber, mis kõneleja häälest kuuldunud, korraga midagi pehmet, kui ta mõne aja pärast minu tumma pärimise tõttu jätkas:

„Ta ei tahtnud ju esiotsa, ta läks üksi sinna, ta kannatas ka aasta ja mõne kuu vahvasti ära. Aga inimene, kes jääb seal vähegi inimeseks, see ei saa siis enam — ta sirutab käed välja: appi, appi, mu süda sureb jääs ja öös, tulge ja soojendage, tulge ja sulatage teda! — Ta ei kutsunud — ei! Otsekohest kutset ta kirjades ei olnud. Kuid ma lugesin neist ometi, et ta kutsus, ja Truudegi sosistas: „Isa hüüab meid!" — Ja kui ta vii-

maks kutsus, argselt ja järgmise reaga hoiatades, siis olime juba isegi valmis minema, Seattle'i olime jätnud salaja juba jumalaga. Ja kui ta meid seal vastu võttis ja käed meie mõlema ümber risti lõi, siis tilkusid tal silmad ja ta ütles: „Meie kolmekesi — see on jälle elu! Küll te näete, kuis me kokku hoidume — alles siin õpivad hinged kokku hoiduma!" Ja me hoidusime kokku esimesest tunnist viimaseni; üks soojendas kahte ja kaks ühte, kuna väljas paukus pakane ja maailm oli üksainus valge kõrb ja kinkude taga ulgusid hundid.

Aga mis s e e seal on? — Ma vaatan ja vaikin; see oli hommikul pärast esimest ööd. — „Ema, mis s e e seal on?" tuleb ka Truude selsamal silmapilgul. — „Laps, ma ei tea mitte." — Ja vaatame mõlemad aknast ja vaikime võidu, ja Truude sosistab viimaks: „Sest ta meile ei kirjutanud ega kõnelnud õhtul!" — „Siis pole see midagi!" — „Ema, ma lähen vaatan ligidalt." — „Ära mine — küll ta räägib ise." — „Ma ei lähegi." — „Ja kui ta mitte ei räägi — ära küsi talt, Truude, ka mina ei küsi!" — „Ei, ema, ma ei küsi." Aga ennast vabistab salaja viirg ja silmad imevad lume seest punast — seda isekarva punast, mida just lumi nii kergesti ning kindlasti aitab tunnetada.

See, härra, see oli meie punane triip. Ta tuli kaevanduste poolt lumme sõtkutud kõva rada mööda ja lõppes ühe suure hoone ees, mille sildilt võis lugeda, et see on haigemaja, ja selle kõrval seisis surnukuur ja meie hurtsik mitte kaugel kummastki, teiste omataoliste seas. Ja madal rebukarva päike paistis piimvalgest taevast, meri sinetas rohekate jäärahnude vahelt ja piki kumendavat lagendikku vingerdas see veripunane, võhivõõras kõis. —

Me pidasime sõna ega küsinud. Ja tema ei kõnelnud. Need esimesed õhtud ja ööd — ta tegi nad endale pühadeks. Me mõlemad aga ootasime pikisilmi värsket lund, ja tõesti — ühel ööl hakkab sadama ja hommikuks on punane viir kadunud.

Kuid mitte kauaks. Truude ja mina, me talitame köögis ja kambris, paar tundi on tööga möödunud, kui ootamatult karjatab Truude eestoast: „Ema — ta on jälle seal!" — Oligi jälle seal. Üsna värske, helepunane, sula — peaaegu aurav veel! Päike aga paistis ja lumi siretas.

„Ja — sinna pole midagi parata, sellega peate harjuma," ütleb isa viimaks, „sest see ei kao sealt kunagi."

„Mitte kunagi?"

„Ei. Keegi pole näinud seda rada punase jooneta. Ikka leidub jälle mõni, kes vaapa uuendab. Aga sellega harjub. Püüdke teiegi harjuda."

„Isa!" lõdiseb Truude.

„Ära karda, tütar, meid on palju! Valik on suur ja mul on õnne. Nüüd aga, kus teie mul nii ligidal, nüüd peab mul kümnevõrra õnne olema. Seks kutsusingi teid siia."

Jaa, neid oli seal palju, härra! Nimetab ju The Treadwell Gold Mining Company omaks kõige suuremat kaevanduskonda maailmas. Ja et ta raha ei raiska kaitsevärkide peale — need puuduvad tal peaaegu täiesti —, siis võib ta jagada seda kõrgemat dividendi, ja töölised elavad õnne peale — sõjamehe õnne peale. Nende julgus on, et neid on palju. Lahingu kuulirahestki tullakse ju tagasi. Punane viir aga ei puutu neisse, kes tagasi tulevad — seda hoiavad alal need, kelle õnn äkitselt äpardus. —

Sellega pidime harjuma — Truude ja mina. Me ei harjunud. Mina veelgi, mitte Truude. Nagu oleks ta teda nõidusega hukutanud ja peibutanud, tema silmi kurja väega külge kiskunud — ma tabasin plikat ikka jälle aknalt, millest seda äpardunud õnne rada kõige paremini võis näha — päikese, kuu ja sähvivate virmaliste valguses, aga ka õhtusel pimedusel, kui meie otsatu lumekõrb end üksnes ise valgustas. Ja nõnda oligi enamasti Truude see, kes esimesena nägi, kuidas raamil ja purjeriidest katte all jälle ühte neist mööda kanti, kes punase joone värskendamist enam teiste hooleks ei saanud jätta. Seal ta nirises ja auras ja hangus, see hirmuga hoitud kallis mahl, ja kirjutas lumele küsimuse, mida igaüks püüdis kurku kugistada — küsimuse: kes on järgmine?

Ka Truude ei küsinud. Ta vaikis vahvalt kõik need kaheksa kuud. Aga ta kulus kitsaks selle vaikimise kätte ja tema vaates võttis miski aset, mis oli mulle võõras. Ja nõnda jõudis kätte öö, see päevvalge kuupaiste-öö, kus leidsin ta akna eest — ta seisis seal särgiväel ja lõdises ja kuulatas enam kui vahtis. Ka isa ärkas. — „Isa, ära täna mine! Ära mine täna!" — Raske oli teda rahustada, raske isal lahti saada tema käsi oma kaela ümbert."

„Teie mees läks?"

„Ta läks ometi," kostis Gertrudi ema mõne aja pärast. „Ta läks oma kümnekordse õnne peale, aga paari tunni pärast selgus, et ta oli järgmine. Ja järgmine neist, keda suurest hoonest ruttu kantakse hoiukuuri."

Ema silmad otsisid tütart. Nad leidsid ta ülateki rõdult. Truude vahtis liikumata peaga.

„Ja nüüd?"

„Nüüd viin ta Reini äärde, ehk aitab Reini-isa, — mul on temast armas lapsepõline mälestus. Ka elab mul seal veel omakseid. — Truude! Truude!"

Truude pea tuksatas üleval. „Jaa, ema!"

„Head ööd! Ma loodan isa Reini peale. Head ööd!"

Ma jäin veel kauaks reelingile rinnutama. Sest nüüd nägin minagi teda. Ta ujus meile laevatee vahuvöödis pikalt ning punaselt järele, ikka järele, püsimatult järele...

1913.

ASTA OHVER

Asta tuli kustki haljalt saarekeselt pealinna; teenis mõne kuu elatanud Dalbergi-preilit, kuni seda ühel hommikul enam ei olnud, ja kattis järgmise koha peal esimest kohvilauda, kui teda taas tabas tugev hoog seda imelikku vaimustust, millel olid seekord nii mälestatavad tagajärjed.

Söögitoa uksele ilmus, spordisärk seljas ja niklist peeker käes, noor vilajas härra ja ütles: „Tere hommikust, Asta. Ma helistasin, aga vist te ei pannud tähele. Tooge mulle köögist sooja vett."

Aga Asta ei kuulnud, mis ta ütles, ja peekrit tema käes selitas ta silm ka alles hiljemini. Esimesel pikal pilgul nägi Asta ainult teda ennast, ja kui ta midagi kuulis, siis vahest ehmuse sahinat oma kõrvades. Ning ühtlasi tundus talle, nagu imeks rõõm, selle ehmuse kiimaline süda, kõik jume ta põskedest ja jõu ta käsivartest.

Aage Rolsted astus ligemale. Ta naeratas. Ta mõistis ja oli rahul.

„Ma nimetasin teid ometi õige nimega? — — Kui noor te olete!"

Asta naeratas talle tõsiselt vastu. Ta vaatega, mida Aage enam ei mõistnud, enam hästi ei mõistnud. Sest see läikiv vaade näis veel midagi muud nägevat kui

teda. Aga Asta suu jäi kinni ja see meeldis Aagele. Ja kui ta tagasi läks, jättes peekri laua servale, tundis ta tüdruku silmi oma pea ning selja peal ja vilistades hakkas ta toas hambaharjale pitsitama kalodonti, kui vett oli toodud.

Asta aga nägi teda veel mõne korra päeva jooksul, tundis suurt meelehead oma uuest kohast, leidis härraste korteri armsa olevat, arvas leivavanematega hästi läbi saavat, lootis vana köögi-Eliinega ilusti kokku leppida, ja viis õhtul oma kitsasse kambrisse sületäie lusti, mis laulis ja lõhnas ja paistis nagu päike. Ja sel südamel pakkis kastist oma asjakesed välja, ehtis ja korraldas oma kambri kauniks, pildid pistis nööpnõeltega kummuti kohta seinale.

Nende piltkaartide hulgas oli üks, mis teda üllatas, nii hästi kui ta teda nagu teisigi tundis. Ta silmitses teda näpu vahel ja pärast seina peal kaua ning ärevalt naeratava tõsidusega. Ja veel voodist, käed ristis pea all, saatis ta temale pikad pilgud, sest täiskuu paistis sisse, kõik oli näha ja kivine noormees paberil virgus ikka enam elama. Asta nägi tema pringiks lihanenud marmorliikmeid ka veel kinniste silmadega, nägi neid nende nooruses trotsival võidukiitlemisel, ringutas ning sirutas end suure lõbuga ja jäi pikkamisi magama, huulte ümber jälgi sellest tõsisest naeratusest, mida Aage Rolsted hästi ei mõistnud.

Selsamal ajal raskenesid Aagegi laud. Tema viimane taju enne vaibumist oli laialivalgunud rahulolek tänase päevaga ja selle sees ujus tõotavalt miski oodatav. Uus neitsi tuli talle kujuliselt aga alles meelde, kui ta hommikul ärkas, ja ta võrdles teda, muiglevalt haigutades, noore närvliku linnukoeraga; „väriseval hüppel teine,"

lisas ta ja haigutas veel kord. Ja lõppeks leidis, et Astal on enam silma kui nägu, sest tema nägu ei mäletanud ta põrmugi enam, vaid ainult silmi väheke, millele nägu oli paljaks raamiks.

Kuid noore Rolstedi meelest tundus järgnevail päevil, nagu oleks Astaga veel midagi muud majja tulnud kui uus toatüdruk. Nii teatud kui talle ta võim oli paeluda pilkusid oma välimusega, võtta värvust neiupõskedest, heita ärevust naisehäälisse, aga mõjul, mida ta Astast aimas, oli midagi lisaks: just see, et ta ei olnud nähtav ega tabatav, vaid ainult aimatav, teadvuse tagamail liikuv, meelelise eetri sisse kaduv. Asta ei vahetanud mitte enam jumet tema vaate all, ei kaotanud valitsust keele ning erkude üle ja naljalt kunagi püüdis Aage tema ebaavalikku pilku oma kuju pealt kinni. Aga siiski: Asta nägi teda, nautis teda, orjas teda! Et see oli vaid aimus, mitte teadvus, siis hakkas Aaget painama põnev uudishimu, iha selguse järele, tung teha katset, milles seisab vahe selle ja teiste naiste vahel. Endine tüdruk — see oli olnud nagu kõik. Ja veelgi lihtsam. Igav oma häbelik-häbemata itsitamisega.

*

„Kas kuulsite, Asta, millal ma täna öösi koju tulin?"

„Jaa — kell oli neli."

„Kust te seda nii selgesti teate?"

„Ma vaatasin kella."

Aage apsakas pilk riivab äratajat Asta öölauakesel; selle nägu on külm ja tiksumine kõrk.

„Siis olite ärkvel?"

„Ei, ma ärkasin, kui käis kojauks."

„Ja vaatasite kella?"

Asta jaatab peaga.

„Keerasite elektri üles ja vaatasite kella?"

Tüdruk ei kosta enam, küsimus tundub talle tarbetuna.

„Nii erk uni on teil? — Eliine köögi kõrval ei kuuleks kahuritki."

Aage naeratab viiliti, laseb pilgu unepunakaist silmist kambrikeses ringi uidata, hoiab pahemat kätt püksi-, parema käe pöialt vestitaskus ja õõtsutab kergesti keha. Pilguke aega läheb mööda. Asta seis ilmutab minekutahtmist, siis jätkab Aage, vahtides temast üle:

„Oma toa olete nägusaks teinud, tõesti nägusaks; Nikoliinel — sel polnud midagi." Ja kuna ta sammukese sissepoole astub ja sängi peatsi kohalt midagi huvitavat leiab: „Ah soo, Asta, — ma tahtsin teile ju midagi öelda!" Ja siis vaatlemise seest mõttekatkiselt: „Kui papa ehk juhtub küsima, Asta, — vaadake, teine neitsik, too Nikoliine — too ei öelnud kunagi — — Aga mis teil siin siis on?" Ta pöördub kummuti poole. „Kust te saite need pildid?"

„Ostsin."

„Ise ostsite niisugused?"

Astal pole püsi naeratada, sest midagi silmas pidades läheneb temagi kummutile.

„Need on ju —" Aage tunnetab mõned ise, teiste alt loeb, mida tarvis — „need on ju glüptoteegist, ja riigimuuseumist, ja —"

„Thorvaldseni omast," täiendab tüdruk.

„Jaa, jaa, ma tunnen: tema „Surev lõvi" ja „Ganymedes joodab kotkast" —"

„Ja vürst Vladimir Potocki," ütleb Asta haljal häälel, kuna ta silm liigub Potocki pealt Rolstedi peale ja sealt

tagasi noore Potocki peale — aeglaselt, võrdlevalt ja rõõmsa tõsidusega.

„Poest ostsite?" küsib Aage.

„Ei, sealtsamast, kus neid vaatlesin: eeskojast, kus müüakse katalooge."

„Vaatlesite ära ja ostsite kaasa. — Mis te nendega siis teete?"

Asta suurendab silmi ja näitab siis vastuse asemel näpuga seina poole.

„On ju veel muid," tõmbab Aage teise suunurga naerukile ja puudutab tüdrukut poole pilguga. Seejuures unustab ta pildid, võtab kummutilt tillukese portselanist konna pihku, ja kuna ta seda näib silmitsevat, tähendab ta suudmööda: „Nagu öeldud, Asta, kui papa peaks küsima — m a m m a juba ei küsi, aga papa — ta on nimelt veidi — hm — mõistate isegi: vanus ei mõista noorust — — kui ta peaks küsima, mil ajal — öelge lihtsalt: teie ei kuulnud!"

Aage punastab, kui Asta kohe ei kosta, kummardab ninaotsa konnakesele peaaegu suhu ja parandab arglikult: „Ehk mis veelgi lihtsam — öelge, nagu Nikoliine ütles — öelge otsekohe: kell kaksteistkümmend!"

„Härra küsis tunaeile —"

„Küsis juba?"

„— siis ütlesin: ma ei kuulnud."

„Aga kuulsite küll?"

„Jaa: kell oli pool kaks."

„Aga ütlesite, et ei kuulnud!" Aage viskas konnakese kummutile ja pöördus täie palgega Asta poole.

Sel hetkel helises kell ukse kõrval, noor Rolsted ümises: „Juba üleval!" ja ruttas, näpp püsti ja nägu naljakal lõustal, poolteed varvaste peal minema. Ja Asta nägi,

kuidas ta peaaegu viis pühaku pärja hommikust helki ühes.

„Ise ütles, üsna omapead ütles, et ei kuulnud!" mõtles Aage päeva jooksul mitu korda, tegi lõuga sildes „hm, hm" ja südame ümber oli tal haruldaselt soe ning liigeseis vedurjalt kerge. Õhtul voodis aga. haudjate sulgede all, kui majas oli kõik magusalt pime ja vaik, siis kuumenes soojus palavuseks ja õhutas Aagele helgeid ning julgeid mõtteid meelde. Juba küündis ta otsusele ligi, juba tõusis istukile, juba pistis jalagi sulekoti alt välja; aga midagi laskus pimedusest ta rinnale ja vajutas ta pea padjale tagasi.

See kordus järgmisel õhtul, kuid väikese vahega. Aage tõusis tõesti üles, kattus paari hilbuga ja hiilis pehmeis tuhvleis Asta ukse taha. Aga siit pöördus ometi ümber, hüppav hingeke kurgus kinni. Ja kui ta oli jälle sängis, kuumkülmad värinad põlvis, tänas ta veerandi südamega õnne, kolme veerandiga aga siunas ennast argpüksiks. Vabanduseks leidis ta endale, et Asta oli ju veel uus. Kui ta õieti mäletas: Nikoliinega sobis ju ka alles mõne aja pärast. Ja siis veel — need silmad, mida — kirevase päralt! — tõesti ei võinud usaldada! — Kuid argpüks, vilets argpüks oli ta siiski! Ja selle mitte väga üleva veendumuse võttis ta ka unemaile kaasa. —

Lähemal õhtul käis noor Rolsted väljas, tuli seekord aga varakult koju — juba pool tundi peale kesköö. Toas vahetas saapad tuhvlite vastu, silmitses end kähku peeglist ja läks. Kuid ukse ees tuli talle midagi meelde. Ta õhkus endale pihku ja nuusutas, astus siis tagasi ja pistis pesulaua sahtlist lipsukese piparmünti suhu. Ja et lõhnaõli oli sealsamas, siis niisutas sellega oma kuue-

esist. Ja julgus, otsustav julgus, mida ta iga liigutusega ilmutas, viis ta kassikõnnil Astakese ukse taha.

Koputab ja kuulatab.

Sängis sahiseb.

„Kes seal on?"

Koputab uuesti — tasa ja tumedalt — ainult mõistjale mõistetavalt.

Säng naksatab — põrand põntsub — ja mõistja ukse taga ütleb:

„Teie, härra Rolsted? Mida te soovite?"

„Tasa!" tuleb võtmeaugust õhkamisi. „Avage, Asta, ma tahaksin teiega kõnelda!"

Ja samast august läheb õhkamisi tagasi: „Ma magan juba, härra Rolsted, „vabandage lahkesti!"

See „vabandage lahkesti" on nii õiglase kahetsuse sisse mähitud, et Aage Rolsted sugugi imeks ei pane, kui põrandal jälle põntsub ja säng jälle naksatab.

Ta õhkab veel kolm „Astat" august sisse — ühe usutava, ühe noomiva ja ühe paluva. Aga kui kõik jääb vaiki nagu hauas, siis kobab kassikõnnil tuldud teed tagasi, põsed kuuma verd, silmad siniseid sädemeid täis.

Selle kaotuse — oma esimese, niikaugele kui ta mälu ulatus — võttis noor Rolsted endale nii südamesse, et ta Astale mitmel päeval näkku ei vaadanud ja temaga nelja silma all kohtumast hoolega hoidus. Asja üle aru pidades sattus ta mõttele: „Ehk tal on keegi teine — keegi niisugune, kellele ta püüab olla truu — nii kohusetunde sunnil!" See aga oli taip, mis Aaget veel enam haavas, mis andis tema tusale kaaslaseks teatava kibeduse. Ja üsna teravat lõiget tundis mehike enesel kuski rinnus, kui ta ühel päeval nägi Astat — viimasel oli prii pühapäev — Bredgades ühe kunstikaupluse akna ees

seisvat, kehviku laadi noormees kõrval, kes temaga kõneles. Nad vahtisid parajasti vaateakna vasemal küljel seisvat suuremat maali, millelt koitis kolme alasti naise noor ihu, ja Asta näol ning liitunud pilgul oli ilme, mis tundus Aagele imelikult tuttavana. Kuid Aage tähelepanek kulus enam seltsilisele, ja kui see kergesti kübarat kergitas ning võõralt edasi sammus, oli varitseja selle pöördega kõigiti rahul.

Nüüd seltsis teise vaateakna eest keegi noor tüdruk Asta juurde, hakkas teda käisest rebima ja nurises naerdes: „Jumala pärast, Asta, kui kaua sa's ühe ees palvetad, siin on ju veel muid, ja edasi peame kah kord saama!" Noor Rolsted aga pöördus ümber nurga ja viis oma kahanenud, kuid veel mitte kadunud härmi kuhugi kohvikusse, kus mängis muusika.

Ei, eksimine oli võimatu, leidis ta järgnevail päevil hoolsa uurimise järel. Asta nägi teda, Asta oli temaga seotud nagu ennegi. Ja selle rõõmustava tulemuse juurest Asta ukseni ei olnud palju maad.

See uks oli muidugi lukkus. Kuid Nikoliinegi uks oli olnud esiotsa lukkus. Egas noore neiu uks tohi olla kutsuv. Ja Aage koputas. Esimest korda — — teist korda. Ja kõrva surus külma laua vastu. Aga kui ta pidi kolmat korda koputama, naksatas äkki hoopis mujal ja professor hakkas köhima.

Omas toas mõtles noor Rolsted, kui ta külma vett oli joonud: „Magas täna. Magas täna kahtlemata. Magas esimest magusat uinakut." Ja vaiba all lisas juurde: „Noor inimene ja rühkimist on tal kogu see pikk päev."

Aga Aagel oli hõreda unega öö ja hommikul tõusis ta tavatult vara üles. Asta leidus saalis. Kedagi muud polnud veel liikvel.

„Asta," tähendas ta üminal, ma koputasin õhtul — teie, unekott, ei kuulnud."

„Kuulsin küll," sosistas Asta, süüpuna palgel.

„Te kuulsite?"

„Selgesti; ma polnud ju veel voodiski."

„Aga lahti ei teinud!"

„Kust ma's võisin — olin juba särgiväel!"

Aage tundis tarvet kuhugi nõjatuda. Ta tugines klaverijäri servale ja varjates suud käega kohmas ta alles mõne aja pärast, mõtlikult maha vahtides: „Ja no, siis te m u i d u g i ei võinud!"

Ja sinna ta jäi istuma ning vaikselt vaatlema, kuidas Asta uuesti töösse pani elektri-tolmuimeja suurel pärsia vaibal, mis kattis peaaegu tervet põrandat. Kaar laienes kaarega, kirjad karjatasid aparaadi alt naeratama, päike paistis ja Asta käsivarred olid paljad. Ning peas kumendas tal lumine pitsitutt ja ruuge sasimus otsmikul liikus lapselikult. Asta kael aga oli valge, nii valge.

Korraga tõusis Aage Rolsted, lähenes temale, lõi käe ta kebja piha ümber ja suudles teda. Esiti kaela ja kumbagi käsivart, siis suud mitu kuuma korda. Ja Asta, kui ta jahmusest oli üle saanud ja masinavarrest lahti lasknud, tõstis käed tema õlgadele, vaatles teda otsekui kanni ja suudles teda vastu.

*

Noorele Rolstedile järgnes sellest õpetus, et on probleeme, mida ei saa skeemiliselt lahendada. Kõik ei ole Nikoliined. Peab kasvatama ning koolutama ja natuke kannatama.

Aga nüüd tuli nädal, kus Aagel paraku aega ega tuju ei olnud peibutavat probleemi üldse käsitella — ei uue ega vana meetodi järgi. Mingi painav-pahur asi lõi teda pimedusega Asta vastu, pani ta rahutute mõtete peale hauduma, hoidis teda päevalgi kodust palju eemal ning sundis teda õhtuid kui ka öid mööda saatma enam kui askeetlikus meeleolus. Ja üsna hall oli ta näost ja võõras silmist, kui ta Astat ühel pärastlõunal vestibüülist käis kutsumas, hääle ja näpuga märku andes, et põhjus on salapärast laadi.

„Minu tuppa," sositas ta, „enne kuulake, kas professor täiesti magab." Ning tagasi minnes tõestas Aage, et ta ka saabastega oskab kuulmatult kõndida.

Ta ei võtnud kohe sõna, kui tüdruk ilmus, vaid seisis küljega tema poole ja silus maha vahtides kõrisõlme. Asta aga oli väriseval hüppel nagu noor närvlik linnukoer.

„Magab?"

„Jaa."

„Asta," neelas Aage korraga sügavalt, „kas teil on raha?"

„Raha? Kui palju?" Asta näoilme ja kehaseisu ärev erkus kontrasteerus alati asjaliku rahuga, millega ta kõneles.

„Sada kakskümmend krooni," ütles Aage.

Asta tõmbas kulmukarvad kõrgele, siis väristas kahetseva poolnaeratusega pead. „Mul on ainult üheksa krooni, härra Rolsted. Tunaeile saatsin emale, mis mul oli."

„Ehk teil on mõni sõber —?"

„Mul on üksainus sõber Kopenhaagenis, Oliivia Ettrupp, ja sel" — Asta naeratas jälle kaastundlikult — „sel pole kunagi raha."

Säärase otsuse vastu oli Aage nähtavasti varustatud. Ta jättis kurgunäppimise ja andis Astale märku võtta istet. Ise istus nahkse diivanikese teise otsa ja neelas paar korda nii, et kõrisõlm vedrutas alt sügavalt üles kõrgele.

„Mamma on veel väljas?"

Asta jaatas peaga.

„Mul on neil päevil suurem veksel maksta," algas Aage järsku üsna kuivalt. „Kõrilõikaja kippus isa juurde, uuest prolongeerimisest ei tahtnud teadagi. Jooksin küll kõik tuttavad läbi — mitu päeva hommikust õhtuni — täis ei saanud summat —"

„Mis on prolongeerimine?" küsis Asta.

„Tähtaja pikendamine," seletas Aage ja triikis põlve. „Oleks ta'nd vähegi ristiinimene olnud, see vereimeja — ta oleks sellegagi võinud leppida ja ma oleksin talle jäägi peale andnud uue paberi; aga ei — ta tahtvat oma raha kord tervena jälle näha saada! — — Ja nõnda — ja nõnda — —"

Asta ootas.

„Papal on sekretäris — te ehk teate — niisugune väiksem kassa — säärane eralaegas. — — Ta unustab võtme vahel ette — —" Aage Rolstedi hall nägu kuni valgete kõrvadeni võttis korraga sügavasti värvi — — „Ma maksin veksli täna hommikul ära — — "

„Oi, see on paha!"

Aage lõug vajus madalale. „Kui ta nüüd leiab — ja ta leiab kahtlemata veel täna —"

„Siis tunnistage üles!"

Noor Rolsted lööb silmad suu peale, millest see ennatlik lause lipsas, ja on ivake aega keeletu.

„Kuis seda siis võib, Asta! Mõelge ometi!"

„No — ta on ju teie isa."

„Just sellepärast! — Ma ei julgeks eluaeg enam silmi tema ees üles tõsta! — Professor Rolstedil — kuulsal professor Rolstedil ei või ometi poega olla, kes — — See oleks ju hirmus!"

„Aga kui te prouale — — Nii et proua paneks raha asemele —?"

„Minu ema minestaks ära! — Ta minestaks tõesti ära!"

„No — aga —?"

„Teie ei tunne niisuguseid asju, Asta, teie ei mõista hinnata õnnetuse suurust. — Ei ühele ega teisele. Ennem juba kuul." Ja ta kordab: „Ennem juba kuul."

Asta kerkib istmel. Siis pistab näpu kõrva taha ja meeliskleb murelikult. Kokapiiga torkab talle meelde.

Kuid Aage raputab põlglikult pead. Ei suutvat suud pidada. „Ja kui t e i e ehk mingil ettekäändel küsiksite — ta ihnuskott ei annaks."

„Aga mis te selle laenatud rahaga siis tegite?" pitsitab nõutus Asta kurgust.

Noor Rolsted kehitab õlgu. Jumaluke — üliõpilase asi — elurõõm — — ja kui nii kitsikul peetakse! — — „Vanamehel — — papal," parandab ta, „papal on vananenud kasvatusviis ja seepärast kinnine käsi. — Sellest," lõpetab ümisemisi, „s e l l e s t kõik häda!"

Vaevlev, nälgiv vaheaeg heitub maha. Asta otsib oma rüpest, Aage tema profiililt. Siis tõuseb Aage ja astub mõne sihitu sammu. Asta pilk järgneb tema lagunenud liigutustele, ta võidetud peale ja vajub jälle rüppe. Ja nüüd kuuldub nagu võtmeaugust pool-õhkamisi:

„Kui mamma ja mina — kui me mõlemad teda paluksime — — teie nooruse pärast, Asta, — ta annaks teile andeks — —"

Asta lööb silmad üles. Aage seisab tema ees.

„— — Ainult koha kaotaksite — võib olla, et kaotaksite koha — — see oleks kõik. Te võite julge olla. Mammal on suur mõju temasse — —"

Asta käsi kohendab laubal mõtteid.

„— — Ja kui ta teile ehk midagi teenistusraamatusse kirjutab: võite ju uue võtta — hakkate ju alles teenima — —"

Asta mõtleb veel.

„— — Te olete majas uus — kahtlus langeb iseenesest kohe teie peale — — Võiksite ju midagi öelda: saatsite emale — laenasite vennale — Minu sõprus aga — minu tänu — minu armastus, Asta, — — — ma ei unustaks teid kunagi!"

Astal pole veel vastust.

„— — Ja mäherdune suur, mäherdune kõrge tegu, Asta! — — Mitte mina — minu noor elu —" — Aage hääl väriseb — „mitte see üksi, vaid ühe vana suurtsugu perekonna au ja õnn — —"

Asta aju on aeglane tarima.

„— — See oleks nagu romaanis või draamas — — — Ma tahan hakata kirjanikuks — — teie tegu, Asta — —"

Sel hetkel heliseb vestibüülis kaks korda pikalt ja raskelt.

„Professor," tähendab Asta ja tõuseb.

Tema ees aga seisab nüüd korraga vürst Vladimir Potocki surnud kivist: tumm, tardunud ja marmorvalge huultelt. „Aa!" pageb Asta huultelt, enne kui ta uksest lipsab.

*

Professor Rolsted oli juba oma töötoas ja ta sinihallid harjasjuuksed ilmutasid nagu suuremat püstakust,

aga ta küsis vaid abikaasa järele, keda veel kodus ei olnud, ja Asta mõtles, kui ta temale seda oli teatanud, minna noorhärra juurde tagasi. Seal aga tuli proua Rolsted parajasti, kes tarvitses tema ümmardamist, ja üürike aeg peale seda lõi äike juba sisse.

Ainus hing majas, kes professori sekretärist õigusega, kuigi piiratud õigusega, raha võis olla võtnud, kui ta võtme eest leidis, oli proua Rolsted, ja proua Rolsted ei olnud mitte võtja. Ainus aga, kes seda õiguseta, vähema kui õiguse varjuta võis teinud olla, oli uus teenija, ja see seisis varsti kuulsa kriminaalõiguse-õpetaja kohtujärje ees.

„Minu küüsist sa ei pääse," ütles professor Rolstedi pilk, millega ta ülekuulatava sedamaid läbi puuris, ja võimalus ka kord tegelikult oma vaimu lõikavust proovida pakkus talle tõsist huvi.

Kaebealune salgas muidugi. Ja kõige selle jultunud kangekaelsusega, mis kurjategijale paraku omane. Aga mis see talle siiski aitas. Ta ei seisnud ju mitte tavalise uurija ees. Mõne hiiliva ja tiksava eelpärimise kannul heideti ta korraga nii hävitava ristküsimuste tule alla, et ta varsti enam ei teadnud, kus ta vaene pea on. Ja siis tunnistas üles.

Alles? — Ei. Kõigest üheksa kroonikest alles. Muist õmblejale pakilise võla tasuks, muist peigmehele laenuks — sel oli hädasti vaja uut ülikonda Tuksis mis tuksis!

Siiasaadik oli üsna kenasti tulevase draamaluuletaja kontsepti mööda läinud, kuid nüüd vääratas asi rööpast, sest professorid kui keerulised iseloomud pole ju kerged kavatseda. Lugu, et leivavanem oma kõige lähema ümmardava ümbruse poolt enam julge ei tohi olla, lugu,

et teenijate rõivauhkus ja ulaelu otse piirdumatuks kippus minema, ja lõppeks lugu, et see inimeselaps siin juba nii õrnas nooruses oma musta ametiga peale hakkas — need kolm lugu ajasid professor Rolstedile niisuguse moraalse ahastuse peale, et ta sedamaid telefoni juurde tõttas — see on ohtrasti enne, kui proua ja noorhärra oma palvetega vaese varga eest, mis olid just selle õrnale noorusele üles ehitatud, algust said teha. Ja et kutsuja oli kuulus professor Rolsted, siis ilmus sõbralik isand, kes võttis Asta oma hoole alla, juba mõne minuti pärast.

Ei ole imeks panna, et noore Rolstedi üllatus ootamata pöörde üle oli suur. Nii suur, et ta sõbratarile kaastundlikku sõna ega pilkugi ühes ei märganud anda. Asta ei mäletanud hiljemini õieti, kas ta Aaget kõige tõsisemal momendil — kui ta võõra mehega majast lahkus, — enam nägigi.

*

Aage Rolstedi olukord aga ei olnud midagi vähem kui kahetsemisväärt. Ta kannatas järgnevail tundidel, kui ta omas toas lukkus ukse taga püüdis sündmusest ja selle tagajärgedest aru teha, nii sügavat hingepiina, et ta unustas ajuti oma mehisuse ega häbenenud kaebli-kult ägada. Ta istus ja tõusis, ta sammus ja seisatas, ta litsus kõrva kord ühe, kord teise ukse vastu, ta keeras elektri üles ja keeras ta jälle maha. Ja kui eesruumis helises kell, siis pidas hinge kinni ja püsis liikumatult, kuni tulija talle tuntuks oli saanud. Öö aga saatis Aage palaviku-unes mööda.

Tema seesmine korratus kestis hommikulgi edasi, sest kui vana Eliine toatüdruku asetäitjana talle külalist teatas, keda ta ei tundnud — Jensen oli selle nimi, aga

Jensen on poole Kopenhaageni nimi —, siis ta heitis köögipiiga külalise välimuse suhtes üsna tavatu ülekuulamise alla: kuis rõivastunud, mis nägu, kui vana, mäherduse kõnetooni ja esinemisega, kas õpetlase, ärimehe või ehk — tsiviilriides ametniku laadi?

Ametniku laadi polnud aga külaline sugugi, sest Eliine teadis rääkida valgest kaelasidemest ning lagedaks raseeritud näost, ja see näis pärijat rohke määrani rahuldavat. Härra Jensen lasti kohe ette, ja kuigi ta tühjalt tagasi läks, siis viis ta ometi tröösti va teadvuse kaasa, et professor Rolstedi poeg oli tal kolm korda kätt surunud. Kuid see lohutav vahejuhtum ei suutnud võtta Aage hingelt survet. Varsti sattus ta uuesti näriva rahutuse küüsi, ja see kasvas, mida kaugemale edenes päev. Viimaks näis ta vaevatud aju ühe ainsa täpi ümber veel ringi ja ringi keerlevat, sest ta ümises ühtelugu: „Kui ma teaksin, et ta suud jõuab pidada! Jah, kui ma teaksin, et ta suud jõuab pidada!"

Ja siis tuli tund, mil Aage veeretas oma murekoorma ema hinge ette. Ja proua Rolsted ei minestanud õnneks mitte ära.

*

Astal hakkas uues korteris varsti igav.

Ta ootas, ootas — ja kui kedagi ei tulnud ja midagi ei sündinud, siis puges ukse alt too hall elukas sisse ja istus talle rinnale. Üsna leplikule õhtupoolikule ja mitte väga õudsele ööle järgnes päev, mida valitses see tuhkur tüütaja. Ja nüüd nägi Asta oma korteri rohkeid puudusi. Ei midagi, millel pilk võiks puhata, ei midagi, millel mõte saaks seisatada, ei vähemat kui vaadet välisegi ilma poole.

See oli rumal.

Ta ootas ja ootas veel ja siis hakkas pead väristama ning ikka otsustavamalt õlgu kehitama.

Lugu oli kahtlemata rumal.

Ja kui siis tuhkur tuba veelgi tumenes, kui nurgad juba musta munesid, krapsas Asta istmelt ja koputas ukse pihta. Esiti ühe nükiga, varsti kahega. Ja kui kutsutavat veelgi ei tulnud, siis rusikaga, mis aga maja rahuks liiga suur ei olnud. Ja nüüd ilmuski üks neist, kes olid selle maja härrastele pandud ümmardajaiks. Ja küsis viisakalt, kas preilil läinud midagi põlema.

Ei, aga preili soovivat välja kolida ja selle härraga kõnelda, kes soovi võib täita.

Soo, soo — või nii ruttu juba! Mis siin siis nii viga olevat? Teised elavat kuude kaupa. Aga ta tulevatki preilile juba järele ja see härra — see ootavat teda parajasti.

Ootav härra võttis Asta Palleseni pika ja laia prillipealse pilguga vastu ning mõmises midagi habemesse, enne kui ta teda austas sõnaga. Nime, vanuse, sünnikoha järele päris üsna taltsalt ja kuivalt, kuid korraga teritas häält:

„Leivaisa ja politsei ees tunnistasite enda süüdlaseks?"

„Jaa."

„Professor Rolsted telefoneerib mulle aga praegu, et te olete süütu. Inimeselaps, miks te luiskasite?"

Professori nime juures kergitab Asta helkjalt kulme, siis vaatab maha.

„Ta palus mind?"

„Kes palus teid?"

„Härra Aage Rolsted muidugi."

„Professori poeg — see üliõpilane?"

„Jaa."

„Aga professor on ju raha kätte leidnud ühest oma unustatud kaukast."

„Soo? — Seda parem!" ütleb Asta ja muheleb vastu tahtmist.

Kohtuniku toonil on aga ametlikkuseta noot sees, kui ta, käsi habemes, veidikese aja pärast jätkab:

„Mis teil siis teineteisega oli?"

„Ei midagi."

„Kuidas? Nii jumalamuidu —?"

Asta vaikib.

„No kui teile keegi ütleb, hüpake tulle — kas hüppate?"

„Ei."

„No vaadake! Siis oli ometi midagi —?"

„Ta meeldis mulle," vastas Asta, „ta on ju nagu maalitud või peiteldatud — nagu Thorvaldseni vürst Potocki . . ."

1913.

KUI TULI TÄHENDUS

Esimene aimus tabas Jaan Säga enne maailmasõja algust.

Ta tuli parajasti töölt, kuum käsi oli ukselinki vajutanud, tuttavas ruumis helkisid neli sõbralikku silmapaari järgemööda üles, kollane kassike lähenes laua alt, selg küürus ja saba püsti. Sel üsna tavalisel, igal õhtul korduval silmapilgul kallati Säga hing üle külma tundmusega, nagu oleks ta sattunud võõrasse tuppa, nagu poleks ta siia mitte pidanud sisse tikkuma, nagu — nagu ootaks teda siin määratu õ n n e t u s, vihapunane seletamata vaenust.

Ja siis oli ta meelest, nagu pöörduks veri ta soontes äkki ümber ja hakkaks jooksma vastuoksa, kuna kuhugi pähe tekkisid pinnulised paisud ning silmateri torgiti kui nõeltega. Naeratas ise veel uskumatult, ei saanud aga teisiti kui sirutas käe tuge otsides tema ette kogunenud varju poole.

See vari oli tema naine. Ta tunnetas tema häälest ja mingist lõhnast, mis sai talle esimest korda kui tema naise lõhn imelikult teatavaks.

„Sa peaksid nüüd ometi kord —" algas see hääl ega lõpetanud.

„Miks? Mis mul siis viga on?" tuli Säga suust kähku. Ja juba ta seisis oma täie suuruse ning tugevusega kindlasti jalal.

„Aga sinu köha ja need pistjad — — teie, valajad, higistate väga, ja siis jälle külm — ikka uuesti — ikka uuesti — —"

Sägale jäi teadmatuks, mida Ella tema tahmtõmmust näost oli lugenud, et seda ühendusse viia tema kerge, aga visa köhaga, sest mäletatavasti ei olnud ta sisse astudes mitte köhinud. Aga ta jättis pärimise, tõstis kõige väiksema põrandalt kätele, ja kuna ta teda õõtsutas, pudenes lapsele öeldud naljatuste vahelt muretu tõotus naisele, et küll ta ikka kord tohtri juurde minevat.

„Aga homme juba, Jaan!"

Käsi, mis haaras Säga käisest kinni, oli nii kuum, et ta tundis seda läbi riide, ja korraga seisid nende silmad vastamisi. — Nad vahetasid teineteisega midagi, mis sulges nende suud saladusepitseriga ja võttis kummalegi higiniiskuse laubale. Ja kui viirastus oli möödas, siis naeratasid mõlemad ühteaegu ning karvapealt ühteviisi ja kummagi pilgus püsis vanne seda saladust varjata viimseni.

Ja nõnda tuligi, et Jaan Säga ei läinud tohtri juurde, vaid et naine arstis teda rohu- ja marjateedega edasi. Ellal oli neid mitut tõugu, raudrohust ja kummelist peale kuni maasika ja vabarnani. Ja Säga jõi isuga, higistas härdusega ja mõlema kindel lootus oli, et suvi teeb, mis veel jääb teha, et päike silub hellal käel kõik maha, mis rinnus ja kurgus torgib ning kiheleb.

Ei tohtinud ju teisiti olla — ei tohtinud, ei t o h t i n u d! Neid oli nüüd juba viis hinge ja kuues tulekul. Ella teadis seda. Ja suvi tuli ja oli päevi, kus Säga naeris kõige hirmu üle ja pani naisegi naerma.

Aga siis tuli sügis ja tõi Sägale arusaamatut väsimust, imelikku närvetust, ja ta ihu ei saanud enam kuivaks higist, külmast, õlisarnasest higist, mille lehk tülitas tal alati nina.

Ja nüüd läks Säga omapead arsti juurde, ja kui ta tagasi tuli ja ütles, kus ta käinud, nägi naine, et ta silmad aukudest suurelt välja tikkusid ja rasvaselt läikisid. Säga hiiglakere, enam vägev kont kui muskel, seisis veidralt lüngus naise ees ja tema naeratus muutus krambiks, mis venitas suu viltu.

„Ah, ega nemad siis midagi tea, — üks ütleb seda, teine jälle teist! — Homme" — Säga ei suutnud talitseda vapustust, mis jooksis tema liikmeid mööda alla — „homme lähen t e i s e jutule."

Ja kui naine püsis liikumatult vaikuses, köögitahmane käsi lõua külge kinni tardunud, lisas Säga äkki vihaselt ja peaaegu müristamisi:

„Aga sa tead ju, et mul röga ei ole! Mis sa's seisad ja vahid ega lausu sõnagi!"

Ja Säga rusikas tõusis, nagu tahaks ta lüüa, kuid samal hetkel nirises tal mõlemast silmast ja ta kattis neid oma suure rõveda töökäega.

Nad ei kõnelnud sellest, mis oli, peaaegu kunagi, ning iialgi ei nimetanud nad seda õige nimega.

Õiget nime suhu võtmast keelas neid nagu ebausk.

Ja siis seltsis ebausu juurde imeusk.

Nad hakkasid uskuma seda imet, et kõik on omeţi arstlik eksitus, või kui mitte, et siis toimub see üpris haruldane pööre, millest nad kuulnud, imepööre nimelt, et tõvetekitajad ihus i s e e n e s e s t löövad kuivama ja kõdunema, kuni nad, nagu öeldi ühes tohtriraamatus, kahjutuks on „lubinenud".

Iseäranis kindel, fanaatlik-kindel ses usus oli Säga ise. Jõudu ammutades oma usust töötas ta vabrikus vana viisi edasi, murdis ületundegi teha nagu teised, sest tööd oli küllalt, selle eest muretses juba teist aastat inimesi ning väärtusi hävitav sõda.

Ent siis saabus päev, mil Säga tuli järsku keset tööaega koju. Ja mitte jala. Ella nägi aknast, kuidas ta voorimeest maksis, ning nägi ka, kuis ta suur kogu keerdudes nõtkus.

Ei midagi paha — ainult puhata — haigekassa kulul mõni päev lihtsalt puhata — —

Ja Säga puhkas mõne päeva, ja siis veel mõne päeva, ja kui ta viimaks oli puhanud ja läks, ei kestnudki kaua, kui tema suured võõrad silmad said ukseavauses jälle nähtavaks.

Ta tegi rahustava käetõste last imetava naise poole ja hakkas häält kohendama, et anda seletust. Aga siis osutus, et tal häält enam ei olnud. See oli ammu juba kähisenud, aga nüüd — nüüd — — Säga katsus kõrisõlme, köhatas ja selitas häält — — nüüd vihises ja sahises ainult veel.

Ta istus naisele üsna ligi ja ütles selle hääletu häälega:

„Vabrikusse, Ella, — vabrikusse ma enam ei lähe, sest siis ma ei saa terveks. Ma hakkan nüüd kodus tööle — jaa, kodus! Minu Jürist vend läheb tuleval nädalal püssi alla, temalt saan tööriistad ja hakkan kingsepaks. Ilus vaikne ja terve töö tervise kosutuseks!"

„Aga sa ei oska ju kingsepatööd."

„No ega ma uusi saapaid hakka tegema, küllap paikamise ja tallutamisega saab aegu, mõni asi nüüd ära õppida!"

Ella nägu kummardus sügavasti lapse peale, aga siis tuli nagu mähkmete seest julgustavalt:

„Jah, hakka aga pealegi kingsepaks, küll sa paigata ja tallutada ikka oskad."

„Ja väikese sildi paneme välja — —"

„Jah, selle paneme välja — —"

„Ja siin eestoas akna all, siin hakkan peale. — — Aga enne, Ella, — enne lase mind veel paar päeva puhata. Minu jõud on nii otsas — —, mitte just otsas, ei, aga vähene, mõistad, v ä h e n e."

Ja nõnda sai Jaan Sägast kingsepp, usin ja hoolas kingsepp, kes kopsis vara hommikust hilise õhtuni kontsi ja pooltaldu.

Ja sildike rippus väljas ja töötellijaid tuli.

Et aga kõik Säga seesmised elundid — süda, kops ja maks, kõri ja kurk (ühe arsti kartusel peaajugi) — söödamaaks olid miljonitele nägemata-tillukestele olenditele, kes üha kasvaval sigidusel ja talitsemata ahnusel elasid tema ihujõust, siis kordus ning kerkis Säga tarvidus puhkuse järele kuust kuuni ja nädalast nädalani. Ta ei olnud aasta pärast mitte enam usin ega hoolas kingsepp, ja teenistus vähenes. Teenistus vähenes nii, et nad seisid ühel heal päeval naisega silm silma vastas ja mõistsid teineteist sõna lausumata.

Ja nüüd sai mehest naine ja naisest mees.

Mees keetis ja talitas lapsi, naine tuli õhtul vabrikust.

See tähendas Sägale alanemist, vajumist viimsele astmele; algus oli õieti juba seega sündinud, et õppinud valajast sai õppimata saapapaikaja.

See oli mõru, Sägale mõrum kui mõnele teisele, sest juba ammu oli ta üht küsimust urgitsenud ja hinge-

härmi tundnud, kui ta ei leidnud vastust. Ja nüüd, kus ta pea ja hing huugasid palavikus, nüüd võttis see küsimus temas hiiglamahu ja valuärevad vormid. Kuna ta pühkis või pesi, küpsetas või keetis, last söötis või kaasüürilise kinga torkis — ikka lasus tal suur küünistav painaja kukil ja küsis ringiratast:

„Teie, töölised, olete inimesed, aga kus on teie tähendus? Teil ei o l e tähendust! Te teete k õ i k, ilma teieta ei oleks midagi, aga teid endid pole olemas, sest teil ei ole tähendust! Teid palgatakse, kui tahetakse, ja vallandatakse, kui tahetakse, ja sõimatakse, kui tahetakse, ja pistetakse türmi, kui tahetakse! Teist üle käib k õ i g i tee, kõige närusema linnavahigi tee, sest teie tähendus on tolmu tallatud ussi tähenduseni! Teie, töölised, olete inimesed, aga kus on teie tähendus? Sina, Jaan Säga, oled inimene, aga kus on sinu tähendus?"

Ja Säga ei väsinud kõrbevat küsimust esitamast oma naisele, kui see õhtuti tuli vabrikust, ja kui tal kedagi ei olnud, siis küsis ta seda oma vanematelt lastelt, kui need tulid koolist, ja kui neid ei olnud, siis ladus ta oma pärimise seinale ja põrandale ette.

Aga tema kopsu ja maksa, südant ja aju hävitasid üha nägemata-tillukesed seesmised vaenlased, ta jõud vähenes kiireneval käigul, ja kui jõudsid kätte need märtsipäevad, kus uulitsad rõkkasid keelatud hõiskest, keelatud muusikast, keelatud marsimüdinast, kus Säga naine lõunal ja õhtul sööstis meeletute õnneuudistega tuppa, — siis oli Säga juba nii kaugel, et ta sammu astus ja teise puhkas, voodist tuli ja voodisse läks ja õhtuti ning öösiti sonis palavikus.

Aga ta mõistis selgesti ja imes ajalehest iga rea, mis kõneles suurest, ilmuskumata prahvatusest, ja kui ta

palavikupunased silmad tabasid rongi, mis eemalt ümber nurga pöördus, kiskus mees aknad lahti ja vehkles kätega punaste lippude poole, sest hüüdeks ja hõiskeks puudus tal hääl.

Ja siis sahistas Säga naisele öelda, — kindlasti, käsutoonil, vasturääkimist sallimata:

„Viid mind täna tööliste koosolekule — kas kuuled?"

„Sängist, Jaan?"

„Jaa, sängist! Ma olen täna tugev."

Ja nad läksid.

Ja sel ärevusest võbiseval, rõõmust kisaval, laulust kõmaval, kõnedest ülevoolaval suurel koosolekul tõusis viimaks inimeste seast üks inimesevari, vaarus juhataja juurde ja küsis sedamaid sõna, sest tal olevat rutt.

„Aga teil ei ole häält," tähendas juhataja.

„Mind kuuldakse siiski," vastas küsija, „sest need, kes kuulevad, ütlevad teistele edasi."

Ja vari astus kõnetooli, võttis kõik jõu kokku ja kähistas:

„Teretan teid, seltsimehed! — Meie, töölised, olime inimesed, aga meil ei olnud tähendust. Nüüd o n meil tähendus! Nüüd on meil tähendus! Meil kõigil on tähendus, isegi minul, Jaan Sägal, on tähendus. Ja et minulgi on tähendus, siis a u s t a g e mind, kui mind enam ei ole, ja matke mind pidulikult! Ma teretan teid, seltsimehed, ja jätan teid — juma — — la — —"

Üks naine kiljatas rahva seas. Kõik tõusid mühinal istmeilt.

Kõneleja aga vajus kobavail ning kohmavail kätel pulti mööda põrandale.

1917.

JOOST JA NEEDU

Mäletan veel selgesti Needu nägu. See oli pikk ja kitsas ja väga valge. Ta silmad seisid ligistikku ja nina tõusis pisut kongu. Needu kasvgi oli nii, et ma kord, kui preilid von Dittmarid kaevul kolmekesi tema ümber seisid, mõtlesin ühe ja teise rõivad omale tüdrukule selga ning leidsin, et tema väga hästi nende õde võiks olla. Silmist ja juukseist mustjas oli ta nimelt ka.

See noor tüdruk tuli emale kihelkonnast, kus vähe teisiti kõneldi kui meil, kus öeldi „nutin" ja „naerin" ja „nähend" ja „tehend", ja mul on veel meeles see puhang sooja lõbu- ning sõprusetunnet, millega ma Needut teretasin, kui ta esimest korda lause pillas, nagu: „Võtin maast ja annin talle!" Mõeldud oli üks tige mõisakoer, kes tikkus võõrastele vahel peale, kui neil oli midagi isepärast küljes, ja Needu kandis meile tulles jakki ning pearätti, mille kuumad värvid võistu kisasid.

Aga need olid talle näo järgi, ma vahtisin teda ema varjust nagu ilusat kirjut lindu, — need olid talle niisama näo järgi kui õrnsinised soonekesed ta põsis, kui kaks pruuni ning ninatarka soolatüügast ta pealmise huule serval.

Joost nägi teda paar päeva hiljem.

Joost astus sisse — kraps, krann ja peen nagu ikka. Ta rind valendas, krae läikis, kaelaside oli laitmatult

sõlmitud ning musta pihtkuue pealt poleks leidnud linnugi silm tolmukübet. Ja lauk keset pealage oli imeõige ja juuksed hoolikalt võitud.

Needu sõtkus leiba. Ta oli käed parajasti vette kastnud, et neid rusikatena jälle taignasse vajutada, kui äkki ta ees helendas lumine rind. Ta nõksatas tagasi ja jäi Joosti otsa vahtima, ja Joost maigutas suud ja jäi tema otsa vahtima. Mina üksi nägin neid, kedagi muud ei olnud toas, ning mäletatavasti oli mul arvamus, et nad teineteist tundsid ja et nende vahel valitses mingi vaen, mis ehk lähemal pilgul lööb riius praginal lõkkele.

Kuid seda ei sündinud. — Nad jäid keeletuks. — Pilk püsis pilgus. — Oli, nagu usutleks kumbki teist nähtamatuil katsesarvil. Ja siis, ühteaegu, tõusis neil jumet palgesse. Needu lükkas käsivarrega musta salgukese näost ja Joost astus sammu minu poole, sammu, nagu äkitselt kõva ning sileda peale sattunud lammas. Ta lage lõug oli imelikult pikk.

Kui ta minult siis isa järele oli küsinud, keda härra jutule kutsuvat — isa oli veel tulemata ja ma lubasin talle öelda —, kõpsus Joost jälle uksest, ilma sõtkujale enam pilku heitmata. Ma ootasin lahtisel aknal tema möödaminekut, aga vist kulus tal eeskojas aega, sest ta ilmus alles natukese aja pärast.

Ja nähtus, et tuju oli tal halb. Silm tuskas, suu ümber hapnes ja hammaste vahelt litsus end tasane vandesõnagi välja, mõru mingist mulle teadmata kahetsusest. — —

Korraga tundsin taigna lõhna; mu taga seisis Needu ja vahtis minust üle Joostile järele. Ta silmad olid suured ning tõsised, higiniiske nägu jälle valge. — —

„Mis loom s e e oli?"

Ma kostsin. Küsimusest avaldus, et Needule oli jäänud tähele panemata, mida Joost minuga oli kõnelnud, sest muidu ta oleks järeldamisi endale i s e võinud vastata.

„Või niisuke toapoiss siin!" Ta hõõrus taignasi sõrmenükke üksteise vastu, kulm seisis mõtlikult kipras.

„Mis tal siis viga on?"

„Ei m i n a tea."

Ning läks ja sõtkus edasi.

*

Sama päeva õhtul tuli Joost jälle meie poole, seekord ilma et tal oleks asja olnud, ehk olgu siis see, et ta tahtis meile veel teist korda näidata oma hiljuti vahetatud uuri. Ta vahetas neid alatasa, see oli tema sport, mõni nädal käis ta meile kahte või kolme uuelt vahetatud uuri näitamas ja vahetamislugu jutustamas, — linnast või külaskäikudelt naabermõisadesse härraste kaasas tuli ta naljalt kunagi vana uuriga tagasi. Aga Joost oleks võinud jätta uurigi näitamata, tema üsna tarbetus tulekus ei oleks olnud midagi iseäralikku, sest nemad sealt „ülevalt", sakste majateenijad mõlemast soost, olid meil — minu ema armastas seltsi — meelsasti nähtud sagedad külalised; meie avaras eestoas pidasid nad mängu ja tantsuga mõnikord oma jootusidki. Ja sellest peale, kui Joost ja Kati, üks toatüdrukuist, teineteisega õrna vahekorda olid astunud, lipsas kumbki, kas või igal õhtul, meile sisse, et magusat lugu ühest või teisest küljest jälle arutusele võtta. Kati oli väle tüdruk, käbe ja nobe, ainult väga kõhn, mida aga tema haruldaselt elav põsepuna aitas unustama panna. Nende pulmad pidid olema sügise poole, enne veel kui koolide algus mu linna kutsus.

Joost käis siis tol õhtul meil, ja ma mäletan, et ta kandis valget vesti ja kõneles palju. Ta kõneles nii, et suuäärtele tekkis vahel valget. Kuid Needu poole, kes liikus talitades edasi-tagasi, ei pöördunud ta sõnaga, ja ema imetles pärast, et ta ei ilmutanud meie uue tüdruku kohta selle tagaseljagi mingi küsimuse või märkusega harilikku uudishimu. Ja ometi paistis mulle, et Joosti silm teda nägi, teda ootas ja et ta hääl võttis sõnapealt teise varjundi, kui Needu jälle sisse astus. Ning Needust jäi mulle meelde tema järsk, terav, peaaegu rüve viis, kuidas ta ema käest paar korda küsis juhatust; parajal pilgul kutsus ta näputõmbega ka minu välja eeskotta, et järele pärida, kas „see seal" käib vahest ehk „iga päev" meil. Ma võin eksida, aga mulle näis, et Needu huultest taganes üürikeseks viimne kui verepiisk, kui ta kuulis, et tihtipeale.

Joost ja mina olime head sõbrad, ja ma küsisin eneselt, kas Needu teda ei salli. Aga vastust ma ei leidnud, seda vähem, kui mulle järgneval ajal hakkas silma torkama — ka ema pani seda tähele ja pillas isa vastu asjaomase tähenduse —, et Needu püüdis ennast õhtuks väliselt kohendada, taoti otse ehtida. Ma nägin teda köögis seisvat poolkustunud peeglikese ees, käed närvlikul nugrisusel juustes või rinna ja kaela kallal. Sel õhtul tuli Joost — ta näis seda aimavat. Ja kui ühel päeval käis juut, sattus Needu tema avatud pampude ja kastide ees ärevusse; pisarad vilkusid tal silmis ja ta võttis palka ette ning ostis mõnda, mille kallal ta siis öösiti õmbles. Ema leidis, et tal ilma selletagi rõivastest puudust ei olnud, pearättidest aga teatav külluski noore teenija kohta.

Minu huvid olid tol suvel koondatud isa kingitud

püssile, millega ma hirmutiseks sain varblastele ja varestele kogu mõisaümbruses, nii et mõnigi lüli Joosti ja Needu vahekorra arenemises kõrvaldus minu teadmisest. Mäletan ainult ühte neist kordadest, kus Kati lihvatas meile tulnud Joostile varsti järele. Muidu tegi Joost säärasel puhul varsti minekut, jutt ummistus, kätesse ja jalgadesse sigis tal rahutust ja silm vaevles sihti ja püsi otsides. Tookord näis aga teine vaim teda valitsevat. Ta kinkis Needule palju varjamata tähelepanu, ja see pidi sündima millegagi hääles ja vaates, mis rikkus tema mõrsja verd, sest puna Kati põsil vedas aegamööda sinilillakaks. — Kati tõusis viimaks ja läks. Ning Joostil ei olnud ruttu temale järgneda.

Siis nägin Joosti ja Needut kord suu suud vastu seisvat meie köögis, teinekord, videvikuajal, pargi tiigiäärses sagarikus — oletatavasti mitte vaenulikus mõttevahetuses, sest köögist kuuldus Needu iseviisilist luhja naerukest Joosti sumina vahel ja pargis läksid nende käed kokku, enne kui kumbki lahkus oma sihti. Mind nad ei näinud.

Vist oli see aga järgmisel päeval — igatahes väga varsti pärast seda kohtamist —, kui Needu tuli emalt küsima, kas ta võivat „enne aastat" meilt ära minna, see on niipea kui meie uue asemele oleksime leidnud.

See oli üllatav uudis emale. Kuigi kooselu alles lühike — Needu oli tulnud haiguse pärast kaks kuud peale jüripäeva teenistusse —, võis ometi juba märgata, et läbisaamine sobis mõlemapoolselt hästi, ja ema küsis seepärast kõrgel kulmul:

„Aga miks siis?"

Needu ei kostnud kohe, minu meelest oli ta ehmunud iseenese üle, viimaks sosistas, tal olevat siin igav.

Ema arvas, et igavus läheb pea mööda, veel mõned nädalad ja sellest ei ole midagi enam järel — eks tunne igaüks uues kohas esiti igavust.

„Küllap lasete mu varsti ise lahti."

See kukkus Needul vist kogemata, sest ta silmad pilutasid, nagu oleks neid torganud ere kiir.

„Kuidas nii? Miks sa seda arvad?"

Aga seletavat vastust ei olnud Needult võtta. Kui ema talle pikemalt peale käis, lõpetas ta jutu viimaks järsult väljatõugatud lausega:

„Ma jään siis pealegi paigale!"

Ent ukse eest vaatas tagasi ja püüdis naeratada. See naeratus oli midagi rõõmsat ning kurba segàmini ja nägu oli tal valge läbipaistmiseni.

*

Mõni aeg peale seda oli Joost minu emaga jutus ja ma kuulsin sellest mõne katke.

„Jaa, aga ta on p e e n e m," ütles Joost, „ta tuleb küll külast, aga ta on palju p e e n e m. Muidugi, igaühel ei ole silma selle tarvis, aga vaadake — m i n a näen, et ta on näost p e e n e m."

Ema tähendas: „Noo, àga see ülekohus, mis teete teisele."

Joost kehitas kaks korda ärevalt õlgu. „Jaa, mis sinna parata! Naine on eluajaks, ja ma võtan linnas edaspidi resturandi."

„Kas olete omavahel siis juba kaubal?"

Ei ta olevat veel otsekohe küsinud, oli Joosti vastus, àga et kõneldatava „veri temale vastu mängivat", sel-

les võivat ta julge olla. Ja Joosti sonoorne hääl kõmises. — —

Kati oli uhke tüdruk, ta viskas pea selga ja Joost oli temast lahti, ainult ehk mälestuseks võttes mõnd põletavat pilkesõna.

Ent ühel heal päeval tuli Joost kapsaaeda ema juurde, kellele ta oma südameasjas täieliku usalduse kinkis, ja ma kuulsin pärast söögilauas, jutust ema ja isa vahel, mis ta temale oli rääkinud, ise elevil ja palgest koltunud. Needu öelnud ära. Otsekohe ära. Ja miks? Võimatu temalt välja saada. Kisu või tangidega. Lammuta tal või pea. „Ja ta rippus mul kord juba kaelas — mõelge mamma, ta rippus mul kord juba kaelas!" Ja Joost rebinud oma uurikeed ning sõtkunud peenraotsa ära.

Et kas ema ei võiks kuidagi aidata?

Aga ema oli erapooletu ja tahtis seks jääda, sest Kati seisis talle niisama ligidal kui Needu.

Ma võin ainult oletada, et Joosti seisukord kaasteenijate keskel, eriti Kati ees, mitte just lõbus ei olnud pärast seda, mis oli sündinud, sest tema omast suust ei saanud enam midagi kuuldavaks, meie lävest astus ta üksnes veel „ametlikult" üle — siis, kui tal oli isa kutsuda saksa jutule — ja neil kordadel kulus ta jätkav sõna ilmastikule ära. Uurisid ei olnud tal kah näidata, nende vahetusel näis olevat seisak.

Ja Needugi vaikis. Iga külgetiksav küsimus põrkas tagasi tema lapsik-naeratavast „ei mina tea'st". Aga me panime tähele, et ta salaja kannatas, et ta oli öösiti uneta ja kõhnenes kogu kehast. Minu arust muutus ta kõndki, kaotas vaba kerguse, jalga vedas järel kui nähtamatut kolki.

Kas Joost katseid uuendas, kas ja kus nad endamisi veel kokku puutusid, seda ei teadnud mõisas vist keegi, sest kõik olid kui pilvist sadanud, kui pruutpaar oli ühel päeval siiski valmis. Ma ei tea enam, mil vormil tegi Joost seda meile ja teistele teatavaks, aga meeles on mul kena hellus tema toonis, kui ta nüüd kellegagi kõneles, ja et ta pidas seejuures käed püksitaskuis ja ajas rinna välja.

Pulmadega oli tal rutt. Nädala kolme pärast oli käes pühapäeva-hommik, mil Needu seisis mõrsjaehtes meie eestoas ja ootas peiu vankrit. Uks neist, kes teda oli aidanud ehtida, oli Kati: see vahva tüdruk tahtis näidata, et tal kaotust ei ole kahetseda.

Kõik pulmalised pidid olema meie mõisast. Needu oli omapoolsed — kuuldavasti kodukoha kauguse pärast — kutsumata jätnud, ainult ta elatanud isa võõrasemaga pidi seltsima pulmavoorikesele kiriku juurde. Joosti omastest mäletan vaid tema õde kustki naabervallast, üht kõva näo ja kalgi vaatega möldrinaist, kes tahtis minu emale pidutalituses abiks olla.

Pulmalisi oli kaunike parmas mõrsja ümber; minu väike õde hoidis tema käest kinni ja paar pruutneitsit naljatasid temaga, kui korraga maad võttis üldine vaikus, nagu oleks hääl igaühe kurku samal hoobil lämbunud. — — Me ei tundnud pruuti äkitselt ära. Meie ees seisis võhivõõras nägu. See nägu oli hangunud iälestuses millegi hirmsa ees, mille lähenemist silmad vahtisid ja kõrvad kuulsid, kuna jalg maa küljest ei kerki, et põgeneda.

Sel silmapilgul astus sisse Joost mõne peiupoisi eel ja pruut langes kiljatusega, mis viis kõigi huultest vere, meie vahele maha. — —

Läks aega, enne kui saadi aru, mis õieti oli sündinud, ja läks veelgi aega, enne kui ühele ja siis veel teisele teadjale nägijaist aimus võis ligineda, mäherdune vaenulik võim see oli, millega noor tüdruk meie jalgade ees rabeles, näost sinine ja higine, vabisevad liikmed krampi kistud, hambad vihases valus kokku pigistatud, silmad meeletus heitumuses pahempidi pööratud.

Minu isa oli esimene, kes kummardus temale omase rahuga võitleja üle. Teisena järgnes Joosti õde. Nad tõstsid haige sängi ja kangutasid tema liikmeid valla vägeva painaja pitsitusest.

Ma mäletan, kuidas kõigi pilgud liitusid peigmehe näo külge, kui rauges vaevatu heitlemine ja aset andis unetaolisele rammetusele. Mis nüüd? küsis iga silm.

Joost oli jäänud umbsel mõistmatusel esiti üksisilmi sellele kohale maha vahtima, kus Needu oli põrandal lamanud, siis pöördus ta ilmetu vaade voodisse asetatud mõrsjale järele, ilma et ta paigast oleks liikunud. Nõnda seisis ta lõdvalt rippuvate kätega, kuni tema õde ravitsetaval viimaks pea tõstis ja oma kõva, kuiva häälega, mis vaikusest vahedalt läbi lõikas, tema äratas — —

„See pole sinu naine, — tal käib langetõbi peal," ütles mõldriemand vennale.

Ning Joost vastas karedalt, tooniga, mis õe omaga imelikult sarnane: „Seda ta mulle ei öelnud."

Kas meelega või kogemata heitus ta silm seejuures Kati näole. Teadmata, mida ta selt luges, aga Joost keeras kannapealt ümber ja sammus toast.

Needu toibus nüüd varsti. Ta istus juba sängi äärel ja vaatas mulle unustamatu teadmatusepilguga, nagu unest ärganud pisuke laps, näolt näole, kui Joost jälle

sisse astus. Needu oli ainult vähe oma keelt vigastanud; paari verepiiska nägin siiski ta alumist huult mööda lõuale valguvat. Ja Joost tuli silmadega, mis niiskelt läikisid, hakkas Needu kätest kinni, vaatles teda ja küsis: „Kas võiksid juba sõita?"

Needu võis.

Ja siis — siis sõitsime.

1917.

KOLMKÜMMEND AASTAT ARMASTUST

Noor hingekarjane teab, et tähtis ei ole tuum, vaid koor. Tuuma ei taibatagi sageli, ei viitsitagi taibata, üheksakümmend protsenti kuulajaid laseb ta kõrvast sisse ja teisest kohe välja. Mida aga nauditakse, mis ajab kõrvad kikki ja suud lahti ja silmad vesiseks ja südamed soojaks — see on asja välispidine avang, see on jutlustaja hääl, diktsioon, žestikulatsioon, temperamentlikkus. On need omadused koos ja korras, siis võib ka protestantlik hingekarjane, see usuline viinavesistaja, süüdata kas või kõige vanausulisema vagatseja ekstaasi — pastor Tuvi teadis seda omast käest ning tavatses väita ametivendade seas, et võivat saavutada sama tulemust ka siis, kui jutlustaksid eesti kogudusele kirgiisi keeles.

Et siis noor hingekarjane oli teadlik jutlustaja kõlaka hääle, hea miimika ja mõjusa deklamatsiooni tähtsusest, püüdis ta end neis voorustes harjutada ja treneerida igal pakutud puhul ka väljaspool kirikut, olgu koduseil laulatusil, olgu ristseil või matuseil. Ja et ta märkas edu, üsna nobedat edu, siis ta armus endasse ja talle sai retooriliseks naudinguks iga selline harjutus kõnes ja palvetuses, ta hakkas oma kunsti ise maitsma maiusena. Sellest aga tuligi, et ta emand Kreeki mattis kaks korda. See oli leinamajas sündinud

ja sündis nüüd haual uuesti. Kõik olid eeldanud, et ta ütleb haual veel ainult mõne sõna, sest et kodus juba kõik, kõik oli öeldud, ja väga ilusti öeldud, aga ei, pastor Tuvi kaldus hoogu ega leidnud enam peatust.

Muidugi polnud sest viga ühtigi. Suvine aeg ja kaunis ilm. Surnule ja leinajaile aina auks. Lahkunu mõlemad tütred, liigutatud hinge põhjani noore hingekarjase meisterlikust ettekandest, nutsid virgasti; teised järgnesid kuivemas härduses, kuid innukal huvil kõneleja sädelevale sõnasajule. Noor Kreek, äsja installeerunud advokaadi-abi, venestunud tsaariaegseis kooles, kasutas pealegi juhust, et õppida pastor Tuvilt head eesti keelt, niipalju kui jättis leinakurbus talle seks mahti. Üksnes leskunud vana Kreek, kellel käis kange piibuhimu peal, mõtles, et miks see õpetaja nii kaugele lookleb, et kas vähemast ei saaks, et ega ma talle selle eest rohkem maksa. Kuid paratamatusega tuli leppida, ja kuna muud mõtted kallutasid isand Kreegi teisale, siis kustus seegi ainus nõrk opositsioon pastor Tuvi ilukõne pikkuse vastu.

Isand Kreegi muud mõtted ei võinud olla iseäranis kannilised, sest peale piibuhimu piinas teda tunduvalt ta must saterkuub. Seda higistamist sel kuumal ajal otse pöörases rõivas! Ta meelest oli, nagu nõrguks tal käistest valu vett välja ja kaeluse avausest tossaks tihedat auru. Sel tundeolul hakkas teda pahandama üks nähtus ja mälestus teise järel. Puusärkki seal all. Oli siis tõesti nii kallist tarvis? Mata hulk raha maa sisse, ei asja ees ega teist taga — ainult seks, et teised inimesed seda riistapuud paar tunnikest näeksid!... Ega ta ise oleks sihukest ostnud, aga kus lapsed! Olevat ju nende hea ema, keda tulevat matta kõigi aude ja tore-

dustega. Et see toredus maksab kahe hea piimalehma hinna — kes küsib selle järele...

Nojaa, see hea ema! Eks ta neile olnud hea küll, nii hea, et laskis teised minna enam-vähem hukka. Plikad suitsetavad, joovad, käivad kohvikuis ja restoranes särlatoni keksimas. Ning toad alatasa täis poisse, kellest ei ole võtjaid. Ja poega elata ikka veel, nagu polekski teisel ametit, ja lunasta ta veksleid, mis alla kirjutatud sageli kaardilauas...

Nõrk ema, nõrk ema — jaa, jaa... Ja nüüd, keset suvist tööaega, võtab kätte ja sureb maha. Tee talle ka veel matused. Kutsu jõuk inimesi kokku, sööda ja jooda neid. Ja millega? Muidugi kõige paremaga, kõige kallimaga — nõnda tahavad lapsed. Delikatessid, välismaa veinid ja liköörid. Pidu mis pidu. Selle raha eest saaks jälle oma kaks-kolm prisket lehma...

Ja kuhu jääb siis nüüd töö? Sest ega need värvitud ja puuderdatud ja onduleeritud preilikesed ju midagi tee. Need võõrutas hellitav emake kõigest ära, mis kannab töö nime... Ega muud kui hakka varmalt... hakka varmalt uut naist... Aga mis see papike siis seda kolmekümne-aastast armastust nii kaua mäletseb! Ikka ja ikka jälle: „Kolmkümmend aastat armastust! Kolmkümmend aastat armastust!" Ära tüütab teine oma igava korrutamisega...

Pastor Tuvi oli oma hauakõnes kogu aeg tõesti varieerinud teemat Kreegi abielupaari kolmekümne-aastasest kooselust ja koostööst, mis olnud küllane truu armastuse päikesepaistest. Ja tegi seda nii hoogsalt ning haaravalt, et ükski süda ei jäänud uskmatuks, nagu ükski silm ei jäänud kuivaks. Nutt oli nüüd üldine, olgu vesine silm luterlasel või protestandil peas.

Ja et kõne sisu nii tähtis ei ole kui vorm, siis ta jäi veel kauaks lakkamatult korduva refrääni juurde: „Kolmkümmend aastat armastust!"

Seda aegu jätkas lesk isand Kreek murelikult oma katkenud mõttekäiku uuest abikaasast, keda kohe vaja hakata hankima, kui matus möödas. Tal oli laialdane tutvuskond nii linnas kui linna ligikonnas maal, kus ta pidas suurt päristalu — kalmistult võis näha selle hoonestikku, nagu siia paistsid linna tornidki — ning ses tutvuskonnas leidus küllalt vallalisi naisterahvaid. Ta hakkas neid ükshaaval mööda käitama oma seesmise silma eest, peatudes pikemalt proovides ühe juures, loobudes kähku teisest.

Ent korraga tõkestus see mitte huvitu toiming. Miski muu, miski väline äratas Kreegi tähelepanu. Ta silm oli juhuslikult riivanud kagupoolset taevast — hetkeline jahm avab tal suu ja kisub kulmukarvad kõrgesse. Ja et ta seisab üsna vaimuliku kõnemehe ligidal, siis tõstab koonu ja mõmiseb talle: „Ehk saaks natuke lühemalt!"

Aga vist ei kuulnud või ei mõistnud teda pastor Tuvi — ta ei pannud tema manitsust mikski, jätkates kõnet täie innuga.

Kreegi rahutu vaade püsib nüüd kestvalt kagus. Oht, mille ta avastanud, kasvab silmanähtavalt. Kreek kannatab üürikest aega, siis näpib kõnelejat talaarist ja mõmiseb tungivamalt kui esimest korda: „Ehk saaks natuke lühemalt!"

Võib olla, et pastor Tuvi nüüd kuulis ja mõistis, aga mine ja ütle rõõmsasti sülgavale joale: „Vaiki ja seisa paigal!" Nii et isand Kreek oli sunnitud mõne minuti pärast veel kord tukistama õpetaja ametikuube ja minema manitsuses märksa kuuldavamaks.

Nüüd ta alles saavutas teatava tulemuse. Kõneleja nägu tegi vaevalt märgatava pöörde ning nina vaevalt märgatava noogutuse eksitaja poole. Ja eks kaldunud kõnegi viimaks Kreegi ihatud lõpusuunda.

Järgnes viimane palvetus.

Järgnes pastori ja leinaliste mullaheide hauda.

Sahina sekka kostis korraga vahedalt ja ärevalt leskunud Kreegi käsutav hääl matjaile:

„Mehed, visake haud kähku kinni; mul kolmkümmend saadu heinu aasal lahti ja näe, äike tulekul!"

Ise laskis jalga surnuaia värava poole.

1927.

SISUKORD

Fr. Tuglas: Eduard Vilde jututoodangust 5

Kippari unerohi 21
Minu postipoiss 81
Ameti poolest kosilane 103
Teine Joosep 162
Koidu ajal 177
Minu esimesed „triibulised“ 225
Seadusemees 335
Nimekiri 355
Viaburi 366
Leib 377
Tooma tohter 387
Kupja-Kaarli adjustaadid 422
Surnute pidu 428
Minu esimene *business* 437
Jack Brown 446
Sõber 454
Punane viir 458
Asta ohver 465
Kui tuli tähendus 483
Joost ja Needu 490
Kolmkümmend aastat armastust 500

Kaane puulõiked valmistanud
M. Laarman.

Vastutav toimetaja O. Urgart.
Keeleline toimetaja N. Remmel.

Ladumisele antud 10. IX 1948. Trükkimisele antud 24. XI 1948. Paber 56:79 sm 1/16. Trükiarv 10 000. Trükitähti trükipoognas 30 816. Trük poognaid 31,75 Arvutuspoognaid 24,2. MB-09502. Trükikoda „Kommunist", Tallinn, Pikk tänav 2. Tellimise nr. 3189.

На эстонском языке.
Э. Вилде. Избранные рассказы.